

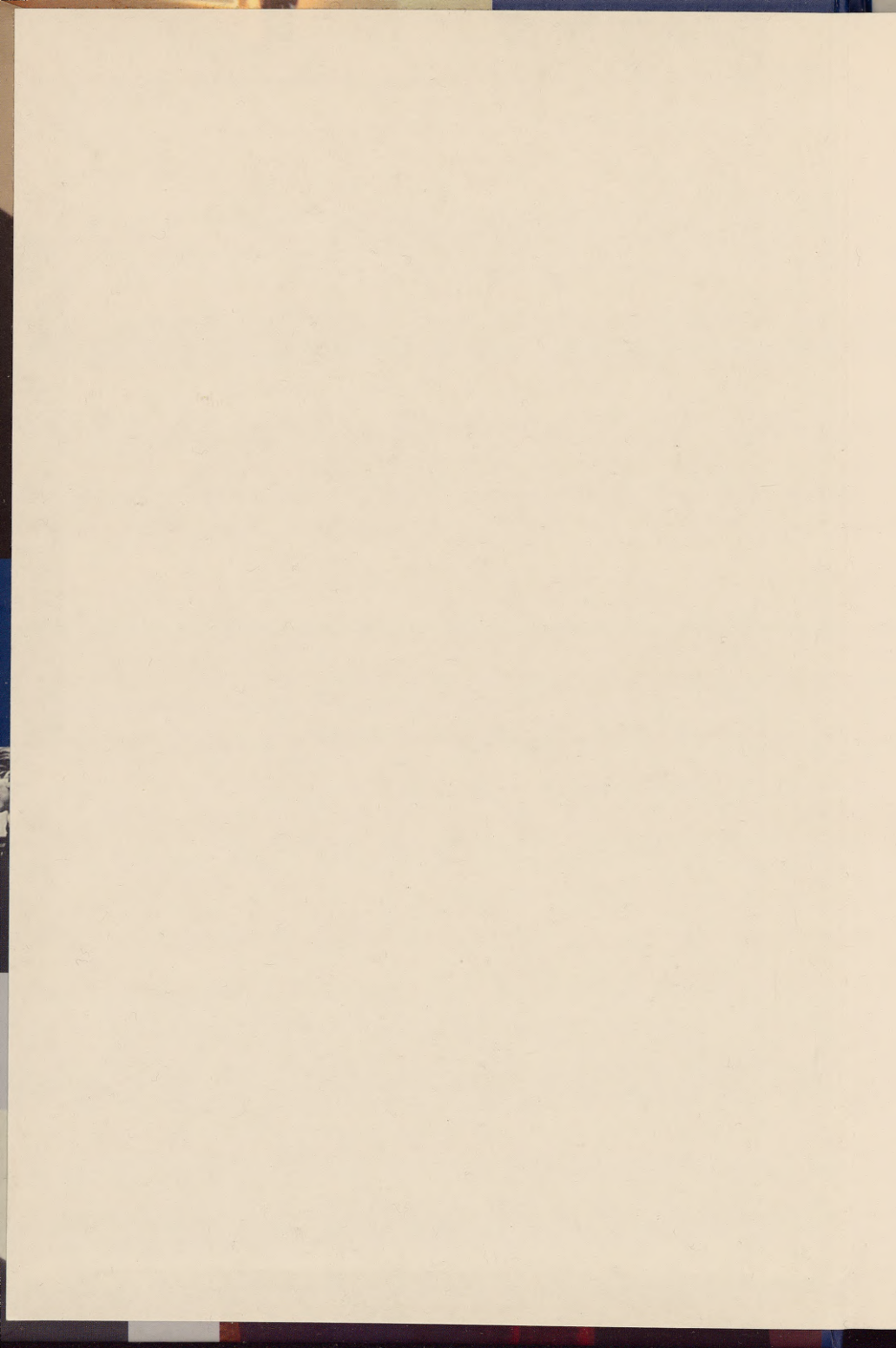
Atis Lejiņš

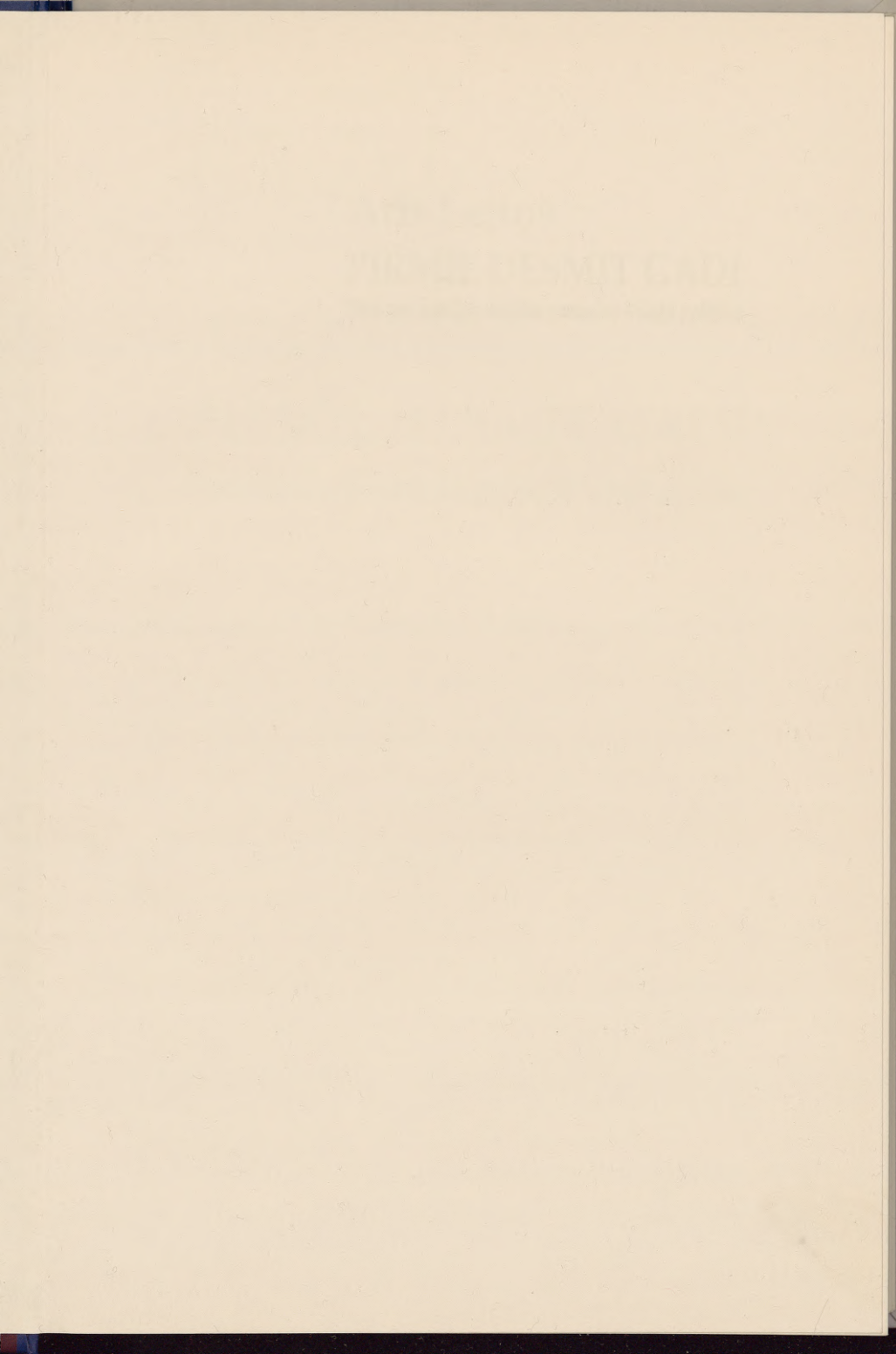

PIRMIE DESMIT GADI

Cīņa par Latvijas drošību pasaules lielajā politikā

222498

Atis Lejins
PIRMIE DESMIT GADI
Cita par Latvijas drošības policiju

2002-3
L 473

Latvijas Nacionālā
Bibliotēka

LAI

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS INSTITŪTS
Latvian Institute of International Affairs

L
324

Atis Lejiņš PIRMIE DESMIT GADI

Cīņa par Latvijas drošību pasaules lielajā politikā

 ZINĀTNE

UDK 327(474.3)+355/359(474.3)

Le 406

030203 9590

Māksliniece Ināra Jēgere

Jura Krūmiņa krāsu foto

Vāka noformējumā izmantoti fotoattēli
no Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu
arhīva krātuves un grāmatas "Spiegel der Zeiten"
(Bd. 4: "Von der Russischen Revolution
bis zur Gegenwart")

Grāmatas izdošanu atbalstījuši:

Somijas vēstniecība Latvijā

Zviedrijas Aizsardzības augstskolas

Stratēģisko studiju nodaļa

(Swedish National Defence College,

Department of Strategic Studies)

CEĻAVĀRDI ATĀ LEJIŅA GRĀMATAI

Šīs grāmatas lasītājam Atis Lejiņš diez vai būtu īpaši stādāms priekšā. Viņu vienlīdz pazīst gan latviešu auditorija kā ārpolitisko jautājumu komentētāju, gan arī to ārvalstu politologu aprindas, kuras pēti Baltijas problēmas lielās ģeopolitikas skatījumā, pēti Ziemeļeiropu pēc “aukstā kara”, pēti Rietumu un Krievijas attiecības postkomunisma posmā. Kad par šīm tēmām tiek rīkotas konferences, kad lielajā politikā kaut kas “sametas”, tad laikrakstu slejās vai teleekrānos atkal un atkal pavīd Lejiņa seja.

Protams, Latvijai ir bijuši savi politiskie komentētāji un politologi jau Gorbačova “perestroikas” gados, viņi turpinājuši informēt mūsu sabiedrību arī pēc valstiskās neatkarības atgūšanas, tikai dažkārt viņu iepriekšējā laikmetā vēstītais bijis pretunā ar to, ko viņi pauduši vēlāk. Atis Lejiņš Latvijā ienāca trešās atmodas gados no latviešu trimdas, arī viņa runājamais laika gaitā ir mainījies, taču šī transformācija ir bijusi organiskāka – no Baltijas reģionālās identitātes PSRS ietvaros līdz neatkarības atgūšanai, tālāk – jauno valstu drošības meklējumi vispārējā, Eiropas kontekstā, Eiropas Savienības un NATO paplašināšana, iekļaujot tur arī Baltiju, tālāk – jaunās Eiropas un jaunās NATO attiecību veidošana ar Krieviju.

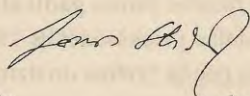
Par savu ideju attīstības ceļu un par savām mūža gaitām vispār Atis Lejiņš ir vēstījis pats nule “Jumavas” izdotajā grāmatā “Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām” (2002). Savā ziņā tas ir latviešu trimdas jaunās paaudzes pārstāvja tipisks atceļš uz mājām, uz Latviju, cauri Gorkija ielas 11a namam un Afganistānai, cauri Tautas frontes pirmo gadu eiforijai (A. Lejiņš ir bijis LTF Zviedrijas nodaļas priekšsēdētājs 1989.–1992. g.). Taču nozīmīgākais veikums pēc šā “vētras un dziņu” posma, šķiet, viņam ir Latvijas Ārpolitikas institūta izveidošana 1992. gada pavasarī

un tā vadība 10 gadu garumā. Institūts iezīmēja jaunu posmu Latvijas sabiedrības informēšanā par starptautiskiem notikumiem un Eiropas drošību – no eiropeskām, nevis no postpadomiskām pozīcijām. LĀI tika veidots ar Zviedrijas valdības un citu ārvalstu partneru (Pasaules banka, Adenauera fonds, Sorosa fonds, somu, dāņu organizācijas) atbalstu kā neatkarīga, nevalstiska institūcija lekciju, semināru, apmaiņas programmu organizēšanai, pētniecisku projektu un publikāciju īstenošanai.

Publicējamā grāmata ir Ata Lejiņa veltījums sava garabērna 10 gadu jubilejai un reizē arī šā institūta un paša autora 10 gadu darbības zināms kopsavilkums. Tā aptver autora dažādu gadu rakstus, lekcijas un pētījumus loģiskā secībā un sakārtojumā.

Autors analizē Baltijas valstu vienotību – vai tā ir realitāte vai himēra, izsaka viedokli, kā risināt Kaļiņingradas (Kēnigsbergas, arī Karaļauču) jautājumu, risina dilemmu, vai pievienošanās NATO Latvijai ir garantija drošībai vai, gluži otrādi, “drauds” tās drošībai, kāda vispār ir situācija Eiropā pēc “aukstā kara”. Šaubu nav, visus šos tematus vēlāk pētīs vēsturnieki, rakstot Baltijas (un Latvijas) 20. un 21. gadsimta vēsturi. Politoloģija laika gaitā pārtop par akadēmisku, retrospektīvu vēstures zinātni, pastelzīmējums itin kā pārtop par akmens skulptūru. Politoloģijai varbūt nav tāluma, mūžības izjūtu, aizvadītu gadu laika nodrošinājuma. Toties politoloģijai piemīt kaut kāds vieglums, laikmeta smarža, kolorīts un skatījuma subjektīvisms. Tāds piemīt arī Ata Lejiņa grāmatai, un tas ir šā opusa spēks un reizē vājums.

Novēlot autoram un viņa Ārpolitikas institūtam daudz panākumu taktisko un stratēģisko ieceru īstenošanā, sniegto analītisko pārdomu atbilstību reālajai politikai, novēlu grāmatas pamatidejām vēl ko – izturēt Laika veča, laikmetu pārvērtību pārbaudījumu, kas ir pats grūtākais.

Prof. Dr. hist. h.c.
Jānis Stradiņš
Latvijas Zinātņu
akadēmijas prezidents

Viesītē 2002. gada 5. maijā

PRIEKŠVārds

Šī grāmatā iznāk Latvijas Ārpolitikas institūta (LĀI) 10 gadu jubilejā. Institūts tika dibināts neilgi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, lai ar pētniecisko darbību un sabiedrības informēšanu dotu savu ieguldījumu valsts drošības nostiprināšanā. Grāmatā sakopoti mani analītiskie darbi par Baltijas drošības tēmām, kas aizvadīto desmit gadu laikā publicēti dažādos ārzemju zinātniskos izdevumos.

Darbu atlase atspoguļo cīņu par Latvijas atjaunotās valsts nostiprināšanu, it īpaši problemātiskās attiecības starptautiskajā politikā ar PSRS mantinieci Krievijas Federāciju. Raksti arī uzskatāmi parāda, cik nedroša bija Latvijas atgūtā neatkarība, cik grūts bija ceļš uz tiesībām iestāties Rietumu galvenajās labklājības un drošības organizācijās Eiropas Savienībā un NATO. Bez valsts stingras apņēmības virzīties uz iestāšanos šajās organizācijās mūsu neatkarība tagad būtu visai ļodzīga. Kā lasītājs pamanīs, labvēlīgais stāvoklis, kādā Latvija pašlaik atrodas, ir sasniegts arī tāpēc, ka mums atradās draugi un sabiedrotie, kas palīdzēja sasniegt mūsu pašu izvirzītos drošības un ārpolitikas mērķus.

Ieejot jaunajā gadu simtā, ir derīgi to atcerēties, jo īpaši tāpēc, ka cīņa par Latviju – tiesa, citādā formā – turpināsies arī tad, kad iestāsimies ES un NATO. Bet tad būsīm daļa no Rietumu kopienas, kuras robeža būs mūsu austrumu robeža. Grūti iedomāties, ka rietumos tad atkal varētu rasties otrs Ribentrops, kas slēdz līgumu ar otru Molotovu, kā rezultātā Latvija atkal tiktu pārcelta uz austrumiem no rietumu robežas.

Tie, kas pārzina Latvijas vēsturi, zinās teikt, ka savā veidā Latvija tagad atrodas līdzīgā situācijā tai, kādā atradās mūsu priekšgājēji 13. gs., – bija jāizšķiras par to, vai nonākt Rietumu vai Austrumu kultūras lokā. Ja baltu ciltis nebūtu atradušas mājvietu Rietumos, tad varam droši teikt, ka tagad ar latviešu tautu būtu tāpat kā ar tām baltu ciltīm, kuras nonāca Austrumu mājvietā un par kurām tagad vēsta tikai hronikas un aizauguši pilskalni. Analītiskie raksti būtībā rāda, ka Latvija, tāpat kā Polija, atrodas īpašā ģeopolitiskā vietā, nevar pastāvēt kā izolēta vienība starp divām vērtību un varas sistēmām – Austrumiem un Rietumiem. Vislaunākais nākotnes scenārijs Latvijai būtu, ja ES un NATO izirtu un Eiropa nonāktu sadrumstalotā stāvoklī, kādā tā atradās 30. gados. Tāpēc Latvijas un citu mazu valstu nacionālās intereses nākamajos desmit gados būtu: pielikt visas pūles, lai tas nenotiktu.

Pirmie desmit gadi institūtam nebija viegli: brīžiem nācās, tāpat kā mūsu diplomātiem, aizstāvēt pašu ideju par Latvijas pastāvēšanu. Lai gan Rietumu zinātnieku aprindās nebija daudz, kas drīzāk uzklausa Krievijas, nevis Latvijas viedokli, nereti notika īstas “kaujas” ar Krievijas oficiālajām personām vai pētniekiem, kas gribēja pārliecināt zinātnisku konferenci dalībniekus par Latvijas “briesmu darbiem” cilvēktiesību jomā. Protams, bija arī Krievijas

zinātnieki, ar kuriem varēja lietišķi debatēt, bet nereti gaisotne konferencēs apstiprināja to, ko institūta pētījumi jau parādīja, proti, Krievijas vēlmi vismaz daļēji atjaunot bijušo impēriju uz vecās impērijas drupu kaudzes.

Daļu šādu institūta pētījumu var lasīt arī šajā rakstu kopumā, bet interesanti atzīmēt, ka pašlaik Krievija, tāpat kā Latvija pirms desmit gadiem, vēlas pievienoties ES un NATO, bet atšķirībā no Latvijas nevarēs kļūt par šo organizāciju pilntiesīgu dalībvalsti. Bet Krievijai būs sava ietekme uz minētajām organizācijām, īpaši pēc 11. septembra uzbrukuma ASV. Te slēpjas arī viens no galvenajiem drošības apsvērumiem, kāpēc Latvijai jābūt dalībvalstij gan ES, gan NATO. Pretējā gadījumā zaudēsim jebkādu ietekmi uz politiskajiem procesiem pasaulē un visai drīz varam tikt sabērti starp diviem savstarpēji sadarbojušajiem partneriem (blokiem).

Viena no institūta galvenajām tēzēm tā desmit gadu pastāvēšanas vēsturē ir, ka attiecības ar Krieviju uzlabosies tikai tad, kad Latvija vairs nebūs "bijusī Padomju Sociālistiskā Republika". Proti, Krievija izturēsies ar cieņu pret Latviju, kad tā kļūs par ES un NATO dalībvalsti, jo Krievijas stāvoklis pasaules politikā un labklājība ir atkarīga no labām attiecībām ar šīm organizācijām. Pēdējā laika notikumi – un miers zinātniskās konferencēs, kas iestājās pēc tam, kad Krievija uzsāka otro čečenu karu, – to tagad apliecina. Attiecības jau sāk uzlaboties. Krievija jau rēķinās ar mums kā daļu no lielās Rietumu pasaules.

Tomēr nedrīkstam aizmirst patiesību, ko zināja jau senie romieši, – ka paši lielākie ienaidnieki kādai valstij vai tautai esam mēs paši. Ilgu laiku nevarēju saprast, kāpēc Latvija ceļ iespaidīgus robežkontroles punktus uz Igaunijas un Lietuvas robežām (jeb, kā lietuvieši saka, "sienām"),

bet robeža ar Krieviju paliek vajā. To atklāja kāda ES komisāre 90. gadu vidū, apciemojot mūsu austrumu robežu. Viņa pārsteigta jautāja Latvijas valdībai, vai ar tādu robežu mūsu valsts iedomājas tikt uzņemta ES. Tikai tad sākās rosība, bet, vienalga, daudz nodokļu maksātāju naudas "pazudis", arī ceļot tik nozīmīgu neatkarības celtni kā austrumu robežu. Tagad sakarā ar gaļas kontrabandas skandāliem zinām, kāpēc īsta robeža nebija pa prātam zināmām un ne tik zināmām ietekmīgām aprindām.

Latvijas drošības koncepcijā ir arī uzsvērts, ka viens no galvenajiem draudiem valsts drošībai un neatkarībai ir organizētā noziedzība un korupcija, tāpēc LĀI pēdējā laikā savā pētniecībā ir pievērsies korupcijas apkarošanai, jo korupcija mazina valsts drošību, grauj tās neatkarību.

Tāpēc ir vietā pateikt dažus vārdus par institūtu un atgādināt lasītājam, ka tas nav valdības iestādījums un arī nesaņem naudu no Latvijas budžeta. Institūts ir nevalstiska organizācija. Tas tika dibināts 1992. gada 20. maijā, bet jau tā pašā gada 21. augustā rīkoja savu pirmo konferenci, atzīmējot neatkarības atjaunošanas gadadienu, kurai seko virkne citu konferenču par aktuāliem Baltijas drošības jautājumiem un starptautiskiem notikumiem. Pagājušajā gadā tika rīkota konference par nākotni: kā Baltijas jūras reģions izskatīsies, kad Baltijas valstis iestāsies ES, un kādu ietekmi tas atstās uz Krieviju. Šogad paredzētajā konferencē tematika tiks paplašināta, pievienojot jautājumu lokam Baltijas valstu iestāšanos NATO.

Ar LĀI darbību un zinātniskajām publikācijām interese var iepazīties LĀI mājaslapā www.lai.lv. Vēl tikai jāpiezīmē, ka radītie zinātniskie darbi par Latvijas drošību paliks kā vēstures liecība par noiето ceļu. Šos darbus būs grūti apiet turpmākos pētījumos, jo tos rakstījuši paši

baltieši, arī igauņi un lietuvieši. Tas ir baltiešu skatījums uz pasauli, kāda veidojas pēc 1991. gada.

Institūts sākotnēji tika dibināts ar Zviedrijas valsts finansiālu atbalstu – nauda nāca no nule dibināta fonda Baltijas suverenitātes stiprināšanai. Ilgus gadus institūts baudīja finanšu piešķirumu no Vācijas Konrāda Adenauera fonda, pašlaik no "Sorosa fonda – Latvija", arī no ASV Brīvības fonda, bet šogad no Dānijas Ārlietu ministrijas sakarā ar "izšķirīgo" 2002. gadu. Darbs neiet mazumā, bet arī nepieciešamība Latvijai pašai dot savu artavu sāk par sevi atgādināt arvien vairāk. Vēl tikai jāatklāj lasītājiem, ka institūts ar dažiem darbiniekiem Latvijai ir sarūpējis vairāk nekā 50 000 latu peļņas, aizvadīto desmit gadu laikā iemaksājot valsts kasē dažnedažādus nodokļus par naudu, kas savas darbības uzturēšanai gūta ārzemēs.

Autors

LATVIJA EIROPĀ PĒC "AUKSTĀ KARA"

Baltijas valstis neatkarību ieguva pēc Vācijas un Krievijas ķeizarsko impēriju sabrukuma Pirmā pasaules kara noslēgumā. Sākoties Otrajam pasaules karam, tās saskaņā ar 1939. gada 23. augustā noslēgto Molotova–Ribentropa paktu, t. i., vienošanos starp Josifu Staļinu un Ādolfu Hitleru, nonāca Padomju Savienības "interesu sfērā". Lai gan rietumvalstis Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā oficiāli nebija atzinušas, tomēr uzskatīja, ka impērija, kas, šķita, pastāvēs mūžīgi, šīs trīs valstis ir piesavinājusies uz visiem laikiem. Rietumi Baltijas labā nepakustināja ne pirksta, un, kā uzskata lielākā daļa sabiedrības (vismaz Baltijā), 1943. gadā Teherānas un 1945. gadā Jaltas konferencē Staļins saņēma Vinstona Čērčila un Franklina Delano Rūzvelta vārdos neizteiktu piekrišanu otrreizējai Baltijas valstu aneksijai.

Rietumi no jauna atzina Baltijas valstis par neatkarīgām tikai tad, kad 1991. gada 24. augustā pēc neveiksmīgā valsts apvērsuma jeb puča to izdarīja Krievija (Somija un Dānija oficiāli atzina Latvijas neatkarību tajā pašā dienā, Francija, Lielbritānija, Vācija un Zviedrija – 27. augustā, ASV – 2. septembrī, PSRS – 6. septembrī, t. i., ASV tikai četras dienas

pirms PSRS). Taču tobrīd Padomju Savienības sairšana jau bija kļuvusi par gandrīz nenoliedzamu faktu.

Tādējādi vēsturiskā pieredze liecina, ka impērijas Baltijas valstu neatkarību necieš un ka baltiešiem rodas izdevība pašiem noteikt savu dzīvi tikai tad, kad līdz ar lielvalstu sabrukšanu iestājas varas vakuums.

Tomēr šodienas situācijā nevar teikt, ka vēsture atkārtojas. Vairs nav nekādu draudu no Vācijas puses, un "impērijai", kura patlaban veidojas rietumos no Baltijas, ir labdbīgs raksturs. Eiropas Kopiena (pašreizējais oficiālais nosaukums Eiropas Savienība, saīsināti ES) mazajām valstīm sniedz pietiekamas iespējas izdzīvot, turklāt Baltijas valstis, ja tās pievienosies ES, taču nebūs vienīgās mazās valstis.

Baltijas valstu atklātais ģeogrāfiskais stāvoklis un tas, ka to spēki ir par vājiem, lai sevi aizstāvētu, spiedis baltiešus izvēlēties starp konkurējošajām lielvalstīm, kas sacenkušās par varu viņu teritorijā. 30. gados baltiešiem bija jāmanevrē starp diviem bīstamiem pretiniekiem – hitlerisko Vāciju un staļinisko Krieviju. Baltiešu neitralitātes politika (kuru pasludināja tieši pirms kara sākuma) tomēr neglāba viņus no neatkarības zaudēšanas. Pieminot britu militāro palīdzību brīvības cīņu laikā 1920. gadā, kad no Latvijas teritorijas izdevās padzīt vācu karaspēku, Latvija savas drošības labad vēlreiz lūdza Lielbritānijas palīdzību, taču, kā izrādījās, veltīgi.

Vārds "neitralitāte" šodien Baltijā šķiet izsakām apšaubāmu jēdzienu, tādēļ visas trīs Baltijas valstu valdības ir stratēģiski orientējušās uz pievienošanos EK resp. ES. Baltijas valstis ir iesniegušas lūgumu piešķirt tām asociēto valstu statusu, un 1993. gada jūnijā EK Padomes sanāksmē Kopenhāgenā tika apstiprināts Baltijas valstu lūgums pastāvošo

tirdzniecības līgumu vietā noslēgt brīvās tirdzniecības līgumus ar EK. Svarīgs robežpunkts ceļā uz EK (vēlāk ES) bija Lietuvas un Igaunijas uzņemšana Eiropas Padomē (EP) pilntiesīgu locekļu statusā 1993. gada EP Parlamentārās asamblejas 44. sesijas laikā. Latvijai bija jāgaida līdz pirmajām Saeimas vēlēšanām kopš izstāšanās no Padomju Savienības, kuras notika 1993. gada 5.–6. jūnijā. (Igaunijā un Lietuvā brīvvalsts pirmās vēlēšanas notika 1992. gada septembrī un oktobrī.) Dažādas starptautiskas organizācijas – to skaitā ANO, Eiropas Drošības un sadarbības apspriede (EDSA) un īpaši Eiropas Padome – sūtīja uz Latviju savus pārstāvjus, lai izmeklētu Krievijas paziņojumus par cilvēktiesību pārkāpumiem šajā valstī. Šīs organizācijas novērtēja Latvijas sarežģīto etnisko situāciju un atzina, ka valsts likumdevēji cilvēktiesības nekādi nav pārkāpuši.

Pēc Saeimas vēlēšanām uz Latviju atbrauca EP ģenerālsekretāra vietnieks H. Klēbe un, iepazinies ar apstākļiem, ieteica to uzņemt Eiropas Padomē. Septembrī pēc Latvijas valdības lūguma Latvijā ieradās EP delegācija, lai konsultētu Saeimas likumdevējus par pilsonības likumu. Tomēr šķiet, ka Saeima nepaspēs šo likumu sagatavot līdz EP Parlamentārās asamblejas sesijai 1993. gada 27. septembrī – 1. oktobrī.

Baltijas valstu iespējas tikt uzņemtām ES palielina arī 1993. gada 13. septembrī Tallinā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas parakstītais Baltijas valstu brīvās tirdzniecības līgums, uz kura pamata būtībā tika izveidots Baltijas kopējais tirgus. Visi trīs Baltijas valstu vadītāji ir arī parakstījuši Eiropas Savienībai adresētu deklarāciju, paužot gatavību sākt pārrunas ar ES par iekļaušanos dalībvalstu sastāvā.

Baltijas valstu tieksmi pēc iespējas ātrāk kļūt par ES asociētajām locekļēm atbalsta arī Dānija un Vācija, citas

valstis (piemēram, Portugāle un Īrija) sevišķu sajūsmu neizrāda, baidoties, ka līdz ar iestāšanos ES daļēji zaudēs tās šo valstu attīstības vajadzībām sniegto palīdzību. Bez tam Zviedrija, Norvēģija, Somija un Austrija ir ES uzmanības degpunktā sakarā ar to uzņemšanu ES, bet pēc tam prioritāte uzņemšanai ir izrādīta Polijai, Ungārijai, Čehijai un Slovākijai.

Tādējādi šķiet, ka Baltijas valstu uzņemšana ES būs ilgstošs process – tāds, kas pat veiksmīga galaiznākuma gadījumā nedos pilnīgas drošības garantijas, kādas baltieši tiecas panākt, lai nodrošinātu "atjaunotās neatkarības negrozāmību" (tā formulēts Latvijas Ārlietu ministrijas stratēģiskais mērķis). Baltijas drošība ir aktuāla problēma, un tā jārisina jau šodien.

Eiropai skaidri jāapzinās, ka par lielāko draudu savai drošībai Baltijas valstis uzskata Maskavu. Baltijas un Krievijas šābriža attiecību analīze rāda, ka Baltijas valstu neuzticībai pret austrumu kaimiņu ne tikai ir vēsturiskas saknes, bet tā arī pamatojas uz Krievijas Federācijas pašreizējo ārpolitiku pret Baltijas valstīm.

Tādēļ, lai izprastu Baltijas centienus – es teiktu, visai izmisīgās pūles – iegūt drošības garantijas no rietumvalstīm, ir nepieciešams īss pārskats par Krievijas politiku pret Baltijas valstīm.

Latvijas un Krievijas attiecības

Lai gan manas uzmanības lokā galvenokārt ir Latvija, varu izteikt vispārīgu atzinumu, ka Baltijas un Krievijas attiecībās vēl ilgi valdīs saspīlējums. Šķiet, ka Krievijas

ārpolitiku – vismaz pret Krievijas “tuvajām ārzemēm” (starp citu, pašam šim terminam ir imperiālistiska nokrāsa) – nebūt nenosaka tie politiskie spēki, kurus pārstāv Afanasjevs, Bonnere, Starovoitova un Šelovs-Kovedjajevs un kuri cīnās par normālu Krievijas valsti, kas pirmām kārtām rūpējas par tautas labklājību. Saspīlējums rodas tālab, ka cilvēki, kuri veido Krievijas ārpolitiku, nevar pilnībā samierināties ar jauno realitāti, proti, Baltijas valstu neatkarību.

Agrākais ārlietu ministra vietnieks Fjodors Šelovs-Kovedjajevs, kurš tagad ir Krievijas Starptautiskā kluba priekšsēdētājs un ROS-AM-LAT loceklis (tā ir ASV Kongresa finansēta organizācija, kas nodarbojas ar dzīvojamo ēku un rūpniecības uzņēmumu celtniecību krievu militārpersonām, kuras atgriežas no Baltijas valstīm), atkāpās no amata Ārlietu ministrijā, jo nepiekrita Krievijas iekšpolitikai un ārpolitikai, sevišķi pret Baltijas valstīm (Šelovs-Kovedjajevs 1993).

Latvijas vēstnieks Krievijā, ROS-AM-LAT priekšsēdis, atzītais dzejnieks un diplomāts Jānis Peters daudzās intervijās ir izteicies, ka krievi tīri psiholoģiskas barjeras dēļ nespēj pieņemt Baltijas neatkarību un ka pat demokrātiski noskaņoti cilvēki jūtas aizvainoti par to, ka braucienam uz Latviju nepieciešama vīza. Šķiet, ka Krievija pārdzīvo tādu pašu emocionālo krīzi kā briti pēc savas impērijas sabrukuma Otrā pasaules kara noslēgumā. Baltijas informācijas biroja nodibināšana Maskavā saskaņā ar lēmumu, kuru pieņēma Baltijas valstu vadītāju tikšanās laikā 1993. gada 13. septembrī Tallinā, ir patiesi apsveicams solis, sevišķi tāpēc, ka Krievijas reakcionārie spēki tišuprāt tautu maldina par to, kā Baltijā izturas pret krieviem. Pat augstas amatpersonas Krievijā ne vienmēr ir informētas par patieso situāciju Baltijā. Piemēram, sarunās ar dažām atbildīgām

amatpersonām izrādījās, ka viņus ļoti pārsteidz manis teiktais – cik man grūti Rīgā iztikt vienīgi ar latviešu valodu un ka tuvējā veikalā mani pat atteicās apkalpot tāpēc, ka nerunāju krieviski. (Jāatzīst gan, ka salīdzinājumā ar 1993. gadu šodien Rīgā šāda situācija gadās reti.)

Tiesa, baltiešiem ir jāparāda, ka viņi izprot to, kādu psiholoģisko traumu pārdzīvo krievi, tomēr pirmām kārtām viņiem jā rūpējas par savu atjaunoto valstu neatliekamajām drošības vajadzībām. Tas nozīmē, ka viņiem ir rūpīgi jāizvērtē Krievijas konkrētā rīcība un stratēģiskais kurss Baltijas jautājumā.

Uzmanīgi lasot Krievijas presi, tomēr atklājas, ka tajā parādās arī dzīva kritika par Krievijas valdības politiku pret Baltiju un "tuvajām ārzemēm" vispār. Kā pozitīvu piemēru var minēt rakstu avīzē "*Izvestija*", kura autore Lidija Grafova asi nosoda Krievijas valdību par to, ka tā neveicina bijušās impērijas perifērijās dzīvojošo etnisko krievu repatriāciju. Vispār jautājums par krievu repatriāciju Rietumu novērotājiem kļuvis gandrīz vai tabu. Tāpēc šā raksta pielikumā esmu iekļāvis vēstuli, kas adresēta Eiropas novērotāju delegācijas padomei un ko nosūtījusi Krievijas Atdzimšanas veicināšanas savienība ("*Korņi*"; sk. A pielikumu).

Savas ārpolitikas oficiālo koncepciju Krievija publicēja 1993. gada februārī laikrakstā "*Diplomatičeskij vestnik*". Tajā ir atsevišķa nodaļa par Baltijas valstīm, kurā apgalvots, ka Krievija vēlas ar tām uzturēt labas attiecības. Tomēr tālāk seko paziņojums, ka Krievijai nepieciešams saglabāt savus stratēģiskos objektus Baltijā un ka tai ir jāaizstāv tur dzīvojošo krievu tiesības. Sarunās par krievu karaspēka atsaukšanu no Latvijas (tās notika 1993. gadā no 17. līdz 21. maijam Jūrmalā) krievu puse ierosināja, ka ātrās brīdināšanas iekārta Skrundā būtu atstājama līdz 2003. gadam, Liepājas

jūras kara bāze – līdz 1999. gadam un elektroniskās noklausīšanās stacija Ventspilī – līdz 1997. gadam.

Ir pilnīgi skaidrs, ka šādu “stratēģisko” objektu pastāvēšanai Eiropā pēc “aukstā kara” trūkst loģikas, protams, ja neņem vērā Krievijas vēlmi tos saglabāt pastāvīgi. Minētie priekšlikumi nepārprotami nozīmē militāru spiedienu uz mazu valstiņu – spiedienu, kāds jaunajā Eiropas drošības sistēmā nedrīkstētu pastāvēt.

PSRS anektēja Baltijas valstis pēc tam, kad tās bija padegušas Staļina draudiem un 1939. gadā parakstījušas militārās sadarbības līgumu ar Padomju Savienību, tā atļaujot savās teritorijās izveidot padomju jūras un sauszemes karaspēka bāzes. Tas, kas notika ar Baltijas valstīm, bija tikai ģenerālmēģinājums notikumiem Austrumeiropā pēc kara. Arī Rietumeiropas valstis piemeklētu līdzīgs liktenis, ja tās nebūtu vienojušās par kopīgu savas suverenitātes nodrošināšanu. Viljams Bodijs šo tēmu izvērs plašāk, apgalvojot, ka “Maskavas turpmākā politika pret tuvajām ārzemēm parādīs, ar kādu Krieviju Rietumiem būs jāsastopas 21. gadsimtā – ar demokrātisku valsti, ar revanšistisku impēriju vai anarhistisku kaujaslauku” (Bodie 1993).

Tāpat sarežģītais Baltijas valstu drošības jautājums rada problēmas ne tikai pašiem baltiešiem, bet arī visai Eiropai. Krievijas politiku pret neatkarību nule atguvušajām Baltijas valstīm var uzskatīt par testu, kas atklāj Krievijas nodomus visā Eiropā.

1993. gada 19. maijā sarunu laikā Lietuvā ar Lietuvas aizsardzības ministru Audri Butkeviču Krievijas aizsardzības ministrs Pāvels Gračovs apsoliya, ka Krievijas karaspēks no Lietuvas tiks izvests līdz tā paša gada 31. augustam – datumam, par kuru vienošanās bija notikusi 1992. gadā. Karaspēks patiešām tika atsaukts norunātajā laikā, par spīti

tam, ka krievi vēl pēdējā brīdī draudēja neaiziet. Būtu uzmanīgi jāizanalizē tālaika diplomātu rosība un vēstulju apmaiņa, apspriežot iespēju, ka Krievija varētu neieievērot savu apņemšanos augustā izvākt karaspēku. Lai gan ir skaidrs, ka izšķirīgais šajās aktivitātēs bija Amerikas Savienoto Valstu spiediens, kā arī daudzsološās izredzes, ko pavēra iespējamās ASV un Krievijas partnerattiecības stratēģijas jomā, tomēr Krievijas sākotnējā vilcināšanās politika nav īsti saprotama. Informācija, ko Latvija ieguva triju Baltijas prezidentu un ārlietu ministru augusta tikšanās laikā Jūrmalā, atklāj, ka Lietuva nav pieprasījusi kompensāciju par zaudējumiem, ko tā cietusi padomju okupācijas laikā kopš 1940. gada, – acīmredzot šāds bijis Krievijas izvirzītais priekšnoteikums, lai tā piekristu parakstīt politisku vienošanos par karaspēka izvešanu. Laikraksts "Diena" 1993. gada 20. maijā vēstīja, ka Krievijas aizsardzības ministram Gračovam acīmredzot bijuši līdzīgi nodomi pret Latviju. Viņš paziņojis toreizējam aizsardzības ministram Tālavam Jundzim, ka Latvijas prasība par karaspēka izvešanu līdz gada beigām ir "nereālistiska" un tādēļ "Krievijas prezidents ir pārtraucis tā izvešanu". Viņš arī vēlreiz apliecinājis Jūrmalas tikšanās laikā pausto Krievijas delegācijas nostāju, ka Krievijas stratēģiskajās interesēs ir saglabāt iepriekšminētos militāros objektus Latvijas teritorijā un ka karaspēka izvešanu ietekmēs attiecīgas sociālās priekšrocības Latvijā atvaļinātajiem Krievijas kara veterāniem. Citiem vārdiem, jautājumā par karaspēka beznosacījumu atsaukšanu, kā paredzēts 1992. gada 8.–9. jūlija EDSA Helsinku dokumentā, puses bija nonākušas strupceļā.

Krievijas taktikā pret Baltijas valstīm Baltijas analītiķi saredz Senās Romas "skaldi un valdi" principa izpausmi. Šajā sarunu stadijā lietuvieši ir "labinie", bet igauņi un

latvieši – “sliktie”, savukārt latvieši ir “sliktāki” par igauņiem – vismaz tā izriet no Igaunijas aizsardzības ministra Haina Rebasa teiktā Centrālās un Austrumeiropas aizsardzības ministru sanāksmē, kas notika 1993. gada maijā Rīgā.

Šobrīd Igaunijā ir palicis ap 4700 Krievijas karavīru, un, lai gan no Latvijas Krievijas karaspēks tiek vests ārā (par spīti Jelcina dekrētiem, ar kuriem šī atkāpšanās atkārtoti iesaldēta), tomēr Latvijā vēl uzturas 16 000–18 000 krievu karavīru. Bez tam Dobelē ir kaujasspējīga motorizētā brigāde.

Vai Baltijas valstis padosies Krievijas “skaldi un valdi” taktikai, kā arī acīmredzamajām vietējām problēmām, ar kurām tās sastopas centienos koordinēt savu aizsardzības politiku un ārpolitiku, – šos jautājumus pēta Latvijas Ārpolitikas institūts. Šajā rakstā aprobežosimies ar pieņēmumu, ka Lietuvas un Krievijas vienošanās par karaspēka izvešanas galīgo termiņu ir sašķēlušas Baltijas valstu solidaritāti šajā ārkārtīgi svarīgajā jautājumā, jo kopējo 3+1 sarunu vietā notikušas trīs atsevišķas 1+1 sarunas.

Taču strauji mainīgajā Baltijas politiskajā un militārajā situācijā – īstenībā tā ir pat ārkārtīgi svārstīga – var izrādīties, ka Lietuvas nostāja ir “laime nelaimē”. 1993. gada 31. augustā Zviedrijas pilsētā Visbijā, Gotlandes salā, notikušajā Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ārlietu ministru sanāksmē, kurā apsprieda Krievijas karaspēka klātbūtnes problēmu Baltijā, Lietuva paskaidroja savu viedokli: karaspēka izvešana vēl nebūt nenozīmē, ka Lietuva ir drošībā. No vienas puses, ārkārtīgi lielas karaspēka daļas joprojām koncentrētas Kāļiņingradā, un, no otras puses, zināms skaits karavīru vēl palicis Latvijā. Lietuvas ārlietu ministrs Povils Gilis arī uzsvēra, ka krievu armijas izvešana no Lietuvas radītu nozīmīgu un noderīgu precedentu Igaunijai un Latvijai (Kulmanis 1993b).

Pēkšņi uzplaiksnījusi Baltijas valstu solidaritāte rāda, ka baltieši pārvar savas iekšējās domstarpības – vispirms tas notika prezidentu tikšanās laikā Latvijā un pēc tam premjerministru sanāksmē Tallinā; abās reizēs Baltijas valstu sadarbībai un drošībai tika noteikts stingrs politisks, ekonomisks un likumīgs pamats. (Tallinas sanāksmē visas trīs puses parakstīja deklarāciju par sadarbību drošības un aizsardzības jomā, kā arī šos jautājumus aptverošu līgumprojektu.)

1993. gada 5.–6. jūnija Saeimas vēlēšanu rezultātā Latvijā pie varas nāca centristi un labējo pārstāvji, un tas sagrāva Krievijas cerības uz prokrievisku spēku izvietojumu Saeimā. Kad Latvijas ārlietu ministrs (tagad Latvijas Atdzimšanas fonda priekšsēdis) Jānis Jurkāns tika atcelts no amata, jo bija paziņojis, ka Latvijā notiekot cilvēktiesību pārkāpumi, dažas Krievijas organizācijas, piemēram, "Rodina", kuru priekšgalā bija V. Jermolenko un Ārlietu ministrijas Starptautiskās humānās un kultūras nodaļas padomnieks A. Aničlans-Timofejevs, paziņoja, ka Jurkāns esot "dzīvinošs spēks", kurš aizsargāšot krievu likumīgās intereses Latvijā (*Diplomatičeskij vestņik* 1993).

Drīz pēc tam kad 1992. gada oktobrī Jurkānu atcēla no amata, Krievijas delegācijas vadītājs Latvijā Zotovs izteica cerību, ka jaunajā demokrātiskajā Latvijas valstī Jurkāns ieņems nozīmīgu vietu (*Diplomatičeskij vestņik* 1992a). 1993. gada maijā "Diena" ziņoja, ka pēc četrpadsmit dienu augstākā līmeņa sarunām Jūrmalā Zotovs, atsaucoties uz Latvijas Augstākās padomes lēmumu – ultimātu par Krievijas karaspēka izvešanu līdz 1993. gada beigām, izteicies, ka Latvijas likumdošanas orgānus esot nepieciešams atsvaidzināt ar jauniem spēkiem ("Diena": 1993. g. 21. maijā).

Krievi laiku pa laikam ir atcēluši ieplānotas sarunas,

neminot iemeslu. Man ir zināms tikai viens izņēmums: kad Latvijas Augstākā padome sāka apspriest likumprojektu par pagaidu uzturēšanās atļaujām krievu militāristiem un viņu ģimenēm, prezidents Jelcins nosūtīja ANO paziņojumu, ka Latvija liedzot krieviem Latvijas pilsonību un tādējādi liekot pamatus "etniskajai tīrīšanai" (sk. B pielikumu).

Paziņojums tika nosūtīts uz ANO un EDSA dalībvalstīm trīs dienas pēc likumprojekta iesniegšanas (t. i., 20. aprīlī), bet pašu likumu pieņēma 28. aprīlī. Tas gan bija tikai sākotnējā radikālā priekšlikuma mikstināts paveids – sākotnējā variantā tas būtu varējis skart visus krievu militāros darbiniekus un viņu ģimenes locekļus, kopumā ap 250 000 cilvēku. Tieši šā likuma dēļ krievi atcēla sarunas, kuras bija plānots sākt 26. aprīlī Rīgā. Latvijas Ārlietu ministrija no savas puses iesniedza ANO asu protestu pret Krievijas iejaukšanos Latvijas iekšējās lietās un tās nepiedienīgajiem un draudīgajiem izteicieniem (sk. C pielikumu).

Pieņemot likumu, kas skāra vienīgi tos Krievijas militāros darbiniekus Latvijā, kuri bija aizgājuši pensijā pēc neatkarības atgūšanas (1990. gada 4. maijā), t. i., nedaudz vairāk par 13 000 virsnieku, un viņu ģimeņu locekļus, Latvijas likumdevēji radīja iespaidu, ka padodas Maskavas spiedienam, nevis iegrožoja radikāļus, kā tas mēdz notikt demokrātiskās institūcijās. Faktiski ideja par pagaidu uzturēšanās atļaujām sākumā piederēja Maskavai, bet Latvijas puse pret šo priekšlikumu izturējās piesardzīgi, jo tas varēja legalizēt krievu militāro klātbūtni.

Kad radikāļi to iesniedza kā likumprojektu, visi bija pārsteigti. Nākamajās vēlēšanās tas piesaistīja radikāļiem vēlētāju balsis, taču galu galā efekts bija pretējs. Rīgas analītiķi izteikuši neoficiālu hipotēzi, ka doma iesniegt šādu

likumprojektu ir radusies Maskavā. 23. aprīlī – tāpat *pirms* likuma pieņemšanas – Krievijas diplomātisko pārstāvniecību darbinieki ārzemēs personiski nogādāja ASV, Francijai un Vācijai bargas protesta notas. Beigu beigās neviens no Augstākās padomes grupējumiem vai atsevišķiem likumdevējiem negribēja atzīt, ka ir galīgā likumdošanas akta autors (Jēgermanis 1993).

Diemžēl Latvijas slepenie dienesti joprojām nefunkcionē tā, kā pienāktos, tāpēc analītiķiem neatliek nekas cits kā tikai minēt iespējamās saistības starp zināmiem notikumiem Latvijā un kādas ārvalsts “aktivitātēm”. Turpretim Krievijai Latvijā ir iespaidīgs slepenais dienests (Pavlovskis 1993).

Pasaules presē ir organizēta kampaņa, kurā Latvijai inkriminēti cilvēktiesību pārkāpumi un antisemitisms. Pārsteidz šo tekstu primitīvais izteiksmes veids un acīmredzamais nolūks pēc “dziesmotās revolūcijas” panākumiem cīņā pret padomju impēriju diskreditēt atjaunotās Latvijas valsts pozitīvo tēlu Rietumu acīs.

Es pats Rīgā “Klubā 21” rīkotajā pasākumā sastapu žurnāla “Life” reportieri un fotogrāfu; viņi ļoti vēlējās uzzināt visu iespējamo par krievu zemūdenēm, kas no jūras kara bāzes Bolderājā pārdotas uz Irānu, kā arī par Krievijas militārajām aktivitātēm Latvijā vispār. Latvijas augstākās militārās personas krietni vien nopūlējās, lai sniegtu žurnālistiem noderīgu informāciju, taču rakstā, kas parādījās “Life” lappusēs, nebija ne vārda par krievu militāro klātbūtni Latvijā; vārdu sakot, latviešus aptina ap pirkstu (Barnes 1992).

Līdzīgu rakstu publicēja arī “Guardian” (Goetz 1993a), savukārt populārā zviedru vakara avīze “Expressen” pasaulei ziņoja, ka Latvija “devusies karagājienā pret ebrejiem un krieviem” (Kadhammer 1993). Turklāt goda sardze pie

Brīvības pieminekļa it kā valkājot "nacistu bruņucepures". Īstenībā tās ir vācu bruņucepures no Pirmā pasaules kara laikiem, ko Latvijas karavīri lietoja pirmās Latvijas brīvvalsts laikā (1920–1939). Pārējie Latvijas armijas kareivji nēsā padomju armijas bruņucepures, taču ir gaidāmi sūtījumi no Zviedrijas un Amerikas Savienotajām Valstīm.

Tie ir tikai visskandalozākie uzbrukumi Baltijai Rietumu presē, un tos nevar vienkārši pieskaitīt pie dzeltenās preses stratēģiskajiem gājieniem, lai ekonomiskās krīzes situācijā ar šķietamām sensācijām veicinātu laikrakstu pārdošanu. Šāda tipa propagandai ir vajadzīgs zināms atbalsts: tai ir starptautiska nozīme. Citādi – kāpēc gan "*Guardian*" nesūta savus ziņu reportierus uz Latviju veikt izmeklēšanu, kas atbilstu visaugstākajiem žurnālistikas standartiem?

Latvijas Ārlietu ministrijā regulāri lasa Rietumu presi, un izrādās, ka šodien tā kopumā ar sapratni izturas pret Baltijas valstu sarežģītajām problēmām. Sevišķi tas attiecas uz prasību par Krievijas karaspēka tūlītēju izvešanu bez jebkādiem nosacījumiem. Tomēr tagad Latvijas atbildīgās amatpersonas ir iemācījušās piesardzīgi izturēties pret Rietumu žurnālistiem. Laiks, kad Rietumu demokrātiskajai presei ticējām vienkārši tāpēc, ka tā bija Rietumu un demokrātiska, nu ir garām. Briesmas Latvijas drošībai var uzglūnēt arī no pavisam negaidītas puses.

Nopietns drauds Latvijas drošībai bija aktīvā cilvēktiesību kampaņa ANO un Eiropas Padomē, ko pret Baltijas valstīm pats personiski ierosināja Boriss Jeļcins un Krievijas Ārlietu ministrija. Krievijas ārlietu ministrs Andrejs Kozirevs maijā aktīvi centās apturēt Igaunijas uzņemšanu Eiropas Padomē, un vēl agrāk – februārī – ANO 49. Cilvēktiesību komisijā Krievija centās nosodīt gan Igauniju, gan Latviju.

1992. gada oktobrī Boriss Jelcins pieprasīja, lai ANO izmeklē "cilvēktiesību pārkāpumus" Latvijā, tomēr tas notika pēc tam, kad Latvijas Augstākās padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs 1992. gada 25. septembrī savā runā 47. ANO Ģenerālajā Asamblejā bija aicinājis ANO darīt to pašu. Tomēr ANO atsūtītie pārstāvji nekonstatēja nekādus pārkāpumus nedz Latvijā, nedz Igaunijā, un abu Baltijas valstu pārstāvniecībām ANO izdevās neitralizēt Krievijas pretdarbību 49. Cilvēktiesību komisijā, iesniedzot savu rezolūciju, kurā bija pieminētas "problēmas, ko izraisījusi Igaunijas un Latvijas kolonizācija". Galu galā ANO ielaidās kompromisā un pieņēma rezolūciju, kurā bija pasludināts, ka problēmas Igaunijā un Latvijā izraisījusi liela mēroga iedzīvotāju pārvietošanās (Matisone 1993b).

Redzēsim, kā šīs problēmas (kuras neapšaubāmi izraisījusi kolonizācija – Latvijā pēc 50 okupācijas varas gadiem latviešu ir tikai 52% no kopējā iedzīvotāju skaita, bet Igaunijā igauņu – 63%) tiks risinātas nākamajā ANO apspriedē. Taču Krievijas delegācijas vadītāja Apvienoto Nāciju Organizācijā Ramašvili paziņojums, ka ANO vairs neesot īstā vieta, kur izskatīt cilvēktiesību jautājumus Igaunijā un Latvijā, un ka Krievija savas sūdzības iesniegšot citur, norāda, ka ANO baltiešiem un krieviņiem vairs nebūs galvenais kaujaslauks (Matisone 1993a).

ANO ir divreiz sūtījusi uz Latviju augstas amatpersonas, lai pārliecinātos, vai te ievēro Ģenerālās Asamblejas 1992. gada 25. novembrī pieņemto rezolūciju, kurā aicināts atsaukt no Baltijas "ārzemju" karaspēku (United Nations. General Assembly 1992). 1993. gada jūlijā Latviju apmeklēja Ģenerālās Asamblejas prezidents Stojans Gaņevs, bet septembra sākumā ieradās ANO ģenerālsēkretāra Butrosa Butrosa Gali speciālais sūtnis Tomijs Kohs. Tas

bija tieši laikā, jo 1993. gada 14. septembrī vajadzēja sākties Ģenerālās Asamblejas 48. sesijai, kad ģenerālsekretāram bija jāziņo par iepriekšminētās ANO rezolūcijas īstenošanu.

Nākotne rādīs, vai ANO atbalstīs Krievijas pamatojumu karaspēka ierobežotai izvešanai, priekšrocību piešķiršanai atvaļinātajiem Krievijas virsniekiem Latvijā, iespējai nepārtraukt Skrundas, Liepājas un Ventspils kara bāzu darbību vēl deviņus gadus un politiskas vienošanās noslēgšanai starp Latviju un Krieviju par karaspēka izvešanu. Tikmēr turpinās vārdu kaujas. Cilvēktiesību aizstāvju grupa, kas Latvijā izveidojās Krievijas Tautas deputātu kongresa 8. ārkārtējās sesijas laikā 1993. gada 10.–15. martā, kad tika mēģināts gāzt Jelcinu, paziņojusi, ka, apliecinot protestu pret cilvēktiesību pārkāpumiem, savākusi 100 000 parakstu (Rudaša 1993). Preses konferencē, kas notika Krievijas Ārlietu ministrijā (*sic!*), šīs grupas (tajā ietilpst arī Latvijas Augstākās padomes deputāts Matvejevs un Rīgas domes deputāts Buzajevs) locekļi izteikušies, ka šos dokumentus iesniedzot ANO un Eiropas forumiem – Eiropas Padomei un Eiropas Parlamentam.

Neviens no šiem kungiem gan nav papūlējies par saviem nodomiem informēt Latvijas Ārlietu ministriju vai Latvijas vēstniecību Krievijā. Minētajā preses konferencē viņi pauda gandarījumu, ka Krievijas Ārlietu ministrija beidzot varējusi ietekmēt notikumus Latvijā, kā sevišķu panākumu uzsverot likumu par pagaidu uzturēšanās atļaujām (Rudaša 1993).

Pirms Andreja Kozireva mēģinājumiem kavēt Igaunijas uzņemšanu Eiropas Padomē (EP) tur izcēlās cīņa starp Baltijas valstīm un Krieviju. EP Parlamentārās asamblejas (EPPA) sesijā (tā notika no 1992. gada 30. septembra līdz

8. oktobrim) Krievijas delegācija apsūdzēja Baltijas valstis cilvēktiesību pārkāpumos desmit atsevišķos gadījumos. Vēlāk Krievijas delegācijas loceklis Sergejs Baburins pastāstīja Latvijas žurnālistiem, ka "vai nu [baltiešiem] tas patīk vai ne, bet Baltija ir un paliks Krievijas vitālo interešu zona". Tas, pēc Baburina domām, došot Krievijai tiesības lietot piespiedu metodes, ja šajā zonā tiks pārkāptas cilvēku tiesības, turklāt Krievijas karaspēks netikšot atsaukts pilnībā, bet vienkārši "samazināts līdz saprātīgam daudzumam" (Embrekte 1992).

EPPA nākamajā sesijā, kas notika 1993. gada 1.–5. februārī, baltiešiem un viņu sabiedrotajiem izdevās panākt, ka "Ziņojumā par iedzīvotāju pārvietošanos starp bijušās PSRS republikām" tika pieņemti 29 Baltijai labvēlīgi labojumi. Tika mainīts arī paša virsraksta formulējums: "...starp *Baltijas valstīm* un bijušās PSRS republikām". Ziņojumā bija arī teikts, ka saspīlējums Baltijas valstīs, Moldovā, Ukrainā un Kaukāza republikās radies nevis cilvēktiesību pārkāpumu dēļ, bet gan sakarā ar "politiskā un ekonomiskā stāvokļa pārmaiņām, to skaitā privilēģiju zaudējumu [krieviem]". Ziņojumā arī uzsvērtā nepieciešamība kopā ar Krieviju sākt realizēt repatriācijas programmas, lai tie Baltijas valstu krievvalodīgie iedzīvotāji, kuri to vēlas, varētu atgriezties savā etniskajā dzimtenē (CEPA 1993).

Kozireva mēģinājumam novērst Igaunijas uzņemšanu bija pretējs efekts (Kulmanis 1993a; Council of Europe. N. d.). Tas aizvainoja EPPA delegātus, jo Krievija nebija Padomes locekle, turklāt EP jau vairākkārt bija sūtījusi uz Baltijas valstīm novērotāju grupas (Kulmanis 1993a).

Televīzijas intervijā 14. maijā Latvijas Augstākās padomes Cilvēktiesību un mazākumtautību komisijas priekšsēdētājs Andrejs Pantelējevs izteicās, ka EP iejaukšanās

varētu palīdzēt Krievijā demokrātiem gūt uzvaru. Padome varētu nosūtīt Jeļcinam nepārprotamu ziņu, iesakot pārtraukt manipulācijas ar tiesību jautājumiem. Viņš uzsvēra, ka ir novilkta skaidra robeža, cik tālu Krievija var iet savā cilvēktiesību kampaņā pret Baltijas valstīm, šajā gadījumā pret Igauniju, jo Krievijas delegācija centās sanaidot Baltijas valstis, parādot vienu no tām nelabvēlīgākā gaismā. Tomēr viens no Krievijas delegātiem Igauniju aizstāvēja un Latvijas delegātiem paskaidroja, ka gandrīz visi Krievijas delegāti īstenībā ir noskaņoti pret Jeļcinu (Rolands Blezūrs sarunā ar autoru).

Jāpauzē, ko Krievija darīs, kad pienāks Latvijas kārta tikt uzņemtai Eiropas Padomē. Vai Krievija galu galā samierināsies ar Baltijas valstu "zaudējumu" (pirmo reizi vēsturē visas trīs Baltijas valstis būs locekles tādā starptautiskā organizācijā, pie kuras Krievija nepieder), vai arī tā centīsies vasaras laikā destabilizēt situāciju Latvijā, lai sarežģītu tās uzņemšanu EP? Par to nebūtu jābrīnās, jo cilvēktiesību kārts ir izspēlēta pārāk bieži un varbūt Jeļcins turpinās nosodīt baltiešus. 1993. gada jūlijā Narvā sākās krievvalodīgo iedzīvotāju nemieri sakarā ar Igaunijas pieņemto likumu par ārvalstniekiem (vēlāk, pēc Igaunijas prezidenta Lennarta Meri, EDSA, Zviedrijas un, protams, Krievijas iejaukšanās, tajā tika izdarīti labojumi). Krievija reaģēja, publicējot paziņojumu, ka Igaunija "ir aizmirsusi dažas ģeopolitiskas un demogrāfiskas realitātes" un ka Krievijai "ir iespējas igauņiem to atgādināt". Zviedrijas premjerministrs Karls Bilts savukārt aizrādīja, ka šāds paziņojums "diez vai saskan ar starpvalstu attiecību principiem Eiropā kopš Parīzes hartas parakstīšanas 1989. gadā", un uzsvēra, ka "iespējas", kādas Krievija varētu izmantot, nav skaidri izklāstītas (Bildt 1993; Kozyrev

1993). Baltijas un Jeļcina attiecību tragēdija ir tā, ka Krievijas prezidents liek (vai ļauj) Krievijai vadīt pret baltiešiem – galvenokārt pret igauņiem un latviešiem – tādu pašu nomelnošanas kampaņu, kādu Gorbačovs un PSRS organizēja pret viņu pašu, lai diskreditētu Jeļcina tēlu Rietumu acīs un iedragātu viņa pozīcijas Krievijā. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka Jeļcins un Krievija bija baltiešu sabiedrotie cīņā pret padomju impēriju.

Protams, arī Krievija vēlas panākt savu uzņemšanu EP. Neiedzilņoties argumentos par un pret tās uzņemšanu, var teikt, ka šīs vēlmes īstenošanā pastāv divi galvenie šķēršļi: atšķirībā no Baltijas valstīm Krievijā EP eksperti nav ieradušies, un Krievija joprojām nav izvedusi armiju no Igaunijas un Latvijas. Vai Latvija kļūs par EP locekli, pirms 1994. gada janvārī tiks izskatīta Krievijas uzņemšana Padomes sastāvā?

Kādu stratēģisko kursu pret Baltijas valstīm tad Krievija ir ieturējusi? Atbilde rodama Sergeja Karaganova referātā, kas nolasīts Krievijas Ārlietu ministrijas organizētajā seminārā par Krievijas stratēģiju tuvajās ārzemēs (*Diplomatičeskij vestnik* 1992b).

Jau pats referāta nosaukums ("Kā Krievija var aizstāvēt uz Krieviju orientētās iedzīvotāju daļas intereses "tuvajās ārzemēs"?") atklāj viņa viedokli par Krievijas ārpolitikas stratēģiskajiem aspektiem. Tātad, kā noprotams, Krievijai ir jāaizsargā ne tikai krievu, ebreju, ukraiņu u. c. neatkarīgo valstu krievvalodīgo intereses neatkarīgajās valstīs, bet arī šo valstu pamatnācija, iedzīvotāji, piemēram, baltieši, kuri raugās uz Austrumiem, nevis uz Rietumiem. Nav jāšaubās par to, ka tādi baltieši ir.

No trim iespējamām stratēģiskajām līnijām divas ir vai nu nevēlamas, vai nerealizējamas, t. i., impērijas atjaunošana

un tieša palīdzība impērijas bijušajām sastāvdaļām. Tādēļ uzsākama būtu šāda trīsvirzienu stratēģija.

1. Krieviem no bijušās impērijas nomalēm nedrīkst ļaut atgriezties Krievijā. Viņiem jāpaliek uz dzīvi neatkarīgajās valstīs, jo ar viņu palīdzību Krievija varēs īstenot savus ārpolitikas mērķus.

2. Bijušajās padomju republikās jāizvērs plaša investīciju programma, lai jaunajās valstīs radītu krieviem ekonomiskus un politiskus anklāvus.

3. Krievu valoda jāveicina skolās, televīzijā un citur. Jauno valstu elitei arī turpmāk augstākā izglītība jāsaņem krievu valodā, un jauno virsnieku paaudze jāizglīto Krievijā.

Karaganovs izteicis dažas savdabīgas idejas par Baltijas valstīm. Viņš ir "nulles" varianta aizstāvis. "Nulles" variants paredz, ka Igaunijas un Latvijas nepilsoņiem tūlīt jāpiešķir pilsonība bez jebkādiem nosacījumiem, jo tas vairo Krievijas ietekmi šajās valstīs. Tālāk viņš piezīmē, ka Krievijai gan nevajagot plāties ar draudiem par bumbu mešanu, tomēr neesot šaubu, ka tā ir spējīga lietot militāru spēku – ja vien tas tiktu starptautiski sankcionēts. Lai gūtu šādu atbalstu, pirmkārt, pienācīgā kārtā jāpārlicina Eiropa, lai tā atzītu Krievijas tiesības lietot spēku bijušās PSRS teritorijā; otrkārt, jāpopularizē ideja, ka Eiropā pastāv divas zonas – viena (proti, Austrumeiropa, Centrāleiropa un bijusī Dienvidslāvija), kur NATO drīkst lietot spēku un krievi darbojas kā novērotāji, un otra (bijušās PSRS apgabali), kur spēku lietot drīkst tikai Krievija un rietumvalstis, protams, drīkst sūtīt savus novērotājus.

Līdzīgu pretrunīgu viedokli par Eiropu minētā semināra laikā pauda Sirotkins no Krievijas Ārlietu ministrijas

Diplomātiskās akadēmijas, apgalvojot, ka Krievija atkārtoti Lielbritānijas un de Golla politiku savās bijušajās kolonijās. "De Golls piešķir kolonijām brīvību, tomēr vēl pēc 30 gadiem tās Francijas priekšā joprojām ir nospiestas uz ceļiem." Sirotkina kungs labprāt gribētu, lai Krievijai tā dēvētajās tuvajās ārzemēs izdodas panākt ko līdzīgu, turklāt viņš uzsver, ka tās ir viņa paša domas.

Abi akadēmiķi, kuru oficiālo pētījumu joma ir cariskās Krievijas ārpolitika, uzsver nepieciešamību izvērst propagandas cīņu, lai tā aptvertu ne tikai krievu minoritāti, bet arī citas minoritātes, kā arī orientēties uz cilvēktiesību jomu.

Uzskatu, ka šā semināra teksti ir rūpīgi jāizpēta, jo tajā paustās idejas atbilst Krievijas valdības aktivitātēm. 1993. gada 28. februārī prezidents Jeļcins lasīja runu labēji centriskās Pilsoņu savienības (*Graždanskij sojuz*) biedriem par spēka lietošanas iespēju no Krievijas puses. Jeļcins paziņoja, ka Krievija centīsies panākt starptautisku atbalstu savai prasībai būt par miera un stabilitātes arbitru bijušajā PSRS teritorijā.

Pirmā valsts, kas izteica protestu, bija Ukraina, tai sekoja Latvija. Latvijas Augstākās padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs tajā laikā atradās oficiālā vizītē Francijā, kur 1993. gada 2. martā iesniedza oficiālu protestu, lūdzot arī Francijas prezidenta Fransuā Miterāna atbalstu. Krievija jau agrāk bija pieteikusies uz miera sargātājas lomu bijušajās PSRS teritorijās – vismaz vienu tādu gadījumu esmu fiksējis –, un tas notika Ziemeļatlantijas Sadarbības padomes (NACC) sanāksmē 1992. gada 5. jūnijā Oslo. Krievija apsprieda, kā sadalīt atbildību par miera uzturēšanu starp NATO un Neatkarīgo Valstu Savienību (NVS), un izteica priekšlikumus par "jaunām interešu sfērām Eiropā" (Gerosa 1992).

Šis nodaļas nobeigumā es gribu citēt Polijas premjerministres Hannas Suhockas Ļubļinas Katoļu universitātē 1992. gada rudenī nolasītās runas fragmentu.

Krievijas prezidenta atzītie padomju varas noziegumi pret Polijas tautu atklāj poļiem un krieviem, ka vēsturiskā patiesība balstās uz pavisam citiem pamatiem un ļauj būtēt jaunu patiesības ēku.

Atceros tostū, kuru pirms divām nedēļām Varšavā uzsauca Krievijas premjerministrs, – viņš cildināja labumus, ko Krievijai devusi Polijas demokrātiskā opozīcija. Šie ir simboli, kuri reizi par visām reizēm pielikuši punktu trīs simt gadu ilgajai drūmajai mūsu valstu vēstures lappusei (Suchocka 1992).

1993. gada 25. augustā vizītes laikā Polijā Jeļcins nolika vainagu Katiņā, atvainojās par Staļina noziegumu pret 15 000 Polijas virsnieku un paziņoja, ka Krievija ciena Polijas neatkarību un tās vēlēšanos iestāties NATO.

Šādus pašus vārdus un rīcību no Krievijas valdības puses vēlas piedzīvot arī Baltijas valstu vadītāji. Tie raksturo valsts ārpolitiku un izskaidro, kāpēc starp Poliju un Krieviju ir labas attiecības.

NATO, Rietumeiropas savienība,
Eiropas Drošības un sadarbības apspriede
un baltieši

Baltijas valstīm visnozīmīgākā drošības organizācija – izņemot ANO, ja uz to var attiecināt šādu apzīmējumu, – ir EDSA, jo tā ir vienīgā, kurā Baltijas valstis ir pilntiesīgas locekles, bet NATO vai Rietumeiropas Savienībā (RES) tās neietilpst.

Kā teikts 1992. gada Helsinku deklarācijā, Latvija līdz ar Igauniju un Lietuvu ir guvusi EDSA atbalstu prasībai

pilnībā un bez nosacījumiem izvest Krievijas karaspēku. EDSA ir arī forums, kur Latvija var iesniegt savas sūdzības; piemēram, 1993. gada 3. martā Vinē Latvijas delegācijas vadītājs EDSA forumā Andris Kešteris atklāja Latvijas bažas, ka "Krievijas militārie spēki, kas atrodas Baltijas valstīs, var tikt izprovocēti uz nekontrolējamām darbībām". Viņš citēja 1993. gada 21. janvārī Maskavā pieņemto likumu "Par papildu garantijām un kompensācijām Aizkaukāza un Baltijas valstīs un Tadžikistānā dienošiem militāriem darbiniekiem". Likumā, starp citu, bija teikts, ka Krievijas pienākums ir ārkārtējas nepieciešamības gadījumā un militāra konflikta laikā aizsargāt savas valsts pilsoņu konstitucionālās tiesības.

Baltijas valstis patlaban cenšas EDSA sekmēt reģionālas sarunas, kuru gaitā militāros procesus ap Baltijas jūru pakļautu EDSA kontrolei. Sarežģījumus šeit rada Ziemeļvalstu un krievu gausais, "aukstā kara" ietekmētais domāšanas veids, joprojām orientējoties uz politiskiem blokiem. Šādu sarunu politiskais mērķis būtu pārvarēt šos konceptuālos šķēršļus un panākt, lai Baltijas reģions nekļūtu par robežliniju starp Austrumiem un Rietumiem.

Ziemeļvalstis ar bažām raugās uz iespēju, ka tām būtu vienām pašām jātiek galā ar tik ietekmīgu reģionālu spēku kā Krievija. Tādēļ Baltijas valstis ir lūgušas citus Eiropas reģionālos spēkus – Lielbritāniju, Franciju, Vāciju un arī Amerikas Savienotās Valstis, kas darbojas kā Eiropas situāciju stabilizējošs faktors, – lai šīs valstis ņem dalību Baltijas reģionālo sarunu organizēšanā. Baltijas valstis nekādā ziņā negrib no šā procesa izslēgt Krieviju. Gluži pretēji – tās uzskata, ka šīs sarunas varētu kļūt par stūrakmeni jaunās Eiropas drošības celtnē. Tajā iekļautos arī Krievija, kura censtos iemantot citu valstu uzticību un nodrošinātu

savu militāro aktivitāšu pārredzamību – sevišķi mazo kaimiņvalstu robežu tuvumā.

Baltijas valstīm tas var būt nepaveicams uzdevums. Mans ieteikums būtu Ziemeļvalstīm pārskatīt savu tradicionālo drošības plānošanu, jo pastāv iespēja, ka, notikumiem kontinentā norisot strauji, tās paliks perifērijā un beigu beigās tiks pakļautas tikpat lielam citu valstu spiedienam kā Baltijas valstis, kuras šobrīd piedzīvo pilnīgu drošības vakuumu.

Šis ir Baltijas valstu drošības problēmas sāpīgākais jautājums – nav neviena, kas varētu tām dot drošības garantijas, kas palīdzētu nosargāt to neatkarību.

NATO un RES ir gatava sniegt Baltijai politisku atbalstu – 1993. gada 18.–19. maijā RES Romas sanāksmes pieņemtajā noslēguma dokumentā bija teikts, ka Krievijas karaspēka izvešanai jānotiek bez jebkādiem nosacījumiem. Taču politiskajiem analitiķiem Rīgā un pārējās Baltijas valstu galvaspilsētās nav skaidrs, vai šie politiskie izteikumi arī tiks realizēti. Piemēram, vai Rietumi saista palīdzību Jelcinam ekonomikas jomā ar karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm.

Mēs zinām, ka ASV Kongress pieņēmis Bērda labojumu, kurā teikts, ka Krievijas karaspēks jāizved līdz 1993. gada 30. septembrim vai arī līdz tam laikam vismaz jābūt parakstītam karaspēka izvešanas grafikam. Tas nav devis rezultātus, izņemot vienīgi Lietuvas gadījumu. Pēdējā sarunu kārtā ar igauņiem 1993. gada 14.–15. septembrī nekāda vienošanās netika noslēgta. Un ir maz cerību, ka 1993. gada 28.–29. septembrī paredzētajās Latvijas–Krievijas sarunās tiks panākta pēkšņa saprašanās.

Tā kā ASV kongresa piešķirtie asīgnējumi lielākoties izmaksāti Krievijai, tad kongress acīmredzot joprojām

apspriež karaspēka izvešanas izmaksas. Taču Krievija var turpmāk nesaņemt finansiālu palīdzību no Rietumiem – nevis tāpēc, ka Igaunijā un Latvijā atrodas tās karaspēks, bet gan tāpēc, ka nauda nenonāk tur, kur tai pienākas būt (Lloyd and Boulton 1993; Bukowsky 1993).

Pēc tikšanās ar ASV valsts sekretāru un ārlietu ministru Vorenu Kristoferu 1993. gada 8. aprīlī Latvijas ārlietu ministrs Georgs Andrejevs aizbrauca ar apziņu, ka Klintona valdības nostāja pret Baltijas neatkarību atšķiras no iepriekšējās valdības ieņemtās propadomju pozīcijas, kā arī no prokrieviskās nostājas Igaunijas un Latvijas pilsoņības jautājumā. Tomēr šobrīd vēl neviens nevar pateikt, ko tādām mazām valstīm kā Latvija, Igaunija un Lietuva, kuras tradicionāli uzlūko kā piederīgas Krievijas "ietekmes sfērai", nozīmētu "topošās stratēģiskās partnerattiecības" starp Krieviju un Amerikas Savienotajām Valstīm. Mēs gan zinām, kas Krievijai patiktu. Krievijas vēstnieks Amerikas Savienotajās Valstīs Vladimirs Lukins ir izteicies, ka ASV vajadzētu atzīt Krievijas īpašo interesi par "tuvajām ārzemēm", tāpat kā Krievija respektē ASV interesi par Latīņameriku (Garajev 1993, 135).

Tāpat arī nav skaidrs, kāda ir Ziemeļatlantijas Sadarbības padomes un Rietumeiropas Savienības Konsultatīvā foruma loma. Vai šīs organizācijas baltiešiem ir kā pieturvieta ceļā uz iestāšanos NATO un RES, vai arī tās uzskatāmas par audzināšanas iestādēm kādreizējiem pretiniekiem? No vienas puses, meitas organizācija (NACC) dod iespēju NATO ielūkoties bijušā ienaidnieka drošības problēmās viņa paša teritorijā. No otras puses, iespējams, ka NACC un varbūt arī RES Konsultatīvais forums līdzdarbojas, Eiropā veidojot jaunu drošības sistēmu agrākās savienību sistēmas vietā. Varbūt te baltiešiem ir izdevība

šo procesu ietekmēt, kā tas notika iepriekšminētajā RES sanāksmē Romā?

Katrā gadījumā baltieši izjūt zināmu vilšanos, un varbūt tāpēc Latvijas Augstākās padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs 1993. gada maijā sanāksmē, kura notika Rīgā un kurā piedalījās Centrāleiropas un Austrumeiropas aizsardzības ministri, izteica interesantu domu. Viņš ierosināja, ka "nabagiem" vajadzētu NACC ietvaros izveidot konsultatīvu grupu, lai varētu iespaidot NATO "bagātos". Laikraksts "Diena" 1993. gada 8. septembrī vēstīja, ka Polijas premjerministre Suhocka savos izteikumos gājusi vēl tālāk: viņa paziņojusi, ka, ja alianse drīzumā nepieņems lēmumu atļaut Austrumeiropas valstīm iestāties NATO, Polijai būs jāapsver alternatīvi aizsardzības varianti, kas balstīsies uz reģionālo kooperāciju. Tas nozīmētu Rietumu aizsardzības sistēmas sabrukumu.

Baltijas valstis no savas puses jau pirms gada noslēgušas militāras sadarbības līgumu, diemžēl visās trijās aizsardzības ministrijās tā izpilde šķiet pārlieku sarežģīta, jo trūkst moderna aprīkojuma un finanšu resursu. Tomēr 1993. gada 28. maijā Rīgā tika noturētas kopīgas militārās mācības, lai arī visai pieticīgā apjomā. Tas rāda, ka vēlme sadarboties joprojām pastāv. (Vēl agrāk – ziemā kopīgas mācības notika arī Latvijas un Lietuvas robežsargiem.)

1993. gada 13. septembrī Baltijas valstu vadības tikšanās laikā tika parakstīta trīspusēja deklarācija līdz ar attiecīgu līgumprojektu par sadarbību drošības un aizsardzības jomā. Latvijas bruņoto spēku komandieris pulkvedis Dainis Turlais to nosauca par mēģinājumu gādāt par drošību Baltijā, nevis veidot īpašu apvienību cīņai pret kādu partiju. Tas bija solis pretī visu Eiropas valstu sadarbībai (Laizāne 1993).

Atklāti runājot, ne NATO, ne RES nav veikusi nekādus konkrētus pasākumus, lai trim mazajām demokrātiskajām valstīm, kuras visiem spēkiem pūlas atgūties no 50 gadu ilgās okupācijas radītā šoka, palīdzētu atjaunot bruņotos spēkus. Okupācijas laikā Baltijas valstīm nebija aizsardzības ministriju, nebija ne robežu, ne muitas. To visu vajadzēja veidot no jauna, no paša sākuma, bija jāmācās pat jauna militārā terminoloģija, jo impērijas bruņoto spēku valoda bija krievu valoda.

Baltiešiem ar visu vajadzētu tikt galā pašiem. Dažu rietumvalstu vēlāk sniegtā militārā palīdzība ir ļoti pieticīga, turklāt ieroči netiek sūtīti. Krievija ir atteikusies izmaksāt kompensāciju par ieročiem un militāro tehniku, kas Baltijas valstu bruņotajiem spēkiem tika atņemta 1940. gadā; savukārt Rietumi Baltijai uzlikuši īstu ieroču embargo. Baltijas valstis iepirka ieročus par dārgu naudu no Centrāleiropas valstīm, un tieši šiem ieročiem ir bijusi izšķirīga loma miera saglabāšanā Baltijas reģionā. Labi apbruņotā ārzemju karaspēka nevēlamā klātbūtne radīja Baltijas valstis potenciāli draudīgu situāciju, bet vietējie kareivji bija bruņoti vienīgi ar stekiem.

Aprīlī Krievijas ziemeļaustrumos bruņoto spēku daļās notika personāla mācības, lai ieņemtu Baltijas valstu stratēģiski nozīmīgās vietas un tās nosargātu, kamēr ierodas palīdzība. Baltijas valstu valdības par šīm mācībām netika informētas. "Diena" 1993. gada 24. aprīlī rakstīja, ka šo informāciju ieguvusi no Latvijas Aizsardzības ministrijas. Minētās mācības ļāva Krievijas militārajiem spēkiem saprast, ka šo stratēģisko objektu ieņemšanai vajadzīgas divas dienas – pat tikai teorētiski. Latvijas izlūkdienests gan apgalvo, ka valsts bruņotie spēki ir pietiekami augstā līmenī, lai militārās intervences gadījumā nodrošinātu zināmu pretošanos.

Taču ledus ir salauzts. Zviedrija jau ir sākusi sniegt vērtīgu, nozīmīgu palīdzību, gan nesaistītu ar nāvējošiem ieročiem, bet Izraēla pārtraukusi ieroču embargo un apgādā Igauniju ar moderniem ieročiem. Darijums noslēgts par 50 miljoniem dolāru, un Izraēla preces devusi uz kredīta.

Arī Latvija ir sūtījusi uz Izraēlu militārpersonu grupas, lai noskaidrotu iespējas iegādāties ieročus. Taču Izraēlā ražotie ieroči ir par 25% dārgāki nekā vidēji pasaulē. "Diena" 25. maijā vēstīja: Lietuvas aizsardzības ministrs Audris Butkevičs paziņojis, ka Lietuva ieročus iepirks no Krievijas.

Tomēr es nedomāju, ka Krievija lietos spēku, lai pārliecinātu Baltijas valstis, ka tās atrodas Krievijas ietekmes sfērā. To panāks ar politiskiem un ekonomiskiem līdzekļiem, ar sarunām par iespējamām militārajām garantijām un arī, kā jau parasts, īstenojot dažādus slepenos "aktīvos pasākumus".

Krievijas piedāvātās drošības garantijas Baltijai nav pieņemamas – savukārt drošības garantijas no Rietumu puses vēl nevīd pie apvāršņa. Tā nu Baltijas valstu galvām risināmā drošības problēma ir visai āķīga: kā bez drošības garantijām nosargāt neatkarību?

Protams, atbilde uz šo jautājumu meklējama Baltijas valstu vienotībā; taču būtiski svarīga loma ir arī pārmaiņām Rietumu politiķu un drošības ekspertu attieksmē pret minēto problēmu. Folkers Rie raksta: ja jaunā Eiropa atgriezīsies pie 19. gadsimta domāšanas, kurā dominē spēku līdzsvara politika un ietekmes zonas, tad Eiropā miers un stabilitāte nav gaidāma (Ruehe 1993). Baltijas valstis pirmām kārtām nedrīkst pieņemt Krievijas argumentu, ka šis valsts intereses prasot "stratēģisku" kara bāzu saglabāšanu Latvijā. Tuvāk papētot, šīs bāzes Krievijas aizsardzībai nebūt nav nepieciešamas. Visniecīgākais rietumvalstu

spiediens uz Latviju, lai tā pakļautos Krievijas prasībām šajā jautājumā, varētu iznīcināt Baltijas atjaunoto neatkarību.

A pielikums

Eiropas Padomes Novērotāju delegācijas Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanām priekšsēdētājam Lambertam Kelhtermanam

Kad Latvija, kas ir viena no Baltijas valstīm, 1991. gadā atguva neatkarību, tur dzīvoja vairāk par 900 000 etnisko krievu, no kuriem vairākums Latvijā bija apmeties uz dzīvi padomju varas 50 okupācijas gadu laikā, ieskaitot viesstrādniekus, militāros darbiniekus un viņu ģimenes. Dažu pēdējo gadu laikā daudzi no šiem cilvēkiem izteikuši vēlēšanos atgriezties Krievijā, sevišķi tagad, kad tur vēršas plašumā atjaunotnes kustība. Daudzus no šiem ļaudīm pārņēmis dabisks patriotisms, un viņi vēlas dot savu ieguldījumu Krievijas atdzimšanas procesā. Pavisam 100 000 Latvijā dzīvojošu krievu ir teikuši, ka vēlētos palīdzēt no jauna padarīt apdzīvotus Krievijas pamestos apgabalus, kas tādi kļuvuši 70 sociālisma valdīšanas gadu laikā. Taču tikai neliela daļa no šiem cilvēkiem ir pati sagādājusi līdzekļus, lai to realizētu.

Jau gandrīz trīs gadus pastāv Krievijas Atdzimšanas veicināšanas savienība (KAVS) "*Korņi*", kas palīdz tautiešiem, kuri kādu ekonomisku vai politisku iemeslu dēļ izteikuši vēlēšanos atgriezties uz dzīvi Krievijā. Liela daļa

no tiem, kuri vērsušies pie mums pēc palīdzības, ir militārie darbinieki un viņu ģimenes locekļi, kas padomju varas gados Latvijā atvaļināti.

KAVS "*Korņi*" ir darbojusies pirmajās līnijās, palīdzot šādiem cilvēkiem, – tā organizējusi cilvēku grupveida nometināšanu atsevišķos Krievijas ziemeļrietumu apgabalos (Novgorodā, Smoļenskā, Pleskavā un citur). Daudzas šo rajonu vietējās amatpersonas ir laipni sagaidījušas atbraukušos (sevišķi no Baltijas valstīm), jo viņiem ir augstāks izglītības līmenis un viņi var dot lielāku ieguldījumu attiecīgā rajona plaukstošajā saimniecībā.

Nesen mūsu savienība ierosināja domu par repatriācijas un nometināšanas centra radīšanu Pleskavas apgabalā; tas palīdzētu šā nemelnzemes rajona atdzimšanā. Šī iestāde, kuras darbības pamatā būtu mūsu izstrādātā programma, būtu organizēts zinātniski vēsturisks centrs, kas nodarbotos ar informācijas sniegšanu un starpniecību, sekmējot Krievijas ziemeļrietumu rajonā mūsdienīgu ciematu veidošanu repatriantiem, bēgļiem un citiem piespiedu iebraucējiem, kuri no agrākajām PSRS republikām ieradušies, lai apmestos uz dzīvi Krievijā. Sevišķu uzmanību centrs pievērsīs jaunu darbavietu radīšanai, piemēram, būvniecībā, sakaru jomā, rūpniecībā, ekoloģiski drošu lauksaimniecības preču ražošanā un apstrādē, kā arī starptautiskajā tūrismā, kas saistīts ar mazu un vidēju uzņēmumu darbību.

Mūsu programmu šāda centra radīšanai jau veiksmīgi izskatījuši eksperti no Krievijas un Latvijas, tā ir saņēmusi Krievijas Federācijas valdības atbalstu, kas jau ir izstrādājusi attiecīgu prezidenta dekrēta projektu.

Līdz šim KAVS ir palīdzējusi vairāk nekā 2000 cilvēkiem atgriezties un apmesties uz dzīvi 12 dažādos Krievijas

apgabalos. Tomēr mūsu centienus sekmēt Krievijas atjaunotni kavējis finansiālu un tehnisku resursu trūkums. Tādēļ, lai darbu varētu turpināt, KAVS šobrīd meklē finansiālu un cita veida palīdzību no ārpuses.

Baltijas valstīs un Krievijā nesen notikušās milzīgās politiskās pārmaiņas prasīs daudzus pielāgošanās gadus. Jo vairāk spēsim cilvēkiem šajā procesā palīdzēt, jo lielāku labumu tas nesīs ne tikai Baltijas valstīm un Krievijai, bet arī Eiropai kopumā. Tādēļ mēs esam īpaši ieinteresēti šo problēmu risināšanā sadarboties ar Eiropas Padomi. Mēs ļoti vēlētos nodibināt pastāvīgus kontaktus ar Padomi un dalīties uzskatos par šiem jautājumiem. Pateicamies par izpratni.

V. Tihomirovs

KAVS prezidents

B pielikums

Krievijas Federācijas prezidenta paziņojums

1993. gada 20. aprīlī Latvijas Republikas Augstākā padome sāka apspriest lēmuma projektu "Par pagaidu uzturēšanās atļauju piešķiršanu personām, kuru atrašanās Latvijā saistīta ar Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pagaidu izvietojumu Latvijas Republikā".

Šis lēmums var ietekmēt desmitiem tūkstošu cilvēku likteni, kuri likumīgi dzīvoja Latvijā un bija tās pilsoņi. Tagadējie Latvijas varas orgāni ir patvaļīgi atņēmuši viņiem pilsonību, pārkāpjot saistības, kuras uzņēmušies saskaņā ar ANO konvenciju par bezvalstnieku daudzuma

samazināšanu, un tagad viņi gatavojas šai republikas iedzīvotāju daļai atņemt arī tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu, kas ir viena no cilvēka pamattiesībām. Te skaidri redzams nolūks atjaunot "kolektīvā soda" jēdzienu, kas 20. gadsimta laikā jau ir vairākkārt nopeltnis.

Starptautiskās tiesības neatļauj kādai valstij veikt tādus pasākumus, kas noved pie stāvokļa pasliktināšanās cilvēktiesību jomā. Latvijā faktiski notiek sagatavošanās etniskajai tīrīšanai.

Ir skaidrs, kādu triecienu šīs darbības dos Krievijas un Latvijas savstarpējām attiecībām un Latvijas starptautiskajam tēlam.

Ne starptautiskā sabiedrība, ne ANO vai Eiropas Drošības un sadarbības apspriede vai Eiropas Padome un citas cilvēktiesību organizācijas, kuru uzmanību mēs esam atkārtoti centušies pievērst tam, ka Baltijas valstīs dzīvojošiem krievi trūkst likumīgas aizsardzības, nevar nenosodīt kliegšošos masveida cilvēktiesību pārkāpumus, kādi drīz notiks Latvijā.

B. Jeļcins

1993. gada 23. aprīlis

C pielikums

Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas
ziņojums par Krievijas Federācijas
prezidenta paziņojumu 1993. gada 23. aprīlī

Krievijas Federācijas prezidenta 1993. gada 23. aprīļa paziņojums bija publicēts sakarā ar Latvijas Republikas Augstākās padomes pieņemto rezolūciju "Par pagaidu

uzturēšanās atļauju piešķiršanu personām, kuru uzturēšanās Latvijas Republikā ir saistīta ar Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pagaidu izvietojumu Latvijas Republikā”.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija uzsvēra, ka Krievijas prezidenta paziņojumā ietvertie secinājumi bijuši balstīti uz vienu no rezolūcijas projektiem, nevis uz 1993. gada 23. aprīlī pieņemto rezolūciju. Līdz ar to šie secinājumi radušies pārpratuma dēļ un rada tālākas nesaskaņas.

Latvijas Republikas Augstākās padomes rezolūcija skar vienīgi šādas personu kategorijas:

- 1) militārpersonas, kuras pašlaik atrodas aktīvā dienestā Krievijas Federācijas (PSRS) Bruņotajos spēkos un citās militārajās daļās, kā arī personas, kas izstājušās no aktīvā dienesta līdz 1990. gada 4. maijam. Šie noteikumi neattiecas uz personām, kas Latvijas teritorijā uzturējās pastāvīgi, pildot karaklausības pienākumu;

- 2) augstākminēto personu dzīvesbiedri, arī ja laulātie ir oficiāli šķīrušies, kā arī ar viņiem kopā dzīvojošie ģimenes locekļi – bērni, apgādājamie un citi radnieki, ja šīs personas Latvijā ieradušās sakarā ar kādas militārpersonas dienestu Krievijas Federācijas (PSRS) Bruņotajos spēkos, neatkarīgi no viņu ierašanās datuma Latvijā. Šie noteikumi neattiecas uz augstākminēto personu agrākajiem dzīvesbiedriem, ja tie no jauna stājušies laulībā;

- 3) civilpersonas, kas reģistrētas Krievijas Federācijas (PSRS) Bruņotajos spēkos;

- 4) civilpersonas, kas Latvijā atsūtītas sakarā ar Latvijas teritorijā esošo Krievijas Federācijas Bruņoto spēku formēšanu vai izvešanu.

Šīs rezolūcijas noteikumi neattiecas uz Latvijas Republikas pilsoņiem vai viņu ģimenes locekļiem. Rezolūcijā minētais 1990. gada 4. maijs ir datums, kurā Latvijas

Republikas Augstākā padome pieņēma Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.

Krievijas Federācijas prezidenta paziņojumā ietvertas apsūdzības par patvaļīgu pilsonības atņemšanu ir nepamatotas, jo:

1) šajā rezolūcijā minētajām personām Latvijas pilsonība nekad nav bijusi;

2) viņu pilsonība (agrākās PSRS vai Krievijas Federācijas) netiek atņemta.

Patiesībā, ja mēs apskatām jautājumu par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likumīgumu, Krievijas Federācijas prezidenta paziņojumā pausts melīgs apgalvojums, ka padomju armija Latvijā tika izvietota likumīgi, nevis izdarot nelikumīgu okupāciju.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija protestē pret tādu terminu kā "etniskā tīrīšana" lietošanu attiecībā uz Latviju. Paziņojums nebalstās uz patiesiem faktiem un ir destruktīvs. Šobrīd Latvijas Republikas pilsonību neno-saka etniskā piederība.

Jāuzsver arī tas, ka brīvu dzīvesvietas izvēli, kas ir viena no cilvēka pamattiesībām, var nodrošināt tikai personām, kuras valstī dzīvo legāli. Krievijas Federācija atzinusi 1992. gada EDSK Helsinku galotņu tikšanās deklarāciju, un sevišķi jāatzīmē, ka tajā aicināts izdarīt ārzemju karaspēka drīzu organizētu un pilnīgu izvešanu no Baltijas valstu teritorijas.

Krievijas Federācija cenšas jautājumu par savu militāro spēku atsaukšanu no Latvijas saistīt ar jautājumiem, kas ir sakarā ar tā saucamo krieviski runājošo iedzīvotāju daļu.

LITERATŪRA

- Barnes, E. [papildinājis Dž. Gēcs (Goetz); V. Sorsa (Sorce) foto]. 1992. "Soon They will Come for Us." *Life* (December).
- Bildt, Carl. 1993. "Watch Russia's Baltic "Near Abroad"." *International Herald Tribune*, July 27; sk. Kozyrev 1993.
- Blezūrs, Rolands [EPPA sekretārs, Latvijas Augstākā padome]. Datums nezināms. Personiska saruna ar autoru.
- Bodie, William C. 1993. "Moscow's "Near Abroad": Security Policy in Post-Soviet Europe." McNair Paper no. 16 (June). Washington, D. C.: Institute for National Strategic Studies, National Defense University.
- Bukovsky, Vladimir. 1993. Interview with John Lloyd. *Financial Times*, September 4-5.
- Council of Europe. N. d. Official report, AS(44) CR35.
- Council of Europe. Parliamentary Assembly (CEPA). 1993. Forty-fourth session. "Report on Population Movements between the Republics of the Former USSR." Document no. 6734. Rapporteur D. Atkinson. Strasbourg: February 1-5.
- Diplomatičeskij vestnik*. 1992a. S. Zotova un S. Jastržembskas brīfings, 28. oktobris, nr. 21-22.
- Diplomatičeskij vestnik*. 1992b. Ziņojumi Eiropas institūta seminārā. Maskava, 15.-30. novembris.
- Diplomatičeskij vestnik*. 1993. Nr. 5-6, 6. lpp.
- Embekte, Dace. 1992. "Spēles politiskajos koridoros." *Diena*, 22. oktobris.
- European Community (EC). 1993. *European Council in Copenhagen*. Conclusions of the Presidency, SN 180/93, June 21-22. Brussels: EC.
- Garajev, M. 1993. "Prioritēti i interesi Rossijskoj Federacijj." *Meždu-narodnaja žizn*, maijs-jūnijs.
- Gerosa, Guido. 1992. "The North Atlantic Cooperation Council." *European Security* 1:3 (Autumn).

- Goetz, John (V. Sorsa (*Sorce*) foto). 1993a. "Something Nazi Stirs." *Guardian*, February 12.
- Goetz, John. 1993b. "Weiter im Selben Sinni." *Kontakt* 3.
- Grafova, Lidija. 1993. "Pļēņņiki imperiji." *Izvestija*, nr. 153, 14. augusts.
- Jēgermanis, Gints. 1993. "Jautājums par Krievijas armiju un pirmsvēlēšanu cīņu." *Diena*, 30. aprīlis.
- Kadhammer, Peter (T. Andersona foto). 1993. "Marching Against the Jews and Russians." *Expressen*, March 21.
- Kozyrev, Andrei V. 1993. "Heed Russia's "Cry of Despair" in Estonia." *International Herald Tribune*, August 14–15; sk. Bildt 1993.
- Kulmanis, Jānis. 1993a. "Panteļējevs: Krievijas agresīvā diplomātija EPPA cieš krahū". *Diena*, 15. maijs.
- Kulmanis, Jānis. 1993b. "Ziemeļvalstis atbalsta Baltiju." *Diena*, 2. septembris.
- Laizāne, Līga. 1993. "Baltijas militārā sadarbība rada drošību." *Diena*, 2. septembris.
- Lloyd, John and Boulton, Leyla. 1993. "West Gives Up Hope of Russian Economic Reform in Near Future." *Financial Times*, September 7.
- Matisone, Anita. 1993a. "Krievija neatzīst ANO par galīgo cilvēktiesību tiesnesi Latvijā." *Diena*, 12. marts.
- Matisone, Anita. 1993b. "ANO sākusī atzīt, ka Latvija bijusi kolonizēta." *Diena*, 18. maijs.
- Pavlovskis, Valdis [Latvijas aizsardzības ministra vietnieks]. 1993. Ziņojums 23. aprīlī.
- Rudaša, Rita. 1993. "Latvijas deputāti sūdzas Maskavā." *Diena*, 22. maijs.
- Ruehe, Volker. 1993. "Redefining Europe's Security Interests." *Wall Street Journal Europe*, September 9.
- Suchocka, Hanna. 1992. "We Count on Understanding." Runa Ļubļinas Katoļu universitātē svinīgajā aktā 18. oktobrī. [Publ.: Polijas Ārlietu ministrija. 1992. "Materiāli un dokumenti." *Bulletin* 1/91.]

Šelovs-Kovedjajevs, Fjodors. 1993. Intervējis Ritums Rozenbergs.
Latvijas Jaunatne, 17. augusts.

United Nations. General Assembly. 1992. Forty-seventh session.
"Complete Withdrawal of Foreign Military Forces from the
Territories of the Baltic States." Agenda item 139, A/47/1, 19.
November 16.

Pirmpublicējums angļu valodā: "Latvia in a Post-Cold War
Europe", Brundtland, A. O., Snider, D. M. (eds.), *Nordic-Baltic Security: An International Perspective*, CSIS, Washington, DC, NUPI, Oslo,
1994

BALTIJAS VALSTU DROŠĪBA: MĒRĶI UN KAVĒKĻI

Triju Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – ārpolitika un galvenais mērķis valsts drošības jomā, līdzīgi kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas (CAE) valstīs, īsumā ir šādi: “Atgriezties Eiropā!” Tas nozīmē plašu iekļaušanos rietumvalstu institūcijās, sevišķu uzmanību pievēršot politiskajai, saimnieciskajai un militārajai jomai. Baltkrievija un Ukraina, gan atšķirīgu iemeslu dēļ, neizrāda tādu apņēmību tiekties uz šo mērķi. Krievijas nostāja šobrīd ir pretrunīga, lai gan sākotnēji tā šādu politiku bija pieņēmusi. Lai nu kā, ir skaidrs: tas, ka Krievija ir negatīvi noskaņota un darbojas pret NATO paplašināšanos austrumu virzienā, ir izraisījis bažas Ukrainā, ka NATO paplašināšanās gadījumā Krievija pastiprinās spiedienu uz Ukrainu. Tas attiecas arī uz Baltijas valstīm, taču tās atšķirībā no Ukrainas nav vis paskaidinājušas savu neitralitāti, bet gan vēlas kļūt par NATO locekļiem.

Baltijas un CAE valstu problēma ir tāda, ka Krievija ietekmē arī Rietumu demokrātisko valstu politiku pret tām. Visvairāk tas atklājas debatēs par NATO paplašināšanos, un vissāpīgāk to jūt Krievijas robežvalstis – Baltijas valstis un Polija. Sarežģījumus šīm zemēm rada tas, ka

daļa Krievijas teritorijas – Kaļiņingradas (Kēnigsbergas) apgabals – atrodas starp Poliju un Lietuvu. Šis anklāvs ir Krievijas vienīgā rietumu trofeja, kas palikusi no Otrā pasaules kara, un, ņemot vērā, ka 1994. gadā Krievijas kara spēks no Baltijas valstīm pilnībā tika izvests, daudzi uzskata, ka tieši Kaļiņingradas apgabals ir atslēga Baltijas reģiona drošības problēmu risinājumam.

Savukārt Polijai salīdzinājumā ar Baltijas valstīm ir zināmas priekšrocības: tā ir lielākā CAE valsts, arī militārā ziņā labi attīstīta un veiksmīgi manevrē ģeopolitiskajā telpā starp Austrumiem un Rietumiem. Bez tam tā bauda ārkārtīgi lielu atbalstu no savu tautiešu puses visietekmīgākajā demokrātiskajā valstī – Amerikas Savienotajās Valstīs. Baltijas izcelsmes amerikāņu ir daudz mazāk, un, gan būdami labi organizēti, viņi tomēr nevar nodot miljoniem balsu kā poļu izcelsmes amerikāņi. Šā un arī citu iemeslu dēļ ir gluži iespējams, ka Polija būs to valstu pirmajā kārtā, kuras iestāsies NATO, lai gan tas, iespējams, varētu notikt tikai pēc prezidenta vēlēšanām Krievijā un ASV, kas notiks nākamajā, 1996. gadā.

Ir pilnīgi skaidrs, ka Baltijas valstis netiks iekļautas "pirmajā kārtā", un tieši te slēpjas lielākie draudi šo valstu drošībai – kā lai tās nosargā neatkarību tikmēr, kamēr gaida uzņemšanu NATO. Profesors Zbigņevs Bžezinskis savā runā, ko viņš nolasīja 1994. gada decembrī Rīgā, teica, ka šo notikumu varētu gaidīt ap gadsimtu miju. (Sk. arī viņa rakstu "*A Plan for Europe*" žurnāla "*Foreign Affairs*" 1995. gada janvāra/februāra numurā.) Tas ir ilgs laiks, sevišķi ja atceramies, ka visu triju Baltijas valstu galvaspilsētās valda vienots uzskats – Baltijas drošības dilemmas galīgais atrisinājums ir tikai pilntiesīga dalība NATO.

Šis gaidīšanas laiks ir izaicinājums ne tikai Baltijas

valstīm, bet arī tām Rietumu demokrātiskajām valstīm, kuras ir visvairāk norūpējušās par Baltijas valstu neatkarības dzīvotspējīgumu. Ideālā pasaulē Baltijas valstis varētu samierināties, paļaujoties uz netiešajām garantijām, kādas izriet no jau noslēgtajām vai paredzamajām saistībām ar ES, RES un NATO (NACC, "Partnerattiecības mieram"). Ideālā pasaulē Bžezinska analīze, kas izklāstīta "Plānā Eiropai", droši vien būtu pareiza, t. i., Baltijas valstu pakāpeniskā integrācija ja ne NATO, tad citās Rietumu struktūrās būtu pietiekams iemesls, lai uzbrukums šīm valstīm kļūtu neiespējams – līdzīgi, kā tas bija ar uzbrukumu Somijai "aukstā kara" laikā.

Taču šāda politiskā situācija ir atkarīga no diviem svarīgiem faktoriem: pirmkārt, no Rietumu demokrātisko valstu gatavības šajā gaidīšanas laikā uzturēt savas saistības pret Baltijas valstu neatkarību. Jāveic īpaši pasākumi, lai atgādinātu Krievijai neizmantot Baltijas valstu acīmredzamo trauslumu un neizdarīt uz tām spiedienu ieviešanai atpakaļ Krievijas ietekmes sfērā. Ņemot vērā Krievijas aizsardzības ministra pirmā vietnieka A. Kokoškina nesenos izteikumus Krievijas presē, šķiet, ka Maskava vēl joprojām lolo plānus Baltiju iekļaut apvienotā Neatkarīgo Valstu Savienības gaisa aizsardzības sistēmā.

Otrs faktors ir pieņēmums, ka Krievija kopumā turpinās demokrātiskās reformas vai vismaz rīkosies saskaņā ar starptautiskajām tiesībām. Ja tā šādu stratēģiju neizvēlēsies un kļūs revanšistiska, tad tuvākās kaimiņvalstis nokļūs pavisam citā situācijā: tām, iespējams, būs jāaizsargājas ar militāriem līdzekļiem vai vismaz būs jābūt spējīgām demonstrēt vērā ņemamas aizsardzības spējas, lai pārliecinātu varasvīrus Maskavā, ka vēl viena okupācija maksātu pārāk dārgi.

Pašlaik Baltijas valstīm ir jābūt gatavām abu veidu scenārijiem; bez tam pastāv iespēja, ka Rietumi, turpinot savu 1938. gadā aizsākto kompromisu tradīciju, izslēdz Baltijas valstis no NATO paplašināšanas pirmās kārtas, tai pašā laikā neveicot attiecīgus pasākumus, kas nepieciešami, lai aizpildītu acīmredzamo drošības vakuumu Baltijā. Šis trešais scenārijs baltiešiem būtu visnevēlamākais, pat ļaunāks nekā uzbrukums no revanšistiskās Krievijas puses.

Tomēr nekas īpaši nerāda virzību uz trešo scenāriju, ja nu vienīgi jau iepriekšminētie apsvērumi un aksioma, ka "nelabvēlīgos laika apstākļos" jebkura valsts kļūst egoistiska. Gluži pretēji – skaidri redzama Rietumu gatavība Baltiju uztvert kā daļu no jaunās, plašākās demokrātiskās Eiropas, kā plašu stabilitātes zonu Eiropā. To apliecina paātrinātās sarunas starp ES un Baltijas valstīm ar mērķi līdz 1995. gada jūnijam noslēgt Eiropas līgumus, atbalsts Baltijas valstu miera uzturēšanas spēku bataljonam (BALTBAT) no Ziemeļvalstu puses, sevišķi no Dānijas, Zviedrijas, Lielbritānijas un tagad arī Vācijas un Amerikas Savienotajām Valstīm. Vēl nozīmīgāks apliecinājums rietumvalstu gatavībai pievērsties Baltijas drošības problēmai ir Amerikas Savienoto Valstu viceprezidenta Ala Gora vizīte Tallinā, nepilnu gadu pēc prezidenta Klintona vizītes Rīgā 1994. gada vasarā. Zīmīgi, ka Gora kungs trim Baltijas valstu premjeriem Tallinā piedāvāja ieviest prezidenta Klintona Centrāleiropas Reģionālās gaisa telpas iniciatīvu, civilu un militāru gaisa telpas režīmu, kas pilnībā atbilst Rietumu civilo gaisa telpas organizācijām – potenciāli arī NATO.

Pirmā scenārija gadījumā Baltijas valstīm ir jāpieliek visas pūles, lai virzītu savu valstu attīstību tā, ka tās

arvien vairāk līdzinātos tipiskām modernām Eiropas valstīm. Vissvarīgākais ir panākt strauju ekonomikas augšupēju, lai tautai parādītu, ka ir bijis vērts cīnīties par brīvību. Tas ir arī viens no risinājumiem cīņā pret organizēto noziedzību un korupciju, kas Baltijā, tāpat kā citur bijušā padomju bloka valstīs sazēlusi jo kupli. Tomēr pastāvīga ekonomisko reformu programma, arvien pieaugošās ārzemju investīcijas un straujais preču apgrozījuma pieaugums tirdzniecības attiecībās ar Rietumiem, kā arī stabila valdība ir pamats optimismam. Droši var paredzēt, ka, turpinot baudīt rietumvalstu atbalstu, Baltijas valstis būs pirmās un laikam gan vienīgās – vismaz tuvākajā nākotnē – bijušās PSRS daļas, kas atbrīvosies no komunisma mantojuma.

Aplūkosim otro – “nelabvēlīgo laika apstākļu” scenāriju. Ja Baltija tiks apdraudēta, daudz kas būs atkarīgs pirmām kārtām no šīm valstīm pašām – no tā, vai tās spēs turēties kopā un vai būs attīstījušas drošas aizsardzības sistēmas, lai spētu agresoram dot jūtamu pretsparu. Es šeit neprātošu par to, ko tādā gadījumā darītu rietumvalstis, drīzāk gan gribu uzsvērt, ka Rietumu interesēs labāk būtu apturēt Krievijas agresiju jau pašā sākumā, nevis vēlāk. Rietumi apgalvo, ka uzvarējuši “aukstajā karā”, bet es piedāvāju citu viedokli: tā, kas lika padomju iekārtai “sevi uzturēt”, bija tauta “otrupus mūra”.

Šodien politiskā un militārā sadarbība Baltijas valstu starpā ir daudz ciešāka, nekā tas bija pirms kara. Mācīties no vēsturiskās pieredzes nebūt nav viegli, tomēr baltieši cenšas. Pagājušajā mēnesī starp trim Baltijas valstu aizsardzības ministriem noslēgtais trīspusējais līgums, kuram par pamatu ņemti iepriekšējie līgumi aizsardzības jomā, katras valsts Ārlietu ministrijai uzliek par pienākumu ik

gadus izstrādāt Baltijas sadarbības plānus, un tas var veicināt politiska aizsardzības līguma noslēgšanu starp Baltijas valstīm. Es jau pieminēju BALTBAT izveidi, tomēr tā nebūtu bijusi iespējama bez Rietumu palīdzības. Acīmredzot šim faktoram ne tikai ir izšķirīga loma drošas aizsardzības sistēmas izveidē Baltijā, bet tas arī palīdz Baltijas valstīm izpildīt starptautiskās miera uzturēšanas prasības. Rietumu militārā palīdzība līdz šim nav ietvērusi letālos ieročus – pārsvarā tās ir apšaubāmas kvalitātes dāvanas. Izņēmums bija vienīgi Zviedrijas un Norvēģijas atsūtītie patruļkuģi. Tomēr pēdējā laikā baltieši jau sāk just būtiskas pārmaiņas Rietumu attieksmē, turklāt runa ir ne tikai par BALTBAT mācībām. Tagad Latvija saņem pilnīgi jaunus amerikāņu formas tērpus, apavus un citus sūtījumus no amerikāņu bāzēm Vācijā, kā arī četrriteņu auto par simbolisku cenu. Vācija apgādājusi Latviju ar munīciju viena miljona patronu apjomā no savām VDR rezervēm. Taču svarīgākais ir tas, ka piedāvājumi pirkt ieročus pienāk no Krievijas un no ASV, kā arī no citām valstīm.

Kad rietumvalstīs vēl pastāvēja aizliegums pārdot ieročus Baltijas valstīm, baltieši tos iepirka no Izraēlas (igauņi), no dažām bijušajām Varšavas līguma valstīm Centrāleiropā, kā arī pamatojoties uz līgumiem, kuri bija noslēgti ar Baltijas teritorijā esošajiem Krievijas militārajiem vadītājiem pirms viņu aizbraukšanas. Interesanti, ka šā gada sākumā Čehijas Republika kā ziedojumu nosūtīja Latvijai smago artilēriju, prettanku un aviācijas artilēriju kopā ar munīciju.

Šāda notikumu virzība ir apsveicama, jo nepietiekami apgādāti bruņotie spēki ir vienkārši smieklīgi un var radīt nopietnas ētiska rakstura problēmas militārpersonām, kā

arī vājināt armijas prestižu sabiedrībā. Pat Krievija ir atzinusi, ka Baltijas centieniem aizstāvēt savu teritoriju ir likumīgs pamats, un, lai gan var sagaidīt, ka no Krievijas puses joprojām turpināsies diplomātiskās iniciatīvas sakarā ar Baltijai inkriminētajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, šādas darbības, pārbaudot Rietumu nostājas stabilitāti, ir kļuvušas gluži pierastas. Patiesībā krieviem cilvēktiesību pārkāpumus vajadzētu meklēt pašā Krievijā – Groznijas bombardēšana, pārvēršot to drupās, ir tikai viens patiesi atbaidošs piemērs; ne tik dramatiskā līmenī baltieši joprojām gaida, lai Krievija savā teritorijā no jauna atklāj skolas, ko Staļins slēdza 30. gados.

Tomēr Baltijas valstis šajā ziņā nav nelokāmi uzstājīgas, un attiecības ar Krieviju pašlaik kopumā ir labas. Ņemot vērā iepriekšminēto, Baltija labprāt saņemtu militāru palīdzību, konkrēti – ieročus, no Zviedrijas; krievu un amerikāņu ieroči, pat ja tie iepirkti par lētu naudu, tik un tā būtu smags slogs triju mazo, gandrīz pusgadsimta ilgās okupācijas izpostīto valstu budžetam.

Pirmpublicējums angļu valodā: "Security in the Baltic states: Goals and Constraints (Or how to secure the irreversibility of restored independence)", Swedish MOD, 1995

NATO IZPLEŠANĀS "DRAUDI" BALTIJAS VALSTU DROŠIBAI

Ir vispārpieņemts, ka, NATO izplešoties austrumu virzienā, Baltijas valstis neietilps pirmajā "vilnī". Šādu slēdzienu varēja izdarīt jau pirms gada, lasot preses ziņojumus, sevišķi pēc Baltijas valstu, Zviedrijas un Somijas ministru un politiķu jūnija tikšanās Visbijā, kurā piedalījās arī Vācijas aizsardzības ministrs Folkers Rie. Baltijas valstu vadošie politiķi to apzinājās paši un sāka uztraukties, ka pēc NATO paplašināšanās viņu valstis atradīsies tā saucamajā pelēkajā drošības zonā.

Jautājums, kas pašlaik prasa atbildi, ir šāds: vai NATO paplašināšanās drošību Eiropā nostiprinās vai to vājinās? Ja dalībvalstu vidū līdz ar Čehijas Republiku un Ungāriju iekļūs Polija, kā reaģēs Krievija, kura taču daudzkārt apgalvojusi, ka tas būtu tai nepieņemami? No stratēģiskā viedokļa Čehijas Republika un Ungārija Krieviju "neapdraud", jo šīm valstīm ar to nav kopīgu robežu. Šķirtne starp Austrumiem un Rietumiem stiepjas nevis caur tām, bet gan caur Poliju un Baltijas valstīm.

Baltijas valstīm par nelaimi, Krievija pretojas NATO paplašināšanai, jo neuztver to kā Eiropu stabilizējošu faktoru, bet gan kā draudu Krievijas interesēm. Krievijas

uzskats, ka tās drošības intereses ir atkarīgas no tuvāko kaimiņu drošības trūkuma, patiesi ir bīstams. NATO pamatīecere ir stiprināt tās dalībvalstu drošību un vairīties no nestabilitātes radīšanas ārpusbloka valstīs. Krievijas pieņēmums, ka tā savu drošību var sekmēt, izveidojot ap sevi vāju un nestabilu valstu joslu, ir pretrunā NATO mērķim radīt Eiropas austrumu nomaļajos reģionos kaut ko pavisam pretēju.

Atļaušos citēt ASV aizsardzības ministra Viljama Perija izteikumus no viņa runas 33. Vērkundes konferencē, kas notika šā gada sākumā Minhenē. Sarunās ar krieviem viņš savu viedokli izteica skaidri:

“Ja es būtu Krievijas līderis, es vēlētos, lai ASV iesaistās Eiropas drošības lietās. Viņi (krievi) šādam postulātam piekrita.

Pēc tam es teicu, ka, ja es būtu Krievijas līderis, es vēlētos redzēt Vāciju cieši integrētu Eiropas drošības celtnē. Un viņi piekrita šādam postulātam.

Un, treškārt, es teicu, ka, ja es būtu Krievijas līderis, es vēlētos, lai Krievija iekļaujas Eiropas drošības celtnē, nevis paliek savrup. Arī šim postulātam viņi piekrita. Visbeidzot es viņiem vaicāju, kā gan Krievijas līderis vislabāk var šos mērķus sasniegt. Es secināju, ka tos var sasniegt vienīgi ar spēcīgas un aktīvas NATO palīdzību, kura nekādā ziņā nav drauds Krievijai, kura patiesi palīdz stiprināt Krievijas drošību, kā arī dalībvalstu drošību.”

Perija kungs turpina: pēc tam, kad viņš izteicis pēdējo apgalvojumu, lielākā daļa viņa sarunas biedru krievu pārmetusi kažoku uz otru pusi. Viņi piekrituši visām premisām – bet ne viņa izteiktajam secinājumam!

Tā ir problēmas būtība – krievi nepiekrīt. Šķiet, ka līdztekus nenovēršamajai NATO paplašināšanai Krievijai ir

pašai sava paplašināšanās programma, "agrākās PSRS telpas" integrācija. Krievija uzskata, ka kopā ar ASV, ES, Ķīnu un Japānu tā ir reģionāls spēks antagonistiski noskaņotā pasaulē. Tā tiecas ietekmēt savus tuvākos kaimiņus, lai uzturētu politiku, kas saskan ar tās iedomātajām interesēm.

Pēc sadarbības līguma parakstīšanas starp Krieviju, Kazahstānu, Baltkrieviju un Kirgizstānu šā gada aprīlī Krievijas prezidents Boriss Jeļcins izteicās, ka šī jaunā valstu savienība ir pieejama citām NVS valstīm un arī Baltijas valstīm. 17. maijā viņš uzaicinājumu atkārtoja, teikdams, ka Baltijas valstis NVS ir laipni gaidītas. Nav vajadzības īpaši uzsvērt, ka Baltijas valstis jau ir ES asociētās valstis un RES asociētās partneres un paudušas nepārprotamu vēlēšanos kļūt par pilntiesīgām locekļiem ne tikai šajās organizācijās, bet arī NATO. Prezidenta Jeļcina Baltijas valstīm izteiktais "uzaicinājums" norāda uz to, ka Krievija cenšas pakļaut agrāko PSRS telpu savam "pievilkšanas spēkam".

Krievija uzskata, ka visvairāk tās interesēs būtu šķēršļu likšana Baltijas un Polijas iekļūšanai NATO. Taču, ja Polija tiks uzņemta – un NATO, bez šaubām, zaudēs autoritāti, ja Polija ar gandrīz 40 miljoniem iedzīvotāju un 200 000 kareivju lielu armiju paliks gaidot, kamēr mazas, stratēģiskā ziņā relatīvi nenozīmīgas valstis, kā, piemēram, Čehijas Republika, aizsteigsies tai priekšā, – kāda gan tādā gadījumā izskatīsies stratēģiskā situācija Baltijas valstīs? Vai Polijas dalība NATO stiprinās vai vājinās Baltijas valstu drošību?

Šis ir sarežģīts jautājums gan Baltijas valstīm, gan NATO, gan Zviedrijai un Somijai, un, iespējams, arī Krievijai, ja tā uzskata par nepieciešamu veikt kādus pretpasākumus, kas skar Baltijas valstis un ko tā īstenībā varbūt nemaz

negrib un nevar atļauties. Daudzo iekšējo problēmu nomocīta – karš Čečenijā patiesībā ir pagājušajā gadsimtā sāktu koloniālo karu turpinājums –, saņemot spiedienu no musulmaņu valstīm dienvidos, neziņā par to, kādas nākotnē izveidosies attiecības ar Ķīnu, Krievija visādā ziņā varētu pastāvīgu mieru un stabilitāti pie robežām ar Baltiju uzskatīt par ieguvumu.

Ja reiz Krievijā nesaprātīgiem spēkiem nebūs liegta iespēja nākt pie varas, kā pēc NATO paplašināšanās varēs nodrošināt Baltijas valstu drošību un stabilitāti? Tā kā šī paplašināšana notiks tikai nākamgad, tad visiem vēl ir laiks šo jautājumu labi pārdomāt un rast īsto atbildi. Nav šaubu, ka "Baltijas jautājumu" sakarā ar NATO paplašināšanos apspriež daudzu galvaspilsētu "varas gaitenēs" un arī valdību apmaksātās pētniecības organizācijās.

Kādreizējais britu ārlietu ministrs sers Duglass Hērds, šā gada 28. martā lasot lekciju Starptautiskajā stratēģisko pētījumu institūtā Londonā, ieskicēja iespējamo formulu. Viņš teica: "Pateicoties NATO pastāvēšanai, Somija un vēl lielākā mērā Zviedrija "aukstā kara" laikā spējušas palikt brīvas un neatkarīgas. Nevajadzētu būt nepārkāpjamiem šķēršļiem, lai izveidotu tādu Baltijas drošības sistēmu, kurā iekļautos abas šīs valstis un visas trīs Baltijas valstis. Tad tām būtu tiešas kopējas darīšanas gan ar NATO, gan ar Krieviju."

Visas ieinteresētās puses, kam ir svarīga Baltijas drošība, varētu parakstīt valsts līgumu, kas būtu balstīts uz Austrijas paraugu – tas "uzturējis Austrijas valsts drošību pat "aukstā kara saspringtākajā laikā". Nobeigumā sers Duglass Hērds ironiski aizrāda, ka, Austrijai virzoties uz priekšu, valstis, kas agrāk bijušas PSRS sastāvā, savukārt nonākušas Austrijas statusā.

Gribu paskaidrot dažus šā jautājuma aspektus. Kā gan Ungārija var kļūt par NATO dalībvalsti, ja Austrija atturas tāda kļūt? Acīmredzot būtu jāuzņem Slovēnija, lai Ungārija nebūtu izolēta no NATO Rietumu bloka valstīm. Sers Duglass Hērds to iesaka un asi nosoda valstis, kuras joprojām par lielu vērtību uzskata "kādreiz loloto neitralitāti". Ja Austrija iestāsies NATO, tad Baltijas valstīm varētu šķist kārojams pagaidu "Austrijas statuss", jo Baltijas valstis varētu sekot Austrijas pēdās.

Problēmas rada arī Zviedrijas un Somijas neitralitātes politika. Kā gan Baltijas valstis varētu, piemēram, 2003. gadā iestāties NATO, ja abas minētās to neizdara? Kā gan ir iespējama tāda situācija, kad Baltijas valstis kļūst par NATO locekļiem, Zviedrijai paliekot nomaļus, NATO aizsargātai no rietumiem, t. i., Norvēģijas, un no austrumiem, t. i., Baltijas?

Laiki mainās, un Zviedrijai un Somijai ir jābūt gatavai mainīt savu politiku, kas saistīta ar palikšanu ārpus militārām savienībām, citādi tās sagraus pašas savu argumentu pret ieteikto Hērda formulu – bailes palikt vienām ar Baltijas valstīm, nobīdītām nākotnes Eiropas drošības sistēmas maliņā. Mums nav zināms, kāda būs RES nākotne, bet pat šeit Baltijas politika ir citāda nekā zviedriem un somiem: baltieši vēlas no sava tagadējā asociēto partneru statusa nokļūt pilntiesīgu locekļu lomā.

Lai kā attīstīsies RES, varam būt droši, ka tā nestāsies NATO vietā – lielākais drauds Eiropai ir pilnīga ASV kara spēka izvešana no mūsu kontinenta. Vai man šai sakarā jāpiemin Bosnija? Taču NATO mainīsies, tāpat kā, augot lielākai, mainīsies ES. Pašlaik NATO sastāvā ietilpst 16 dalībvalstu, to skaitā tik atšķirīgas valstis kā Norvēģija tālu ziemeļos un Turcija Vidusjūras rajonā, kur Āzija robežojas

ar Eiropu. Kad nu dalībvalstu skaits būs pieaudzis līdz 20 un pēc tam vēl vairāk, vai to varēs vadīt tādā pašā veidā?

Protams, ir vēl viena problēma – pret NATO vairs nav tiešu militāru draudu, tāpat arī patiesībā nepastāv militāri draudi tās paredzamajiem jaunajiem locekļiem. Lai šādi draudi rastos, Krievijai būtu jāklūst revanšistiskai. Krievijai pakāpeniski iesaistoties Vilsona liberālajā demokrātiskās pasaules sistēmā, rodas cerības, ka šie draudi samazināsies.

Episkajā ideju cīņā par to, kādai būtu jāklūst pasaulei, – tā sākās pēc Pirmā pasaules kara – Vudrova Vilsona pasaules uzskats triumfēja vispirms pār Hitlera un nu arī pār Ļeņina pasaules uzskatu. Ļaunākais, kas pašlaik Krievijā varētu notikt, būtu pilsoņu karš – ja komunisti gribēs reanimēt marksismu-ļeņinismu; nezinu gan, kāda šādā gadījumā būtu NATO vai arī RES un ES loma.

Ja karš tomēr sāktos, tas mudinātu transatlantisko sabiedrību aktīvi rīkoties. Tam iemesls būtu kara ietekme uz Krievijai tuvām valstīm, kā arī vēlme darīt galu šai cīņai, kas varētu apdraudēt mieru visā pasaulē vai pat to izpostīt. Nedrīkst veicināt pilsoņu karu valsti, kas ir pārļādēta ar kodolieročiem. Ja jau NATO palīdzība bija vajadzīga Bosnijā, tad tā noteikti pat vēl lielākā mērā būs nepieciešama Krievijā, ja tur tiks īstenots ļaunākais notikumu scenārijs.

Taču šādā gadījumā NATO to uzņemsies, nevēršoties pie Vašingtonas līguma 5. panta. Tādējādi nostiprināsies to pozīcijas, kuri atbalsta NATO paplašināšanu, neizmantojot 5. pantu. Debatēs par NATO izplešanos tā ir jauna ideja, kuru nākamajā *"Foreign Affairs"* numurā pieteiks agrākais ASV Nacionālās drošības padomes loceklis Čārlzs A. Kupčens, un es jūs par to informēšu.

Pamatdoma ir šāda: tas krieviem padarīs NATO paplašināšanu vieglāk pieņemamu un palīdzēs ASV senātam pārvarēt iespējamās šaubas, ratificējot paplašināšanas līgumus. Pēc manām domām, ar to varēs pārvarēt arī Zviedrijas un Somijas pretestību nokļūšanai NATO sastāvā, jo NATO oficiāli vairs nebūs kolektīva aizsardzības savienība, bet gan drīzāk kolektīva drošības savienība.

Neesmu pārliecināts, ka NATO atteiksies no 5. panta, tomēr programma "Partnerattiecības mieram" savā ziņā veido *de facto* kolektīvu drošības kopienu. Kopā darbojas gan militārais, gan civilais personāls kā no Rietumiem, tā no Austrumiem, un programmas ietvaros veiktie pasākumi, vismaz Baltijā, lielā mērā sekmē bruņoto spēku izglītību, apmācību un varenības pieaugumu saskaņā ar Vilsona pasaules uzskatu.

Saeima jau ir ratificējusi SOFA līgumu ar NATO, kas regulē programmas "Partnerattiecības mieram" bruņoto spēku tiesības un pienākumus Latvijā, un jūlijā kāda ASV jūras kājnieku vienība kopā ar triju ASV štatu Nacionālās gvardes vienībām, kuras ir noslēgušas militārās sadarbības līgumus ar trim Baltijas valstīm, minētās programmas ietvaros Ādažos izies kopīgu apmācību ar Baltijas miera uzturēšanas spēku bataljonu (BALTBAT).

Ieradīsies militārie novērotāji no citām programmas "Partnerattiecības mieram" valstīm, ieskaitot Krieviju. Tas būs lielisks politiskās drošības nostiprināšanas veids, jo apmācības notiks vietā, kur Rietumi ar Austrumiem (vai – Austrumi ar Rietumiem) jau izsenis, sākot ar vācu krustnešu iebrukumu Latvijā, septiņsimt gadu gaitā cīnījušies savā starpā.

Kuri gan būtu tie, kas Latvijā nav cīnījušies? Vācieši, zviedri, poļi, francūži, krievi, latvieši, igauņi un lietuvieši,

pat somi, dāņi un briti 1918.–1920. gada Latvijas brīvības cīņu laikā. Pirmo reizi uz Latvijas zemes kāju spers amerikāņu kareivji, taču militārā spēka lietošanas vietā viņi centīsies novērst cīņas un nostiprināt mieru – nākamo paaudžu labā.

Dāņiem pirms diviem gadiem jau ir bijušas kopīgas mācības ar lietuviešiem – tās notika agrākajā padomju armijas bāzē Ruklā; baltieši dienē IFOR Dānijas bataljona sastāvā. Ar prieku varu piebilst, ka Dānijas armijas virspavēlniecība ir apmierināta ar Baltijas kareivju veikumu un ka NATO atzinīgi novērtē Baltijas līdzdalību, gādājot par mieru Bosnijā. Nelaimīgā kārtā no baltiešiem tas ir prasījis upurus: dienesta laikā IFOR spēkos kritis viens lietuviešu karavīrs. Lai nu kā, bet IFOR ir saveduši kopā un pakļāvuši kopīgai militārai vadībai Baltijas un Krievijas karavīrus – un tas ir neplānots, bet ārkārtīgi nozīmīgs panākums.

Stabilās un spēcīgās Ziemeļvalstis, kas reģionālajai stabilitātei pievērš sevišķu uzmanību, kalpo par dabisku pamatu, uz kura būvēt vienošanos par reģionālo drošību plašāka, Eiropas mēroga līguma ietvaros. Dānijas, Zviedrijas un Norvēģijas gatavība šogad iesaistīt Lietuvas, Latvijas un Igaunijas BALTBAT vienības miera misijas veikšanai loģiski izriet no daudzajiem drošības pasākumiem, kādi veikti kopš “aukstā kara” beigām. Kā neatkarīgam analītiķim man tomēr ir jāatzīst, ka loģiskāk būtu, ja Somija pilnībā “adoptētu” Igaunijas vienību, sevišķi tāpēc, ka Somija jau labu laiku ir nodarbojusies ar Igaunijas kareivju un virsnieku apmācību.

Savā īsajā analizē neesmu pieminējis citus reģionālās drošības nostiprināšanas aspektus, piemēram, politiskos, ekonomiskos, tirdznieciskos, kultūras un sociālos aspektus, kas tuvina valstis un cilvēkus. Tas viss iekļaujas kopējā

ainā, un notikumi noris arvien straujāk. Viens no Baltijas valstu drošības dilemmas risinājumiem, kas tieši izriet no NATO paplašināšanās, ir iespējami ātrāka šo valstu uzņemšana ES.

Tas ir atsevišķs process, un nedrīkst pieļaut, ka tas izslēgtu paralēli norisošo Ziemeļvalstu un Baltijas valstu reģionālās drošības nostiprināšanas procesu, kurš savukārt ir ciešā saistībā ar transatlantiskās un Eiropas jaunās drošības sistēmas veidošanu. Kādā veidā to realizēt – to lai izlemj politiķi un valstsvīri; tomēr ir jācenšas neatpalikt no pašreizējiem notikumiem, kuri veido mūsu nākotni.

Pirmpublicējums angļu valodā: "The "Threat" of NATO Enlargement to the Security of the Baltic States", Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift, 3. haftet, 1996

LATVIJA BALTIJAS JŪRAS REĢIONĀ: NACIONĀLIE UN STARPTAUTISKIE DROŠĪBAS APSVĒRUMI

Ievads

Latvijas drošību nevar atdalīt no abu pārējo Baltijas valstu – Igaunijas un Lietuvas – drošības. Tās visas iekļaujas vienā “ģeopolitiskajā telpā” un visas ir pārdzīvojušas 1940. gada sāpīgos notikumus, kad Padomju Savienība tās 15.–17. jūnijā okupēja – aptuveni tajā pašā laikā, kad Parīzē iebruka vācu karaspēks. Sekoja neilgs nacistu okupācijas laiks, un Otrais pasaules karš Baltijas valstis beidzās tikai tad, kad 1991. gadā sabruka padomju impērija un no Lietuvas (1993), Igaunijas un Latvijas (1994) tika izvests Krievijas karaspēks.

Baltijas valstis kopš neatkarības atgūšanas savstarpējai sadarbībai nodibinājušas dažādas starpvalstu institūcijas, piemēram, Baltijas Padomi, kuras sastāvā ir Baltijas Ministru padome un parlamentārā Baltijas Asambleja, kas lielā mērā līdzinās pazīstamajam Ziemeļvalstu sadarbības modelim. Tomēr katra Baltijas valsts atšķiras no pārējām pat vēl lielākā mērā nekā Ziemeļvalstis savā starpā. Pēdējās ne “aukstā kara” laikā, ne tagad nav izvēlējušās kopēju drošības politiku. Baltijas valstis apņēmīgi pūlas neatkārtot pagātnes kļūdas, kad centieni veidot kopēju drošības politiku izgāzās un tās 1940. gadā pat bez pretošanās

zaudēja neatkarību. Uzdevums ir grūts, tomēr tā realizēšana būs Baltijas valstu drošības un Baltijas reģionālās stabilitātes ķīla. Šī ir raksta pamatpremisa un arī viens no pilāriem, uz kuriem balstās Latvijas drošības politika.¹

Šī raksta mērķis ir aplūkot minēto apgalvojumu plašās reģionālās sadarbības kontekstā, kāda kļuvusi iespējama līdz ar padomju impērijas sabrukšanu. Subreģionālā un reģionālā sadarbība dara valstis spēcīgākas, un Baltijas neatkarības nākotni galu galā noteiks tas, kādus panākumus tā gūs šajā reģionālajā sadarbībā sakņotās valstu drošības nostiprināšanā. Lai nu kā, zināma novirze no galvenās tēmas – “Latvijas pieredzes” īsa analīze, Latvijai šajā gadsimtā iegūstot, zaudējot un atgūstot neatkarību un tā ietekmējot valsts elites un plašās sabiedrības prātus, – varētu būt visai vērtīga.

Vēsturisks izaicinājums: neatkarība pretstatā okupācijai

Vērtējot Latvijas vai patiesībā visas Baltijas drošību, nevar nošķirt drošības ārējos un iekšējos aspektus. Ilga padomju okupācijas laiks visās trijās valstīs ir atstājis tik dziļas un sāpīgas pēdas, ka tām būs vajadzīgi vēl vismaz desmit gadi – ja vien viss norisēs labi –, lai kļūtu par mazām “spēcīgām valstīm”, kā Dānija un Somija. Būdamas “vājas valstis”, tās ir pakļautas pasaules lielo spēku vispārējai destabilizējošai ietekmei un jo sevišķi Padomju Savienības pēcteici – Krievijai.

Mazās, vājās Baltijas valstis atrodas atklātā ģeopolitiskajā teritorijā, kur gadsimtu gaitā Rietumi risinājuši savas

pretišķības ar Austrumiem un otrādi,² un tieši šo valstu iekšpolitikas panākumi noteiks to likteni suverēnu valstu statusā jaunajā, vēl neskaidrajā Eiropas drošības sistēmā. Visu triju Baltijas valstu galvenā prioritāte ārpolitikas un valstu drošības jomā ir iestāšanās NATO un ES, to uzskatot par ceļu, pa kuru "atgriezties Eiropā" pēc gandrīz pusgadsimtu ilgās atšķirtības no tās. Iekļūšana šajās organizācijās arī tiek uzskatīta par labāko risinājumu Baltijas drošības dilemmai – par absolūtu stabilitātes un neatkarības garantiju.³

Tomēr, tikai nodrošinot veiksmīgu iekšpolitiku un līdztekus esošo valstu iekšējo stabilitāti, varēs panākt atbilstību iestāšanās kritērijiem ES un NATO. Latvijas valsts budžeta krīze 1995. gadā, kas uzliesmoja pēc lielākās Baltijas valstu bankas "Banka Baltija" sabrukuma, atstāja pamatīgus robus budžetā, apdraudot arī Aizsardzības ministrijas budžetu un līdz ar to Latvijas iesaistīšanos Baltijas miera uzturēšanas spēku bataljonā (BALTBAT) un NATO programmā "Partnerattiecības mieram".⁴

Taču vēsturiskā pieredze liecina, ka impērijas, kuras varētu būt ieinteresētas hegemonijas nodibināšanā Baltijas reģionā, negrib atzīt Baltijas neatkarību. Likumsakarīgā lielvalstu konkurence, kas ir tik ļoti raksturīga Eiropas vēsturei, nepieļāva mazo valstu pašnoteikšanos, izņemot gadījumus, kad konkurējošās impērijas savstarpējā cīņā sabruka, kā tas notika Pirmā pasaules kara noslēgumā un 1991. gadā, kad no iekšpuses sabruka padomju impērija.

Atklātākā un ciniskākā pasaules lielvaru konkurences cīņas izpausme par ietekmi Baltijas reģionā bija 1939. gadā noslēgtais Molotova–Ribentropa pakts un vēlāk – 1943. un 1945. gadā Teherānā un Jaltā – vienošanās starp Rietumiem un Staļinu, kura Padomju Savienībai ļāva brīvi

riķoties Baltijā. Sākoties "aukstajam karam", rietumvalstis gan neatzina Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā, tomēr neko nedarīja, lai aizstāvētu Baltijas tautu nacionālās intereses. Piemēram, tās neizdarīja nekādu spiedienu uz Padomju Savienību, lai Baltijas valstis nokļūtu tajā pašā kategorijā kā Somija vai Varšavas līguma valstis Polija un Ungārija. Pēdējās daudzos aspektos joprojām saglabāja valstisko neatkarību. Oficiālais valsts statuss tās paglāba no genocīda un kolonizācijas politikas, kādu Maskava piekopa pret baltiešiem, – pēc kara izrādījās, ka nu viņi mīt Krievijas nomalēs.

Vēl viena būtiski svarīga vēsturiska aksioma ir tā, ka Baltijas valstu atbrīvošanās kustības nekad negūs uzvaru, ja reakcijas spēki triumfēs, apspiežot valsts apvērsumus Krievijas impērijas varas centros Sanktpēterburgā un Maskavā. 1905. gada revolūcija sevišķi intensīvi norisinājās Latvijā, kur sociāldemokrāti dominēja lauku rajonos un Rīgā darbojās kopā ar ebreju Bundu. Tā kā Krievijā revolūcija piedzīvoja sakāvi, cars varēja sūtīt okupācijas armiju, lai sacelšanos Latvijā satriektu. Baltijas revolucionāri šo mācību labi iegaumēja un izmantoja to 1917. gada un 1991. gada revolūciju laikā attiecīgi Krievijā un Padomju Savienībā.

1917. gadā sociāldemokrātu radikālajam spārnam, boļševikiem un latviešu strēlnieku pulkiem bija jāizšķiras starp Ļeņinu, kurš solīja nacionālo neatkarību, "baltajiem", kuri gribēja atjaunot cara impēriju, un demokrātiem (Pagaidu valdību), kuri neatkarības prasību pilnīgi noraidīja. Izvēle krita uz Ļeņinu. Pēc komunistu uzvaras rietumvalstis, kas neatbalstīja Krievijas sadalīšanos, galu galā atzina Baltijas neatkarību un pat palīdzēja bruņotajā cīņā gan pret reakcionārajiem Vācijas spēkiem, kuri

gribēja atjaunot Baltijas baronu feodālo varu, gan arī pret Sarkano armiju, kas neatkarīgajās Baltijas republikās aizstāvēja komunistu varu.⁵

1991. gadā baltieši lielā mērā sekmēja padomju impērijas sairšanu. Citējot agrākā VDK darbinieka Mavrika Vulfsona (kurš 1940. gadā palīdzēja ieviest padomju varu Latvijā un vēlāk bija pazīstams Tautas frontes darbinieks) teikto: tā bija baltiešu atriebība Staļinam par Baltijas iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā.⁶

Pirmā īstā masu demonstrācija pēc kara Padomju Savienībā notika 1987. gada 14. jūnijā Brīvības pieminekļa pakājē, pieminot latviešu masu deportācijas šajā pašā datumā pirms 46 gadiem. Baltijas valstu deputāti Augstākajā padomē Maskavā izveidoja vienotu bloku kopā ar krieviem, kuri atbalstīja demokratizāciju un sekmēja *Zeitgeist* izveidošanos impērijas "centrā", kā baltieši toreiz sauca Maskavu.

Pēc 1990. gada 4. maijā pieņemtās Latvijas neatkarības deklarācijas Boriss Jeļcins divas reizes ieradās Rīgā un aicināja Krievijas karaspēku neiesaistīties tautas kustību apspiešanā Baltijā. Padomju regulārais karaspēks piedalījās gan 1991. gada janvāra asiņainajos notikumos Viļņā un Rīgā, gan dažus mēnešus vēlāk – augusta valsts apvērsumā Krievijā.

Pēc 1991. gada neveiksmīgā apvērsuma Jeļcins tūlīt – 24. augustā – atzina Baltijas valstu neatkarību. Rietumvalstis to izdarīja tikai pēc Krievijas un arī atjaunoja diplomātiskās attiecības ar Baltijas valstīm. Labas attiecības ar Padomju Savienību bija svarīgākas nekā Baltijas valstu likumīgo prasību atzišana. Ironiska sagādīšanās ir tā, ka divi Krievijā notikušie komunistu puči – veiksmīgais 1917. gada oktobra pučs un 1991. gada augusta neveik-

smīgais apvērsums – iezīmēja Padomju Savienības sākumu un galu un abos gadījumos atnesa Baltijas valstīm neatkarību.⁷

Sāpīgs atgādinājums par reālpolitiku bija Baltijas valstu ārlietu ministru kaunpilnā izraidīšana no 1990. gada novembra EDSA augstākā līmeņa tikšanās Parīzē; tas notika pēc Padomju Savienības prezidenta Mihaila Gorbačova pieprasījuma. Tas, ka rietumvalstis nebija atklāti atzinušas Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā, šo valstu ārlietu ministriem nekādi nepalīdzēja.⁸

Tomēr pēc tam, kad Baltijas neatkarību bija atzinusi starptautiskā sabiedrība, to atbalstīja arī rietumvalstis, sevišķi jautājumā par Krievijas karaspēka izvešanu. Par Rietumu apņemšanos palīdzēt nosargāt Baltijas neatkarību, bez šaubām, liecināja daudzās un dažādās palīdzības programmas Baltijas valstīm, augsta ranga goda viesu apmeklējumi no Rietumiem – te varam minēt Dānijas karalienes un Zviedrijas karaļa vizītes, prezidenta Bila Klintonu 1994. gada 6. jūlijā pie Brīvības pieminekļa, Baltijas–Eiropas līgumus, kuri ar Eiropas Savienību tika parakstīti 1995. gada jūnijā, un palīdzību BALTBAT.

Tomēr šī apņemšanās palīdzēt neietver drošības garantijas, kuras varētu izvest Baltiju no kļūmīgā, nestabilā stāvokļa. Ja Eiropas valstis atkal iesaistīsies lielvalstu politiskajās spēlēs un tieksies sadalīt Eiropas karti ietekmes sfērās, tad Baltijas valstis nevarēs būt pārliecinātas, ka galu galā atradīsies “pareizajā pusē”. Svarīgākais jautājums ir šāds: vai Krievija kļūs revanšistiska?

Latvijas un Krievijas attiecības

Pēc strīdīgo jautājumu par Krievijas karaspēka izvešanu un Latvijas pilsonību atrisināšanas attiecības ar Krieviju normalizējās. Latvija un Krievija jautājumus kārtot ar regulāru divpusēju sarunu un konsultāciju palīdzību. Pašlaik vairāk par 50 procentiem no Latvijas kopējās tirdzniecības bilances veido tirdzniecība ar Rietumiem, taču 1994. gadā vienīgais lielākais tirdzniecības partneris bija Krievija – uz turieni eksportēja 28 procentus Latvijas eksportpreču un no Krievijas ievada 23,6 procentus no visām importētajām precēm. Salīdzinājumam: uz ES un Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma valstīm izveda 41,3 procentus eksportējamo preču un no tām ievada 41,6 procentus importa preču.⁹ 1995. gada pirmajos sešos mēnešos Latvijas tirdzniecības preču apgrozījums ar ES ir pieaudzis līdz 47,2 procentiem no Latvijas kopējās tirdzniecības bilances.¹⁰ Vispārējais uzskats ir šāds: kamēr Krievija turpina – lai arī cik slābi – savas demokrātiskās un tirgus reformas, tā tiešā veidā neapdraud Baltijas neatkarību.

Tomēr Maskavas oficiālajās aprindās valdošā ģeopolitiskā domāšana nepārprotami nosaka,¹¹ ka Baltijas valstīm ir jāpaliek Krievijas ietekmes sfērā. Tādēļ Maskava ar dažādu paņēmienu un diplomātisku iniciatīvu palīdzību cenšas saglabāt ietekmi Baltijas valstīs, lai kavētu Baltijas integrāciju Rietumos, sevišķi NATO.

Tieši Krievijas nākotnes neparedzamība un tās nespēja uzvarēt savas impēriskās pagātnes sekas ir tā, kas apdraud Baltijas neatkarību un vieš bailes Rietumos. Kā izteicies Rišards Kapuscinskis, pilnvērtīga, revolucionāra Krievijas politiskās domāšanas, politiskās filozofijas, kā arī valsts

un ārpolitikas jēdzienu pārvērtēšana vēl nemaz nav notikusi.¹²

Tas skaidri izpaužas Krievijas pēdējā laika attiecībās ar Baltiju. Daudzajiem krieviem, kuri Baltijas valstīs apmetās uz dzīvi okupācijas laikā, Maskava skaidri neno-teica, ka tagad viņi dzīvo neatkarīgās valstīs un ka tāpēc viņiem ir arī attiecīgi jāizturas. Tā vietā Baltijas valstīm bija jāizcieš Krievijas uzbrukumi starptautiskajā arēnā, piemēram, ANO, Eiropas Padomē, EDSA (kopš 1995. gada 1. janvāra – EDSO) un dažkārt pasaules masu medijos, kur šīm valstīm piedēvēts antisemitisms un smagi cilvēktiesību pārkāpumi, kā jaunākās tiesībpārkāpējas izdalot Latviju un Igauniju.¹³

Šī kampaņa pati par sevi neietekmēja rietumvalstu un Baltijas savstarpējās attiecības. 1995. gada februārī Latvija kā pēdējā no Baltijas valstīm tika uzņemta Eiropas Padomē, savukārt Krievijas iestāšanās pieteikumu "iesaldēja" sakarā ar karu Čečenijā (Krieviju EP uzņēma vēlāk – 1996. gada sākumā). Latvijas novēlotā uzņemšana Eiropas Padomē izskaidrojama ar sarežģījumiem 750 000 krievu integrēšanā (Latvijas kopējais iedzīvotāju skaits ir 2 565 000 cilvēku),¹⁴ izstrādājot tādu likumu par naturalizāciju, kam bija jāatbilst pirmām kārtām Latvijas nacionālajām interesēm un Eiropas standartiem, nevis Krievijas propagandas kampaņas centieniem.¹⁵

Krievija pieprasīja automātiski piešķirt visiem krieviem pilsonību, t. i., būtībā aicināja nevis uz integrāciju latviešu un igauņu sabiedrībā,¹⁶ bet gan uz divkopienu valsts izveidi. 1992. gadā pasludinātajā t. s. Karaganova doktrīnā izvirzītais princips skaidro šādu Krievijas izturēšanos: "Krieviem no citām impērijas daļām nedrīkst ļaut atgriezties Krievijā. Viņiem jāpaliek neatkarīgajās valstīs,

jo caur viņiem Krievija varēs sasniegt savus ārpolitikas mērķus.”¹⁷ Karaganova doktrīnas iecerētais mērķis bija sekmēt Krievijas impērijas “daļēju” atjaunošanu.

Šī Krievijas ārpolitikas fāze – starptautiskos forumos apsūdzēt Baltijas valstis smagos cilvēktiesību pārkāpumos –, šķiet, ir beigusies. Aplukušas arī runas par Baltijas valstīm kā daļu no “tuvajām ārzemēm”. Krievijas ārlietu ministra vietnieka Sergeja Krilova ierašanos Latvijā 1995. gada 8.–10. jūlijā (tā bija pirmā reize kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas, kad augstu stāvoša Krievijas amatpersona apmeklēja Latviju) var uzskatīt par “aukstā kara” nobeigumu starp Latviju un Krieviju un par normālu divpusēju attiecību sākumu.¹⁸ Tika nolemts, ka starpvaldību komisija, kuras priekšgalā būs abu valstu premjerministru vietnieki, strādās pie virknes abpusēji nozīmīgu jautājumu, tostarp spriedīs arī par abu valstu savstarpējo robežu pārskatīšanu un par to, kā nokārtot padomju varas parādus Latvijai.

Pastāvīgajā dialogā ar Krieviju svarīgs aspekts ir arī kontakti starp abu valstu parlamenti, risinot jautājumu par sadarbību sociālās nodrošināšanas jomā, lai panāktu, ka tiem pilsoņiem vai pastāvīgajiem iedzīvotājiem, kuri pārceļas no vienas valsts uz otru, būtu līdzvērtīgas pensijas un pabalsti. Ja šādas vienošanās nebūs, daudzi krievi vilcināsies atgriezties Krievijā un tas kavēs arī daudzus latviešus, kā arī dažus krievus, kam ir tiesības dzīvot Latvijā, pārcelties no Krievijas uz Latviju.¹⁹

Attiecību uzlabošanai ir pamatā Krievijas karaspēka izvešana saskaņā ar 1994. gadā noslēgto vienošanos starp Latviju un Krieviju, kuru ratificēja abu valstu parlamenti. Izņemot atvaļinātās militārpersonas, skaitā nedaudz vairāk par 2600 cilvēku, kurām bija plānots aizbraukt 1994. gada

31. augustā līdz ar pēdējām karaspēka daļām,²⁰ vienošanās tiek pildīta.

Izstrādājot vienošanos par karaspēka atkāpšanos, līdztekus lēmumam kompromisa veidā atļaut vēl 21 000 atvaļināto militārpersonu palikt Latvijā visstrīdīgākais jautājums bija ātrās brīdināšanas radiolokatora ABM bāze Skrundā. Šai bāzei bija divas radaru stacijas – darbīgā radara BMEWS (pirmās paaudzes lokators) stacija un nepabeigts LPAR (otrās paaudzes lokators) komplekss. Saskaņā ar panākto vienošanos pirmajam ir atļauts Latvijā darboties līdz 1998. gada 31. augustam un 18 mēneši pēc tam atvēlēti tā nojaukšanai; stacijā strādās 599 Krievijas militārie speciālisti un 199 civilie tehniskie darbinieki, kā arī 89 militārie drošības sargi ar ģimenēm.²¹ EDSO ir pilnvarota uzraudzīt šā līguma izpildi.

LPAR kompleksu – milzīgu ēku, kas paredzēta nākamās paaudzes lokatoram, – 1995. gada 4. maijā nojauca ASV nojaucējfirma; izdevumus sedza šīs valsts valdība. Tonnām gruvešu un ēkā iebūvēto krāsainā metāla kabeļu novākšana noris pēc noteiktā plāna. Krievija Latvijai maksā 5 miljonus USD gadā, t. i., zemes nomu par atlikušo bāzi, vienlaikus samazinot apkalpojošo personālu par 108 militārajiem speciālistiem un civilajiem tehniskajiem darbiniekiem.²²

Tāda bija situācija 1995. gadā. Ja jauno ABM novietni Skrundas stacijas aizvietošanai Baltkrievijas ciematā Gančevičos, kas atrodas Baranoviču apgabalā, Krievija tomēr neuzcels laiku, t. i., līdz 1998. gadam, tad nākotnē var rasties sarežģījumi, jo Krievija, iespējams, lūgs pagarināt termiņu Skrundas vecā lokatora demontēšanai.

Šeit sniegtajā Latvijas drošības situācijas analizē nevaram izvērst pilnīgu Latvijas un Krievijas attiecību izpēti,

jo tās ir ļoti sarežģītas un jāaplūko vēsturiskā griezumā, iekļaujot 19. gadsimta beigas, kad sākās rusifikācija, kā arī iepriekšminētos šā gadsimta lielos apvērsumus.

Tomēr kā viens no Krievijas politikas nestabilitātes rādītājiem jāmin Krievijas premjerministra Viktora Černomirdina izteikums 1995. gada 19. jūlijā Krievijas parlamentā, atbildot uz jautājumu par apsūdzību genocīdā pret Baltijā dzīvojošiem krieviem. Saskaņā ar Černomirdina teikto, pret Baltiju jāveic stingrāki pasākumi un Krievijas Ārlietu ministrijai esot dota attiecīga pavēle.²³

Šajā analīzē mēs aprobežosimies ar Krievijas ietekmīgās prezidenta Aizsardzības padomes viedokli – šīs padomes priekšgalā ir Sergejs Karaganovs, kurš aizstāv uzskatu, ka Krievijai jāietur "vairāk vai mazāk uz apgaismību vērsts pēcimperiālistisks kurss".²⁴ Par Baltijas valstīm padomes viedoklis ir šāds:

"NATO paplašināšanās radīs nesalīdzināmi vairāk bīstamu problēmu: Baltijas valstis un, iespējams, arī Ukraina kļūs par intensīvas stratēģiskas sacensības zonu. Baltijas valstu vēlme pievienoties NATO pieaugs, ja notiks NATO paplašināšanās, tās sastāvā iekļaujoties Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm, un arī ja turpināsies pārrunas un intrigas sakarā ar NATO izplešanos. Tas radīs potenciāli bīstamu krīzi Eiropas centrā."²⁵

Rietumu lasītājiem domātā rakstā Sergejs Karaganovs pauda līdzīgu uzskatu:

"Baltijas valstu situācija ir īpaša. Gadījumā, ja plānotā NATO paplašināšanās iekļaus arī Baltijas valstis, tās var kļūt par reģionu, kurā liesmos asas pretrīskības starp Rietumiem un Krieviju, – Baltijas valstis gan politiskā, gan ekonomiskā ziņā attālināsies no Krievijas. Ja tās

NATO neiestāsies, tad ir iespējama attiecību noregulēšana (*Regelung*), līdzīgi kā Zviedrijas vai Somijas modeli.”²⁶

Acīmredzot Krievija gribētu saglabāt Baltijā zināmu politisku ietekmi: tā visiem spēkiem cenšas aizkavēt Baltijas valstis, lai tās neklūtu par pilntiesīgām locekļēm vienīgajā patiesajā Rietumu kolektīvās aizsardzības sistēmā NATO un varbūt arī ES, jo tas noteikti nozīmētu Baltijas valstu “eiropēizāciju”. Taču integrācija Eiropas un transatlantiskajās institūcijās ir vispārzināms Latvijas – un visu Baltijas valstu – ārpolitikas un drošības mērķis. Krievijas ārpolitika nonāk pretišķībās ar Baltijas valstu politiku.

Tuvākajā nākotnē svarīgākais jautājums drošības jomā būs saistīts ar NATO paplašināšanos un Baltijas valstīm. Ja šīs valstis nebūs iekļautas jaunuzņemto Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu pirmajā “rindā”, vai šāda “izslēgšana” neradīs draudus to neatkarībai?

Latvija un NATO

Ir skaidrs, ka ne Igaunija, ne Latvija vai Lietuva nebūs starp izredzētajiem “pirmajiem”, kuri saņems uzaicinājumu pievienoties NATO. Baltijas valstis ir aptvērušas šo patiesību – to sarunā ar Eiropas sabiedroto spēku augstāko virspavēlnieku viņa vizītes laikā Latvijā 1995. gada 28.–30. jūnijā atzīmēja Latvijas premjerministrs Māris Gailis. Premjers formulēja šo atziņu diplomātiskā veidā: “..mēs apzināmies, ka šobrīd neesam gatavi pievienoties NATO.”²⁷ Tomēr te slēpjas kaut kas vairāk, nevis tikai Latvijas “gata-vības” problēma (negatīva ietekme bijusi 50 okupācijas gadiem, kuru laikā nepastāvēja nacionālie bruņotie spēki).

Starptautiskajā simpozijā par NATO paplašināšanos, kas notika 1995. gada aprīlī Vašingtonā, vairākums dalībnieku atbalstīja šā procesa lēnu gaitu, pieļaujot, ka "līdz 2000. gadam iestājas tikai Višegradas valstis".²⁸ Krievijas pārstāvji šajā sanāksmē izteicās, ka, "lai mīkstinātu paplašināšanās ietekmi", līdztekus tam, ka ir noteikti laika ierobežojumi (ne agrāk par 2000. gadu), "paplašināšanās nedrīkst nonākt līdz Krievijas robežai".²⁹

Visatklātākās diskusijas par iespējamo Baltijas valstu dalību NATO norisēja somu, vācu, zviedru un Baltijas valstu politiķu un diplomātu sanāksmē, kas notika 1995. gada jūnijā Gotlandes pilsētā Visbijā (Zviedrijā). Aizsardzības ministrs Folkers Rie sanāksmē paziņoja, ka Baltijas valstis nevar būt pirmo jauno NATO locekļu skaitā, kurus uzņems 2000. gadā. Viņš piemetināja, ka baltiešiem rūpējoties par savu valstu drošību, nevis jātiecas nokļūt uz ceļa, kas ved uz Eiropas centru, bet gan vispirms jāsadarbomas ar saviem ziemeļu kaimiņiem.³⁰ Tomēr divus mēnešus vēlāk, 23. augusta preses konferencē, kas noslēdza viņa vizīti Latvijā, Rie atzina, ka iepriekš situāciju ir pārpratis: Baltijas valstu drošībai jāriņķo ap divām centrālajām asīm – Ziemeļvalstīm un ES/NATO³¹ – uz to arī ved notikumu gaita.

NATO paplašināšanās šīs organizācijas dalībvalstīm ir strīdīgs jautājums un, to īstenojot, var izvērsties par ilgstošu procesu, katrai dalībvalstij paturot tiesības paplašināšanai uzlikt savu veto. Pēc Zbigņeva Bžezinska teiktā, uzņemšanas procesa politisko stadiju varētu pabeigt līdz 1996.–1998. gadam, vismaz Polijai un Čehijas Republikai un varbūt arī Ungārijai un Slovākijai, – "jebkurā gadījumā visām četrām – līdz desmitgades beigām".³²

2000. gads ir pēdējais termiņš NATO paplašināšanai,

kas aptvers vismaz Višegradas valstis, bet ne Baltijas valstis. Pastāv draudi – kā zviedri norādīja Visbijas sanāksmē, “Ačisona efekts”: kad ASV valsts sekretārs Dīns Ačisons 1950. gadā izslēdza Dienvidkoreju no ASV drošības interešu sfēras, Dienvidkorejā iebruka Ziemeļkoreja.³³ Kādreizējais Zviedrijas premjerministrs Karls Bilts izteicās, ka “NATO paplašināšanās, kas aptver Centrāleiropu un kaut tikai uz laiku izslēdz Baltijas valstis, nenovēršami padarīs to pieejamu sarkanbrūnajiem revanšistiem, kuri tur izvērsīs pretpasākumus”.³⁴

Latvijas Ārlietu ministrija uzskata, ka Krievija ir ceļā uz demokrātiju, taču, ja tā no šā ceļa novirzīsies, bez šaubām, tai būs spēcīgs kārdinājums uzbrukt Baltijai, kura taču kā galvenais grēkāzis atbild par visām netaisnībām, kādas piemeklējušas PSRS.³⁵

Uzbrukums Baltijas valstīm ir vislaunākais scenārijs, taču jāuzsver, ka bez daudzajiem radikāļu, piemēram, Vladimira Žirinovska, izteikumiem šajā sakarā Krievijā netrūkst arī sikāku revanšistu, kuri labprāt gribētu, lai šī valsts no jauna pakļauj Baltiju okupācijai. Tāpat Krievijā netrūkst arī ekstrēmistisku laikrakstu un “institūtu”, kuri sludina šādu pašu mērķi. Piemēram, kādā institūtā, kura nosaukums ir “Felikss” – pēc čekas dibinātāja Feliksa Dzeržinska vārda –, izstrādāti detalizēti plāni Baltijas pakļaušanai.³⁶

Jautājums par NATO paplašināšanos – tāpēc, ka Krievija pret to izturas saasināti jūtīgi, – pašlaik ir tik nozīmīgs, ka nobīda malā visus pārējos reģionālos vai subreģionālos jautājumus. Rietumeiropas Savienība (RES) savā attīstībā joprojām ir “nedrošā embrija stāvoklī”,³⁷ un līdz pat ES Starpvaldību konferences noslēgumam (konference sākās 1996. gadā un var ilgt līdz 1997. gadam) neklūs

skaidrs, vai Eiropa spēs vai nespēs vienoties par kopēju ārpolitiku un drošības politiku.

Latvijas valdībai ir viedoklis, ka NATO Baltijas valstīm jānosaka īpašs starpstāvoklis, jāizstrādā iestāšanās stratēģija, lai "izvairītos no jaunām ūdensšķirtnēm"³⁸ vai lai "parādītu gan Latvijas, gan Krievijas iedzīvotājiem, ka mēs neesam izstumti "pelēkajā zonā" vai, vēl jaunāk, neitrālas valsts statusā pret NATO un šīm Rietumu demokrātiskajām valstīm".³⁹ Ņemot vērā Krievijas nostāju, Bžežinska formula "organizēts process", saskaņā ar kuru pēc pirmo valstu uzņemšanas NATO vairs netiks novilkta "jauna robežlīnija", bet gan sāksies ilgtermiņa process, paplašinot demokrātisko kopienu vai Eiroatlantisko sistēmu un pašu Eiropu,⁴⁰ var neatbilst patiesībai.

Ja, pēc ASV valsts sekretāra palīga Eiropas un Kanādas lietās Ričarda Holbruka vārdiem, "NATO paplašināšanai ir jānostiprina drošība visā reģionā, ieskaitot valstis, kuras neietilpst tās sastāvā", tad NATO ir jāizstrādā tāda formula, kādu vēlas panākt Latvijas valdība.⁴¹ Atbildot uz šādu jautājumu, ASV valsts sekretāra palīgs Stroubs Telbots nekomentē, kas notiktu, ja Krievija "nesadarbotos" vai ja tā kļūtu revanšistiska. Aizstāvēt NATO paplašināšanos, viņš uzsver, ka "sadarbības attiecību veidošanos starp NATO un Krieviju ir atzinīgi jānovērtē, piemēram, Baltijas valstīm un Ukrainai, kuras baidās nokļūt starp nemitīgi pieaugošo aliansi un Krieviju bez jebkādam savas drošības garantijām".⁴²

Tā kā Polija pēc Baltkrievijas vienošanās ar Krieviju par kopējām robežām tagad robežojas ar Krieviju un atklātajās debatēs par paplašināšanās sākuma stadiju to uzskata par vienu no galvenajām kandidātvalstīm, tad nevar neņemt vērā sadarbību starp NATO un Krieviju.

Nav skaidrs, vai pēc pirmās NATO paplašināšanās organizācija "Partnerattiecības mieram" tiešām būs, kā apgalvo Telbots, pietiekams "spēks sadarbībai un pretišķību nogludināšanai Eiropā",⁴³ lai nepieļautu, ka Eiropā tiktu radītas jaunas "ūdensšķirtnes". Tomēr, pēc Karla Bilta uzskata, no "ūdensšķirtnēm" nevar izvairīties, jo būs tādas valstis, kas ietilps NATO sastāvā, un tādas, kas tajā neietilps.⁴⁴ Aizsardzības ministrijas ziņojumā par ASV drošības stratēģiju Eiropā un NATO minēts, ka "gadījumā, ja Krievijā reformas tiks atceltas, mums jābūt gataviem uz iedarbīgu izlīdzinošu darbību",⁴⁵ taču nav dotas nekādas norādes par to, kāda varētu būt šī izlīdzinošā darbība un ko tās nozīmētu Baltijas valstīm.

Latvijas nostāja līdzinās Rietumos dominējošai piesardzīgai attieksmei: NATO paplašināšanās ir rūpīgi jāapsver, lai nostiprinātu stabilitāti, jo "pārlietu steidzīga notikumu gaita nevar dot pozitīvu rezultātu".⁴⁶ Šķiet, ka Baltijas valstu Rietumu sabiedroto stratēģija ir atbalsts Baltijas valstu ātrai uzņemšanai ES, lai "izbēgtu no Krievijas ēnas", vienlaikus tās "baudīs ciešu savienību ar NATO".⁴⁷

Daži Latvijas analītiķi, baidoties, ka Latvija var kļūt par bufervalsti starp Krieviju un NATO, ja Polija tiks uzņemta, sāk apšaubīt, vai NATO paplašināšanās un Latvijas apņemšanās tajā iestāties ir pietiekami prātīgs risinājums. Mavriks Vulfsons uzsver, ka nekādas drošības garantijas no Rietumiem netiek piesolītas un ka būtu labi, ja Latvijas ārpolitikas noteicēji neiesaistītos spēku līdzsvara politikas veidotāju plānos – šī politika Eiropā nemaināmi atgriežas, lai ieņemtu vietu politiķu domāšanā. Viņš iesaka Latvijai vēlreiz papētīt, kāpēc Zviedrija un Somija nevēlas iesaistīties militāros blokos.⁴⁸

Cits pazīstams komentētājs – jaunākās paaudzes pārstāvis Aivars Ozoliņš kritizēja Latvijas valdību par to, ka tā bijusi pārāk pasīva pēc tam, kad laikraksts "*Der Spiegel*" publicēja rakstu par NATO paplašināšanos un atklātās diskusijās apstiprināto viedokli, ka Baltijas valstis pirmajā paplašināšanās posmā nav iekļaujamas.⁴⁹ Latvijai, gan apzinoties, ka tuvākajā nākotnē tā droši vien neklūs par pilntiesīgu NATO locekli, ir jādara viss iespējamais, lai kļūtu par valsti, kas spēj kļūt par NATO locekli: "Nedrīkst pieļaut, ka jel kāds Rietumos atviegloti nopūšas, aizbildinoties, ka mēs taču paši padevāmies."⁵⁰

Latvijas Ārlietu ministrijas nostāja ir skaidra: pēc ārlietu ministra Valda Birkava izteikumiem, viņš ir "dzirdējis tieši tos vārdus, kurus gribējis dzirdēt (no Vācijas aizsardzības ministra Folkera Ries viņa vizītes laikā Latvijā). Galvenais ir ātri sagatavoties uzņemšanai ES, ātri tikt uzņemtiem un tad kaut cik atpūsties. Kad nu reiz mēs būsīm iekļuvuši šajā organizācijā, tālākais process būs samērā ilgs."⁵¹ Latvijas gatavību līdzdarboties programmā "Partnerattiecības mieram" un BALTBAT neapdraudēs robi budžetā. 1995. gadā Latvija piedalījās visos plānotajos "Partnerattiecības mieram" pasākumos.⁵²

Otrās brīvās vēlēšanas pēc neatkarības atgūšanas notika 1995. gada 30. septembrī un 1. oktobrī. Tikai viena no 19 partijām skaidri un nepārprotami uzstājās pret iestāšanos ES un NATO. Tā bija apjomā nelielā Latvijas Sociālistiskā partija, "konservatīvie komunisti"; tās locekļi, kuri Saeimā pārstāvēja Līdztiesības frakciju, 1991. gada 21. augustā atturējās vai balsoja pret neatkarības atjaunošanu.

Politiskā apņemšanās integrēties Eiropas un transatlantiskajās organizācijās pašlaik Latvijā šķiet cieša, taču, kad nākamo triju gadu laikā pilnībā atklāsies sekas, kādas

būs "izslēgšanai" no paplašināšanās pirmās kārtas (ja šī paplašināšanās patiešām notiks), pievienošanās NATO kļūs par apspriežamu jautājumu 1998. gada Saeimas vēlēšanās. Aizsākumu tam varēja vērot Saeimas 1995. gada 17. augusta debatēs par Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vada (LATPLA) nosūtišanu uz DANBAT, kas ir daļu karaspēka daļa miera uzturēšanai Horvātijā. Debates sakrita ar karadarbības atjaunošanu starp Horvātiju un Serbiju, un Saeima divas reizes atlika balsošanu šajā jautājumā, tomēr trešajā reizē rezolūciju pieņēma ar milzīgu balsu pārsvaru – 59 "par," 16 "pret," 3 atturējās.

Opozīcijai šajās debatēs bija visdažādākie argumenti: brīvprātīgos Latvijas miera uzturēšanas vada kareivjus sauca par algotņiem, izskanēja atgādinājums, ka Latvija vēl nemaz nav Eiropas valsts, ka vīri vairāk vajadzīgi pašā Latvijā un ka, tā kā Rietumi neaizstāvēja Latviju 1939.–1940. gadā, tie nedarīs to arī tagad.⁵³ Skaidrs ir, lūk, kas: ja jau Latvija nespēj sūtīt kareivjus miera sardzē, būdama Apvienoto Nāciju Organizācijas locekle, kā gan tā varēs sūtīt savus militāros spēkus RES (to Latvija plāno darīt 1997. gadā) un NATO?⁵⁴ Balsojums pret LATPLA būtu stipri kaitējis Latvijas uzņemtajām saistībām pret BALT-BAT un līdz ar to ietekmējis Rietumu palīdzību BALT-BAT, galu galā apdraudot Baltijas valstu sadarbību to aizsardzībā.

Igaunija un Lietuva jau ir aizsūtījusi un turpina sūtīt uz Horvātiju jaunus kareivju vadus, kuri pievienoti daļu karaspēka daļai, kas rūpējas par mieru Horvātijā. Interesanti, ka arī Dānijā opozīcija ir pret to, ka Dānija piedalās Baltijas miera uzturētāju apmācībā; tas, ka Dānija vēlas integrēt Baltijas aizsardzības spēkus, ir "drauds Krievijai" un "ļoti nopietna problēma".⁵⁵

Divpusējas un daudzpusējas militārās attiecības

Latvija ir parakstījusi militārās sadarbības līgumus ar astoņām valstīm: ar Čehijas Republiku, Dāniju, Franciju, Vāciju, Norvēģiju, Poliju, Apvienoto Karalisti un Ukrainu. Bez tam tā ir noslēgusi trīs līgumus, nostiprinot militāro sadarbību ar Igauniju un Lietuvu. Tomēr ne vienmēr militārās sadarbības līgumi ir pamatā aktīvai militārai sadarbībai. Ar Zviedriju Latvijai šāda līguma nav, taču sadarbība starp Zviedriju un Latviju militārajā un drošības jomā ir attīstīta un vērsas plašumā.

Tas pats attiecas arī uz ASV. Ir pieņemts tikai memorands par vienošanos starp ASV bruņoto spēku pavēlniecību Eiropā (EUCOM) un Latviju (EUCOM šāds memorands ir noslēgts ar vairāk nekā 20 Eiropas valstīm) par militāro sadarbību, tomēr var teikt, ka kontakti starp ASV un Latviju ir labi attīstīti. Rīgā atrodas ASV militāro sakaru vienība, kura paralēli dalībai EUCOM projektā militārās apmācības un izglītības jomā koordinē Latvijas Nacionālo bruņoto spēku un Mičiganas štata Nacionālās gvardes militārās apmācības programmu. Acīmredzot ASV valdība tieši Mičiganu izvēlējās tāpēc, ka tur dzīvo daudz latviešu emigrantu, kuri dienē Nacionālajā gvardē.

Labākais, ko Latvija ieguvusi no šiem līgumiem un no kontaktiem ar Rietumiem vispār, ir militārā apmācība un izglītība. Latvijas armijas lielākā problēma bija tā, ka iepriekšējo Latvijas padomju virsnieku domāšanu noteica padomju militārā doktrīna: viņi apcerēja tanku skaitu, artilēriju, neproporcionāli lielu komandējošo sastāvu, milzīgas armijas utt., nevis jaunos priekšstatus par ātrām, nelielām

mobilām vienībām. Latvijas bruņoto spēku pirmie sadales un izmaksu saraksti, kas noteica karaspēka uzbūvi, darbinieku skaitu un aprīkojumu, bija primitīvi un tikpat kā neattaisnojā sniegto starptautisko palīdzību. Militārais budžets nebija pieskaņots Latvijas tikko radīto, vēl nepie-redzējušo bruņoto spēku specifiskajiem uzdevumiem.⁵⁶

Varētu iebilst: tā kā Latvijai bija jāsāk no nulles un Krievija nesniedza nekādu kompensāciju par Latvijai piederošajiem militārajiem līdzekļiem, kādi tai bija piederējuši 1940. gadā un kuri nebūt nebija mazi,⁵⁷ tad situācijā, kad tūlīt un uz vietas bija nepieciešams "pilnīgi viss", sīki un smalki izstrādāti sadales un izmaksu saraksti būtu lieki. Tomēr ir maz jēgas no tāda karaspēka, kurā katram kareivim izsniegts tikai viens šaujamaiss un dažas lodes, bet īpašie uzdevumi paliek tikai uz papīra, jo trūkst resursu un plānošana nenotiek vajadzīgajā līmenī. Latvija savu armiju, balstoties uz Rietumu paraugiem, sāk veidot tikai tagad – vienu mobilo kājnieku daļu, kas sastāv no trim specializētiem bataljoniem. Liels solis uz priekšu sperts, Karaliskajiem britu jūras kara spēkiem apmācot Latvijas apakšvirsniekus.⁵⁸ Vairākums Latvijas Jūras spēku virsnieku un apakšvirsnieku jau ir guvis apmācību Rietumos, savukārt zemessardzi 1992.–1994. gadā apmācīja britu militārie speciālisti, un tā atbilst NATO noteiktajām prasībām. Robežsargi, kas tagad ir armijas sastāvā, tiks pārcelti Iekšlietu ministrijas pakļautībā.

Savukārt smagais aprīkojums, ko Latvija saņēmusi militārās palīdzības veidā (izņemot vienīgi BALTBAT sniegto palīdzību), ir nekvalitatīvs, trūkst pat visnepieciešamākā bruņojuma un mūsdienīgu sakaru sistēmu. Kopš neatkarības atgūšanas Latvija un abas pārējās Baltijas valstis no Rietumiem pārcietušas faktisku embargo uz bruņojumu,⁵⁹

kas tikai tagad pakāpeniski tiek atcelts. Vienīgais izņēmums ir bijis, kad Izraēla 1994. gadā pārdeva Igaunijai modernus un lietotus ieročus. Lielo pieprasīto naudas summu dēļ Latvija nesekoja Igaunijas piemēram un no Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm iepirka nelielu daudzumu padomju laika vieglā bruņojuma. Bez lietotajiem padomju transportlīdzekļiem Latvija saņēma arī divus "Kondora" tipa tralerus un divus "Osa" tipa ātrā uzbrukuma kuģus no Vācijas, kuru bruņojumu Latvija par dārgām izmaksām daļēji atjaunoja. Aizvākta bijusi pat tralēšanas iekārta. Tas Latvijai bija sevišķi sāpīgi, jo kopš Otrā pasaules kara laikiem tās ūdeņos bija palikuši mīnu lauki.⁶⁰ Tagad Latvijai pieder traleris "Imanta" – Latvijas Jūras spēku flagmaņkuģis ar 23 mm poļu lielgabalu un sešām poļu pretgaisa aizsardzības "Strella" tipa raķešu baterijām – un viens traleris, uz kura ir tikai viens lielgabals. Abus kuģus vajadzēja no jauna aprīkot ar novecojušu un pārbūvētu krievu tralēšanas iekārtu un sakaru sistēmām. Taču, pateicoties kādai vācu firmai, kas šeit meklēja biznesa iespējas, Latvija saņēma dāvanu – uz "Imantas" varēja ierīkot navigācijas sistēmu. Viens "Osa" kuģis tagad ir apgādāts ar krievu 30 mm lielgabalu. Vācija arī nepiegādāja munīciju kaujas mācībām. Jūras spēkiem pavisam pieder 20 kuģu, no kuriem vairākums ir novecojušas padomju flotes paliekas.

NATO sakaru sistēmu trūkums (sistēmas no kuģiem bija demontētas, pirms tos sūtīja uz Latviju) lielā mērā kavē sadarbību ar NATO jūras spēkiem. Bez tam Latvijas Jūras spēku darbiniekus nevar sūtīt uz kursiem, kuros apmāca darboties ar modernajām sakaru sistēmām, kādas lieto Rietumos, jo šīs sistēmas no kuģiem, ko sūtīja uz Latviju, bija aizvāktas.

Šādu pašu "aptīrīšanas"⁶¹ politiku bija izmantojusi cita NATO valsts – Norvēģija, kā ziedojumu sūtīt Latvijai ātrgaitas patruļkuģi "*Storm Class*" (lai aizvietotu modernos šaujamieročus, ko Norvēģijā no kuģa aizvāca, uz tā klāja bija novietoti divi čehu 12,7 mm lauka ložmetēji). Zviedrija ziedoja piecus 30 gadu nokalpojušus krasta apsardzes kuģus un aizvāca visus šaujamieročus no 13 vecmodīgiem Otrā pasaules kara laiku bruņutransportieriem, kurus tā ziedoja un kurus Latvija nevar izmantot smilšainās zemes dēļ. Tomēr Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstis ir vai nu pārdevušas, vai ziedojušas Latvijai ieročus. 1995. gada sākumā Čehijas Republika atsūtīja uz Latviju lielu daudzumu smago mīnmetēju, kā arī pretgaisa un prettanku artilēriju kopā ar munīciju, un piedāvājumi pirkt ieročus pienāk no Ukrainas, Baltkrievijas un Krievijas. Pašlaik Latvija praktizē lēta, bet efektīva padomju laika vieglā bruņojuma iepirkšanu, savukārt sakaru iekārtas tiks iegādātas Rietumos, lai Latvijas bruņotie spēki varētu darboties atbilstīgi NATO noteiktajiem standartiem. Neliels daudzums specializētu vieglo ieroču, piemēram, snaiperu šautenes, nesen ir iepirkts Apvienotajā Karalistē, savukārt zviedru prettanku sistēmu "Kārlis Gustavs M2" piegāde BALTBAT 1995. gada vasarā liecina, ka Rietumi patiesi attālinās no savas agrākās politikas – nesūtīt Baltijai nekādus ieročus.

Pret BALTBAT Rietumu nostāja ir bijusi atšķirīga. Šī daudzpusējā iniciatīva, ko koordinē Dānija, sākumā nākusi no Baltijas: 1993. gada augustā Latvijā notika Baltijas valstu prezidentu sanāksme, kurā šo ideju izvirzīja triju Baltijas valstu bruņoto spēku vadītāji. Vēlāk apmācību grafiku un katras valsts finansiālās saistības izstrādāja vadošā grupa, kas sastāvēja no Ziemeļvalstu un Baltijas

valstu, kā arī Apvienotās Karalistes pārstāvjiem. Apmācības notika Ādažos – netālu no Rīgas, agrākajā padomju laika karabāzē, ko Latvijas valdība atjaunojusi.⁶²

BALTBAT apmācību gaitā to atbalstīt iesaistījās vēl citas valstis, galvenokārt ASV, Vācija un nesen arī Nīderlande. Vislielākos ziedojumus BALTBAT sniegušas ASV, kas 1995. budžeta gadā piešķirušas 10 miljonu dolāru, un 1996. gadam plānoti 5 miljoni dolāru.⁶³ Tomēr ne vienmēr ar Rietumu palīdzību viss norisinās gludi. Vācija nav atsūtījusi no saviem VDR krājumiem izmantojamu munīciju, kā plānots, neņemot vērā Latvijas piedāvājumu munīciju transportēt no Vācijas uz Latviju ar Latvijai piederošu kuģi. Pagaidām munīcija tiek ņemta no Latvijas armijas rezervēm, un pēc tam to piegādāja Somija.⁶⁴ Vācijas aizsardzības ministrs Folkers Rie savā 22.–23. augusta vizītē Latvijā apsolīja, ka munīciju atsūtīs 1995. gada oktobrī.

Savukārt Francija iesaistījās, 1993.–1994. gadā apgādājot Latvijas Jūras spēkus ar dīzeļdegvielu, kā arī organizējot 1995. gadā Baltijas jūrā apvienotos jūras karaspēka manevrus kopā ar Latvijas un Lietuvas jūras spēkiem; turpmāki manevri plānoti 1996. gadā.⁶⁵ Bez tam Latvijas militārajiem darbiniekiem organizēti valodas apmācības kursi, lai sagatavotu viņus mācībām Francijas militārajās akadēmijās, un ierosināts sarīkot apvienotas Baltijas un Francijas bruņoto spēku vienību apmācības Ādažos.⁶⁶

BALTBAT izveide ir liels panākums Baltijas drošības labā. Līdztekus tam, ka starptautiskajā arēnā Baltiju raksturo kā drošības sargātāju, tas arī kalpo par dzinuli Baltijas militārajai sadarbībai.⁶⁷ Kaut arī pirmā vienošanās starp Baltijas valstīm tika noslēgta 1992. gada 2. jūnijā – tā sekmēja kopīgas militārās aktivitātes un kopēju kontroli pār gaisa, jūras un sauszemes robežām, un vēlāk to

nostiprinājušas vēl citas vienošanās, ko noslēguši visu triju Baltijas valstu bruņoto spēku vadītāji un aizsardzības ministri, – tomēr regulārs Baltijas karaspēks, veidots pēc Rietumu paraugiem, dzima tikai, organizējot BALTBAT.

Baltijas valstu jūras flotes karaspēkiem kā BALTBAT ekvivalentu tika ierosināts izveidot apvienotu Baltijas jūras spēku apmācību grupu vai apvienotu sevišķu uzdevumu vienību – šo priekšlikumu 1995. gada 24.–25. jūlijā triju Baltijas valstu armiju komandieri iesniedza savu valstu valdībām,⁶⁸ un, kaut arī ir par agru spriest, vai šī iecere izdosies vai ne, var pieņemt, ka arī šeit Rietumu palīdzība būs ārkārtīgi nepieciešama. No karakuģiem, uz kuriem trūkst pienācīga bruņojuma un sakaru sistēmu, pat miera laikā nav nekādas jēgas. Baltijas aizsardzības iestādes negrasās dublēt cita citas pūles, veidojot jūras kara flotes, lai cik tās būtu apjomā nelielas, bet plāno katrai valstij izstrādāt īpašu specializāciju jūrlietās, pieskaņojoties visu triju valstu kopējām vajadzībām; minētais, lai arī neplānoti, zināmā mērā jau ir noticis.⁶⁹

Pēdējā trūkstošā sastāvdaļa, ar ko aizpildīt “drošības vakuumu” Baltijas valstīs, ir efektīva kontrole pār Baltijas valstu sauszemes un jūras robežām un gaisa telpu, izmantojot apvienotu elektroniskās novērošanas sistēmu. Notiek pārrunas ar vairākām Rietumu valstīm. Nākamais solis varētu būt vismaz dažu reaktīvo iznīcinātāju iegādāšanās, kādus Baltijas valstis var atļauties, vienīgi apvienojot savus spēkus un ar noteikumu, ka visās trijās Baltijas valstīs notiek spraiga ekonomiska augšupeja.

Programma

"Partnerattiecības mieram"

1995. gada februārī Latvija parakstīja savu Individuālo partnerattiecību programmu ar NATO. Programmu "Partnerattiecības mieram" (PfP) Latvija uzlūko visnotaļ pozitīvi, un saskaņā ar militārajiem datiem programmas realizācija ir "pavirzījusies tālāk, nekā paredzēts".⁷⁰ Programmā ir 84 punkti, kuri izpildāmi 1995. gadā, un vēl vairāk punktu – 1996. gadā.⁷¹ Ar PfP tiek realizētas iepriekš aprakstītās divpusējās un daudzpusējās attiecības. Visu šo militāro aktivitāšu kopums, bez šaubām, ir tas, kas veido nesen radītos Latvijas bruņotos spēkus pēc Rietumu militārā modeļa līdzības un ļauj Latvijas bruņotajiem spēkiem gūt kvalitatīvu apmācību, kādu tie citādi nevarētu atļauties.

Svarīgs PfP aspekts minēts dokumenta 8. punktā, kas nosaka, ka "katrs aktīvs PfP dalībnieks gadījumā, ja šis partneris jūt tiešus draudus savai teritoriālajai integritātei, politiskajai neatkarībai vai drošībai", var vērsties pie NATO.⁷² Šim punktam var būt liels spēks, lai nodrošinātu stabilitāti un mieru Eiropā, tādējādi papildinot EDSO un ANO darbību. Šķiet loģiski, ka, ja kāda valsts būtu iecerējusi apdraudēt Latvijas drošību, tā īpaši apsvērtu šo punktu, sevišķi tāpēc, ka dokumentu parakstījuši pasaules lielāko politisko, militāro un ekonomisko struktūru vadītāji. Arī Krievija pēc iestāšanās PfP ir pakļauta tās nosacījumiem.

Problēma ir tā, ka draudi drošībai nenāk no kāda ārēja militāra avota. Kā minēts Latvijas Nacionālās drošības koncepcijā, draudi valsts drošībai var būt daudzi un dažādi, gan ārēji, gan iekšēji. Latvija ir iesniegusi priekš-

likumu par īpaša mehānisma izveidi 8. punkta izpildei, dibinot zināma veida "krīzes noregulēšanas centru", kam jāizskata gan ārējie, gan iekšējie minēto draudu aspekti.⁷³

Nobeigums

Pēc Latvijas militāro speciālistu domām, uz karu noskaņotā Krievija nevarētu okupēt visas trīs Baltijas valstis, vispirms neveikusi ilgstošu mobilizāciju. Bez šādiem sagatavošanās darbiem Krievija, iespējams, spētu iekarot vienu no Baltijas valstīm. Acīmredzot labas attiecības ar Krieviju ir izšķirīgas, bet labas attiecības starp spēcīgu lielvalsti un mazu, vāju valsti ir atkarīgas no lielvalsts gribas un starptautiskās situācijas attiecīgajā laikposmā. Latvija nevar apdraudēt Krieviju, bet Krievija var apdraudēt Latviju. Atslēga stabilitātei Baltijas reģionā neapšaubāmi ir pašu Baltijas valstu vienotība: trīs valstis ar vienotu ārējo un drošības politiku gūs lielāku ietekmi Rietumos un gadījumā, ja reformu kustība Krievijā piedzīvos neveiksmi, novērsīs iespējamu uzbrukumu no austrumiem. Kā atklāti izteicies Starptautiskās Baltijas valstu konsultatīvās padomes priekšsēdētājs ģenerālis Garijs Džonsons: ja baltieši neturēsies kopā, tad viņi "karāsies atsevišķi".⁷⁴

Tikpat lielā mērā stabilitāte ir atkarīga no formulas "5 plus 3", t. i., Ziemeļvalstis plus Baltijas valstis, kas paplašina sadarbību subreģionālā līmenī, paredzot Baltijas valstu drīzu uzņemšanu ES. Saītes starp Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm, Eiropu un Eiroatlantisko kopienu

būtībā jau tagad ir visnotaļ sazarotas un daudzpusīgas: Latvija vairs nav Krievijas piedēklis.

Krievijai kā Eirāzijas valstij būtu jābūt ieinteresētai savas Eiropas daļas reģionālajā stabilitātē, un līdz ar to tai ir jāiesaistās dažādos kopīgos pasākumos, lai uzturētu stabilitāti. Vēsturiskā pieredze pēc "aukstā kara" liecina, ka tas nebūt nav viegli, sevišķi Bosnijā un Hercegovinā, tomēr ir nepieciešams gādāt par drošību, kas būtu vienlīdz izdevīga visām reģiona valstīm.

NATO attieksmē pašlaik raksturīga nenoteiktība. Tomēr pašreizējā NATO programma, paredzot, ka Baltijas valstis velkas paplašināšanās kursa astē, 1997. gadā, kad, ātrākais, pieņems galīgos lēmumus, vēl var atklāties pavisam citā gaismā⁷⁵. Straujā notikumu gaita, veidojoties politiskajai kārtībai pēc "aukstā kara", nekādi neveicina drošus paredzējumus pat tuvai nākotnei.

VĒRES

¹ Latvijas Nacionālās drošības koncepcijas (dokumentu 1995. g. 22. maijā pieņēma Nacionālā drošības padome un drīz pēc tam, 13. jūnijā, Ministru kabinets (valdība)) teksta 8. lappusē 4.2. sadaļa ir veltīta sadarbībai starp Baltijas valstīm. Tajā aicināts koordinēt šo valstu ārējo un iekšējo politiku, lai izvairītos "nonākt naidīgo kaimiņvalstu ietekmē". Latvijas Aizsardzības koncepcija, kas pieņemta tajā pašā laikā, šo postulātu tālāk izstrādā militārā terminoloģijā.

² Īsa, bet kodolīga Baltijas jūras piekrastes tautu un valstu vēsture pēc "aukstā kara", kā arī to sarežģītais savstarpējo mijiedarbību tīkls aprakstīts grāmatā: Klinge, M., *The Baltic World*, Ottawa Publishing House, Helsinki, 1994.

³ Tas īpaši uzsvērts Latvijas Ārpolitikas koncepcijas preambulā un

1. nodaļā (šo dokumentu Saeima ratificēja 1995. gada 7. aprīlī), kā arī Drošības koncepcijas 4.1. nodaļā.
- ⁴ Laizāne, L., "AM budžeta samazinājums apdraud jauno iesaukumu", *Diena*, 1995. g. 8. augustā, 1. lpp. Personiskā sarunā ar autoru, kas notika tajā pašā dienā, Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs Jānis Davidovičs atzina, ka Latvijas programmas "Partnerattiecības mieram" darbība varētu būt "daļēji traucēta".
- ⁵ Sk., piemēram, Germanis, U., "Oberst Vacietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution", *Stockholm Studies in History*, University of Stockholm, 1974. Otrā pasaules kara laikā pulkvedis Jukums Vācietis komandēja vienu no astoņiem latviešu pulkiem Krievijas impērijas armijā, kas cīnījās Rīgas frontē. Viņš bija pirmais Sarkanās armijas komandieris un savus uzskatus par latviešu strēlniekiem izklāsta grāmatā, ko Maskavā publicējusi latviešu izdevniecība "Spartaks". Šī grāmata, kurai ir divas daļas, ir pārpublicēta Rīgā: Vācietis, J., *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*, Avots, Rīga, 1989.
- ⁶ 1989.–1990. gadā Tautas frontes sanāksmēs Rīgā Vulfsons to teica vairākkārt. Analīzi sk.: Muiznieks, N., "The influence of the Baltic popular movements on the process of Soviet disintegration", *Europe-Asia Studies*, vol. 47, no. 1, 1995, pp. 3–25. Latvijas neatkarības atjaunošanas analīze sniegta: Muiznieks, N., "Latvia: origins, evolution, and triumph", Bremmer, I., Taras, R. (eds.), *Nations and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, 1993; un Trapans, J. A. (ed.), *Toward Independence: The Baltic Popular Movements*, Westview Press, Boulder, Colo, 1991. Pēdējā grāmatā ietvertas nodaļas par Baltijas ietekmi uz Baltkrieviju un Ukrainu.
- ⁷ Levits, E., "Pārdomas par to 21. augustu", *Diena*, 1995. g. 21. augustā, 2. lpp.
- ⁸ Šis incidents tika plaši atspoguļots Latvijas presē. Personiskā sarunā ar autoru, kas notika pēc atgriešanās Latvijā, ārlietu ministrs Jānis Jurkāns teica, ka situācija bijusi pazemojoša.
- ⁹ Stammers, G., *Latvia Today* (ed. A. Lejins), Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1995, p. 40.

- ¹⁰ *Current Latvia*, Information Bulletin, Ministry of the Republic of Latvia, Riga, 14–21 Aug. 1995, p. 5.
- ¹¹ Literatūra par šo tēmu jau ir ļoti plaša. Kodoliņu pārskatu sk.: Tishkin, I., "National interests and geopolitics: a primer on "The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation", *European Security*, vol. 4, no. 1, spring 1995, pp. 107–131.
- ¹² Kapuscinski, R., "Russland – den sista kolonialmakten", *Internationella Studier*, no. 2, Swedish Institute of International Affairs. Stockholm, 1995, pp. 94–95.
- ¹³ Par krievu "aktīvajiem pasākumiem", lai diskreditētu Latviju starptautiskajā arēnā, sk. šajā grāmatā: "Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"", 12.–47. lpp. Šeit analizēta arī drošības situācija Baltijas valstīs līdz 1991. g. septembrim.
- ¹⁴ Viņi Latvijā ieradusies okupācijas laikā (Latvijā to sauc par otro kolonizācijas un rusifikācijas vilni; pirmais vilnis sākās 19. gs. 90. gados, un to pārtrauca Pirmais pasaules karš un Latvijas neatkarības iegūšana).
- ¹⁵ *Wall Street Journal Europe* 1995. g. 14. jūnija numurā redakcijas komentārā "Baltijas saskaņa" par Eiropas Līgumu parakstīšanu starp Baltijas valstīm un ES rakstīts: "Baltiešu gatavība parakstīt Eiropas Līgumus liecina arī, ka Krievijas primitīvie mēģinājumi radīt iespaidu, ka Baltijas reģionā dzīvojošie etniskie krievi cietuši smagus pāridarījumus, ir cietuši likumsakarīgu neveiksmi. Starptautiskās organizācijas pētīja un neatrada nekādus cilvēktiesību pārkāpumus."
- ¹⁶ Tā kā Lietuvā ir relatīvi mazs skaits krievu, Lietuva visiem nepilsoņiem automātiski piešķir pilsonību.
- ¹⁷ Sk. šajā grāmatā: "Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"", 30. lpp.
- ¹⁸ Latvijas ārlietu ministra Valda Birkava piezīme 1995. g. 10. jūlija preses konferencē ar Krilovu. Sarunā ar autoru 12. jūlijā Birkavs izteicās, ka atbilstīgāk būtu bijis lietot terminu "aukstaais miers".
- ¹⁹ Prēdele, A., "Debates par sociālo drošību", *Diena*, 1995. g. 1. augustā, 2. lpp. Aīda Prēdele ir Saeimas deputāte.
- ²⁰ Kulmanis, J., "Latvija jāatstāj vēl 3558 militārpersonām", *Diena*, 1995. g. 29. jūlijā, 1. lpp. Personiskā sarunā ar autoru Latvijas

Aizsardzības ministrijas izlūkdienesta pārstāvis gan paskaidroja, ka šis skaits ir nedaudz lielāks par 2600. No šā paša avota gan zināms, ka tajā nav iekļauti vēl daži simti atvaļināto militārpersonu, kurām ar viltotiem personības dokumentiem ir izdevies "noiet pagrīdē". Oficiāli reģistrētajiem atvaļinātajiem virsniekiem par pēdējo aizbraukšanas datumu tika noteikta 1995. gada pēdējā diena.

²¹ Viksne, I., "Latvia and Europe's Security Structures", Ham, P. van (ed.), *The Baltic States: Security and Defence After Independence*, Chaillot Papers no. 19, Institute for Security Studies, June 1995, p. 79.

²² Kulmanis, J., "Skrundā viss notiek saskaņā ar līgumu", *Diena*, 1995. g. 28. jūlijā, 3. lpp.

²³ Matisone, A., "Černomirdins sola stingrību attiecībā pret Baltiju", *Diena*, 1995. g. 20. jūlijā, 4. lpp. Jautājumu uzdeva deputāts, kurš pārstāvēja Liberāli demokrātisko partiju. Nākamajā dienā Krievijas Ārlietu ministrija noliedza, ka šādus norādījumus būtu saņēmusi: Matisone, A., "Krievijas politikā pret Baltiju nav korekciju", *Diena*, 1995. g. 21. jūlijā, 1. lpp. Taču, tā kā bija paziņots, ka tagad Krievijas Ārlietu ministrija ir tieši pakļauta Krievijas valdībai, tādējādi zaudējot privilēģēto stāvokli strādāt vienīgi Krievijas prezidenta pakļautībā, tad Černomirdina piezīmēm var būt liela nozīme – vairāk nekā tikai nomierināt Krievijas radikāļus: Matisone, A., "Jaunas vēsmas Krievijas ārpolitikā", *Diena*, 1995. g. 27. jūlijā, 4. lpp.

²⁴ Karaganov, S., "Russia: Towards "Enlightened Post-Imperialism", Weidenfeld, W., Janning, J. (eds.), *Europe in Global Change*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh, 1993, p. 128.

²⁵ "Rossiya i NATO: Tezisi soveta po vneshnei i oboronnoi politike", *Nezavisimaya gazeta*, 1995. g. 21. jūnijā, 2. lpp.

²⁶ Karaganov, S., "Russland und das "nahe Ausland"", *Internationale Politik* (Europa-Archiv), no. 5, 1995, p. 16.

²⁷ Gailis, M., "Introductory comments in meeting with SACEUR". Nepublicēta runa 1995. g. 30. jūnijā, Rīgā.

²⁸ Simon, J., "NATO Enlargement", *Strategic Forum*, no. 31, Institute

- for National Security Studies, National Defence University, May 1995, p. 1.
- ²⁹ Turpat, 3. lpp.
- ³⁰ Thielbeer, S., "Klare Worte an die baltischen Republiken", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. g. 20. jūnijā, 8. lpp.
- ³¹ Jautājumu autors Folkeram Rīem uzdeva 1995. g. 23. augusta preses konferencē Rīgā. Sagadišanās dēļ Vācijas aizsardzības ministra vizīte Latvijā sakrita ar Molotova-Ribentropa pakta 56. gadadienu.
- ³² Šādu datējumu sniedzis, piemēram, Zbigņevs Bžezinskis: "A Plan for Europe", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 1, Jan./Feb. 1995, p. 34. Savā 1994. g. 3. decembra runā Rīgā Bžezinskis teica, ka jautājums par Baltijas valstu oficiālu dalību NATO būs jārisina "kaut kad ap gadsimtu miju". Sk. arī Brzezinski, Z., "US Foreign Policy and the Baltic States", Lejins, A., Apinis, P. (eds.), *The Baltic States on their Way in the European Union (Security Aspects)*, Conference Proceedings, The Latvian Institute of International Affairs in co-operation with the Konrad Adenauer Foundation, Riga, 1995, p. 27.
- ³³ Sk. Thielbeer (30. vēre).
- ³⁴ Bildt, C., "The Baltic States belong inside the line between NATO and Russia", *International Herald Tribune*, 6-7 May 1995, p. 6.
- ³⁵ Birkavs, V. Intervija ar autoru 1995. g. 12. jūlijā.
- ³⁶ Nielsen-Stokkebye, B., "Was Feliks zu sagen hat", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. g. 22. jūnijā, 4. lpp.
- ³⁷ Isegg, A., "Security and defence: basic principles and evolving processes". Lekcija nolasīta seminārā "Demokrātija, drošība un ārpolitika", ko organizēja Latvijas un Norvēģijas ārpolitikas institūti un kas notika 1995. g. 7.-9. augustā Rīgā. Isegs ir NATO Informācijas un preses nodaļas Dānijas un Norvēģijas sakaru dienesta darbinieks.
- ³⁸ Latvijas Republikas ārlietu ministra Valda Birkava uzruna Ziemeļatlantijas Sadarbības padomes ministru sanāksmē 1995. g. 31. maijā Nordvikā.
- ³⁹ Sk. Gailis (27. vēre).
- ⁴⁰ Sk. Brzezinski, Z., "A Plan for Europe" (32. vēre), 33. lpp.

- ⁴¹ Holbrooke, R., "America, a European power", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 2, Mar./Apr. 1995, p. 45.
- ⁴² Talbott, S., "Why NATO Should Grow", *Wireless File*, United States Information Service, US Embassy, Riga, 25 July 1995, p. 22. (Vēlāk šis raksts parādījās *The New York Review of Books*, 10 Aug. 1995.)
- ⁴³ Turpat.
- ⁴⁴ Sk. Bildt (34. vēre).
- ⁴⁵ "United States security strategy for Europe and NATO". DOD ziņojums ar sekretāra Perija priekšvārdu 1995. g. 21. jūlijā. Pārpublicēts *Wireless File*, United States Information Service, US Embassy, Riga, 18 Aug. 1995, p. 26.
- ⁴⁶ Birkavs, V. Intervija ar autoru, 1995. g. 12. jūlijā.
- ⁴⁷ Doughty, N., "Baltics seem likely to lose out in NATO expansion", *News Summary (Reuters)*, SHAPE, Belgium, 22 Aug. 1995.
- ⁴⁸ Vulfsons, M., "Netradicionālais reālisms", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995. g. 18. jūlijā. Jāpiezīmē, ka Vulfsons kļuva slavens bijušās PSRS laikā, kad plašā Latvijas Tautas frontes sanāksmē 1988. gadā izpaua atklātībā ziņas par slepenajiem protokoliem, kas bija pievienoti pie Molotova-Ribentropa pakta.
- ⁴⁹ "Wirre Angst", *Der Spiegel*, 1995. g. 21. augustā, 3.-33. lpp. Saskaņā ar šo rakstu NATO valda vienprātība, ka Baltijas valstis ir iekļautas trešajā paplašināšanās kārtā.
- ⁵⁰ Ozoliņš, A., "Ar muti NATO, ar darbiem NVS", *Diena*, 1995. g. 28. augustā, 2. lpp.
- ⁵¹ Tihonovs, J., "Birkavs: ĀM reaģēs", *Diena*, 1995. g. 25. augustā, 1. lpp.
- ⁵² Birkavs, V. Intervija ar autoru 1995. g. 2. septembrī.
- ⁵³ Autors personiski novēroja debates parlamentā.
- ⁵⁴ Lai gan kritiķi jauno NATO dalībvalstu uzņemšanai nav precīzi definēti, ir vispārēji nosacījumi, kuros cita starpā teikts, ka jaunajām locekļēm jāsūta papildinājumi "zilajām ķiverēm" ANO dienestā. Sk. "Wirre Angst" (49. vēre), 32. lpp.
- ⁵⁵ Andersen, S., Trads, D., "Russisk frygt for dansk forsvar" un "Sidste nyt fra oestfronten", *Jyllandsposten*, 1995. g. 11. jūnijā. Autori citē krievu militāro analītiķi Pāvelu Felgengaueru. Nekaunīgs

- uzbrukums no Dānijas valdības puses: sk. Andreassen, V., "Militarisk fantasteri", *Ekstra Bladet*, 1995. g. 24. jūnijā, 16. lpp. Autors uzdod jautājumu, vai Dānija ir gatava doties karā ar Krieviju par Baltijas valstīm.
- ⁵⁶ Zaļkalns, G. Intervija ar autoru, 1995. g. 7. jūlijā. Zaļkalns ir prezidenta padomnieks nacionālās drošības jautājumos, Nacionālās drošības padomes sekretārs un agrākais ASV armijas pulkvedis.
- ⁵⁷ Līdz 1939. gadam Latvija varēja mobilizēt un apbruņot 130 000–135 000 kareivju: Jundzis, T., *Latvijas drošība un aizsardzība*, Junda, Rīga, 1995, 99. lpp.
- ⁵⁸ Davidovičs, J. Intervija ar autoru 1995. g. 10. jūlijā. Davidovičs ir Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs. Viņš ASV bija studējis aizsardzības resursu pārvaldi.
- ⁵⁹ Sk. 13. vēri.
- ⁶⁰ Marx, S., "The forgotten menace in the Baltic Sea", *Naval Forces*, no. 1, Jan. 1995, p. 99.
- ⁶¹ Zeibots, G. Intervija ar autoru 1995. g. 1. augustā. Sarunā ar ģenerāli Džordžu A. Džūlvenu viņa vizītes laikā Latvijā 1995. g. 28.–30. jūnijā Latvijas Jūras spēku kapteinis Gaidis Zeibots lietoja terminu *striptease* (*to strip* – atņemt, atbruņot).
- ⁶² Sikāk par BALTBAT sk. Lejins, A., "The Building of a Baltic Defence", *European Brief*, vol. 2, no. 2, Nov. 1994, pp. 23–25.
- ⁶³ "Promoting European Security Offers "Opportunity" for U.S.", *Wireless File*, 10 Apr. 1995, pp. 10–11.
- ⁶⁴ Kažociņš, J. Intervija ar autoru 1995. g. 4. augustā. Pulkvedis Jānis Kažociņš ir Latvijas Nacionālo bruņoto spēku štāba priekšnieka vietnieks.
- ⁶⁵ Sk. Zeibots (61. vēre).
- ⁶⁶ *Current Latvia*, Information Bulletin, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, Riga, 3–10 July 1995, p. 2.
- ⁶⁷ Sk. Kažociņš (64. vēre).
- ⁶⁸ Sk. Zeibots (61. vēre).
- ⁶⁹ Turpat.
- ⁷⁰ Sk. Kažociņš (64. vēre).
- ⁷¹ Sk. Davidovičs (58. vēre).

⁷² *Partnership for Peace: Framework Document* (NATO), Brussels, 10 Jan. 1994, p. 8.

⁷³ Birkavs, V. Intervija ar autoru 1995. g. 2. septembrī. Latvija cer pirmā iegūt Igaunijas un Lietuvas, un pēc tam arī pārējo programmu "Partnerattiecības mieram" parakstījušo valstu atbalstu savai iniciatīvai.

⁷⁴ Dimants, A., "Ja neturēsimies kopā, karāsimies atsevišķi", *Diena*, 1995. g. 28. jūlijā, 2. lpp.

⁷⁵ Sk. Doughty (47. vēre). Sk. arī *Der Spiegel* (49. vēre), 33. lpp.

Pirmpublicējums angļu valodā: "Latvia", Krohn, A. (ed.), *The Baltic Sea Region: National and International Security Perspectives*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1996

BALTIJAS VIENOTĪBAS MEKLĒJUMOS: HIMĒRA VAI REALITĀTE?*

Ievads

Triju Baltijas tautu – igauņu, latviešu un lietuviešu – 20. gadsimta vēsturei pamatā raksturīga dramatisks un asiņaina triju galveno notikumu secība: no 1918. līdz 1940. gadam – neatkarības un valsts statusa iegūšana; līdz 1991. gadam – padomju okupācijas laiks, ko pārtrauca neilgs nacistiskās Vācijas okupācijas periods Otrā pasaules kara laikā, un neatkarības atjaunošana 1991. gadā. Krievijas pēdējās aktīvā karaspēka daļas atstāja Baltiju 1994. gada 31. augustā, Latvijā vēl palikusi vienīgi ABM tipa ātrās brīdināšanas radiolokācijas stacija, kuru paredzēts nojaukt 1998.–1999. gadā.

Eiropā tā ir unikāla politiska parādība, taču nebūt nav noteikts, ka 21. gadsimts Baltijā beidzot kļūs par miera un labklājības ēru. Pašlaik Baltijas valstīs 175 000 kvadrātkilometru lielā platībā dzīvo gandrīz 7,8 miljoni cilvēku; šī teritorija stiepjas abpus robežlīnijai, kas Ziemeļeiropā nošķir Austrumus un Rietumus. Austrumi un Rietumi šajā reģionā ir savstarpēji cīnījušies kopš 12. gadsimta. Tagad, kad transatlantisko organizāciju darba kārtībā ir ES un

* Šis raksts ir daļības pieteikuma NATO pārskatīts un atjaunots variants, sākotnēji uzrakstīts 1996. gadā.

NATO paplašināšanās, var nedaudz pārfrāzēt agrākā Zviedrijas premjerministra Karla Bilta izteikumu – 1994. gadā viņš rakstīja, ka Baltijas valstis kalpo par “lakmusa papīru” savu spēcīgo kaimiņu īsto nodomu noteikšanai.¹

Baltijas valstīm jārikojas veikli un uzmanīgi, sastopoties ar Krievijas pretestību NATO paplašināšanai un Rietumu demokrātisko valstu vilcināšanos izplest savu drošības lietussargu tā, lai tas nosegtu arī “neaizsargātās” valstis un lai tām nebūtu atņemta iespēja realizēt savas galvenās ārējās un drošības politikas prioritātes – iestāties ES un NATO.²

Sarežģītā starptautiskā situācijā, kādu radījušas ES un NATO iekšējās reformas un paplašināšanās, Maskavas reintegrācijas politika pret “agrāko padomju telpu”, līdz ar Krievijas pašas iekšējo nestabilitāti liek no jauna izvērtēt pūles, kādas jāpieliek, lai nodrošinātu Baltijas vienotību. Es uzskatu, ka Igaunijas, Latvijas un Lietuvas līdzīgā šā gadsimta vēsturiskā pieredze liek uzskatīt Baltijas vienotību par vienu no galvenajiem noteikumiem “atjaunotās neatkarības neatgriezeniskuma nodrošināšanā”, kā teikts Latvijas ārpolitikas koncepcijā.³ Apvienojot savus aizsardzības spēkus, Baltijas valstis atradīsies labākā stāvoklī, lai, cenšoties iekļūt ES un NATO, kā arī veidojot attiecības ar Krieviju, spētu aizstāvēt savas intereses.

Aicinājumi nostiprināt Baltijas vienotību un centieni to īstenot ir tikpat seni kā pašas Baltijas valstis – to nosaka šo valstu ģeopolitiskā realitāte. Šajā gadsimtā tām ir bijis pilnīgi vienāds liktenis, un šķiet diezgan neiespējami kādai Baltijas valstij atsevišķi “izbēgt” no kopējā likteņa, ko visām trim uzspiež to ģeogrāfiskais stāvoklis. Arī Somija un Polija kādreiz ietilpa Krievijas cara impērijā, taču, kaut gan Padomju Savienības tuvums tās ļoti ietekmēja, šīs

valstis izbēga no tāda likteņa, kādu pēc Otrā pasaules kara piedzīvoja Baltijas valstis.

Neatkarības laikā – starp pasaules kariem – vienotība netika panākta. Baltijas Antante, ko nodibināja trīsdesmitajos gados, izrādījās pārāk vāja, lai Otrā pasaules kara laikā veiksmīgi darbotos kaut vai gluži elementārā līmenī: pirms būtiski svarīgu politisku lēmumu pieņemšanas, kuri ietekmēja katras Baltijas valsts nacionālo izdzīvošanu, nenotika neviena kopēja šo valstu apspriede.

Centienus panākt vienotību tomēr turpināja Rietumos dzīvojošās trimdinieku kopienas, kā arī opozīcijas grupējumi padomju okupācijas laikā. Šie centieni divkārtējās reibinošajā laikā, kad notika izlaušanās no padomju impērijas žņaugiem, taču noslāpa, sadarbībai pāraugot praktiskās problēmās, kas bija saistītas ar jaunās valsts izveidi, pieaugot vajadzībai pēc jauniem tirgiem, sakarā ar strīdiem par jūras robežu un izmisīgo cīņu par Rietumu drošības garantijām.

Taču ir nodibinātas kopējas Baltijas starpvalstu institūcijas, tās darbojas, un tām piemīt pietiekami spēcīga politiskā griba, līdz ar to tās guvušas nozīmīgus sasniegumus. Tomēr šo valstu attiecības ir bijušas tik saspīlētas, ka likušas dažiem šaubīties par to vienotības centienu pozitīvu iznākumu. Agrākais Igaunijas premjerministrs Marts Lārs pat izteicis domu, ka, lai gan Baltijas vienotība būtu ļoti vēlama, Igaunijas interesēs vislabāk būtu ārpolitikā un ekonomiskajā politikā iet savu ceļu.⁴

Vēlāk Lārs paskaidroja, ka viņa pretrunīgo izteikumu mērķis (tobrīd vēl jautājums par jūras robežu ar Latviju nebija atrisināts un Baltijas brīvais noieta tirgus neaptvēra lauksaimniecības preces) bija piesaistīt uzmanību jautājumam par sadarbību starp Baltijas valstīm. Viņš nevēlējies,

lai atkārtojas situācija, kāda bija 30. gados, kad Baltijas valstis sevi mānīja, ticot, ka sadarbojas. Viņš nevēlējies, lai atkārtotos traģiskais iznākums: "Ja mēs nesāksim reālu, ciešu sadarbību, mēs nespēsim iestāties ES."⁵

Lietuva un Latvija, risinot jautājumu par savu jūras robežu noteikšanu vietās, kur, iespējams, ir naftas atradnes, šķiet, nonākušas strupceļā.

Latvijas Saeima jau ir ratificējusi līgumus, kas piešķir ASV naftas gigantom *Amocco* un kādai Zviedrijas sabiedrībai pētišanas un naftas urbšanas tiesības šajā apvidū, ar brīdinājumu, ka šos darbus nedrīkst sākt, pirms nosprausta jūras robeža ar Lietuvu. Paralēles ar Kuveitas situāciju laikam gan nebūtu velkamas, jo naftas atradnes Baltijas jūrā ir samērā nelielas, tomēr tas, ka ASV iesaiste Baltijas naftas ieguvē nozīmīgi ietekmē šo valstu drošību, ir skaidrs.

Līdzīgs strīds Latvijai bija ar Igauniju par Rīgas līci, kur uz spēles liktas nevis naftas atradnes, bet gan bagātīgas zvejas vietas, kā arī teritoriālie ūdeņi ap kādu Igaunijas salu līča vidū. Beigu beigās tika rasts kompromiss, un 1996. gadā abu valstu parlamenti to apstiprināja. Strīds ilga nepilnus trīs gadus; runa bija par ikgadējo nozveju, kas pārsniedza 30 000 tonnu zivju gadā – vairāk nekā tas nozvejas apjoms, kas izraisīja neseno un līdz šim vēl neatrisināto "zivju karu" starp Kanādu un ES (Spāniju).

Par spīti šķietami neatrisināmajam strīdam par Lietuvas un Latvijas jūras robežu, Latvijas ārlietu ministrs Valdis Birkavs Baltijas valstu sadarbību 1996. gadā raksturoja kā augstākā mērā intensīvu, ņemot vērā to, ka notikušas 16 augstākā līmeņa sanāksmes ar Latvijas un Lietuvas piedalīšanos un starp abām valstīm noslēgti astoņi līgumi. Attiecības ar Igauniju nekad nebija bijušas labākas.⁶

Tomēr pastāv iespēja, ka Baltijas valstis galu galā aizies katra savu ceļu, savstarpēji sadarbojoties tikai pavisam minimālā līmenī. Paradoksāli, bet ES un NATO paplašināšanās ietekme var tikpat lielā mērā sagraut pūles panākt Baltijas vienotību kā tās sekmēt.

Dažādu iemeslu dēļ, arī sakarā ar ES nespēju uzņemt daudz jaunu valstu, Baltijas iestāšanās ES – kur nu vēl NATO – nevar notikt agrāk par nākamā gadu tūkstoša sākuma gadiem. Tādēļ galvenais jautājums, kas Baltijas valstīm šodien jārisina, ir šāds: vai tās spēs uzturēt stimulu ekonomiskajai un politiskajai integrācijai, kādu 1996. gadā veicināja milzīgais lēciens attīstībā, panākot vienošanos par lauksaimniecības preču brīvu tirdzniecību, un vai tās varēs sasniegt tādu integrācijas līmeni, kas būtu salīdzināms ar Beniluksa modeli pirms uzņemšanas ES?

Ja to varētu paveikt, tad Baltijas valstis nesašķeltos, sacenšoties par dalību ES, tās kļūtu vienotas, izveidotu kopēju tirgu un kļūtu Briselei vēlamākas kandidātes uzņemšanai ES. Labums, ko var gūt no šāda scenārija, ir tāds: pat gadījumā, ja dalība ES atvirzīsies uz vēl tālāku nākotni,⁷ Baltijas valstis būs nozīmīgi stiprinājušas savas aizsardzības spējas neskaidrajā 21. gadsimta Eiropas drošības situācijā; šajā gadsimtā izdarītās liktenīgās kļūdas nākamajā vairs netiks atkārtotas.

Baltijas vēsturiskais fons

Laikposmā pirms padomju impērijas krišanas Rietumi – un pat Krievija – tiecās uzskatīt visas trīs Baltijas valstis it kā par vienu veselu. To pēdējā laika vēsture bija identiska, ieskaitot to atbrīvošanās gaitu no Padomju

Savienības. Vienīgais izņēmums bija tāds, ka Tallinai izdevās izvairīties no vardarbības un asinsizliešanas, kādu padomju varas orgāni 1991. gada janvārī sarīkoja Viļņā un Rīgā.

Uzskatu par Baltijas valstīm kā vienu veselu popularizēja arī paši baltieši, un patiešām – par šo vienotību liecināja masveida tautas atbrīvošanās kustības visās trijās valstīs. Visiespaidīgākā Baltijas solidaritātes izpausme bija vēsturē visgarākā cilvēku ķēde “Baltijas ceļš”, kas 1989. gada 23. augustā stiepās no Tallinas cauri Rīgai līdz Viļņai vairāk nekā 700 kilometru garumā. Tieši šajā datumā nacistiskā Vācija un PSRS 1939. gadā parakstīja tā saukto Molotova–Ribentropa paktu, kas Otrā pasaules kara priekšvakarā sagrāva Baltijas neatkarību.

Maskavā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas delegāti, kas bija ievēlēti PSRS Augstākajā padomē, Gorbačova laikā darbojās vienotā blokā un Krievijā palīdzēja spodrināt Baltijas vienotības tēlu. Drīz pēc tam, kad Baltijas valstis bija atguvušas neatkarību, Krievija sāka savu starptautisko kampaņu pret tām, apsūdzot tās smagos cilvēktiesību pārkāpumos, un bieži izturējās tā, it kā starp šīm valstīm nebūtu nekādas atšķirības, lai gan Lietuva pretēji Igaunijai un Latvijai savam relatīvi nelielajam skaitam krievu tautības iedzīvotāju automātiski piešķīra pilsonību. Pēdējās divas, kurās dzīvojošo krievu minoritāte pēc gandrīz piecdesmit okupācijas gadiem bija skaitā krietni prāva, pieņēma likumus, kas pirms pilsonības piešķiršanas prasīja naturalizāciju.⁸

Baltijas tautas ir trīs atšķirīgas nācijas, kas, runājot savā dzimtajā valodā, cita citu nesaprot. Igaņu valoda pieder pie somugru valodu grupas, savukārt latviešu un lietuviešu valodas pieder pie indoeiropiešu valodu saimes

Baltijas atzara. Trešā Baltijā runātā valoda bija senprūšu valoda, taču pēc vācu krustnešu un kolonistu iebrukuma tā pārstāja būt par dzīvu valodu – senprūši asimilējās vācu tautā. Viņu apdzīvotā teritorija tika iekļauta Vācijas sastāvā un kļuva pazīstama kā Austrumprūsija, kuru tomēr joprojām vienoja ciešas kultūras un vēsturiskas saites ar Lietuvu. Tās iedzīvotāju skaits pirms kara, kas bija 1,5 miljoni cilvēku, ietvēra lielu daļu vāciskotu lietuviešu, un vēl 1931. gadā 61 000 iedzīvotāju joprojām runāja lietuviešu valodā.⁹ Pēc Otrā pasaules kara to sadalīja Krievija un Polija. Krievijai piederošā daļa tagad pazīstama kā Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabals.

Ja senprūši nebūtu padevušies vāciešiem, tad mūsdienās triju Baltijas valstu vietā būtu četras un arī Baltijas jūras reģionā stratēģiskā situācija būtu pilnīgi citāda – nepastāvētu Kaļiņingradas apgabals.

Baltijas vēstures paradokss ir tas, ka, par spīti latviešu un lietuviešu valodu radniecībai, abām šīm tautām nav vienāda vēsturiskā mantojuma, kā tas ir valodnieciskā ziņā pilnīgi nesaistītajiem latviešiem un igauņiem. Tam pamatā vācu ietekme uz Igaunijas un Latvijas tautu sociālo, ekonomisko, kultūras un politisko attīstību, un šī ietekme ilgusi septiņus simtus gadu – no 13. gadsimta sākuma, kad vācu krustneši, sekodami misionāriem, iekaroja igauņu un latviešu ciltis, līdz pat Pirmā pasaules kara beigām, kad Baltijas valstis atbrīvojās no Krievijas un ieguva neatkarību un vācu kundzība Igaunijā un Latvijā tika salauzta.¹⁰

Dažādās lietuviešu ciltis atšķirībā no igauņiem un latviešiem spēja apvienoties, izveidojot karalisti, un veiksmīgi pretojās vācu uzbrukumiem. Viduslaikos Lietuva izpletās un kļuva par milzīgu lielvalsti, kuras teritorija pletās no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai. 16. gadsimtā tā

apvienojās ar Poliju, veidojoties Polijas–Lietuvas lielkņazistei, un, tāpat kā Igaunija un Latvija, galu galā kļuva par daļu no Krievijas impērijas, tās “attīstītie rietumi”.

Ceļš uz vienotību 1920.–1934. gadā

Veiksmīgākais panākums cīņā par Baltijas vienotību starpkaru periodā bija līgums par savstarpēju saprašanos un sadarbību, ko Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ārlietu ministri 1934. gada 12. septembrī parakstīja Ženēvā un kurš kļuva pazīstams kā Baltijas Antante. Šis līgums paredzēja ciešu sadarbību ārpolitikā, tomēr ar to nepietika, lai tas kļūtu par efektīvu līdzekli Baltijas valstu neatkarības nosargāšanai: Baltijas valstu ārpolitikas intereses pārāk stipri atšķīrās, un šīs valstis nespēja izpildīt visbūtiskāko drošības prasību pirms kara – izveidot militāru savienību.¹¹

Teorētiski Baltija varēja izrādīt Padomju Savienībai pretestību, līdzīgi kā to 1939.–1940. gada Ziemas karā izdarīja Somija. Kopējais Baltijas iedzīvotāju skaits – 5,709 miljoni – bija lielāks par Somijas iedzīvotāju skaitu, kas bija nepilni 3,7 miljoni. Latvija ar saviem 2 miljoniem varēja sūtīt 130–135 tūkstošu kareivju lielu armiju, kura vēl pieaugtu, ja Latvija saņemtu militāro palīdzību. Kara laikā vāciešu un krievu mobilizēto latviešu kopskaits sasniedza aptuveni 280 tūkstošu cilvēku.¹²

Ja atturamies vērtēt, kā Baltijas valstu bruņota pretestība pret padomju agresiju ietekmētu Baltijas neatkarības nākotni, tad var gandrīz droši teikt, ka, ja 1939. gadā pazemīgās pakļaušanās vietā būtu izrādīta bruņota pretestība, to tagad uzskatītu par vienu no “mīkstā” drošības tīkla stingrākajiem mezgliem, kā tas bija Somijā. Tas vairotu

pārliecību, ka arī mūsdienās iespējama bruņota pretestība jebkuram ārzemju agresoram – gan paša ienaidnieka, gan arī vietējo iedzīvotāju skatījumā, stiprinot viņu pašapziņu. Šā netveramā, bet ārkārtīgi svarīgā ētiskā faktora Baltijā pašlaik trūkst.

Atklātas debates par to, kāpēc Baltijas valdības neizrādīja kaut vai simbolisku pretošanos, vēl ir priekšā. Izpratne, kādu varēsim gūt, analizējot iemeslus, kāpēc Baltijas Antante sabruka, lielā mērā izskaidros “kāpēc” un vienlaikus atklās sarežģītākos aspektus Baltijas centienos panākt vienotību, kurus varbūt varētu attiecināt uz pašreizējo situāciju. Bez tam pēdējais prasa rūpīgāk izpētīt 30. gadu Baltijas Antanti, kuru atjaunoja tūlīt pēc neatkarības atgūšanas un kura kļuva par pamatu tālākai Baltijas valstu sadarbībai.

Doma par vienotību starp trim Baltijas valstīm, kas redzami izpaudās Baltijas Antantes izveidē 1934. gadā, nebija nekas tāds, kas būtu jāuztver kā pats par sevi saprotams. Baltijas politiķi un valstsvīri, meklējot ceļus, kā nosargāt savu valstu jauniegūto neatkarību, pārcilāja dažādas idejas. Vispirms bija doma veidot savienību starp Latviju un Lietuvu, par ko bija spriests jau pirms 1917. gada; pēc tam – federālu asociāciju starp nupat atbrīvotajām Baltijas teritorijām un Skandināviju. Pēc tam, kad brīvprātīgie no Somijas palīdzēja tikt galā ar Sarkanu armiju Igaunijā, doma par somu un igauņu savienību Igaunijā bija kļuvusi ļoti populāra. Tikmēr vācbaltu politiķis Pauls Šimans mudināja izveidot Latvijas un Igaunijas savienību.¹³

Plānos veidot aizsardzības aliansi iekļāvās arī Polija, kamēr vēl neizlemti palika divi galvenie jautājumi: vai nodibināt “mazo Baltijas savienību”, kam jāsastāv no Igaunijas, Latvijas un Lietuvas, vai “lielo Baltijas savienību”, kas

jāveido Baltijas valstīm un Polijai.¹⁴ Tomēr pēc tam, kad Polija 1920. gada oktobrī okupēja Viļņu, uz kuru pretendēja Lietuva, "lielās savienības" ideja sabruka. No tā laika Lietuva atturējās no jebkādiem mēģinājumiem stāties savienībā ar Poliju, un pagāja vēl 14 gadu, kamēr beidzot tika atzīta "mazā Baltijas savienība" – Baltijas Antante. Lietuva lūdza Igaunijas un Latvijas palīdzību, taču neviena no šīm valstīm nebija gatava tādu sniegt, savukārt Polija cīnījās pret "mazo savienību", baidīdamās, ka šo savienību izmantos pret to. "Tādējādi Polijas un Lietuvas strīds izvērtās par sūru burvju apli, kas paralizēja visu triju Baltijas valstu aizsardzības sistēmu."¹⁵

Tomēr, pirms vēl 1934. gadā izdevās noslēgt vienošanos par "mazo Baltijas savienību", pie apvēršņa parādījās cita alternatīva – Latvijas, Igaunijas un Somijas alianse. 1933. gadā Somija un Latvija vienojās par ciešu sadarbību starp šo valstu ārlietu ministrijām, par galveno štābu, diplomātiskajām iniciatīvām lielās starptautiskās konferencēs un sakariem ar presi.¹⁶ Tomēr šī iniciatīva, tāpat kā visas, kas bija saistītas ar Skandināvijas un Baltijas bloku, drīz vien noslāpa. Somija pietuvinājās Skandināvijai un izrādīja sevišķu neapmierinātību ar Latvijas pūlēm aliانسē iesaistīt Lietuvu. Latvijas arhīvos esošās ziņas liecina, ka augstu stāvoši somu diplomāti brīdināja Latviju, ka tās pūles Lietuvas labā varētu "noslāpēt jebkurus centienus pietuvoties Somijai".¹⁷

Taču Somija un Igaunija jau pēc tam, kad bija nodibināta "mazā Baltijas savienība", satuvinājās, un tas bija viens no faktoriem, kas veicināja Baltijas Antantes izjukšanu. Tomēr, kaut gan Somijas un Igaunijas attiecības bija ļoti ciešas, beigu beigās tās nenoveda pie alianses izveidošanas, tāpat kā zviedru un baltiešu izvirzītās idejas par

Skandināvijas un Baltijas bloku, kaut arī Igaunija un Latvija pieminēja "vecu labo Zviedrijas valdīšanas laiku", Zviedrijā neguva atbalsi. Iemesls bija tas, ka Zviedrija "nebija gatava iesaistīties politiskās saistībās ar Baltijas tautām. Zviedri savu neitralitāti vērtēja pārāk augstu, lai to šādi pakļautu riskam."¹⁸

Baltijas Antante vispirms nodibinājās starp Igauniju un Latviju; tas notika sakarā ar augošajiem nacistiskās Vācijas un padomju draudiem. Par spīti kāpumiem un kritumiem abu valstu attiecībās, tās noslēdza aptuveni 50 dažādu savstarpējo vienošanos un līgumu. Vissvarīgākā bija 1923. gadā noslēgtā savienība: līdzās tam, ka izdevās noregulēt abu valstu robežstrīdu par Valku/Valgu (toreizējais sadalījums saglabājies līdz pat mūsdienām) un par Roņu salu Rīgas līcī (to piešķīra Igaunijai), kā arī domstarpības par kara laika finansiālajām saistībām, abas valstis noslēdza pagaidu tirdzniecības un muitas savienības līgumu un savstarpējas aizsardzības paktu uz desmit gadiem.

Šis pakts agresijas gadījumā pret jebkuru no pusēm garantēja katrai pusei militāru palīdzību, un 1934. gada 17. februārī tas tika izvērsts un paplašināts. Tādējādi izveidojās jauns pakts, kurā līdztekus militārajam aspektam bija paredzēta arī abu valstu ārpolitikas un likumdošanas saskaņošana. Lietuva, kas 1923. gadā bija palikusi nomaļus, jo ne Igaunija, ne Latvija nebija gatava doties karā ar Poliju par Viļņu, pēc neveiksmīga mēģinājuma gūt vācu un padomju atbalstu cīņā pret Poliju galu galā piekrita iesaistīties valstu savienībā. Pēc spraigām visu triju valstu pārrunām 1934. gada septembrī Ženēvā dzima Baltijas Antante.

Lai kavētu Baltijas sadarbību, PSRS izmantoja ikvienu gadījumu, lai pavēstītu Lietuvai, ka palīdzēs cīņā pret Poliju. Piemēram, 1926. gadā, kad Latvija un Lietuva izstrādāja

tirdzniecības līgumu un sprieda par pasu režīma atcelšanu starp abām valstīm, Padomju Savienības vēstnieks Lietuvā paziņoja Kauņai, ka PSRS nepaliks malā, ja Polija uzbruks Lietuvai.¹⁹ Vēlāk sarunas izjuka.

Pieaugot nacistiskās Vācijas varenībai, PSRS tomēr no jauna pārvērtēja savu politiku – sēt nesaskaņas Baltijas valstu starpā – un sāka atbalstīt Baltijas vienotību. Ja Vācija uzbruktu militāri vājām un atstatu stāvošām Baltijas valstīm, tā iegūtu lielisku placdarmu uzbrukumam Padomju Savienībai.²⁰

Īsi pirms konferences, kura notika 29.–30. augustā Rīgā un kurā Baltijas diplomāti vienojās par galīgo tekstu "Līgumam par savstarpējo saprašanos un sadarbību starp Igauniju, Latviju un Lietuvu", padomju prese rakstīja, ka sadarbība starp Baltijas valstīm pozitīvus rezultātus var dot tikai tādā gadījumā, ja tās spēs nosargāt savu ārpolitikas kursu vienotību, tādējādi neklūstot par ieroci imperiālistisko spēku rokās.²¹

Labvēlīgs "spēku līdzsvars", Lietuvas izpratne, ka Igaunija un Latvija nespēj Lietuvai palīdzēt risināt ar Viļņu un Klaipēdu saistītos teritoriālos jautājumus (pēdējo 1939. gada sākumā pieprasīja un vēlāk okupēja Vācija), un katras Baltijas valsts mērķtiecīgās pūles veicināt Baltijas vienotību beidzot, četrpadsmit gadu pēc neatkarības izcīnīšanas, saveda Baltijas valstis kopā.

Baltijas Antante

Ženēvas līgumā vārds "Antante" nebija ietverts. Baltijas ministri bija piesardzīgi un baidījās lietot vārdu, kurš franču valodā nozīmē "saprašanās".²² Taču tā kļuva

pazīstama ar nosaukumu Baltijas Antante, jo iemiesoja nostiprinājušos sadarbību, sevišķi ārpolitikā. Baltijas valstis to no jauna apstiprināja 1990. gada 12. maijā ar Deklarāciju par vienotību un sadarbību un pēc neatkarības atjaunošanas – ar diplomātisko protokolu “Par sadarbību starp Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ārlietu ministrijām” 1993. gada 9. martā. Attīstoties jaunām sadarbības institūcijām Baltijā, tās pārņēma “Antantes” būtību.

1934. gada “Antantē” bija deviņi punkti. 1. Sadarbība tādās ārpolitikas jautājumos, kuros valstīm ir kopīgas intereses un savstarpēja politiska un diplomātiska palīdzība starptautiskā iniciatīvā. 2. Regulāras ārlietu ministru sanāksmes ne retāk kā divreiz gadā vai nu Baltijas valstīs, vai citur (ar to domāta Ženēva, kur atrodas Nāciju līgas centrālie orgāni). 3. Atzinums, ka “pastāv specifiskas problēmas”, kuras nav ietvertas 1. punktā (Viļņa un gadu vēlāk arī Klaipēda). 4. Strīdu nokārtošana starp šīm trim valstīm (ātri un taisnīgi). 5. Kontaktu dibināšana starp Baltijas diplomātiem un konsulārajiem pārstāvjiem ārvalstīs (tomēr atturoties no apzīmējuma “cieša sadarbība”). 6. Vienošanās informēt citai citu par visiem līgumiem, kas noslēgti ar trešajām pusēm. 7. Vienošanās par iespēju iesaistīties arī citām valstīm, ar noteikumu, ka visas trīs puses tam piekrīt. 8. Konkrēti norādījumi par līguma ratifikācijas procesu. 9. Līgums ir spēkā desmit gadu, un, ja neviena no pusēm gadu pirms tā iztecēšanas termiņa neiesniedz paziņojumu, līgums automātiski pagarinās.²³

Atsevišķā deklarācijā ārlietu ministri vienojās, ka katra valsts sekmēs solidaritātes un draudzības garu visās trijās tautās. Tas patiešām liecināja, ka plaša šo valstu sadarbība jau bija īstenojusies. Piemēram, 1931. gadā Baltijas valstis noslēdza tirdzniecības līgumus, un pastāvīga tiesu pārvalde,

kas 1934. gadā kļuva par oficiālu iestādi, koordinēja Baltijas valstu likumdošanu. Tika pieņemtas vairākas konvencijas par civilu tiesas spriedumu un vienotu valūtas likumu un pārbaudes likumu atzīšanu.²⁴

Salīdzinājumā ar stāvokli, kāds tajā laikā valdīja Eiropā, reģionālajā sadarbībā tas bija vērā ņemams progress. Drīz pēc 1991. gada pārvaldi izveidoja no jauna, jo 1940. gadā Padomju Savienība to bija likvidējusi, un 30. gados pieņemtās konvencijas tika atjaunotas.

Visā starpkaru periodā regulāri notika Baltijas konferences par tirdzniecības, rūpniecības, bērnu aizsardzības un citiem jautājumiem. Baltijas vienotības garu stiprināja arī studentu brālības un panbaltiešu kustība, ko bija iedvesmojusi paneiropiešu kustība. Jau 1932. gadā kādā konferencē Rīgā panbaltiešu kustība aicināja veidot kopēju muitas, finanšu un aizsardzības savienību, stiprināt sadarbību ārpolitikā, kopīgi cīnīties pret krīzi un slēgt kopīgus tirdzniecības līgumus ar trešajām pusēm. Tā aicināja arī dibināt institūtu, kas nodarbotos ar Baltijas ekonomikas izpēti.²⁵

Antantes galvenais trūkums bija tas, ka katra Baltijas valsts šo aliansi skatīja savu ārpolitikas prioritāšu gaismā un ka tā neizveidojās par militāru savienību. Neilgi pirms tam, kad Igaunija un Latvija 1934. gada 17. februārī paplašināja un pagarināja savu 1923. gada militāro paktu, Igaunijas un Latvijas galvenais štābs vienojās, ka Lietuva ir jāauzicina iestāties aliansē. Tomēr politiķiem neizdevās par to vienoties, un 1939. gadā izrādījās, ka Latvijas un Igaunijas militārā alianse bijusi vien kāršu namiņš. Pirms kara izcelšanās notika viens vienīgs kopīgs militārs pasākums un sadarbību traucēja savstarpējās aizdomas par to, kura valsts nostājas Vācijas, kura – Krievijas pusē.

Būtībā Igaunija saprata, ka Baltijas Antante nevar attīstīties tālāk, kamēr Lietuvai vēl nav noregulējušās attiecības ar Vāciju un Poliju.²⁶ Savukārt Lietuva Antanti nebūt nevērtēja kā galveno prioritāti, jo ne Latvija, ne Igaunija to netaisījās atbalstīt Viļņas jautājumā.

Lietuva joprojām uzturēja labas attiecības ar Padomju Savienību un pēc Ženēvas līguma parakstīšanas nāca klajā ar pārsteidzošu paziņojumu, ka uzskata savu "džentlmeņu vienošanos" ar Maskavu (1926. gada neuzbrukšanas līgumā starp Lietuvu un PSRS bija ietverts noteikums, ka Kauņa pastāvīgi informēs Maskavu par savu ārpolitiku) par svarīgāku nekā Ženēvas līgums.²⁷

Šī politika atnesa postu, jo 1938. gadā, kad Polija pieprasīja, lai Lietuva nodibina ar to diplomātiskās attiecības, Padomju Savienība deva Lietuvai padomu šim ultimātam pakļauties. Lietuva gan to arī darīja, taču vēlāk savā ārpolitikā vairs uz Maskavu neorientējās, bet gan sāka tuvināties Latvijai un Igaunijai, tai pašā laikā pūloties uzlabot savas attiecības ar Poliju.

Baltijas Antante bija Latvijas ārpolitikas stūrakmens. "Iespiestai" starp Igauniju un Lietuvu, tai nebija cita glābiņa kā nostiprināt attiecības ar abiem kaimiņiem. Otrajā Latvijas vēstnieku konferencē ārlietu ministrs Vilhelms Munters teica, ka Baltijas valstu galvenajam mērķim būtu jābūt draudzības nostiprināšanai, cik plaši vien iespējams, citam cita iepazīšanas, izglītošanas un savstarpējās cieņas sekmēšanai, jo mūsu sadarbības lozungs var būt par pietiekamu programmu, ja vien mēs pievienojam tēzi par kopīgu aizsardzību pret Vāciju un Krieviju un mūsu neitralitātes misiju Baltijas jūras austrumu piekrastē.²⁸

Smags trieciens Antantei bija Somijas un Igaunijas 1937. gada tirdzniecības līgums. Īpašs pants par Baltiju, ar

kura palīdzību agrāk bija regulētas tirdzniecības attiecības starp Latviju un Igauniju, tirdzniecības līgumā ar Somiju nebija iekļauts.²⁹ Tā vietā Igaunija paziņoja, ka pirms likumīga spēka piešķiršanas jebkādam jaunam līgumam ar Latviju tai vajadzēs saskaņot savu viedokli ar Somiju; Latvija šādu nostāju nepieņēma.³⁰

Pūloties nostiprināt attiecības ar Skandināvijas valstīm, Igaunija attālinājās no sadarbības ar Latviju un Lietuvu tirdzniecības jomā.³¹ Attīstījās arī militārie kontakti ar Somiju, tomēr galu galā Igaunijas orientācija uz Skandināvijas valstīm cieta fiasko.³²

Par spīti šīm nesaskaņām, no 1934. līdz 1940. gadam regulāri notika ārlietu ministru konferences, un rezultātā Baltijas bloks guva starptautisku atzinību. 1936. gadā Latviju kā Nāciju līgas padomes nepastāvīgo locekli uzaicināja pārstāvēt Baltijas valstis Ženēvā. Vēl pirms tam visu Baltijas valstu ģenerālštābu priekšnieki tika uzaicināti ierasties uz Pirmā maija parādi Maskavā, un tas nozīmēja, ka arī PSRS atzinusi Baltijas Antantes pastāvēšanu.³³

Tomēr atbildei uz vācbaltu vēsturnieka Georga fon Rauha uzdoto jautājumu – vai atstatu stāvoša mazu nāciju valstu savienība var cerēt izlavierēt starp nacismu un bolševismu, vai Baltijas Antante bija nodrošinājusi pietiekamu integrācijas līmeni, lai neitralitāti padarītu par dzīvotspējīgu politiku, – ir jābūt negatīvai. Antante spēja nosargāt Baltijas valstu neatkarību vienīgi tādā gadījumā, ja Eiropā valdīja spēku līdzsvars: kad nacistiskā Vācija un PSRS 1939. gada 23. augustā noslēdza vienošanos sadalīt Centrālo un Austrumu Eiropu ietekmes sfērās, spēku līdzsvars izjuka – un līdz ar to sabruka arī Baltijas valstu neatkarība.

Lielvalstīm nebija izdevies radīt kolektīvo drošības sistēmu, Austrumu paktu, kur visu valstu neaizskaramību

garantētu Eiropas lielvalstis. Kad Poliju 1939. gada septembrī okupēja Hitlers un Staļins, Baltijas valstis gandrīz tūlīt cita pēc citas padevās padomju spiedienam un ļāva savās teritorijās ierīkot padomju karabāzes, neizmantojot Līguma par savstarpēju saprašanos un sadarbību pirmo punktu, kurš noteica, ka šīm valstīm jātiecas panākt saprašanos visām vienlīdz svarīgos ārpolitikas jautājumos.

Baltijas Antante turpināja funkcionēt vēl pēc karabāzu ierīkošanas septembrī un oktobrī, un notika vēl divas ārlietu ministru konferences. Vienpadsmitajā un pēdējā konferencē pirms Baltijas valstu iekļaušanas Padomju Savienībā, kas notika 1940. gada martā Rīgā, tika pieņemta rezolūcija, kurā izskanēja aicinājums turpināt tradicionālo Baltijas stingras neitralitātes politiku, kā arī stiprināt saimnieciskās un kultūras saites starp Baltijas valstīm.

Kad Maskava visu triju valstu valdībām atsevišķi iesniedza savu ultimātu, kurā pieprasīja pilnīgu kontroli pār šīm valstīm, kā galvenais iegansts tika minēts tas, ka Baltijas Antante bija kļuvusi par militāru savienību. Kad Baltijas valdības ļāva padomju karaspēkam ienākt savā zemē, tās neaptvēra, ka tas uz ilgu laiku atnesīs nenovēršamu postu ne tikai valstīm, bet arī tautām. Padomju impērijas sabrukums nāca tieši laikā, lai paglābtu Baltijas tautas no tāda likteņa, kādu dažus gadsimtus agrāk bija piedzīvojuši senprūši.³⁴

Baltijas valstu sadarbība 1991.–1997. gadā

Baltijas valstis ātri izveidoja institucionālo struktūru savstarpējās sadarbības veicināšanai, un tā krietni pārspēja 30. gadu Baltijas Antanti. Ilgie okupācijas gadi

baltiešos izauklēja spēcīgu Baltijas identitātes izjūtu, savu kārt Baltijas valstu aktīvās trimdas kopienas Rietumos ieviesa praksē Baltijas solidaritātes garu, veidojot kopīgas organizācijas un rīkojot pasākumus.

Viena no visveiksmīgākajām baltiešu trimdas organizācijām bija BATUN (Baltijas Aicinājums Apvienoto Nāciju Organizācijai) Ņujorkā, kura pēc brīvības atgūšanas kļuva par pamatu visām trim Baltijas vēstniecībām Apvienoto Nāciju Organizācijā. Visiespaidīgākā pretpadomju demonstrācija bija Baltijas jaunatnes 1985. gada jūlijā organizētais Miera un brīvības reiss (tas sekoja Baltijas tribunālam Kopenhāgenā). Daudzi trimdinieki un starptautisko masu mediju pārstāvji uz noīrēta kuģa veica jūras braucienu gar Baltijas piekrasti, un Kopenhāgenā, Helsinkos un Stokholmā notika miera marši, lai atgādinātu Eiropas Drošības un sadarbības apspriedei, kas svinēja savu 10. dzimšanas dienu, ka Baltijas valstis joprojām atrodas Padomju Savienības okupācijā.

Šis "kruīzs" arī kļuva par pamatu dažiem semināriem par Baltijas nākotni, kuri notika Stokholmā, – virzība uz Baltijas atbrīvošanu notika arvien straujāk. Semināros tika izvērtēti politiskie, militārie un ekonomiskie faktori Baltijā un PSRS, kas varētu sekmēt Baltijas neatkarības atgūšanu.³⁵

Pirmā Baltijas valstu kopīgā organizācija, kas tika izveidota pēc neatkarības atjaunošanas, bija 1991. gada 8. novembrī dibinātā Baltijas Asambleja (BA), un tās pirmā sēde notika 1992. gada janvārī Rīgā. Baltijas Asamblejai ir konsultatīva un koordinācijas funkcija, un tās sastāvā ir 20 deputātu no katras Baltijas valsts parlamenta. Deputāti strādā sešās komitejās, kuru kompetencē ir šādi jautājumi: juridiskie jautājumi; sociālās un saimnieciskās lietas; vides

aizsardzība un enerģija; sakari; izglītība, zinātne un kultūra; drošība un ārpolitika. Asambleja sanāk kopā divreiz gadā, pēc kārtas katrā Baltijas valstī.³⁶ Notikušas deviņas sēdes, neieskaitot apvienoto sēdi kopā ar parlamentāriešiem no Ziemeļvalstu Padomes, kas notika 1996. gada 15.–16. aprīlī Viļņā, tūlīt pēc BA astotās sēdes.

Nākamā stadija Baltijas sadarbības attīstībā bija Baltijas Ministru padomes (BMP) nodibināšana 1994. gada 13. jūnijā Tallinā. Ierosme izveidot starpvaldību institūciju BMP nāca no Baltijas Asamblejas, un jaunizveidotās struktūras uzdevums bija, lēmumus pieņemot, ievērot BA rekomendācijas; uzdevumus izpildīt saskaņā ar līgumiem, kādi noslēgti Baltijas valstu starpā; risināt ar Baltijas valstu sadarbību saistītos jautājumus.³⁷

BMP priekšgalā ir Baltijas valstu premjerministri, un tai ir trīs darbības līmeņi: ārlietu ministri ir Baltijas kooperācijas ministri vai citi kādas no šīm valstīm īpaši iecelti ministri; Baltijas Kooperācijas komiteja, kas koordinē BMP darbību premjerministru sēžu un Baltijas kooperācijas ministru sanāksmju starplaikos; Augstāko amatpersonu komiteja 19 locekļu sastāvā, kas nodarbojas ar ārpolitiku, valsts aizsardzību, tiesu varu, likumdošanu, mežsaimniecību, transportu, noziedzības apkarošanu utt.; tās ir pastāvīgi darbojošās BMP struktūras nozaru un ministriju līmenī.³⁸

Lēmumus BMP pieņem, balstoties uz vienprātības principiem, un Baltijas valstīm tie ir saistoši, ja vien tie nav pretrunā ar valsts iekšējo likumdošanu. Pēdējā gadījumā lēmums stājas spēkā vienīgi pēc tam, kad to akceptējis attiecīgās valsts parlaments.

Savukārt Baltijas Padome (BP) ir BA un BMP apvienotā sesija. Tomēr būtībā ir bijusi tikai viena sēde: tā notika pēc

BA astotās sesijas 1996. gadā Viļņā, un tajā noslēdza galīgo vienošanos par sadarbību starp BA un BMP.³⁹ BP pieņem tikai deklarācijas, tāpat balstoties uz vienprātības principu, un tai paredzēts sanākt vienreiz gadā, ja vien situācija neprasa ārkārtas sesiju.

Kritiski izvērtējot šo kopdarbības organizāciju veikumu, jāatceras, ka tās vēl ir "pusaudzes"; salīdzināsim, piemēram, Ziemeļvalstu Padomes un Ziemeļvalstu Ministru padomes "vecumu" – tās dibinātas attiecīgi 1952. un 1971. gadā. Visvecākā kopdarbības organizācija – Baltijas Asambleja – joprojām meklē ceļus, kā uzlabot savas darbības efektivitāti un pielāgoties jaunā laikmeta prasībām. Tikai 1996. gadā tika pieņemta "Baltijas Asamblejas parlamentārā programma", lai paplašinātu visu triju valstu likumdošanas koordināciju un sekmētu likumu tuvināšanu Eiropas Savienības izvirzītajām prasībām kandidātvalstīm dalībai ES.⁴⁰

Ja nacionālo parlamentu un BA apvienotās sanāksmes, kurām, pēc 1996. gada nolikuma, jānotiek vismaz divreiz gadā, izrādīsies efektīvas, tad BA spēs izvairīties no neskaidrās situācijas, kādā atrodas ES parlaments. Pēdējam nav ietekmes uz ES likumdošanu, jo starp tiem nepastāv nekādi sakari. Šis var būt viens no faktoriem, kas rada atsvešināšanos starp ES institūcijām un ES pilsoņiem, kuri dzīvo savās valstīs, – no šādas situācijas baltieši labprāt izvairītos.⁴¹

BMP savā darbībā sastopas ar dažādiem pārbaudījumiem. Ir izteikta kritika, ka 19 komiteju ir par daudz un ka lielākas pūles jāpieliek tajās jomās, kurās ieguldījums sadarbībā sniedz maksimālos rezultātus. Savukārt tur, kur ieinteresētība ir acīmredzami mazāka un nacionālās intereses atšķiras, nav vērts forsēt. To neapšaubāmi var

attiecināt uz mežsaimniecību un tiesu sistēmu, jo tiesu reformas katrā valstī ir atšķirīgas. (Tomēr policijas veiksmīgi sadarbojas.) Igaunijas Tieslietu ministrija pat ir pārstājusī piedalīties Tiesu un likumdošanas komitejas darbā, izņemot gadījumus, kas attiecas uz sadarbību ar Ziemeļvalstīm.⁴² Aicinājums no jauna izvērtēt dažu komiteju nepieciešamību izskanējis augstākajā līmenī.⁴³

Mēģinājumu un kļūdu procesā pamazām izgaismojas BMP komiteju prioritātes jomas, t.i., vides aizsardzība, enerģijas ieguve, transports, novērošana no gaisa, aizsardzība un miera sargāšana, tirdzniecība, tiesībaizsardzība un nacionālo likumdošanu tuvināšana ES noteiktajiem kritērijiem.

Ja nebūtu Baltijas Asamblejas un Baltijas Ministru padomes, būtu jāizgudro citi mehānismi reģionālās sadarbības veicināšanai, ja ne citu iemeslu dēļ, tad lai celtu visu triju tautu zemo dzīves līmeni. Vēl vairāk – Baltijas reģionālisms sajaucas ar Ziemeļvalstu un Baltijas valstu reģionālismu – tādējādi plašā Eiropas reģionālās kooperācijas un integrācijas kontekstā arvien lielākam cilvēku daudzumam labklājības līmenis aug. Dažiem Baltijas valstu sadarbības aspektiem ir globāla nozīme.

Šajā Baltijas valstu sadarbības stadijā nav viegli – un arī nav visai auglīgi – pavēstīt, kura institūcija, kura valdība, kuri ministri vai pat kurš valdības vadītājs vai militārpersona ir bijis galvenais virzītājspēks. Labs sadarbības piemērs ir brīvās tirdzniecības līgums. Doma par brīvu tirdzniecību starp visām trim valstīm radās starpkaru periodā un atbrīvošanās kustības laikā ir izpaudusies dažādos aicinājumos uz rīcību, kā arī Baltijas Asamblejai adresētos aicinājumos pieņemt rezolūcijas. Brīvu tirdzniecību ar rūpniecības precēm sāka 1993. gadā, pirms BMP

nodibināšanas, tomēr sarunas par lauksaimniecības preču ietveršanu nonāca strupceļā. Vienprātību Baltijas valstu starpā nebija iespējams panākt, jo šo triju valstu lauksaimniecības politika bija ļoti atšķirīga, dažāda lieluma bija arī valstu subsīdijas un importa nodokļi.

Kad 1995. gada decembrī Latvijā pie varas nāca vairākuma valdība, kuras priekšgalā bija Andris Šķēle – biznesmenis, kurš savā valstī bija guvis panākumus pārtikas rūpniecības jomā un nebija saistīts ne ar kādu politisku partiju, ledus tika salauzts. Viņš atmeta Latvijas piekopto protekcionalisma politiku, un pēc sarunām ar abām pārējām Baltijas valstīm – vispirms ar Igauniju, tad ar abām kaimiņvalstīm – Baltijas Padomes sesijā 1996. gadā Viļņā tika paziņots, ka šajā jomā noticis liels izrāviens.⁴⁴ Pēc tam visu triju valstu parlamenti ratificēja šo līgumu, un 1997. gada 1. janvārī tas ieguva likumīgu spēku. Bija iesaistīti daudzi faktori, taču, lai gūtu vēlamo rezultātu, bija nepieciešams vispārējs Baltijas sadarbības plāns.

Arī vides aizsardzība, enerģijas ieguve, transports un valsts aizsardzība, tāpat kā brīvā tirdzniecība, ir nozīmīgas Baltijas valstu sadarbības sastāvdaļas, kuras aplūkosim detalizētāk. Šie projekti ilustrē Baltijas valstu sadarbības plašus reģionālos un starptautiskos aspektus, un to realizācija joprojām turpinās.

Vides aizsardzības pasākumus Baltijā regulē 1995. gadā parakstītais trīspusējais starpvaldību līgums, kas sekmēja Baltijas Vides foruma izveidi, kuru atbalstīja Baltijas valstis, Vācija un ES. Šai organizācijai ir biroji Rīgā, Tallinā un Viļņā, un tās realizētajā programmā ietilpst vairāk nekā 20 starpvalstu pasākumu. Arī ASV Vides aizsardzības organizācija atbalsta apvienotos Baltijas monitoringa projektus, un ir sagaidāms, ka Baltijas Zaļā taisnīguma programmas

sākuma kapitāls būs 24 miljoni ekiju – to finansē Baltijas valstis, Ziemeļvalstis, Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka, ES un citas valstis, un šī summa dažādu projektu kopējai finansēšanai varētu izaukt līdz 300 miljoniem ekiju.

Kapitālieguldījumi tiks virzīti galvenokārt uz videi nekaitīgas enerģijas ieguvī, nekaitīgām tehnoloģijām un lauksaimniecības metodēm, vides aizsardzības aprīkojuma iegādi un attiecīgu iestāžu izveidi, transportu, ūdenssaimniecību un atkritumu pārstrādi. Bīstamo atkritumu pārstrādes jomā ir paredzēts, ka Lietuva varētu specializēties galvanizēto atkritumu pārstrādē, Latvija – dienasgaismas spuldžu un Igaunija – bateriju likvidēšanā.⁴⁵

Sadarbība elektriskās enerģijas un gāzes sadalē tomēr tālu pārsniegtu vides aizsardzības projektu apjomu, ja varētu panākt vienošanos par apvienota enerģētiskā tīkla izveidi, ar kura palīdzību varētu novērst trūkumus un, koncentrējot elektroenerģijas izmantojumu, samazināt vajadzību pēc jaunām spēkstacijām. Elektroenerģijas piegādes ziņā Latvija pašlaik ir lielā mērā atkarīga no Igaunijas, Lietuvas un Krievijas, kurām ir enerģijas pārpalikumi.

Rīgā atrodas sadales centrs *DC Baltija*, kurš saista visas trīs Baltijas valstis. Ar ASV ekspertu palīdzību tiek sagatavota kopīga Baltijas enerģētiskā tīkla attīstīšanas stratēģija. Arī Latvija atsevišķos pacēluma periodos var pārdot hidroelektrostaciju ražoto enerģiju, un, ja šāds tīkls būtu izveidots, tai vairs nebūtu jāpērk elektroenerģija no Krievijas; tādējādi līdz ar efektīvāku elektrības izmantojumu (arī smēlot to no “kopējiem fondiem”) visās trijās Baltijas valstīs pazeminātos elektrības cenas. Bez tam nākotnē Baltijas tīklu varētu saistīt ar Baltijas gredzenu, ko veido savstarpēji saistīti tīkli, kas atrodas pie Baltijas jūras.⁴⁶

Sagatavošanā ir arī kopīga dabas gāzes apgādes tīkla izstrāde Baltijā. Ja jaunus gāzes vadus, kas stiepjas no Krievijas uz Rietumeiropu, savienos ar Baltijas tīklu, iespējas šeit būs milzīgas. Latvija šajā reģionā ir vienīgā valsts, kurā ir lielas apakšzemes dabasgāzes glabātavas: bargajā 1996. gada ziemā Krievija bija spiesta gāzi no Latvijas atpirkt atpakaļ, jo Sanktpēterburgas un Pleskavas apgabalā tās trūka. No tā, ka Krievijā nepietika gāzes rezervju, cieta arī Igauņa, kas ir noslēgusi līgumu par turpmāku gāzes iepirkšanu no Latvijas, nevis no Krievijas.⁴⁷ Inčukalna apakšzemes gāzes glabātavas ietilpība ir 4,2 miljoni kubikmetru.

Dobeles apakšzemes glabātavās, ja tās pilnveidotu, varētu uzglabāt vēl 10 miljonu kubikmetru gāzes. Latvijas privatizācijas plāna ietvaros starptautiskajā izsolē uzvarēja *Ruhrigas* un *Gazprom*, kuras katra dabūja 16,1 procentu akciju. Lai apvienots Baltijas gāzes tīkls varētu piedāvāt maksas ziņā elektroenerģijas tīklam līdzīgas priekšrocības, tas būtu jāpakļauj privatizācijai, tāpat arī nepieciešami ārzemju kapitālieguldījumi. Bez tam iespējams, ka Baltijas gāze nākotnē kļūs par vispārējās Eiropas–Krievijas gāzes sadales sistēmas sastāvdaļu.

Transporta sakari ir cieši saistīti ar muitu un robežkontroli. Baltijas Ministru padome ar Baltijas Asamblejas atbalstu darbojas, lai vienkāršotu Baltijas valstu savstarpējo robežu šķērsošanu (kopīgi robežu kontrolpunkti) un unificētu muitas procedūras, kas ne tikai palīdzētu novērst sastrēgumus uz Baltijas valstu robežām, bet arī ierobežotu korupcijas apjomus un līdz ar to – tās postošo ietekmi uz valstu attīstību.

Pašlaik galvenais attīstībā esošais projekts transporta sakaru jomā ir *Via Baltica*, ko ES nosaukusi par pirmo multimodālo Eiropas koridoru; tas stiepjas no Helsinkiem

cauri Baltijas valstīm uz Varšavu. Pēc augstākā līmeņa darba grupas ieskatiem (kurā ietilpst pārstāvji no transporta ministrijām, bankām un Eiropas komisijas), Eiropas banku noslēgts konsorcijs varētu būtiski palīdzēt izpildīt ceļu rekonstrukcijas programmu Baltijas valstīs un Polijā.⁴⁸

Labā tiesa pūļu tomēr jāuzņemas Baltijas valstīm, nosakot akcīzes nodokļus un izdarot ārzemju aizņēmumus. Ceļu būves bums, kas Latvijā sākās 1996. gada vasarā, izskaidrojams ar izdarīto aizņēmumu no Pasaules bankas un jaunās valdības ievērojami paaugstinātajiem akcīzes nodokļiem Latvijā pārdotajai degvielai.

Tomēr problēma ir tā, ka pa Austrumu–Rietumu ceļiem un dzelzceļiem, kas stiepjas cauri Latvijai, savienojot dažādus Eiropas rajonus ar Maskavu, caur Ventspils, Liepājas un Rīgas ostām pārvadā divdesmit reižu vairāk kravas nekā pa *Via Baltica*.⁴⁹ Šā iemesla dēļ Latvija pūlas panākt sava Austrumu–Rietumu ceļu un sliežu tīkla atzišanu Briselē par desmito multimodālo transporta maģistrāli 1997. gadā. Ventspils ir divpadsmitā lielākā Eiropas osta, kuras kopējais kravas apgrozījums 1996. gadā bija 36 miljoni tonnu, tādējādi tā līdzinās Brēmenei, Amsterdamai un Liverpūlei. Ar Krieviju to savieno naftas vads, un naftas sūtījumi vien caur Ventspili 1996. gadā pieauga par 5 miljoniem tonnu, gada beigās sasniedzot 25 miljonus tonnu.

Otra Austrumu–Rietumu šoseja ir devītā automaģistrāle, kas savieno Helsinkus, Sanktpēterburgu un Maskavu ar ceļu atzarojumiem Baltijas valstīs, Kaļiņingradā un Polijā. Zināmā mērā tas liek Baltijas valstīm sacensties citai ar citu un arī ar Somiju par tirdzniecību starp Austrumiem un Rietumiem Baltijas teritorijā. Tomēr nav iemesla, kāpēc, beidzoties sākotnējam drudzim, kad katrs pūlējās nokampt lauvas tiesu no tirdzniecības sniegtajiem

labumiem, viss nevarētu nokārtoties par labu katrai valstij, kā Beniluksa valstu gadījumā to tranzitattiecībās ar Vāciju.

Iepriekšminētie sadarbības projekti rāda, ka baltieši novirzās no ceļa, kas ved uz Ziemeļvalstu reģionālās sadarbības modeli, uzsvāru liekot galvenokārt uz kultūras un sociālajiem aspektiem, un tuvinās Beniluksa ekonomiskās integrācijas modelim. Tomēr joprojām nav skaidrs, vai baltieši spēs nodibināt Baltijas Muitas savienību, kā to izdarīja Beniluksa valstis pirms pievienošanās Eiropas Kopienai. Skaidrs, ka plānotais termiņš – 1998. gada 1. janvāris – nav reāli izpildāms: ja uzņemšana ES ir tikai dažu gadu jautājums, tad baltiešiem nepietiek ne ekspertu, ne līdzekļu, lai vienlaikus veidotu Baltijas Muitas savienību un nodrošinātu atbilstību ES kritērijiem. Uzņemšanas gadījumā būs izmantojami ES muitas likumi, kuri pašlaik ir spēkā Baltijā.

1997. un 1998. gadā Baltijas valstīs jau būs spēkā Kopienas muitas kodekss; pašlaik saskaņā ar ES kopīgo tranzīta konvenciju jau ir spēkā daudzi ES standarti, kas attiecas uz tranzīta kārtību. Baltijas valdības ir arī pieņēmušas lēmumu ieviest datorizētu muitas pārvaldes sistēmu (ASYCUDA++), kas savienos visas trīs Baltijas valstis; šī sistēma noteikti palīdzēs saskaņot muitas likumdošanu uz vienotiem pamatiem.

Ja izrādīsies, ka gaidīšanas laiks baltiešiem būs ilgāks, tad, protams, šāda muitas savienība būtu ļoti vēlama, lai Baltijā nodrošinātu preču un kapitāla brīvu kustību, pieisaistītu vairāk ārzemju kapitālieguldījumu un pozitīvu ievirzi dotu Briseles nostājai, kaut gan tirdzniecība Baltijas valstīs vēl nav sevišķi plaša. Papildu labums būtu tāds, ka būtu iespējams aizkavēt Krievijas veiktos diskriminējošos

pasākumus: pašlaik tā pret katru no Baltijas valstīm piekopj atšķirīgu muitas un tirdzniecības politiku – Lietuva atšķirībā no Igaunijas, pret kuru tiek veikti diskriminējoši pasākumi, bauda visizdevīgākās tirdzniecības priekšrocības. Latvija atrodas kaut kur vidū un nav droša par savu pagaidu stāvokli normālās tirdzniecības attiecībās.⁵⁰

Atšķirībā no Beniluksa modeļa (pirms trīs Beniluksa valstis iestājās NATO) un Ziemeļvalstu modeļa viena Baltijas valstu sadarbības raksturīga iezīme ir saistīta ar militāro aspektu. Lai gan starp Baltijas valstīm nav noslēgta aizsardzības alianse, drīz pēc neatkarības atjaunošanas sākās sadarbība militārajā jomā, tālu pārsniedzot vienīgās kopīgās militārās mācības, ko Latvija un Igaunija organizēja pirms kara.

Regulāra sadarbība notiek visos militārajos dienestos, piemēram, bataljonu līmenī tā norisinās katras valsts zemesardzē. Īpaša nozīme ir Baltijas miera uzturēšanas bataljonam (BALTBAT), ar kuru baltieši dod savu ieguldījumu drošības saglabāšanā pasaulē; bataljons tika dibināts 1993. gadā pēc toreizējā Igaunijas bruņoto spēku komandiera ģenerālmajora Aleksandra Einselna iniciatīvas, kurai pārejo Baltijas valstu militārie vadītāji labprāt pievienojās. Šī ideja ātri rada arī ārzemju atbalstu: vispirms atsaucās Lielbritānija un Ziemeļvalstis, pēc tam ASV, Vācija, Francija un pat Polija; par lielāko finansētāju drīz kļuva ASV.⁵¹

Pašlaik BALTBAT Igaunijas, Latvijas un Lietuvas rotas ir piesaistītas Norvēģijas, Zviedrijas un Dānijas miera uzturēšanas bataljoniem, kuri darbojas attiecīgi Libānā un Bosnijā. 1998. gadā, kad BALTBAT personāls būs guvis nepieciešamo apmācību, tas spēs darboties kā neatkarīga vienība un izpildīt ANO un programmas "Partnerattiecības mieram" dotos uzdevumus.

Sagatavošanās darbi Baltijas piekrastes pretmīnu kuģu eskadras BALTRON izveidei, Baltijas reģionālajai gaisa telpas kontroles sistēmai RAI (Reģionālā gaisa telpas iniciatīva) pēc ASV projekta, kura realizācija patlaban atrodas sākumstadijā, un Baltijas vadības, kontroles un sakaru sistēmas (C3) projektam ir turpmākie soļi vienotas Baltijas aizsardzības telpas – ja ne alianses – virzienā.⁵²

Minētais saskan ar BA rezolūcijām, kurās aicināts uz ciešāku militāru sadarbību, tomēr centieniem piepildīt šo mērķi ir sava loģika: pirmo militāro līgumu, kuram sekoja daudzi citi, Baltijas valstu aizsardzības ministri parakstīja jau 1992. gada 2. jūnijā, un tas sekmēja kopīgas kara mācības un unificētu gaisa, jūras un sauszemes robežu kontroli.⁵³

Oficiāls aicinājums veidot aliansi nav izskanējis: visaptverošākajā BA rezolūcijā Baltijas Ministru padomei ieteikts veikt papildu pasākumus, lai uzlabotu sadarbību drošības un aizsardzības jomā, paplašinātu sadarbību no gaisa telpas un jūras robežu kontroles līdz sauszemes karaspēkam un tā bruņojumam, sakaru sistēmām utt., līdz pat tādu Baltijas organizāciju izveidei, kuras koordinētu nacionālos aizsardzības spēkus, un ziņot Baltijas Asamblejai par progresu aizsardzības līguma starp Baltijas valstīm sagatavošanā.⁵⁴

Šo rezolūciju pieņēma 1995. gada 2. decembrī, tieši pirms Krievijas parlamenta vēlēšanām, un termins “alianse” sākumprojektā bija izlaists, jo Baltijas parlamentārieši nevēlējās palīdzēt komunistiem Krievijas vēlēšanās; tika pieņemts mazāk izaicinošais termins “vienošanās”.⁵⁵

Tomēr šķiet, ka Lietuva pret aliansi ieņem īpašu pozīciju. Lietuvas prezidenta Alģirda Brazauska izteikumi preses pārstāvjiem kontrastē ar Igaunijas un Latvijas

prezidentu Lennarta Meri un Gunta Ulmaņa teikto svinīgajā BALTBAT dibināšanas sanāksmē 1995. gada 5. februārī: kad Lietuvas prezidentam uzdeva jautājumu, vai šis pasākums vēlāk varētu novest pie alianses izveidošanas, viņš iebilda pret jebkādu alianses ideju un teica, ka BALTBAT nav nekas vairāk kā kopīgs Baltijas miera uzturēšanas bataljons.⁵⁶

1996. gada 9. februārī pēc pirmajām mācībām, kurās iesaistījās visas trīs BALTBAT vienības, šo viedokli presei vēlreiz apstiprināja Lietuvas aizsardzības ministrs Lins Linkevičs. Viņš teica, ka Baltijas militāra alianse traucētu Baltijas valstu uzņemšanai NATO.⁵⁷

Savukārt Igaunijas aizsardzības ministrs Andrus Ēvels uzskata, ka alianse būs iespējama tad, kad Baltijas valstu bruņotie spēki kļūs savstarpēji aizvietojami, t. i., ja kāda atsevišķa Latvijas organizācija Igaunijas teritorijā varētu cīnīties kopā ar Igaunijas armiju un igauņi varētu to pašu darīt Lietuvā. Kamēr netiks sasniegts šāds līmenis, alianse nav iespējama un tai nav jēgas.⁵⁸

Lai gan patlaban neviena no Baltijas valstu valdībām nepieprasa militāras alianses nodibināšanu, pašreizējo situāciju vislabāk var raksturot ar Latvijas Nacionālo bruņoto spēku komandiera pulkveža Jura Dalbiņa vārdiem: "Ja kādā no Baltijas valstīm ir krīze, visticamāk, ka uz pārējām divām tiks izdarīts spiediens no ārpuses, lai izvairītos no to savstarpēji saskaņotās reakcijas.. draudi vienai no Baltijas valstīm nepārprotami nozīmē draudus visām, un visu triju valstu interesēs ir darboties kopīgi."⁵⁹

Baltijas valstu militāro sadarbību pašlaik lielā mērā sekmē labvēlīgas spēku attiecības Eiropā, t. i., Baltijas drošībai nav redzamu ārēju draudu. Tajā pašā laikā tādas programmas kā "Partnerattiecības mieram" un Ziemeļvalstu

un Baltijas valstu reģionālā militārā sadarbība papildina Baltijas valstu centienus nodrošināt militāru integrāciju subreģionālā līmenī, tiecoties kļūt par pilntiesīgām NATO locekļēm – šī organizācija tiek uzskatīta par Baltijas valstu neatkarības īsteno garantu.⁶⁰

Tomēr šis "īstenais garants" var ienest nesaskaņas Baltijas valstu militārās sadarbības attiecībās, katrai no tām tiecoties par katru cenu nokļūt NATO drošajā ostā. Sākumā, atbildot uz ASV Baltijas rīcības plānu un ASV un Baltijas hartu, baltieši savus iesniegumus nesaskaņoja. Tallinā un Viļņā nereaģēja uz Latvijas mēģinājumiem panākt saskaņotu pieeju. Kad Latvija 1997. gada janvārī iesniedza savus atskaites punktus, tai nebija ne jausmas, kā rīkojusies Igaunija un Lietuva, analogiski arī tām. Tā kā ASV nav sevišķi ieinteresētas veidot katrai Baltijas valstij atsevišķu hartu, tad var sagaidīt, ka tās aktīvāk darbosies kā dzinulis Baltijas sadarbībai drošības jomā.

Baltijas valstu attiecībās kopš 1991. gada bijuši arī dramatiski notikumi. Pirms Igaunijas un Latvijas strīda par jūras robežu un "zivju kara" Rīgas līcī 1995. un 1996. gadā Igaunija vairākkārt lietoja bruņotu spēku, lai padzītu Latvijas zvejas kuģus no ūdeņiem, uz kuriem pretendēja Igaunija. Tomēr Latvija neatmaksāja ar to pašu, un Igaunijas aizsardzības ministrs Andruss Ēvels pasteidzās aizrādīt, ka šie Igaunijas kuģi piederējuši Igaunijas Iekšlietu ministrijai, nevis aizsardzības spēkiem.⁶¹ Bija gadījums strīdu par naftu laikā starp Lietuvu un Latviju, kad Lietuva atsauca savu vēstnieku "uz konsultācijām", un tā ir vienīgā reize kopš neatkarības atjaunošanas, kad kāda no Baltijas valstīm ir rīkojusies līdzīgi.

Minētajos gadījumos allaž vienlaikus bija iesaistītas tikai divas Baltijas valstis. Daudz nopietnāku izaicinājumu

Baltijas vienotībai starpvaldību konferences priekšvakarā martā meta Igaunijas prezidents Lennarts Meri, paziņodams, ka Igaunija varētu būt pirmā, kas iestāsies ES. Latvija to uzņēma klusi un mierīgi, taču Lietuva reaģēja ārkārtīgi vētraini, pat piesolot pārdomāt savu Baltijas solidaritātes politiku. Lietuvas ārlietu ministrs Povils Gilis paziņoja, ka "nav bijis vērts Baltijas valstu sadarbības attīstīšanā ieguldīt tik daudz līdzekļu, ja jau tas kādai no šīm valstīm rada tādas neērtības", un, aizrādot, ka viena no Lietuvas ārpolitikas prioritātēm ir Baltijas valstu solidaritāte, izteicās: "Ja viena no šīm valstīm nolēmusi mainīt savu stāvokli, tad arī mums tas ir jāņem vērā."⁶²

Igaunijas prezidents noliedza, ka viņa izteikumi dažādās Eiropas galvaspilsētās nozīmētu, ka Igaunija kaut niecīgākajā mērā vājinātu savu solidaritātes politiku ar pārējām Baltijas valstīm; viņš vienkārši balstīja savu viedokli uz ES 1995. gada Madrides sanāksmes lēmumu – neveikt ES paplašināšanu grupveidā. Vēl vairāk – "neņemot vērā to, kura Baltijas valsts ES iestāsies pirmā, nav ne vismazāko šaubu par to, ka pēc iekļūšanas ES dalībvalstu skaitā tās turpmākā rīcība joprojām būs ieturēta Baltijas solidaritātes garā un tā palīdzēs pārējām divām pēc iespējas ātrāk iekļūt Eiropas Savienībā".⁶³ Vēlāk aprīli gan Lietuvas prezidents Aļģirds Brazausks, gan ārlietu ministrs netiešā veidā Igauniju atkārtoti nosodīja astotajā Baltijas Asamblejas sesijā Viļņā.

Nesaskaņas tika izlīdzinātas, kad triju Baltijas valstu prezidenti – Aļģirds Brazausks, Lennarts Meri un Guntis Ulmanis – publicēja kopīgu paziņojumu, kurā "uzsvēra Baltijas valstu solidaritātes nozīmi to ceļā uz iestāšanos Eiropas un transatlantiskajās struktūrās. Prezidenti vienojās, ka laikā, kamēr notiek Baltijas valstu integrācija ES,

Igaunija, Latvija un Lietuva palīdzēs cita citai un sniegs regulāras konsultācijas jautājumos, kuros visas ir ieinteresētas.”⁶⁴

Nobeigums

Triju Baltijas valstu valdību un likumdošanas orgānu paustā politiskā griba noteiks, pa kādu ceļu virzīsies Baltijas vienotība – vai nu sekojot brīvajam Ziemeļvalstu paraugam, vai rūpīgi izstrādātajam Beniluksa modelim. Baltijas brīvās tirdzniecības līgums par lauksaimniecības produktiem, kuru triju valstu parlamenti ratificēja 1996. gadā nepilnu deviņu mēnešu laikā pēc sākotnējās rosības šajā jomā aprīlī, šķiet, norāda uz otro no minētajiem virzieniem.

Baltijas vienotības meklējumos galvenā problēma ir tā, ka neviens nav skaidri noteicis, kāds tieši ir Baltijas kopīgo pūļu mērķis. Tūlīt pēc neatkarības atgūšanas baltieši ātri nodibināja kontaktus ar saviem ziemeļu kaimiņiem un, balstoties uz Ziemeļvalstu modeli, izveidoja kopīgas institūcijas. Līdz 1994. gadam tika “atklātas” Beniluksa valstis, un acīmredzamās paralēles starp Beniluksa un Baltijas valstīm, piemēram, stratēģiskie Austrumu–Rietumu tirdzniecības ceļi, daudzus pārliecināja, ka tieši Beniluksa, nevis Ziemeļvalstu modelis Baltijai būtu piemērotāks, vēl jo vairāk tāpēc, ka iestāšanās ES un NATO ir visur Baltijas valstu vislielākā ārpolitikas prioritāte.

Turklāt pats Ziemeļvalstu modelis, kas neietvēra militāru sadarbību, pēc Zviedrijas un Somijas pievienošanās ES piedzīvo pārmaiņas. Tagad abas šīs valstis un pati Ziemeļvalstu Padome aktīvi atbalsta Baltijas iestāšanos ES.

Šķiet, ka katra Baltijas valsts savstarpējo sadarbību uzlūko atšķirīgi: ja mēs jaunievēlētā Igaunijas ārlietu ministra Tomasa Hendrika Ilvesa izteikumus uztveram tieši, tad Igaunijas nostāja ir šāda: Baltijas valstu sadarbības mērķis ir "tādas sadarbības panākšana, kāda redzama starp Ziemeļvalstīm", un Igaunija (tātad nevis Baltijas valstis) "būs ES paplašināšanās kritērijs".⁶⁵

Tas apstiprināja Rīgā un Viļņā pēdējos gados izveidojušos viedokli, ka Igaunija atkārtu savu 30. gadu politiku – "līdzināties Skandināvijai" uz abu pārējo Baltijas valstu rēķina. Tomēr nesenie notikumi ar šādu Igaunijas nostāju nesakrīt. Savas vizītes laikā Rīgā Ilvess ierosināja veidot Igaunijas un Latvijas kopējo tirgu kā pirmo soli uz Baltijas Muitas savienības radišanu, kurā Lietuva varētu iestāties vēlāk. Viņš teica, ka kopējs Baltijas tirgus būtu nozīmīgs solis ceļā uz iestāšanos ES un ka Igaunija šajā ziņā atbalstot Latviju tieši tikpat lielā mērā, kā Latvija atbalsta Igauniju.⁶⁶ Citiem vārdiem, Igaunijas interesēs labāk būtu pārņemt Beniluksa modeli, nevis Ziemeļvalstu modeli.

Šo attieksmi varētu nostiprināt Krievijas atteikšanās parakstīt līgumu ar Igauniju par robežu demarkāciju, par spīti Igaunijas gatavībai Krievijai izdabāt, nepieprasot ņemt tam par pamatu Igaunijas un Krievijas 1920. gada miera līgumu un atzīstot, ka Latvija ir veiksmīgi pārvarējusi savu 1995. gada depresiju un strauji atsāk ekonomisko attīstību.⁶⁷

Pēc attiecību atjaunošanās ar Poliju Lietuva ir padziļinājusi attiecības ar šo valsti cerībā, ka tās var palīdzēt tai izlauzties no ģeopolitiskā slazda. Ļoti iespējams, ka uz savu lūgumu iestāties NATO un ES Polija saņems divkāršu "jā". Starp abām valstīm paplašinājušies militārie kontakti, un ir plānots izveidot Polijas un Lietuvas miera

uzturēšanas bataljonu. Ir pat bijušas pārrunas par Polijas un Lietuvas Asamblejas dibināšanu. Lai gan šos plānus var kavēt finansiāli ierobežojumi, tie Lietuvai, ciktāl tas būtu šīs valsts interesēs, sniedz šķietamu alternatīvu Baltijas valstu sadarbībai.

Lai gan Lietuva oficiāli nekad nav sludinājusi šādu valsts politikas pārmaiņu, tomēr, kā jau iepriekš minēju, uz to ir atsaukusies saistībā ar Igaunijas izteikto apgalvojumu, ka tā būs pirmā Baltijas valsts, kas iestāsies ES, un Lietuvas oficiālā nostāja tagad ir tāda, ka "vismaz vienai Baltijas valstij jātiek uzaicinātai sākt sarunas par dalību NATO vai Ziemeļu aliansē pirmajā kandidātvalstu kārtā".⁶⁸ Lietuva neslēpj savu pārliecību, ka tā visvairāk atbilst NATO kritērijiem. Rodas kārdinājums novilkt paralēles ar Igauniju un Somiju 30. gados.

Latvijas ziemeļu un dienvidu kaimiņi nav vis Somija un Polija, bet gan divas vājas valstis – Igaunija un Lietuva, kuras pēc stipruma un apmēriem līdzinās Latvijai pašai. Šādu viedokli netieši izteicis Lietuvas ārlietu ministrs Alģirds Saudargs: "Gluži tāpat, kā mēs atzīstam Igaunijas un Somijas saiknes priekšrocību, mēs esam pārliecināti, ka padziļināta Lietuvas un Polijas sadarbība sekmēs Baltijas valstu drīzāku integrāciju Eiropas Savienībā."⁶⁹

Latvijai nav citas iespējas kā joprojām darboties, stiprinot Baltijas vienotību, tā vienkāršā iemesla dēļ, ka to prasa Latvijas nacionālās intereses. Līdz ar to savstarpējā sadarbība ceļā uz integrāciju ir tas "ģenerālmēģinājums", kas Baltijas valstīm jāveic pirms iestāšanās ES.⁷⁰

Vai nu tas ir pareizi vai ne, bet latvieši sevi uzskata par Baltijas sadarbības centienus stabilizējošu faktoru. Par spīti kļūmēm un saspīlējuma brīžiem, Igaunija un Lietuva Baltijas sadarbību uzskata par vēlamu, atzīstot, ka tā,

iespējams, vedina šīs trīs valstis radīt Beniluksa modeļa Baltijas variantu. Analizējot Baltijas valstu sadarbību laika aspektā, jāatzīst, ka baltieši ir pelnījuši augstu novērtējumu: Beniluksa ekonomiskā savienība tika nodibināta tikai 13 gadu pēc Otrā pasaules kara beigām, un robežkontrole tika atcelta tikai 1970. gadā. Baltiešiem šis karš beidzās tikai 1991. gadā, un šķiet, ka viņi savas sadarbības kopšanā virzījušies uz priekšu ātrāk (vai virzīsies ātrāk), nekā tādā pašā laika periodā to spēja nīderlandieši, beļģi un luksemburģieši.

Galvenais iemesls tam, protams, ir tas, ka baltieši ir mācījušies no savas rūgtās pagātnes un gandrīz katru dienu dzird atgādinājumu, ka viņu valstis veido "vienu atsevišķu drošības telpu"⁷¹. Par spīti pūlēm drošību Eiropā reizi par visām reizēm padarīt nedalāmu, dažkārt izskan aizrādījumi, ka var atgriezties pagājušie laiki, kad drošība kontinentā bija dalāma.

Jāsecina, ka, ja Baltijas valstu drošībai radīsies vēl kādi draudi, tad tām būs lielā mērā jāiztiek ar saviem līdzekļiem un būs pašām sevi jāaizstāv. Jebkurā gadījumā palīdzība no ārpuses būs atkarīga no tā, vai baltieši spēs cits citam palīdzēt. Pēc Starptautiskās konsultatīvās aizsardzības padomes Baltijas valstīm priekšsēdētāja Garija Džonsona vārdiem, "ja baltieši neturēsies kopā, viņi karāsies atsevišķi".⁷²

VĒRES

¹ Bildt, C., "The Baltic litmus test", *Foreign Affairs*, Sep./Oct. 1994, pp. 72–85.

² Baltijas pašreizējā sarežģītā ģeopolitiskā stāvokļa analīzi sk. šajā grāmatā: "NATO izplešanās "draudi" Baltijas valstu drošībai",

- 55.–63. lpp.; Asmus, R. D., Nurick, R. C., "NATO enlargement and the Baltic states", *Survival*, vol. 38, no. 2, 1996, pp. 121–142; Asmus, R. D., Larrabee, F. S., "NATO and the Have-Nots", *Foreign Affairs*, Nov./Dec. 1996, pp. 13–21.
- ³ Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija, Saeima pieņēmusi 1995. g. 7. aprīlī.
- ⁴ Lārs, M., "Baltijas sadarbība – mīts vai realitāte", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995. g. 15. septembrī.
- ⁵ "Var pieņemt nepopulārus lēmumus, bet tiem jābūt pareiziem." Intervija ar Latvijas ārlietu ministru Valdi Birkavu un agrāko Igaunijas premjerministru Martu Lāru, *Diena*, 1996. g. 11. aprīlī.
- ⁶ Intervija ar ārlietu ministru Valdi Birkavu Latvijas TV programmā "Globuss" 1996. g. 27. decembrī.
- ⁷ Dažādu ES valstu diplomāti vairākkārt izteikuši iebildes pret Baltijas valstu drīzu uzņemšanu ES, turklāt reizēm izskan arī aizrādījumi, ka Igaunija varētu būt izņēmums. Kāds zviedru drošības analītiķis šo viedokli formulēja šādi: "Kas pašlaik būtu vajadzīgs – lai gan to, protams, neviens ne iesaka, nedz atklāti apspriež – ir zināma veida starpstatuss, kas Baltiju piesaistītu Savienībai ar īpaša veida politiskas vienošanās palīdzību, kam jāparedz ilgāks pārejas periods, lai būtu iespējams pilnībā integrēt Baltijas valstis. Šāda vienošanās varētu būt maz atšķirīga no tām, kādas 80. gados tika noslēgtas ar ES Vidusjūras valstīm – Grieķiju, Portugāli un Spāniju." – Huldt, B., "Sweden and security in a new Europe", Herolf, G. (ed.), *Europe – Creating Security Through International Organizations*, Conference Papers 17, The Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 1996, p. 117.
- ⁸ Par Krievijas kampaņu ANO, Eiropas Padomē, EDSA (tagad EDSO) un masu medijos sk. šajā grāmatā: "Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"", 12.–47. lpp. Par minoritāšu stāvokli Baltijas valstīs sk.: Štamers, G., "The ethnic issue in Baltic-Russian relations", Lejiņš, A., Bleiere, D. (eds.), *The Baltic States: Search for Security*, The Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1996, pp. 186–199.

- ⁹ Misiunas, R. J., Taagepera, R., *The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1990*, Expanded and Updated Edition, Hurst & Company, London, 1993, p. 336.
- ¹⁰ Izsmeljošu pētījumu par vācu ietekmi Igaunijā un Latvijā sk.: Pistohlkors, G. von (ed.), *Baltische Länder*, Siedler Verlag, Berlin, 1994, "Deutsche Geschichte im Oster Europas Series". Ziņas par Lietuvu grāmatā nav ietvertas.
- ¹¹ Par Baltijas valstu vispārējo vēsturi starpkaru periodā un padomju okupācijas laikā sk.: Rauch, G. von, *The Baltic States: The Years of Independence, 1917–1940*, C. Hurst & Company, London, 1974, un Misiunas, Taagepera (9. vēre).
- ¹² Jundzis, T., *Latvijas drošība un aizsardzība*, Junda, Rīga, 1995, 99. lpp.
- ¹³ Rauch (11. vēre), 107. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 108. lpp.; Feldmanis, I., Stranga, A., *The Destiny of the Baltic Entente, 1934–1940*, The Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1994, p. 14.
- ¹⁵ Feldmanis, Stranga (14. vēre), 14. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 34. lpp.
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ Rauch (11. vēre), 173. lpp. Saskaņā ar Rauch (108. lpp.) – lai gan ciešāku saīšu veidošana starp Skandināvijas un Baltijas valstīm šķita gluži pieņemama alternatīva, šī iecere balstījās uz maldīgu uzskatu, jo Skandināvijas valstis starpkaru gados "nekādā ziņā nevēlējās tikt iejauktas starptautiskajā politikā". Par Skandināvijas politiku pret Baltijas valstīm sīku aprakstu sk.: Andersons, E., *Latvijas vēsture: Ārpolitika*, 1. sēj., Daugava, Stokholma, 1982, 201.–213. lpp. Pēc Andersona (209. lpp.), Zviedrija vēlējās redzēt Baltijas valstis kā noderīgu buferzonu pret Krieviju, taču nebija gatava uzņemties vadošu lomu.
- ¹⁹ Andersons (18. vēre), 258. lpp.
- ²⁰ Turpat, 273. lpp.
- ²¹ Turpat, 277. lpp.
- ²² Turpat, 227. lpp.
- ²³ Turpat, 277.–278. lpp. Īsas atsauces uz līgumu atrodamas Rauch

- (11. vēre), 182. lpp., un Feldmanis, Stranga (14. vēre), 31. lpp. Autora rīcībā ir arī oriģinālā līguma kopija, ko viņam laipni izsniegusi Latvijas Ārlietu ministrija.
- ²⁴ *Baltijas valstu tiesību unifikācija 1918–1940*, sast. Lēbers, D. A., Hamburga, Rīga, 1996, 76.–78. lpp.
- ²⁵ Andersons (18. vēre), 260., 264. lpp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ Turpat, 88. lpp.
- ²⁸ Turpat, 85. lpp.
- ²⁹ Turpat, 183. lpp.; Feldmanis, Stranga (14. vēre), 80. lpp.
- ³⁰ Latvijas ārlietu ministrs V. Munters Latvijas vēstniekam Igaunijā rakstīja: “Vispirms panākt vienošanos un pēc tam lūgt Somijas atļauju, lai šī vienošanās stātos spēkā, – Latvijas valdībai tas nav pieņemami.” – Feldmanis, Stranga (14. vēre), 80. lpp.
- ³¹ Feldmanis, Stranga (14. vēre), 80. lpp.
- ³² 1939. g. 12. jūnijā Latvijas vēstnieks Igaunijā rakstīja savai valdībai: “..tiek meklēti visdažādāko veidu argumenti, lai kaut kā sakabinātu kopā Igaunijas un Skandināvijas sadarbību.” Pēc trim dienām viņš ziņoja, ka Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters nonācis pie šāda secinājuma: “Mēģinājumi panākt politisku saskaņu ar Somiju noveduši pie tādiem rezultātiem, ka labāk to vairs nemēģināt.” Tomēr Igaunija līdz pat 1939. gadam turpināja cerēt uz sadarbību ar Somiju. – Feldmanis, Stranga (14. vēre), 81. lpp.
- ³³ Rauch (11. vēre), 182. lpp.
- ³⁴ Par Baltijas atbrīvošanās kustībām sk.: Krickus, R., “Lithuania: Nationalism in the modern era”; Muižnieks, N., “Latvia: Origins, evolution, and triumph”; Kaplan, C., “Estonia: A plural society on the road to independence”, Bremmer, I., Taras, R. (eds.), *Nation and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, Boston, 1993, pp. 157–221.
- ³⁵ Publicēti tikai dokumenti, kas lasīti pirmajā seminārā “Baltijas nākotne”, kurš notika pēc reisa. Sk.: “The Baltic Futures Seminar”, special issue, *Journal of Baltic Studies*, vol. 27, no. 3, Fall 1986.
- ³⁶ *Baltic Assembly Session Documents 1991–1994*, The Baltic Assembly, Rīga, 1995, pp. 3–4.

- ³⁷ Baltijas Ministru padomes pilnvaras, 3. un 4. punkts.
- ³⁸ Turpat, 2. punkts.
- ³⁹ Protokols par sadarbību starp Baltijas Asambleju un Baltijas Ministru padomi, Baltijas Padomes sesija, 1996. g. 14. aprīlī Viļņā.
- ⁴⁰ Lēmums par "Baltijas Asamblejas parlamentāro programmu", noslēguma dokuments, Baltijas Asamblejas 8. sesija, 1996. g. 13. aprīlī Viļņā. Šī programma tika ierosināta agrāk, 7. sesijā, kas notika 1995. g. 1.–2. decembrī Tallinā.
- ⁴¹ Parlamentārā programma tika ierosināta BA 7. sesijā 1995. g. decembrī Tallinā un pieņemta 8. sesijā 1996. g. aprīlī Viļņā. Būdam novērotājs abās šajās sesijās, es jutu, ka pārstāvji bija smagi vīlušies, jo nespēja notikumus ietekmēt tā, kā vēlējās.
- ⁴² Ziņojums par Baltijas Ministru padomes darbību 1995.–1996. gadā, ko iesniegusi Lietuva Baltijas Asamblejas 8. sesijā 1996. g. 14. aprīlī Viļņā.
- ⁴³ Andra Šķēles uzruna Baltijas Padomē 1996. g. 14. aprīlī Viļņā.
- ⁴⁴ Es biju šā vēsturiskā notikuma aculiecinieks, būdams novērotājs BP sesijā. Sk.: "Joint Statement of the Heads of Government of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania", Vilnius, 14 Apr. 1996. Latvija vispirms noslēdza vienošanos ar Igauniju, jo Latvijai bija viedoklis, ka tas atvieglot vispārējās Baltijas valstu vienošanās noslēgšanu. Intervija ar Latvijas ārlietu ministru Valdi Birkavu 1996. g. 1. martā. Vienošanās ar Lietuvu tika panākta pēdējā brīdī pirms Viļņā izdarītā vēsturiskā paziņojuma; tas parāda, ka sadarbība var attīstīties lēcienveidīgi. Tomēr Lietuva bija pirmā valsts, kas vienošanos ratificēja.
- ⁴⁵ Latvijas valsts vides aizsardzības ministra Induļa Emša ziņojums "Baltic Cooperation in Environmental Protection and Energetics", Baltijas Asamblejas un Ziemeļvalstu Padomes apvienotā sanāksme, 1996. g. 15.–16. aprīlī Viļņā.
- ⁴⁶ Ozoliņš, J., "Elektroenerģijas tirgus – ieguvums ekonomikai un patērētājiem", *Diena*, 1996. g. 20. maijā. Ozoliņš ir Latvijas ekonomikas ministra padomnieks. Arī: "Report on the Activities of the BCM 1995–96". Pašlaik tiek gatavotas sarunas par ES finansējumu Baltijas tīkla pievienošanai Rietumu enerģētiskajam tīklam.

- ⁴⁷ Točs, S., "Latvijas gāze gaida jaunas asinis", *Diena*, 1996. g. 11. maijā.
- ⁴⁸ Kapitālieguldījumu programma pieciem gadiem: ziņojumu *Via Baltica* 1996. g. janvārī iesniegusi HLWG.
- ⁴⁹ Šos novērtējumus izdarījusi Latvijas Satiksmes ministrija, un man tos darījuši zināmus Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieki.
- ⁵⁰ BMP sanāksmē 1997. g. 6. februārī Tallinā triju Baltijas valstu premjerministri vienojās līdz 1997. gada beigām noslēgt Baltijas Muitas savienību, to realizējot pakāpeniski, paralēli Baltijas integrācijai ES un uzņemšanai Pasaules tirdzniecības organizācijā.
- ⁵¹ Par BALTBAT izcelsmi un attīstību sk.: Lejiņš, A., "The building of a Baltic defense", *European Brief*, vol. 2, no. 2, Nov. 1994, pp. 23–25.
- ⁵² Igaunijas Republikas, Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas aizsardzības ministru apvienotais paziņojums 1996. g. 23. janvārī. Sk. arī: Ōovel, A., "Estonian defense policy, NATO and the European Union", *Security Dialogue*, vol. 27, no. 1, Mar. 1996, pp. 65–68, un Ziemeļvalstu un Baltijas aizsardzības ministru sanāksmes (1996. g. 28.–29. maijā Traķos) paziņojums preseī.
- ⁵³ Lejiņš (51. vēre), 24. lpp. Personiskā sarunā ar autoru 1996. g. 31. maijā bijušais Latvijas aizsardzības ministrs Tālavis Jundzis apstiprināja, ka viņa rīcību noteikusi loģiska nepieciešamība pēc šādas sadarbības. Vēlāk sekoja BA rezolūcijas, kurās bija aicināts uz ciešu militāru sadarbību.
- ⁵⁴ Rezolūcija par sadarbību aizsardzībai, pieņemta Baltijas Asamblejas 7. sesijā 1995. g. 1.–2. decembrī Tallinā.
- ⁵⁵ Autors bija klāt kā novērotājs BA sesijās 1995. g. 1.–2. decembrī Tallinā un 1996. g. 13. aprīlī Viļņā.
- ⁵⁶ Autors novēroja BALTBAT atklāšanas ceremoniju.
- ⁵⁷ Autors novēroja pirmās kopīgās BALTBAT apmācības.
- ⁵⁸ Intervija ar Igaunijas aizsardzības ministru Andrusu Ēvelu 1996. g. 27. aprīlī Sanktpēterburgā.
- ⁵⁹ Colonel Juris Dalbins, "Baltic cooperation – the key to wider security", *NATO Review*, no. 1, Jan. 1996, p. 8.
- ⁶⁰ Sīkāk par Baltijas drošību sk.: Krohn, A. (ed.), *The Baltic Sea Region: National and International Security Perspectives*, Nomus,

Baden-Baden, 1996, nodaļas par Igauniju, Latviju un Lietuvu, autori attiecīgi Hains Rebass, Atis Lejiņš un Renats Norkus.

⁶¹ Sk. 58. vēri.

⁶² Giļa izteikumi tika atreferēti Latvijas laikrakstā *Respublika* 1996. g. 29. martā, un tos plaši atspoguļoja arī Latvijas masu mediji.

⁶³ Igaunijas prezidenta kancelejas paziņojums par Baltijas vienošību, Igaunijas Republikas prezidenta kanceleja, 1996. g. 3. aprīlī.

⁶⁴ Apvienotais komunikē, Igaunijas Republikas, Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas prezidentu sanāksme 1996. g. 28. maijā Viļņā.

⁶⁵ Igaunijas ārlietu ministrs Tomass Hendriks Ilvess, "Igaunija, Zviedrija un laikmets pēc "aukstā kara"", runa Zviedrijas Ārpolitikas institūtā 1997. g. 9. janvārī Stokholmā.

⁶⁶ Tihonovs, J., "Ja nevar trīs, jāvar diviem", *Diena*, 1997. g. 7. februārī.

⁶⁷ Latvijas pirmais kredītspējīguma novērtējums 1997. g. 17. janvārī, ko veica *Standard & Poor*, piešķīra kapitālieguldījumu pakāpi A ilgtermiņa un A-2 īstermiņa nacionālās valūtas parādam un BBB ilgtermiņa un A-3 īstermiņa ārzemju valūtas parādam. No Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm tikai Čehijas Republika un Slovēnija ir saņēmušas mazliet augstākus novērtējumus, savukārt Lietuvu *Moody's* novērtējis ar Ba2. Igaunijai *Thomson Bankwatch* piešķīra BB1; tas pielīdzināms Lietuvas novērtējumam.

⁶⁸ Lietuvas ārlietu ministrs Alģirds Saudargs, "Lietuvas ceļš uz Eiropas un transatlantiskajām sadarbības struktūrām", runa Dānija Ārpolitikas institūtā 1997. g. 3. februārī.

⁶⁹ Turpat.

⁷⁰ Latvijas premjerministra Andra Šķēles runa "Latvijas ceļa" organizētajā partijas konferencē "Latvija un ES" 1996. g. 18. maijā Rīgā.

⁷¹ Šo atziņu, cita starpā, daļrunīgi pauda Igaunijas prezidents Lennarts Meri savā runā Ziemeļatlantijas Padomē 1996. g. 27. martā Briselē.

⁷² Dimants, A., "Ja neturēsimies kopā, karāsimies atsevišķi", *Diena*, 1995. g. 28. jūlijā.

Pirmpublicējums angļu valodā: "The Quest for Baltic Unity: Chimera or Reality", Lejins A., Ozolina Z., (eds.), *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1997

BALTIJAS VALSTIS, EIROPAS DROŠĪBA UN ĢEOPOLITIKA

1997. gada 23. augustā apritēja 58. gadadiena kopš Molotova–Ribentropa apkaunojošā pakta, kas Centrālo Eiropu un Austrumeiropu sadalīja ietekmes sfērās starp nacistisko Vāciju un Padomju Savienību. Tieši šajā dienā kāds Latvijas televīzijas pārstāvis man prasīja, vai Baltijas valstis spētu vēlreiz no jauna pārciest ko līdzīgu saistībā ar ES un NATO paplašināšanos austrumu virzienā. Vai būtu iespējama vēl viena Jaltas tikšanās, kurā cauri Eiropai novilkto līniju, kas kalpotu par jaunu robežšķirtni? Un, ja Krievija atriebīgi nosliektos uz savu vadošo pozīciju stiprināšanu uz kaimiņu rēķina, vai šī šķirtne kļūtu par jauno šķirtni agresora apturēšanai? Manu atbildi uz šo jautājumu jūs atradīsiet raksta beigās.

Tagad mēs zinām, ka Polija, Čehijas Republika un Ungārija pārkāps robežšķirtni starp Austrumiem un Rietumiem, bet jautājums, uz ko pašlaik jāatbild, ir šāds: kurā pusē atradīsies Baltijas valstis?

Turklāt nepietiek vien cerēt, ka galu galā Krievijā triumfēs demokrātija, tāpat arī nepietiek aizdot lielu naudu pašreizējai Rietumiem draudzīgai valdībai vai iesaistīt to transatlantiskos drošības pasākumos – kā NATO–Krievijas

Pastāvīgā apvienotā padome un miera uzturēšana Bosnijā. Ģeopolitiskā domāšana, kādu šajā gadsimtā propagandēja vācu un krievu filozofijas virzieni, joprojām ietekmē Rietumvalstu vadītāju un stratēģu prātus, un šis faktors ir ne mazāk bīstams par Krievijas atreibības vai anarhijas rēgu.

Es nenoliedzu ģeopolitikas acīmredzamo lomu starptautiskajā politikā, ja ģeopolitiku definē kā "starptautiskās politiskās varas saistību ar ģeogrāfisko atrašanās vietu" un ģeostratēģiju definē kā "militārās varas (vai vismaz – spēka lietošanas draudu vai tā lietošanas) saistību ar to pašu ģeogrāfisko izvietojumu".¹ Kā pareizi aizrādīja profesors Kolins S. Grejs, "NATO darbība vakar, šodien un rīt allaž ir saistīta ar ģeopolitiku un ģeostratēģiju".² NATO augstākā līmeņa tikšanās 1997. gada jūlijā Madridē pierāda profesora Greja izteikuma pamatotību. Šis tikšanās laikā tika nolemts, ka riskam vismazāk pakļautās valstis Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā būtu jāuzņem NATO, savukārt Baltijas valstu – acīm redzami briesmām visvairāk pakļauto valstu – dalība tika atlikta līdz vēlākai paplašināšanās kārtai.

Baltijas valstis vienkārši atrodas pārāk tuvu Krievijai, un, kā jau esmu pieminējis iepriekš, tieši tā pašlaik ir šo valstu galvenā drošības problēma.³

Minētais faktors ir dzīves īstenība, un šodien risināmā problēma ir: kā pārvarēt Baltijas valstu ģeostratēģisko neizdevīgumu, vairoties to izmantot par aizbildinājumu, lai atgrieztos pie ģeopolitikas parastās interpretācijas – ka ar tās palīdzību lielvalstis var pakļaut savus vājākos kaimiņus. NATO jūlija tikšanās laikā Madridē pieņemtā deklarācija mēģina nomainīt ģeopolitikas agrāko impērisko definīciju, netieši izvirzot Baltijas valstis kā iespējamās NATO kandidātvalstis.

"Vienlaikus mēs atzīstam progresu, kāds jau panākts uz iekļūšanu dalībvalstu skaitā kandidējošo Baltijas reģiona valstu lielākas stabilitātes un sadarbības labā. Domājot par alianses nākotni, virzība uz šiem mērķiem būs svarīga mūsu vispārējā mērķa sasniegšanai – un tā ir brīva, plaukstoša un nesadalīta Eiropa, kurā valda miers."⁴

Tas bija liels sasniegums Baltijas valstu drošības labā, kas nebūt nenāca viegli. Ciktāl man pēc Madrides sanāksmes ir izdevies izanalizēt informāciju, ar to, ka ASV, Vācija un Lielbritānija atbalstīja Dānijas ierosmi iekļaut baltiešus Madrides deklarācijā, tika sagrauti vecie ģeopolitiskie paraugi. Pēc Francijas un Itālijas centieniem panākt, lai deklarācijas tekstā īpaši pieminētas tiktu Rumānija un Slovēnija, tika noslēgts kompromiss.

Madrides deklarācijas nozīmīgumu Baltijas valstīm nevajag novērtēt par zemu: vecā domāšana par Krieviju un Baltijas valstīm ir ļoti sīksti ieēdusies un joprojām atgādina par sevi mūsdienu pazīstamāko drošības analītiķu teorētiskajos apcerējumos un rekomendācijās.

Profesors Kolins Grejs mudina: "Pagaidām jāuzskata, ka vismaz Baltijas valstis un citas agrākās PSRS republikas ietilpst pirmām kārtām Krievijas drošības telpā vai rūpju (nevis ietekmes) sfērā. Eiropas drošība uzliek mums par pienākumu saprātīgi respektēt Krievijas viedokli par tās tiesībām kā lielvalstij, lai gan īstenībā tā ir varbūt tikai uz laiku novājināta lielvalsts."⁵

Par spīti faktam, ka Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienības sastāvā Rietumu demokrātiskās valstis nekad likumīgi nebija atzinušas, – būtībā tas nozīmēja, ka Baltijas valstis bija okupētas un tādēļ uz tām nevar attiecināt formulējumu "agrākās PSRS republikas", – baltietim ir ļoti grūti izšķirt starp "rūpju sfērām" un "ietekmes

sfērām". Profesors Grejs nedod definīciju, ar kuras palīdzību tās nošķirt, tāpat arī viņš nesaka, kāpēc Baltijas valstīm nebūtu jābūt blakus esošo Ziemeļvalstu un ASV "rūpju sfērām".

Ja jau Somija un Polija ir veiksmīgi izglābušās no "cariskās Krievijas impērijas agrāko provinču" geto, tad nav nekāda attaisnojuma, kāpēc Baltijas valstīm jāturpina sadzīvot ar šo kauna traipu – būt "PSRS agrākajām republikām".

Baltkrievija ir kļuvusi par daļu no Krievijas drošības telpas. Vai arī Baltijas valstīm būtu jāiet šo pašu ceļu? Vai arī Ukrainai jādara tāpat? Profesors Grejs, kopumā gan nostādamies pret novecojušu ģeopolitisko jēdzienu izmantošanu starptautiskajās attiecībās, tomēr pieļauj izņēmumus pret dažām Krievijas robežvalstīm.

Atceros, ko teica pazīstamais britu Centrālās un Austrumu Eiropas pētnieks sers Timotijs Gārtons Ešs 1989. gadā klausītājiem, kuri bija sapulcējušies Zviedrijas Ārpolitikas institūta bibliotēkā, – jā, Polijai, Ungārijai un Čehoslovākijai patiesi esot tiesības atdalīties no Padomju Savienības, bet Baltijas valstīm esot jāsamierinās ar perspektīvu palikt padomju iežogojumā. Grūti ir izmainīt ierastu domāšanas veidu, pat ja notikumi nepārprotami rāda, ka tas ir pilnīgi nepareizs. Mūsdienās piemērojot Baltijas valstīm vecos ģeopolitiskos jēdzienus, jāstopas ar ironijas pilnu faktu, ka Krievija pati no tiem attālinās. Ietekmīgi krievu politiķi vairs nerunā par "tuvajām ārzemēm"; nesen Krievija – jāpiebilst gan, pēc krietnas vilcināšanās – atzina Latvijas nepilsoņu pases, kas 650 000 nepilsoņu aizstāj PSRS "sarkanās" pases, un paredzams, ka šogad varētu tikt parakstīti līgumi, kas apstiprina pastāvošās robežas starp katru Baltijas valsti un Krieviju. Kā atzīst visas robežpārrunas iesaistītās puses, vairs jānokārto tikai sīkas formalitātes.

Baltijas valstu dalība NATO ir ļoti sarežģīts jautājums, ko ietekmē daudzi faktori; viens no tiem ir jautājums par Zviedrijas, Somijas un Austrijas iestāšanos NATO. Debašu laikā par NATO paplašināšanos ir daudzas reizes aizrādīts, ka valstij nav lielas jēgas ieņemt neitrālas pozīcijas, ja apkārt ir vienīgi draudzīgas valstis vai NATO dalībvalstis. Pēc Madrides deklarācijas izlasīšanas gudrākie prāti Rīgā tūlīt pat noprata, ka iespēja iekļūt NATO dalībvalstu skaitā bijusi dota ne tikai Igaunijai, Latvijai un Lietuvai, bet arī citām Baltijas reģiona valstīm, pirmām kārtām Somijai un Zviedrijai. (Polija, protams, tiks uzņemta 1999. gadā.)

Tā kā nākotne nav zināma un NATO ir jāpaliek būtībā kolektīvai aizsardzības organizācijai, tad Baltijas valstīm ir pamats meklēt Ziemeļatlantijas līguma 5. panta aizsardzību. Ja NATO kā "apdrošināšanas polise" vairs nebūs nepieciešama pret Krieviju, tad dalība šajā organizācijā Baltijas valstīm vairs nebūs nepieciešama. Patlaban gan NATO gādā par stabilitāti – un Baltijas valstīm stabilitāte ir vajadzīga vairāk par visu.

Kā tad ir ar otro milzu apmēra paplašināšanos, ko Eiropa piedzīvos gadsimtu mijā? ES Komisijas rekomendācija, ka no trim Baltijas valstīm ES būtu jāsāk sarunas par iestāšanos vienīgi ar Igauniju, apdraud gan "stipro", gan "vājo" drošību Baltijas jūras reģionā, pat stabilitāti vispār. Lai gan nav šaubu, ka Igaunija sākotnēji apsteidza gan Latviju, gan Lietuvu ekonomiskās augsmes ziņā, tomēr Baltijas valstis, kā to pārāk labi apliecinājusi visu triju Baltijas valstu šā gadsimta vēsturiskā pieredze, kopā veido vienotu subreģionālo drošības zonu. Ja arī mums nav zināma nākotne, tomēr mēs pavisam noteikti zinām mūsu pagātni, un jau senie grieķi atklāja, ka vēsturei ir

tendence cikliski atkārtoties, vienīgi saskaņā ar jaunajiem apstākļiem mainot formu.

Šo modeli var salauzt, vienīgi dibinot noteiktas organizācijas, kā NATO un ES. Bet tam, kas darbojās Rietumeiropā, tagad ir jādarbojas Eiropas otrā – austrumu daļā.

Ja ES ministru sanāksme, kas notiks 1997. gada decembrī Luksemburgā, apstiprinātu Komisijas ieteikumu, ka uzņemšanas sarunas jāsāk vienīgi ar piecām kandidātvalstīm, tad tas būtu politisks lēmums, kam, pēc Itālijas ārlietu ministra Lamberto Dini vārdiem, “var būt liktenīgas sekas”, jo tas nozīmētu, ka tiek radīti jauni mūri, kas vēlāk apgrūtinātu ārpusē palikušajām valstīm iestāšanos Eiropas Savienībā.⁶

Iestāties ES nenozīmē to pašu, ko iestāties ANO, – tā ir pamatīga baltiešiem pārvarama stratēģiska robežšķirtne, un to var salīdzināt vienīgi ar izlaušanos no cariskās un arī padomju impērijas žņaugiem. Baltijas valstīm nav citas izejas kā “atgriezties Eiropā” kopā.

Pašas ES Komisijas savāktie 1996.–1997. gada ekonomikas dati, ko apliecinājušas neatkarīgas institūcijas,⁷ rāda, ka katrai Baltijas valstij ir savi plusi un mīnusi, taču atšķirības nav sevišķi nozīmīgas, jo visās trijās valstīs būtu vēlams nodrošināt labāku saskaņu ar ES likumiem un noteikumiem.⁸ Es uzskatu, ka atšķirības starp Baltijas valstīm neattiecas uz diezgan radikālo diferenciācijas politiku jau pirms uzņemšanas sarunu sākuma.

Pazīstamajā RAND ziņojumā, ko 1996. gadā uzrakstīja Esmuss un Nuriks, apgalvots, ka Igaunija pirmā jāuzņem ES, jo Baltijas valstis netikšot iekļautas NATO paplašināšanās pirmajā kārtā.⁹ Vismaz vienas Baltijas valsts – tās, kurai pirmajai izdevās veikt radikālas reformas, – uzņemšana palīdzētu izraut visas trīs Baltijas valstis no “padomju

geto" un novērst iespēju baltiešiem saņemt "divkāršu atteikumu".

Velāk Esmuss tika ievēlēts augstā amatā Ārlietu ministrijā un viņa kopīgi ar Nuriku ieteiktais scenārijs stājās spēkā.

Nav lielas jēgas uzdot jautājumu, vai šeit ir meklējamas cēloņsakarības. Jebkurā gadījumā ASV valdība to stingri noliegtu. Tomēr paliek jautājums: kāpēc gan RAND pētījumā visas trīs Baltijas valstis – ar kopējo iedzīvotāju skaitu mazāku par astoņiem miljoniem – netika kopā pie-laistas pie starta līnijas šajā sacensībā par dalību Eiropas Savienībā?

Ja jau ietekmīgāko Eiropas valstu pretestība Baltijas valstu iekļaušanai pirmajā ES paplašināšanās kārtā bija tik spēcīga, tad var iebilst, ka Igaunijas ieguvums patiesi nozīmē ieguvumu visiem baltiešiem. Pagājušajā gadsimtā izveidojies ģeopolitiskais modelis, kurš nebūt nedarbojās Baltijas valstu neatkarības un drošības labā, vismaz tika ieplaisāts.

Bet kas tad seko plīsumam? Drīz pēc tam, kad ES Komisija nosauca piecas kandidātvalstis, laikrakstā "*Washington Post*" parādījās karte, kurā Latvija un Lietuva bija iekrāsota tādā pašā krāsā kā Krievija, Bosnija, Baltkrievija, Ukraina utt.¹⁰ Uzmetis skatu šai lappusei, jebkurš pasaulē ietekmīgākās valsts uzņēmējs uzmanību vispirms pievērsīs Igaunijai, kura iekrāsota līdzīgi Polijai un citām ieteiktajām kandidātvalstīm.

Latvija ārzemju ieguldījumu ziņā *per capita* 1996. gadā gan apsteidza Igauniju par 23 dolāriem (Igaunijā – 45 USD, Latvijā – 68 USD),¹¹ taču to vienas dienas laikā var izmai-nīt neapdomīga ES politika. Nauda plūdis turp, kur to paredzams visdrošāk ieguldīt. Sabiedrisko attiecību māksla

rāda: pozitīvs priekšstats nozīmē to, ka cīņa ir jau pa pusei izcīnīta.

Tiesa, pret apgalvojumu, ka ES lēmuma dēļ ārzemju kapitāls tiks masveidā iepludināts Igaunijā, var izvirzīt argumentu, ka pieredzējuši investori vairs tik stingri nevadās no sākotnējā priekšstata. Patiesi, pēdējā gada laikā ārzemju kapitāls ir ieplūdis Latvijā ne tikai tāpēc, ka Latvijai ir augsts kredīspējas novērtējums – augstāks nekā Grieķijai, un Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā šajā ziņā Latviju pārspēj tikai Čehijas Republika un Slovēnija –, bet arī tāpēc, ka mazais Igaunijas tirgus ar ārzemju investīcijām ir pārblīvēts.¹² Turpmāk Baltijas drošības pētījumos īpašu uzmanību vajadzētu vērst uz ārzemju kapitāla plūsmas pieaugumu Baltijas valstīs un to, kā šo plūsmu ietekmē ES politika.

Gaidāms arī, ka pastiprināta uzmanība tiks pievērsta Baltijas valstu un ASV attiecībām. Vēl ir par agru spriest, vai Baltijas valstu un Amerikas Savienoto Valstu hartai, kuras pamatā ir Baltijas rīcības plāns, būs izlīdzinošs iespaids uz ES negatīvās politikas sekām Baltijas valstīs. Protams, gaidāmajai hartas parakstīšanas ceremonijai – to izdarīs ASV prezidents un triju Baltijas valstu prezidenti – nebūs paliekošas ietekmes uz Baltijas drošību, ja netiks gādāts par šīs hartas noteikumu izpildi; tā ietver Baltijas un ASV ekonomisko, tirdzniecības un militāro attiecību sekmēšanu.

Par Baltijas rīcības plāna visiespaidīgāko sastāvdaļu ir jāuzskata ASV sponsorētā gaisa telpas kontroles sistēma BALNET. Tā savienos gaisa telpas kontroli Baltijā ar NATO sistēmām Polijā un padarīs iespējamu gaisa satiksmes kontroli visos virzienos tālu aiz Baltijas valstu robežām. Tas ir vairāk nekā tikai “netiešā” drošība, jo

Baltijas valstis tiks integrētas vispārējā NATO kontroles tīklā, un BALTNET droši vien būtu jānosauc par augstāka līmeņa – “tiešās un netiešās” drošības garantu.

Lielākās bažas par ES paplašināšanās iespējamām sekām, ja uzņemta tiktu tikai viena Baltijas valsts, ir saistītas ar Baltijas vienotību. Kādā nesenā pētījumā par šo tēmu, kuru es vadīju, nonācu pie secinājuma, ka, par spīti kāpumiem un kritumiem, centieni Baltijas sadarbības virzienā ir bijuši neatlaidīgāki, nekā tas pēc Otrā pasaules kara notika Ziemeļvalstīs vai Beniluksa valstīs. Baltijas sadarbības modelis sāk līdzināties Beniluksa modelim, vienīgi pirmajam vēl raksturīga arī cieša militāra sadarbība.¹³

Vairākus gadus kopš 1991. gada Baltijas valstīs darbojas brīvās tirdzniecības līgums, ietverot lauksaimniecības ražojumus, un starp šīm valstīm pieaug tirdzniecības sakari. Tiek veidots kopējais tirgus: notiek darbaspēka, kapitāla un pakalpojumu brīva kustība, tāpat, balstoties uz ES noteiktajiem kritērijiem, tiek ieviesta kopēja tranzīta kārtība. 1997. gada augustā starp Latviju un Lietuvu tiek atklāti pirmie kopīgie robežu kontrolpunkti – paredzams atklāt veselu virkni – un šajā pašā sakarā notiek sarunas starp Igauniju un Latviju.

Vai Baltijas reģionālo integrāciju apdraudēs ļoti iespējama ES lēmums, kādu varētu pieņemt 1997. gada decembrī, sarunas par uzņemšanu sākt tikai ar Igauniju? Šādā gadījumā Baltijas reģionālā kooperācija, visticamāk, notiks pēc Ziemeļvalstu parauga, Norvēģijai nobalsojot par nestāšanos ES. Tas ir pretrunā ar Beniluksa modeli, kurš nozīmē Beļģijas, Holandes un Luksemburgas iestāšanos Eiropas Kopienā kopīgi, veidojot reģionālu ekonomisku bloku, un tas bija izdevīgi ne tikai Beniluksa valstīm, bet arī EK/ES.

Tomēr Latviju un Lietuvu nekādi nevar pielīdzināt Norvēģijai, stabilai NATO loceklei ar bagātīgiem naftas un gāzes krājumiem, kura atrodas Ziemeļskandināvijas ārmalā. Somiju ar Poliju savieno *Via Baltica*, kas stiepjas cauri Baltijas valstīm. Baltijas valstu atbrīvošanās pilnīgi izmainījusi drošības situāciju visā Baltijas jūras reģionā. Pašlaik Latvijai un Lietuvai, gluži tāpat kā Igaunijai, trūkst NATO piedāvāto drošo garantiju, un tām ir nepieciešams, lai, jau formāli **uzsākot** sarunas par iestāšanos ar ES, tiktu paredzēta netiešā drošība.

Noslēgums

Baltijas valstis, nebūdamas spējīgas gādāt par savu drošību pirms Otrā pasaules kara ar Nāciju ligas palīdzību, kā arī nebūdamas spējīgas uz kaut ko vairāk par brīvo sadarbības organizāciju, t. s. Baltijas Antanti, rīkojot tikai ārlietu ministru regulāras sanāksmes, viegli krita par upuri Staļina "skaldi un valdi" taktikai.

Igaunija labi apzinās briesmas, ko izraisa Baltijas valstu vienotības šķelšana, – ja notiks visļauņākais, baltieši kārtējo reizi paliks vieni savas dzimtenes sardzē, ja neklūs par NATO dalībvalstīm. Prezidents Meri savā valsts vizītē Lietuvā 1997. gadā atgādināja par nepieciešamību Baltijas valstīm saglabāt vienotību, par to, ka ir jāmācās no vēstures un jāvairās atkārtot trīsdesmitajos gados pieļautās kļūdas.¹⁴

Bet Igaunija nevar ietekmēt ES jautājumā par to, ka visām Baltijas valstīm kopīgi **jāuzsāk** sarunas par iestāšanos. Tas ir ES dalībvalstu – un varbūt arī ASV – kompetencē.

Tas izriet no Bundestāga Ārlietu komitejas priekšsēdētāja Dr. Karla Heinca Hornhīsa vārdiem, kurš, iestādamies par to, ka visas desmit kandidātvalstis ir jāuzņem vienlaikus, atbalstīja Baltijas valstu iekļaušanu ES kā kopīgu reģionu.¹⁵

Tādējādi būtu novērsta vēstures atkārtotāšanās, vienīga kādā veidā. Kamēr tas vēl nav noticis, nevar pilnīgi izslēgt Jaltas konferences atkārtotāšanos vai Eiropas sadalīšanu no jauna.

VĒRES

¹ Grey, C. S., *NATO and the Evolving Structure of Order in Europe: Changing Terms of the Transatlantic Bargain*, Paper no. 1, Hull Strategy Papers, the University of Hull, 1997, p. 20.

² Turpat, 21. lpp.

³ Peltier, B., "Les Etats baltes esperent etre retenus dans une "deuxieme vague" d'elargissement de l'OTAN", *Le Monde*, 11 Jul. 1997.

⁴ Madrid Declaration On Euro-Atlantic Security and Cooperation, North Atlantic Council, Madrid, 8 Jul. 1997.

⁵ Grey (1. vēre), 86. lpp.

⁶ Ministrs Lamberto Dini, "Itālija un Eiropas Savienības paplašināšanās", *Diena*, 1997. g. 21. augustā.

⁷ Sk., piemēram: Estonia, Latvia, Lithuania: Country Report, *The Economist Intelligence Unit*, 3rd quarter, 1997.

⁸ *Oxford Analytica*, 11 & 14 Jul. 1997, atsaucas uz ES ārlietu komisāra Hansa van den Bruka vārdiem: "Pat tad, ja būtu izstrādāta visa nepieciešamā likumdošana, Baltijas valstis atrastos ievērojamu grūtību priekšā, tiecoties īstenot ES *acquis communautaire*, jo tām trūkst vadošu darbinieku, juristu un tiesu amatpersonu, kas spētu iztulkot ES likumu sarežģītās fineses."

⁹ Asmus, R. D., Nurick, R. C., "NATO Enlargement and the Baltic States", *Survival*, vol. 38, no. 2, 1996.

- ¹⁰ *The Washington Post*, 21 Jun. 1997.
- ¹¹ European Bank for Reconstruction and Development (Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka – ERAB). Transition Report Update, Apr. 1997, p. 12. Lietuvai šis skaitlis ir 21 USD. Kopējais FDI ienākums *per capita* 1986.–1996. gadā ASV dolāros ir: Igaunijai – 459, Latvijai – 234 un Lietuvai – 83. Salīdzināt ar Poliju, Čehiju un Ungāriju: skaitļi attiecīgi ir 128, 642 un 1288 (ERAB dati).
- ¹² Latviju novērtēja *Standard & Poor*, un tai tika piešķirta investīciju A kategorija ilgtermiņa un A-2 – īstermiņa nacionālās valūtas aizņēmumiem. Ilgtermiņa un īstermiņa ārzemju valūtas aizņēmumiem tika piešķirta attiecīgi BBB un A-3 kategorija. Lietuvu un Igauniju vērtēja citas institūcijas – Lietuvu novērtēja *Moody's* ar Ba2 un Igauniju – *Thompson Bank Watch* ar BB1 kategoriju.
- ¹³ Sk. šajā grāmatā: "Baltijas vienotības meklējumos: himēra vai realitāte?"
- ¹⁴ "Igaunija sevišķi atbalstīšot Latviju", *Diena*, 1997. g. 22. augustā.
- ¹⁵ Jansons, Ā., "Vācijai ir daudz problēmu, bet Baltiju tā neaizmirst", intervija ar Dr. Karlu Heincu Hornhīsu, *Diena*, 1997. g. 22. augustā.

Pirmpublicējums angļu valodā: "The Baltic States, European Security and Geopolitics". Jansson, R. (ed.), *Conference proceedings "Hard and Soft Security in the Baltic Sea Region" (Åland Islands)*, The Olof Palme International Center, Stockholm, 1998

KALĪŅINGRADAS JAUTĀJUMS

Kaļiņingradai ir traģisks vēsturiskais fons. Sākotnēji šo teritoriju apdzīvoja baltu tauta, kuru tagad sauc par senprūšiem. 1226. gadā poļu kņazs Konrāds no Mazovijas lūdza Teitoņu ordeni senprūšus "nomierināt", jo tie izdarīja nemitīgus uzbrukumus Polijai piederošajām zemēm. Teitoņu ordenis veiksmīgi tika ar to galā, un līdz Franču revolūcijas sākumam senprūši bija pilnībā izzuduši kā tauta. Otrā pasaules kara beigās vāciešus nomainīja krievi un Austrumprūsija tika sadalīta starp Poliju un Krieviju. Vācija šādu teritoriālu sadalījumu pieņēma. Tādējādi Kaļiņingradas apgabals ir no Otrā pasaules kara un "aukstā kara" pārmantots anahronisms, un šī problēma jārisina plašākā kontekstā, izdarot reformas Krievijā un Krievijas attiecībās ar Eiropas Savienību.

Galvenā problēma ir tāda, ka Kaļiņingradas apgabals ir militārs un ekonomisks šķērslis Krievijai tās centienos pielāgoties postpadomju ērai. Kaļiņingradas apgabalam nav militāri stratēģiskas nozīmes, tas aizņem mazāk par 1% no Krievijas teritorijas un iedzīvotāju skaita. Izdzīvot tam būs iespējams, tikai integrējoties dažādajās Baltijas jūras valstu reģionālās kooperācijas programmās. Tomēr

tas ir atkarīgs no Krievijā notiekošo politisko un ekonomisko reformu panākumiem, ietverot zemes pārņemšanu privātipašumā. Ja Krievijā turpināsies stagnācija, alternatīva ir tāda, ka Kaļiņingradas apgabals varētu iegūt autonomu statusu, ar tādu vadību, kas ir gatava veikt tālejošas reformas. Bez reformām visa ES sniegtā palīdzība, ieskaitot iespējamo finansējumu Ziemeļu dimensijas projektiem Kaļiņingradas apgabalā, ir tikai ES valstu nodokļu maksātāju naudas izšķērdēšana.

Tas nav pirmais gadījums, kad viss pavēršas uz sliktu pusi: Kaļiņingradas apgabals sākumā tika pasludināts par brīvu ekonomisko zonu cerībā, ka tas kļūs par Eiropas Honkongu. Tomēr iejaucās Maskava – un brīvās ekonomiskās zonas statuss tika atcelts. Vēlāk tas tika atjaunots, taču ļaunums jau bija nodarīts. Investētāji bija zaudējuši uzticību, ekonomiskā stagnācija izraisīja smagas sociālas sekas. To var minēt kā pretstatu Liepājas ostas ekonomiskajiem panākumiem – Liepāja atrodas gar piekrasti nedaudz uz ziemeļiem –, kur tika ieviesta brīva ekonomiskā zona. Līdztekus ārzemju investoru piesaistīšanai Liepājas ostai ir izdevies palielināt kravas apjomu tirdzniecībā starp Austrumiem un Rietumiem.

Situācija Kaļiņingradā tieši iespaido Poliju un Lietuvu kā tuvākos kaimiņus, tomēr vienīgi Lietuva var kļūt militāri apdraudēta. Savukārt Latviju vairāk uztrauc tai līdzās esošais Pleskavas apgabals, kas atrodas Krievijas teritorijā, kur izvietota 76. gaisa desanta divīzija un kura statusu pašlaik pārskata saskaņā ar Eiropas Konvencionālo spēku līgumā ietvertajiem ziemeļu flanga "ierobežojumiem".

Atšķirībā no Lietuvas Latvija Kaļiņingradai sevišķu uzmanību neveltī. Latvijas interese vairāk vērsta uz ekonomisko attiecību attīstīšanu un sadarbību ar kaimiņos esošajiem

Krievijas reģioniem – Sanktpēterburgas, Novgorodas un Pleskavas apgabalu. Tomēr Latvija ir ieinteresēta attīstīt divpusējus sakarus ar Kaļiņingradu, kā arī sakarus daudzpusējā līmenī. Sagatavošanā atrodas vispārējs līgums par ekonomisko sadarbību ar Kaļiņingradu, kā arī ir plānota Kaļiņingradas apgabala gubernatora Leonīda Gorbatenko ierašanās Latvijā.

ES un ASV saistībā ar sadarbību Baltijas jūras reģionā uzsākušas divus grandiozus pasākumus, kuros iesaistīta arī Krievija: ES Ziemeļu dimensija un Ziemeļeiropas iniciatīva.

Es vēlētos sniegt 1999. gada 12. aprīlī Rīgā notikušā semināra secinājumu kopsavilkumu – tas bija pirmais seminārs par abām minētajām iniciatīvām, un tajā piedalījās pārstāvji no dažādām pētniecības grupām un Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ārlietu ministrijām.

Ziemeļu dimensija

Daudz jautājumu izvirzījās sakarā ar Ziemeļu dimensijas definīciju un ģeogrāfiskajām robežām. Vai Ziemeļu dimensijas atslēgvārds ir “Krievija”? Krievijai jau ir savs PAC un TACIS. Vai Ziemeļu dimensija dublēs ES stratēģiju pret Krieviju? Vai Ziemeļu dimensija iestiepsies Ziemeļkrievijā tik tālu, cik tālu vien atradīsies gāzes un naftas krājumi? Vai Krievija sevi redz kā Eiropas valsti vai kā Eirāzijas valsti?

Jā Ziemeļu dimensija aptvers visas trīs reģionālās organizācijas – Baltijas jūras valstu padomi, Barenca Eiroarktisko padomi un Arktisko padomi –, kur atradīsies tās smaguma centrs? Šķiet, ka Ziemeļu dimensijai nav kopēja fokusa un darbības stratēģijas zināmā mērā pārklājas.

Iesaistīti ir vairāki subreģioni, un dalībvalstis ir ļoti atšķirīgas pēc izmēriem, demogrāfiskās situācijas, pakļautības ārējām ietekmēm, stiprajām un vājajām pusēm, militārajām potencēm un interesēm. Vai pašā Eiropā varētu izraisīties interešu konflikts starp Ziemeļiem un Dienvidiem par Ziemeļu dimensiju?

Kāda izskatīsies tās administratīvā struktūra? Pašlaik ES valstu sadarbība Ziemeļu dimensijas ietvaros notiek saskaņā ar pastāvošajiem līgumiem: līgumu par sadarbību un partnerattiecībām ar Krieviju, asociācijas līgumiem ar Poliju, Lietuvu, Latviju un Igauniju, kā arī līgumu ar Norvēģiju par Eiropas ekonomisko telpu. Līdz ar to izraisās jautājums: kura institūcija nodarbosies ar vispārējo koordināciju? Vai ES komisijai Briselē nav vajadzīga īpaša nodaļa Ziemeļu dimensijai? Kurš izlems to, ka viens Ziemeļu dimensijas projekts ir labāks par citu? Vai Ziemeļu dimensijas projektu īstenošanas dēļ tiks samazināti fondi, kas paredzēti dalībvalstu uzņemšanai? Ja Ziemeļu dimensija kļūtu vienīgi par aizsega jēdzienu un projektiem nepieciešamā nauda tiktu gūta vienīgi no citām programmām, ko vērtā gan tādā gadījumā būtu šī ideja? Kur ir pievienotā vērtība?

Ziemeļeiropas iniciatīva

Ziemeļeiropas iniciatīva radās pēc tam, kad tika pilnībā noslēgta ASV un Baltijas valstu harta, ko parakstīja 1998. gada 16. janvārī. Tā ir ASV sāktā iniciatīva, lai satuvinātu privātās, valsts un nevalstistās organizācijas, nostiprinot to valstu kopējās intereses, kuras atrodas pie Baltijas jūras.

Pašlaik Ziemeļeiropas iniciatīva, šķiet, ir vairāk vienota mērķu ziņā nekā Ziemeļu dimensija. Ziemeļeiropas iniciatīvas pasludinātais mērķis ir palīdzēt visām trim Baltijas valstīm iestāties Eiropas un Atlantijas organizācijās, gādāt par ziemeļrietumu Krievijas sadarbību ar saviem Baltijas kaimiņiem enerģijas apgādes, tirdzniecības, transporta un investīciju jomā. Iniciatīva koncentrējas uz Baltijas jūras reģionu. Barenca jūras un Arktikas padomes galvenokārt nodarbojas ar globāliem jautājumiem, piemēram, ar kodolpiesārņojuma jautājumiem un informācijas apmaiņu. Tās, tāpat kā Baltijas harta, atbalsta transatlantisko saikni. ASV nepārprotami ir zināma loma reģionālajā sadarbībā Ziemeļeiropā. Piemēram, tām ir novērotājs Baltijas jūras valstu padomē, darba grupā organizētās noziedzības apkarošanai.

Tomēr gan Ziemeļu dimensijas, gan Baltijas jūras valstu koncepcija joprojām atrodas attīstības stadijā, un atbilstīgi šīm koncepcijām ir radītas daudzas programmas un projekti, sevišķi – nozaru rūpnieciskie projekti (BALTRING), projekti tiesībaizsardzības un noziedzības apkarošanas, kā arī vides aizsardzības jomā un pilsoniskas sabiedrības attīstībai.

Secinājumi

Ziemeļu dimensija būtu jāuztver labvēlīgi tiktāl, ciktāl ir skaidras paredzamās priekšrocības visām dalībvalstīm un ciktāl to iespējamie un reālie saimnieciskie resursi tiek izmantoti racionāli. Jāizvairās no projektu dublēšanās. Zem jautājuma zīmes ir nevis koncepcijas, bet drīzāk gan paši projekti! Lai neskaitāmās organizācijas Ziemeļeiropā saistītu ar pastāvošajiem vai plānotajiem projektiem, ir svarīgi izveidot efektīvi darbojošos tīklu, kas strādātu

kopējā reģionālā kontekstā. Lai satuvinātu Baltijas valstis, ir jāizmanto Baltijas jūras valstu padomes pieredze.

ES augstākā līmeņa tikšanās laikā 1999. gada 3.–5. jūnijā Ķelnē tiks pieņemta ES stratēģija attiecībā ar Krieviju, kas var ietvert atsevišķus Ziemeļu dimensijas aspektus. Ir jau izstrādāts pirmais Ziemeļu dimensijas vadlīniju projekts, taču mēs nezinām, vai galīgais projekts tiks pieņemts Ķelnē vai Helsinkos. Līdz šim laikam vadlīniju izstrādāšanā piedalās tikai ES dalībvalstis, taču beidzot dažas dalībvalstis sāk sniegt padomus tā saucamajām Ziemeļu dimensijas mērķa valstīm, kas nav ES locekles. Es domāju, ka tas ir pareizais ceļš, ja mēs gribam, lai Ziemeļu dimensija un Ziemeļeiropas iniciatīva iesakņotos kā stratēģija Baltijas jūras reģionam un ziemeļrietumu Krievijai.

Tomēr es uzskatu arī, ka, lai šī stratēģija veiksmīgi īstenotos, Krievijai ir jāmaina pagātnes nostāja un jāpārstāj uzskatīt Baltijas valstis par "bijušajām Padomju Savienības republikām", t.i., tāpat kā Vācijai, tai jāsamierinās ar Molotova–Ribentropa pakta pastāvēšanu, kā to izdarīja jau Padomju Savienības Augstākā padome savā 1991. gada lēmumā. Tas ļoti stiprinātu uzticību Krievijai visā Baltijas jūras reģionā un Eiropā vispār.

Krievijai būtu jāuzlūko Baltijas valstis kā nākamās Eiropas Savienības locekles. Krievijas panākumu atslēga (neskaitot iekšējās reformas) ir sadarbība ar ES un integrācija Ziemeļeiropas reģionālajos līgumos, kur Kaļiņingrada var būt viens no reģionālajiem stūrakmeņiem.

Pirmpublicējums angļu valodā: "The Question of Kaliningrad", Kempe, I. and Meurs, W. (eds.), *Strategies of Direct Neighbourhood for the Baltic Sea Region and Northwestern Russia*, Center for Applied Policy Research, Munich, 1999

BALTIJAS VALSTIS: POLITISKĀ UN SOCIĀLĀ DIMENSIJA*

Politiskā dimensija

Teorētiskās premisas

Līdz ar Eiropas Savienības paplašināšanos no 15 līdz 25 valstīm (un, iespējams, līdz 30, ja pieskaitām tālākā nākotnē paredzamo Balkānu valstu pievienošanos) pieņēmumi, ka visas valstis, kas pievienojas ES, galu galā ir ieguvējas, nav nemaz tik viegli pierādāmi. Un process, kurā valstis varēs apliecināt savas nacionālās intereses ES, var būt vēl sarežģītāks. No otras puses, izskanējuši apgalvojumi, ka valsts izdzīvošana un pat nostiprināšanās ir bijusi cieši saistīta ar ES pieaugošo centralizāciju un ka, par spīti acīmredzamajam paradoksam, valsts un starptautiskā organizācija spēj savstarpēji viena otru stiprināt.¹ Šie argumenti norāda uz to, ka ir iespējams līdzsvars starp katras atsevišķas valsts individuālajām interesēm un nepieciešamību pēc kopīgas rīcības.

Stiprāka savstarpējā atkarība prasa sadarbības padziļināšanu gan starpvalstu līmenī, kā tas ir ES, gan arī starp reģioniem (Amerikas Savienotās Valstis–ES–Japāna). Modernām valstīm savas ekonomiskās sistēmas tagad jāveido sadarbībā ar citām valstīm, bet šī prasība nav mūsu laikmeta

* Autors ir pateicīgs F. Rajevskaī par ieguldījumu Sociālās dimensijas sadaļas tapšanā.

jaunievedums, jo "suverenitāte vienmēr ir sevī ietvērusi kompromisu ar attiecīgajā laikā dominējošo savstarpējās atkarības pakāpi"².

Salīdzinājumā ar citiem reģioniem vislabāk redzamais kopīgas rīcības nepieciešamības demonstrējums ir pašreizējie tirdzniecības strīdi starp Amerikas Savienotajām Valstīm un ES par banāniem, ģenētiski pārveidoto pārtiku un hormonu lietošanu gaļas ražošanā. Šajos strīdos par tirdzniecības jautājumiem katra atsevišķa Eiropas valsts nebūtu ASV sāncense. Šo salīdzinājumu var attiecināt arī uz attiecībām ar haotisko Krieviju pēc Padomju Savienības sabrukšanas. Tomēr katras ES dalībvalsts pastāvēšana un stiprums tiek nodrošināts ar ES centralizācijas palīdzību.

Vēl viena atsevišķu valstu interešu un nepieciešamības pēc kopējas rīcības saplūšanas izpausme ir pieaugošā kopējas politiskās un militāras darbības nepieciešamība, ko skaidri parādīja kari Bosnijā un Kosovā. Vācija, kas ir lielākā valsts Eiropā, atstāta viena pret Serbiju, iespējams, liedzot pilna apjoma invāziju un okupāciju, karu Kosovā būtu zaudējusi.

Šāda situācija prasa ES lielāku centralizāciju, kas novedusi pie nepieciešamības uzticēties Amsterdamas līguma³ otrajam pīlāram un vienotai ārējai un drošības politikai, kura var izpausties kā ES kopīga militāra darbība. Kopīga militārā darbība var palīdzēt novērst masveida bēgļu pieplūdumus no citām reģiona valstīm, kur notiek vietēja rakstura konflikti, un palīdzēt atsevišķām dalībvalstīm, kas nav spējīgas absorbēt daudz bēgļu. Tomēr nākotnē rādīs, vai Dr. Hayjers Solana, NATO ģenerālsekretārs no 1995. līdz 1999. gadam, spēs šādu politiku realizēt. Regulāro ES ministru sanāksmju ietvaros nav tikušies tikai ES

dalībvalstu aizsardzības ministri, bet šo ministru regulāras tikšanās noteikti izraisītu aizdomas ES antifederālistu aprindās.

Līdzsvara noturēšana starp valsti un savienību kļūs vēl sarežģītāka un dažas valstis var novest pie atturēšanās no piedalīšanās kopējā ES politikā un darbībā, kā to jau pierādījis Eiropas Monetārās savienības (EMU) piemērs. Lielbritānija, Zviedrija un Dānija nav pieņēmušas eiro. Kamēr politikas zinātne vēl nav piedāvājusi jaunus postulātus par ES dabu, tikmēr jāpieņem līdz 1991. gadam ieteiktie, kurus īsumā varētu formulēt šādi: "Kamēr Savienība balstās uz Līgumu, nevis uz konstitūciju, tikmēr dalībvalstis ir palikušas suverēnas un tādas paliks, ja vien netiks ieviesta fundamentāli atšķirīga kārtība."⁴

Daži pamatjautājumi

Problēmas formulējums

Mēs pieņemam, ka vidēji ilgā termiņā (līdz 2006. gadam) vai pat garākā laikā (līdz 2010. gadam) nekāda fundamentāli atšķirīga kārtība netiks ieviesta, lai gan nākamā starpvalstu konference, protams, ienesīs institucionālas izmaiņas, kas var radikāli ietekmēt mazo valstu statusu – iespējamo komisijas locekļa zaudējumu. (Acīmredzot, ja šī izmaiņa notiktu, būtu ļoti grūti pārliecināt Centrāleiropas un Austrumeiropas kandidatvalstu iedzīvotājus balsot par dalību ES.)

Ir bijuši paredzējumi,⁵ ka Igaunija un Latvija pievienosies ES kopā ar Maltu un Čehijas Republiku 2004. vai

2005. gadā – pēc Ungārijas un Polijas (un – līdz konstitucionālam atrisinājumam – pēc Kipras). Lietuva kopā ar Slovēniju un Slovākijas Republiku pievienosies 2005.–2006. gadā, bet Bulgārija un Rumānija pievienosies trīs vai četrus gadus vēlāk. Kas notiks tālākā nākotnē – līdz 2020. gadam, kad ES varētu būt 30 dalībvalstis un, iespējams, “fundamentāli atšķirīga kārtība”, neietilpst šīs analīzes aptvertajā laikposmā.

Par paraugmodeli Baltijai varētu kalpot Īrija, kas pēc lieluma ir Baltijas valstīm līdzīga maza valsts ar zināmām kultūras un vēsturiskām līdzībām. Īrija ir veiksmīgi tikusi galā ar Kopienas ieņēmumiem un dažu gadu laikā spēs sasniegt vidējo ES valstu dzīves līmeni. Var pārliecinoši apgalvot, ka “pēdējā gadsimta ceturksnī Savienība ir devusi labumu Īrijai, ceļot tās labklājību, palielinot suverenitāti un veicinot pašapziņas pieaugumu”⁶.

Baltijas valstis, kļūstot par ES sastāvdaļu, atrisinās arī “krievu problēmu”, jo, lai kas būtu pie varas Maskavā un lai kāda būtu Krievijas turpmākā virzība, Baltijas valstis vairs netiks uzskatītas par bijušajām Padomju Savienības republikām (geto uzlīme), tieši tāpat kā Somija un Polija vairs netiek uzskatītas par “bijušajām cariskās impērijas guberņām”.

Pievienošanās laika noteikšana

Kosovas kara rezultātā politiski apsvērumi lika ES Komisijai tās 13. oktobra ziņojumā ES Padomei noteikt, ka pilnām sarunām vajadzētu sākties ar visām “B” grupas valstīm. Lai gan iepriekšējā paplašināšanās stratēģija, kas balstījās uz divu grupu “stadiona modeli”, tagad tiks

atcelta, princips, kas varētu ļaut lēnās virzības valstīm panākt ātrā ceļa gājējas, labāk pieņemot un īstenojot *acqui*, jaunajā regates sistēmā paliek savā vietā (pirmais garām finiša stabiņam). Tas nozīmē, ka visās jomās būs vairāk konkurences, ļaujot veiksmīgākajiem "vēlajiem skrējējiem" panākt pārējos, tāpēc ka pievienošanās process tagad būs pilnīgi elastīgs – ar maināmiem ātrumiem. Pēc šāda scenārija pievienošanās sarunās tiks atvērtas tikai tās sadaļas, kuras var reāli noslēgt īsā līdz vidēji ilgā laikposmā. Agrāk katrai "A" grupas valstij ES atvēra vienādu skaitu no 31 *acqui* sadaļas.

Latvijai un Lietuvai bija noteikts pabeigt divpusējās pārbaudes sarunas 1999. gada novembrī, un bija sagaidāms, ka tās sāks apspriest pievienošanās noteikumus gada beigās. Lietuvai bija atļicis pārbaudīt tikai Šengenas (robežu kontroles) *acqui* sadaļu, kas bija spēkā kopš jūlija. Šī sadaļa Lietuvai var radīt grūtības, jo, līdzīgi kā Polijā, Lietuvā pastāv bezvīzu iebraukšanas kārtība Kaļiņingradā dzīvojošiem krieviem. Latvijas gadījumā valdība ir paziņojusi, ka sarunas var sākt tikai par visām 15 sadaļām, kas atvērtas "A" grupas valstīm, un ka sarunas var pabeigt divos gados, kad savas sarunas noslēgs arī Igaunija. Lietuvas paziņojumiem par šo jautājumu tiek zināmā mērā sekots.

Gan ES, gan Latvijas pieredze pārbaudes vingrinājumu laikā ļaus ātri noslēgt pirmās 15 "vieglās" sadaļas, ko jau pabeigusi "A" grupa. Sarežģītākajās sadaļās, piemēram, sektorā par vides aizsardzību, Latvija un Lietuva noteikusi pārejas periodu līdz 2015. gadam, bet Igaunija tā termiņu nolikusi uz 2018. gadu. Galvenais šķērslis, kas pastāv starp Lietuvu un Komisiju, tas ir, Černobiļas tipa atomelektrostacijas slēgšana, tika novākts, kad Lietuva

beidzot piekrita stacijas pakāpeniskai slēgšanai, sākot ar pirmo reaktoru 2004. gadā.

Ieguvēju un zaudētāju analīzei der divi jautājumi, kas attiecas uz ES integrācijas termiņiem. Pirmais no tiem ir: vai integrācija notiks pirms 2006. gada? Un otrais: vai visas trīs Baltijas valstis pievienosies vienlaicīgi? 2006. gads ir kritisks tāpēc, ka tad beidzas nākamais Kopienas budžeta termiņš, un līdz tam laikam ES noteikti būs uzņēmusi virkni jaunu valstu, no kurām visas būs "kohēzijas valstis". Tai pašā laikā, lai nodrošinātu paplašināšanos, Kopienas budžets nav ticis palielināts, bet palicis 1,27 procentu apmērā no ES kopprodukta (KP).

Kamēr nav zināms, kāds būs budžets pēc 2006. gada, ir pamats pieņemt, ka "ēra, ko iezīmēja ievērojama bagātāko dalībnieču, īpaši Vācijas, augstsirdība pret nabadzīgākajām dalībvalstīm", ir beigusies.⁷ Tāpēc, ja arī Īrija sekmīgi tiks galā ar pāreju uz attīstītu ekonomiku, kā paredzēts, līdz 2006. gadam un zaudēs savu "kohēzijas valsts" statusu, jebkura valsts, kas pievienosies pēc 2006. gada, var kļūt par zaudētāju, jo būs mazāk kohēzijas un strukturālās naudas, pat ja Spānija un Portugāle sekotu Īrijai. Šī iespēja nozīmē, ka tās valstis, kuras ES iestāsies pirmās un efektīvi izmantos pārskaitījumus no Kopienas budžeta, būs ieguvējas, turpretī tās, kas pievienosies vēlāk, būs zaudētājas. Pirmspievienošanās palīdzība nevar mēroties ar pārskaitījumiem laikmetā, kad pieaug cīņa par finansējuma samazināšanu. Tomēr agrāk pievienojušos valstu galvenā priekšrocība ir ES tirgus pieejamība to precēm.

Ja trīs Baltijas valstis neiestāsies vienlaicīgi, tad rodas jautājums, vai starplaiks starp katras Baltijas valsts pievienošanās ES var būt pietiekami būtisks, lai negatīvi ietekmētu: 1) vēlāk pievienojušos politisko, ekonomisko un

sociālo attīstību, 2) Baltijas savstarpējo integrāciju, ieskaitot Baltijas brīvās tirdzniecības līgumu, 3) Baltijas ģeopolitisko drošību.

Baltijas sadarbības modelis, ko šīs valstis attīstījušas kopš neatkarības atgūšanas, ir vienīgais veiksmīgais sadarbības piemērs visā pēcpadomju ērā. Tikai nedaudzu gadu laikā Baltijas sadarbība spējusi sasniegt to, kas neizdevās Ziemeļvalstīm un Beniluksa valstīm līdz to iestāšanās laikam ES, proti, brīvas tirdzniecības līgumu, ieskaitot lauksaimniecības preces, neņemot vērā atšķirīgās tirdzniecības subsīdijas katrā valstī. Sacensība starp Baltijas valstīm uzņēmējdarbības jomā devusi tām lielisku iespēju mācīties un sagatavoties ieiešanai Eiropas tirgū. Otrs aspekts ir ļoti ciešā sadarbība militārajās lietās, kur dažas armijas, flotes un pretgaisa aizsardzības vienības ir integrētas un tagad dien miera uzturēšanas misijās Balkānos.⁸

Ģeopolitiskās drošības situācija

Vēl arvien jādoma par Baltijas ģeopolitisko drošību Krievijas nestabilitātes un tās izturēšanās neparedzamības dēļ. Baltijas drošībai būs ļoti svarīgi, kurš uzvarēs Krievijas parlamenta un prezidenta vēlēšanās 2000. gadā. Krievijas Ārpolitikas un Aizsardzības padomes otrajā ziņojumā (1999. g.) par Krieviju un Baltijas valstīm teikts, ka lielā mērā Krievijas nākotni veidos tas, kā tā spēs saskaņot savas ekonomiskās intereses ar Baltijas valstu pakāpenisku integrēšanos ES un to iestāšanos NATO, ja tāda notiks. Ziņojumā atzīmēts, ka Krievijai tagad jāizdara lielas investīcijas Baltijā, lai tai būtu atbalsta vieta ES tirgū.

ES No otras puses, Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina īpašais sūtnis G-7 Aleksandrs Lifšics 1999. gada augusta vēstulē ES prezidentam Romāno Prodi atzīmējis 15 "punktu par bažām", norādot, ka pēc paplašināšanās investīcijas, ko būtu saņēmusi Krievija, nonāks Baltijas valstīs vai Centrāleiropā. Krievija ir norūpējusies par sava eksporta tirgus (kurš veido desmitiem miljardu dolāru gadā) zaudēšanu par labu Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm. Tādējādi Krievija var vēlēties spēlēt aktīvāku lomu nekā līdz šim, lai ietekmētu ES paplašināšanos uz austrumiem pēc tam, kad ir patērējusi tik daudz enerģijas, lai apturētu NATO paplašināšanos.⁹

Ar Ziemeļvalstu enerģisku lobēšanu Baltijas valstis pārvarējušas to iestāšanās traucēkli, kāds tām bija kā "bijušajām Padomju Savienības republikām" (Eiropas līgumus parakstīja 1995. gada jūnijā, bet tie stājās spēkā tikai 1998. gada februārī). Luksemburgas augstākā līmeņa tikšanās laikā 1997. gadā Ziemeļvalstu lobēšana vismaz vienai Baltijas valstij arī palīdzēja saņemt balsu vairākumu ES, lai pievienotos ātrās virzības iestāšanās sarunām.

Lai gan Kopenhāģenas kritērijiem ir primāra nozīme, nevar noliegt tagadējo dalībvalstu nacionālo interešu lomu, veicinot dažādu kandidātvalstu centienus iestāties Savienībā. Ja Slovākijas Republikā nebūtu bijis autoritārs režīms, Igaunija un Slovēnija varētu arī nenokļūt uz ātrās virzības ceļa. Pirmais ES paplašināšanās scenārijs paredzēja, ka vispirms iestāsies tikai Višegradas valstis, kas pirmās iestāsies arī NATO, bet uzņemtas netiks Baltijas un dienvidaustumu valstis. Igaunija un Slovēnija bija kompromiss starp visām sāncensēm uz iestāšanos ES kā labākās no ziemeļu un dienvidu valstīm, kas tiecas uz ES.

Spēka politika bija vēl skaidrāk samanāma Komisijas

izteikumos un 1998. gada decembrī Vīnē notikušajā ES Paplašināšanās padomes sanāksmē. Rekomendācijās padomei Komisija atzīmēja Latviju kā vienīgo "B" grupas kandidātvalsti, ar kuru tā sauktās būtiskās (*substantive*) pievienošanās sarunas "varētu sākties 1999. gadā"¹⁰. Pēc tam kļuva zināms, ka Komisija bija domājusi, ka padome noteiks 1999. gadu par sarunu sākšanas laiku, bet Vīnē tas nenotika. ES starptautiskās problēmas, it sevišķi Vienotās lauksaimniecības politikas reforma, ko vēlāk daļēji atrisināja ES Berlīnes augstākā līmeņa tikšanās laikā 1999. gada martā, aizkavēja ES paplašināšanās tālākvirzībā Vīnē.

Pirmspievienošanās finansēšana

Pievienošanās procesā pamatīgi jāpēta arī pirmspievienošanās fondu loma. Šie fondi – ar pirmajām izmaksām 2000. gadā, papildu "jaunajai PHARE programmai" – ir pazīstami kā ISPA (*Instrument for Structural Policies Pre-Accession* – Pirmspievienošanās strukturālās politikas dokuments par mērķa asignējumiem transportam, sakariem un vides aizsardzībai) un SAPARD (*Community Support for Pre-Accession Measures for Agriculture and Rural Development* – Kopienas palīdzība pirmspievienošanās pasākumiem lauksaimniecībā un lauku attīstībā) Centrāleiropas un Austrumeiropas kandidātvalstīm pirmspievienošanās periodā. Tie ir līdzīgi strukturālajiem fondiem un var lielā mērā noteikt kandidātvalstu iekšējo attīstību, tāpat kā līdz šim to pareizas izmantošanas gadījumā darījuši strukturālie fondi ES ekonomiski atpalikušākajās valstīs. Pat pirms to ieviešanas šie fondi jau palīdz valstīm, kas atrodas pievienošanās procesā.

Piemēram, SAPARD divkāršos fondus, ko Latvija 2000. gadā investēs lauku apvidos, un ISPA var būt divkārt lielāks par SAPARD. Reģionālā sacensība pēc šiem fondiem ir kļuvusi spēcīgāka, ieskaitot visbagātāko reģionu – galvaspilsētu Rīgu, un rezultātā tā ļoti palielinājusi sabiedrības informētību par jautājumiem, kas saistīti ar integrāciju ES. Šis ieguvums var tikai palielināt sastāvdaļu "Saikne ar pilsoni" (kas veidota, lai radītu sabiedrības atbalstu ES integrācijai) nākamajās PHARE atbalsta programmās. Latgale Austrumlatvijā ir favorīte kandidātu vidū kā visnabadzīgākais reģions Austrumeiropā. Turpretī citi reģioni šajā programmā tiks iekļauti atkarībā no to spējas izstrādāt vislabākos projektus un izveidot atbilstīgu institucionālu ietvaru, kā, piemēram, reģionālās attīstības aģentūras, kurās ietilpst vietējā pašvaldība un privātais sektors.

Iekšējās diskusijas par integrāciju ES

Tā kā pirmspievienošanās finansējums izpaužas redzamākos reālās dzīves labumos, minimālās politiskās diskusijas Baltijā pret dalību ES, visticamāk, noplaks. Vienīgais diskutējamais jautājums palicis – kā iestāties, kā arī prioritāšu izvēle nacionālajos integrācijas plānos, kurus katru gadu atjauno. Piemēram, Latvijā ierēdņu augstākais ešelons jau divus gadus nav izrādījis nekādu pretestību ES paplašināšanai. Tā kā politiskā elite ir kategoriski par iestāšanos ES, iespējams, ka vienkārši ir pārāk bīstami tai oponent.

Pastiprināta birokrātiska pretestība iekšējām reformām prasījusi lielāku caurskatāmību un finanšu kontroli ministrijās un to pārraudzītajās iestādēs. Iekšējās reformas,

kuras tika sāktas pēc neatkarības atjaunošanas, tagad cieši saistītas ar ES integrācijas prasībām. Šī reforma ir vēl viena joma, kurai piemīt liels potenciāls sabiedrības atbalsta radišanai par labu ES, jo sabiedrība visās trijās Baltijas valstīs kļuvusi skeptiski noskaņota pret valdības spēju atrisināt galvenās ar korupciju un organizētās noziedzības likvidēšanu saistītās problēmas, bet ES ir reputācija, ka tā var ietekmēt pārmaiņas uz labo pusi.

Reģionālā reforma

Pirmspievienošanās finansējums sakrīt ar reģionālo reformu Latvijā un var nospēlēt izšķirīgo lomu valsts lēmumā aizstāt padomju okupācijas laikā izveidotos 26 rajonus ar vai nu deviņiem reģioniem plus Rīgu, vai četriem reģioniem plus Rīgu. Spēcīgs, neoficiāls ES arguments diskusijā ir tas, ka formula "4+1" palielinātu finansējuma ieguves un realizācijas efektivitāti. Mazākais reģionu skaits atbilst četriem vēsturiski noteiktajiem Latvijas kultūras novadiem un var tikai vairot ES popularitāti, kad diskusijas beigsies un neoficiālā ES nostāja nokļūs līdz sabiedrībai. Arī Igaunija samazina reģionu skaitu, bet Lietuva noteikusi 10 reģionu.

Sociālā dimensija

Kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā jau parādījušies ieguvēji un zaudētāji. Šī parādība jāanalizē, lai izpētītu turpmākās tendences, Baltijas valstīm pastiprināti integrējoties ES.

Pašreizējā situācija

1997. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju (PPP USD – pirktpējas paritāte ASV dolāros) Baltijas valstīs procentuāli no ES vidējā (sk. 1. tabulu) veidoja 27 procentus Latvijā, 30 procentu Lietuvā un 37 procentus Igaunijā. Vidējais rādītājs ES kandidātvalstīs bija 40 procentu.

Dzīves līmeņa novērtējums tomēr ir atkarīgs ne tikai no cipariem naudas izteiksmē, bet arī no citiem rādītājiem, kas atspoguļo dzīves kvalitāti. Šim nolūkam 1990. gadā ANO ieviesa Tautas attīstības indeksu (TAI). TAI balstās uz trim parametriem: mūža ilguma rādītājs, izglītības rādītājs un ienākumu rādītājs uz vienu iedzīvotāju. Pēc šā rādītāja attiecīgi sarindotas visas ANO dalībvalstis.

1. tabula

Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, izmantojot pirktpējas paritāti (pašreizējās cenās, ASV dolāros)

Valsts	1995	1996
Dānija	21 529	22 314
Igaunija	4138	4431
Latvija	3291	3484
Lietuva	4014	4273
Somija	17 787	18 657

Avots: 1998. gada Latvijas statistikas gadagrāmata, 319. lpp.

Piezīme. Pirktpējas paritāte (PPP) ir definēta kā valsts naudas vienību skaits, kāds nepieciešams, lai nopirktu tādu pašu daudzumu preču un pakalpojumu vietējā tirgū, kādu varētu nopirkt par vienu dolāru Amerikas Savienotajās Valstīs.

Šie dati (2. tabula) rāda, ka pārejas periodā trīs Baltijas valstis ir pārdzīvojušas nopietnu sociālu traumu, kas pārvietojuši tās no valstu grupas ar augstu TAI uz grupu ar vidējiem TAI līmeņa rādītājiem. Latvija piedzīvojuši spēcīgāku sociālo traumu, nekā tas bijis Igaunijas un Lietuvas gadījumā. Latvija 1998. gadā ir noslīdējusi uz 92. pozīciju no 48. pozīcijas 1995. gadā, bet pacēlusies uz 74. pozīciju 1999. gadā.

Nabadzība ir nopietna problēma. Atstatums starp bagātajiem un nabadzīgajiem vēl arvien pieaug. Redzamākas kļūst sociālās slimības. Tām vispakļautākā grupa ir bērni.

Veco cilvēku skaitliskais īpatsvars ir pieaudzis visās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, izņemot Ungāriju un Čehiju. Šis īpatsvars parāda procentuālo attiecību starp 60 gadus sasniegušiem un vecākiem iedzīvotājiem un iedzīvotājiem, kas ir vecumā no 18 līdz 59 gadiem. Pēc reģistrētiem datiem, Centrāleiropā tas vidēji pieaudzis no 22,9 1990. gadā līdz 23,4 1997. gadā; Austrumeiropā – no 21,67 līdz 24,22 un Baltijā – no 22,87 līdz 24,70. Latvijā šī proporcija ir visnelabvēlīgākā – 25,50.

Sabiedrības viedoklis

Pēc PHARE veidoto 1997. gada pārskatu (3. tabula) un "Centrāleiropas un Austrumeiropas barometra" (*Central and Eastern European Barometer*, CEEB) 1996. gada datiem (4. tabula) par potenciālajiem zaudētājiem un ieguvējiem, ja Latvija iestātos ES, respondenti uzsvēra, ka viņi vairāk iegūs kā patērētāji (preču, komerciālo un sabiedrisko pakalpojumu, veselībā un izglītībā), bet ne kā ražotāji. Latvijā sabiedrības viedoklis visvairāk bažu pauž par

Latvijas lauksaimniecības nākotni: tikai 15 procentu lauksaimnieku uzskatīja, ka būs ieguvēji, kamēr 63 procenti domāja, ka būs zaudētāji. Tajā pašā laikā visi uzskatīja lauksaimniecību par svarīgu. Līdz šim lauku apvidi zaudējuši vairāk nekā pilsētas, un tas ietekmē to attieksmi pret ES.

2. tabula

Baltijas valstu TAI vērtība un TAI vieta, 1993–1999

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Igaunija							
TAI vērtība	0,872	0,867	0,862	0,749	0,776	0,758	0,773
TAI vieta	34.	29.	43.	68.	71.	77.	54.
Latvija							
TAI vērtība	0,868	0,865	0,857	0,820	0,711	0,704	0,744
TAI vieta	35.	30.	48.	55.	92.	92.	74.
Lietuva							
TAI vērtība	0,881	0,868	0,769	0,719	0,762	0,750	0,761
TAI vieta	29.	28.	71.	81.	76.	79.	62.

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1998. Rīga, 1998, 12. lpp.

Piezīme. Pirmā ciparu rinda par katru valsti rāda TAI vērtību, bet otrā – vietu ANO dalībvalstu vidū.

PHARE 1997. gada pārskats arī rāda, ka 21 procenti respondentu domājis, ka grupas ar zemiem ienākumiem no integrācijas ES iegūs, 27 procenti uzskatījuši, ka zaudēs, bet 18 procentu atbildējuši, ka nekādas izmaiņas nejutīs, kamēr 34 procentiem atbildes nebija. CEEB dati rāda, ka

26 procenti Latvijas respondentu uzskatījuši, ka grupas ar zemiem ienākumiem iegūs, 28 procenti – būs zaudētāji, bet 22 procenti – izmaiņas nejutīs.

Sociālā atstumtība

Mēs esam vienisprātis ar Andrašu Inotai,¹¹ ka ieguvēji un zaudētāji ir “radušies” ne tikai pievienošanās sagatavošanas gaitā, bet parādās arī sakarā ar transformācijas un globalizācijas norisēm. Tie, kas ir atstumti tagad, iespējams, tādi paliks arī pēc pievienošanās ES. Atstumtie nevarēs pilnā mērā izmantot no iestāšanās ES radušās priekšrocības.

Sociālā atstumtība parādās, ja nedarbojas viena vai vairākas no šādām četrām sistēmām:

- demokrātiskā un tiesiskā sistēma, kas veicina pilsonisko integrāciju;
- darba tirgus, kas veicina ekonomisko integrāciju;
- labklājības stāvokļa sistēma, kas veicina tā saukto sociālo integrāciju,
- ģimenes un kopienas sistēma, kas veicina cilvēku savstarpējo integrāciju.

3. tabula

**Respondentu uzskati par ieguvējiem un zaudētājiem
(PHARE 1997) (procentuāli no visiem respondentiem)**

*Vai jūs domājat,
ka šādas grupas Latvijā iegūs
vai zaudēs laikā, kad saiknes
starp Latviju un Eiropas Savienību
kļūs arvien ciešākas?*

Kas, pēc jūsu domām, notiks ar:

	Iegūs	Zaudēs	Neietekmēs	Nezinu/ nav atbildes
Bruņotajiem spēkiem	55	2	6	37
Izglītības sistēmu	51	6	11	33
Privāto biznesu	42	11	10	37
Veselību un sociālajiem pakalpojumiem	39	6	13	41
Patērētājiem	39	8	11	41
Ierēdņiem	20	10	25	45
Fiziskā darba strādniekiem	22	22	19	37
Cilvēkiem ar zemiem ienākumiem	21	27	18	34
Valsts uzņēmumiem	19	26	9	46
Lauksaimniekiem	15	63	3	19

Avots: Projekta "Pārskats par ES informācijas pieejamību sabiedrībai (Survey on Public Access to EU Information)" gala ziņojums. Tālis Tisenkopfs un Aivars Tabūns. Rīga, 1998, 60. lpp.

4. tabula

Respondentu uzskati par ieguvējiem un zaudētājiem (procentuāli no respondentu skaita)

*Vai jūs domājat,
ka šādas grupas Latvijā
iegūs vai zaudēs laikā,
kad Eiropas Savienība palielināsies?*

Kas, pēc jūsu domām, notiks ar:

	Iegūs	Zaudēs	Neietekmēs
Izglītības sistēmu	56 (56)	10 (9)	13 (13)
Bruņotajiem spēkiem	52 (55)	6 (7)	13 (10)
Privāto biznesu	50 (65)	15 (8)	13 (7)
Valsts ierēdņiem	49 (40)	14 (15)	15 (19)

Veselību un sociālajiem pakalpojumiem	47 (53)	14 (12)	13 (12)
Valsts uzņēmumiem	47 (40)	18 (28)	12 (9)
Fiziskā darba strādniekiem	26 (37)	32 (26)	20 (14)
Grupām ar zemiem ienākumiem	26 (33)	28 (24)	22 (18)
Lauksaimniekiem	24 (38)	45 (24)	11 (18)

Avots: CEEB 7, 1996.

Piezīme. Iekavās doti vidējie dati kandidātvalstīs.

Katra respondenta izjūtas par vietu sabiedrībā ir atkarīgas no visām četrām sistēmām. 5. tabula sniedz datus par sociālās atstumtības apmēru Igaunijā, Latvijā un Lietuvā pēc 1994. gada NORBALT pārskata.¹² Pēc šiem datiem, vairāk nekā puse Baltijas iedzīvotāju atrodas vidējā riska kategorijā nokļūšanai sociāli atstumto grupā, gandrīz trešā daļa atrodas zema riska kategorijā, bet piektā daļa – augsta riska kategorijā. Procentuāli no visiem iedzīvotājiem augsta riska grupa katrā valstī veido 15,1 procentu Igaunijā, 24,7 procentus Latvijā un 16,1 procentu Lietuvā.

Latvija bija visaugstāk attīstītā padomju republika, bet Latvijas rādītāji ir augstāki tāpēc, ka laikposmā no 1992. gada līdz 1994. gadam IKP kritās straujāk, iedzīvotāji kļuva nevienlīdzīgāki un liela to daļa bija nepilsoņi. Dati rāda, ka Baltijas valstīs sociālās atstumtības augstā riska grupā pamatiedzīvotāji veido mazāku daļu (16,6 procentus) nekā krievi (22,50 procentu) un citas tautības (21,0 procenti).

Dzimums. Sievietēm ir lielāks risks nokļūt sociālā atstumtībā nekā vīriešiem – tas saistīts ar sieviešu tradicionālo lomu sabiedrībā, no kā izriet viņu labprātīgā atteikšanās iet darbā, un arī no vientuļiem vecākiem lielākā daļa ir sievietes. Tāpat sievietes ir mazāk politiski aktīvas nekā vīrieši.

Vecums. Cilvēkiem agrīnā vidējā vecumā (31–45) konstatēts vismazākais risks nokļūt sociālā atstumtībā. Ātri mainīgā sabiedrībā tās visaktīvākā daļa atrodas šajā grupā, tā ir nobriedusi, elastīga un spēj piemēroties apstākļu maiņai. Tiem, kam ir mazāk par 30, risks ir lielāks, jo viņu piedalīšanās sabiedrības norisēs lielā mērā ir atkarīga no panākumiem nokļūt darba tirgū. Visaugstākais riska līmenis ir visvecākajā grupā (vecākiem par 60 gadiem).

Izglītība. Ļaudis ar augstskolas izglītību zaudējuši vismazāk, bet tie, kam ir tikai sākumizglītība vai pamatizglītība, ir riskam vispakļautākie.

Nevienlīdzība un nabadzība. Iedzīvotāju noslāņošanās pēc to materiālā stāvokļa turpinās. Latvijā *Gini* indekss, pēc 1998. gada mājsaimniecības budžeta pārskata datiem, bija palielinājies līdz 0,32 salīdzinājumā ar 0,30 1996. gadā un 0,31 1997. gadā, un tas atspoguļo nevienlīdzības pieaugumu. Vairākums nabadzīgo mājsaimniecību ir tās, kurās ir bērni un bezdarbnieki.

5. tabula

Sociālās atstumtības riska sadalījums pēc respondentu dzimuma, vecuma, tautības un izglītības Igaunijā, Latvijā un Lietuvā saskaņā ar NORBALT datiem (procentos)

Sociālās atstumtības risks	Zems (0–6 labklājības zaudējums)	Vidējs (7–9 labklājības zaudējums)	Augsts (10–15 labklājības zaudējums)
Valsts			
Igaunija	29,1	55,8	15,1
Latvija	23,6	51,6	24,7
Lietuva	30,1	53,8	16,1

Dzimums			
vīrieši	36,5	50,7	12,8
sievietes	20,4	56,7	22,8
Vecums			
zem 30	28,0	56,6	15,4
31-45	35,5	54,7	9,8
46-59	29,9	51,4	18,7
virs 60	14,8	53,5	31,7
Izglītība			
sākuma	12,6	52,1	35,3
pamata	19,1	55,5	25,4
vidējā	28,7	57,4	13,9
augstākā	48,5	43,0	8,5
Tautība			
pamattautība	30,5	53,0	16,5
krievu	20,7	56,8	22,5
cita	24,7	54,3	21,0
Kopā (%)	27,6	54,0	18,4

Avots: Estonian Human Development Report 1997, p. 16.

Piezīme. Jo vairāk labklājības zaudējumu indivīdam, jo lielāka viņa sociālā atstumtība.

Pasākumi pret sociālo atstumtību

Sociālā – vishumānākā dimensija ir ļoti atkarīga no ekonomiskās un politiskās dimensijas. Vidusmēra cilvēkiem iespēja gūt labumu no integrācijas ES ir cieši saistīta ar iekšējo lēmumu pieņemšanas kvalitāti un caurskatāmības pakāpi.

Latvijas sociālās labklājības modeli veido citu valstu sociāldemokrātisko, konservatīvo un liberālo modeļu sajau-

kums. Pēdējos gados novērota augsta labklājības pakalpojumu komercializācijas pakāpe, un tā ietekmējusi pārtikas cenas, apgādi ar dzīvokļiem, transportu un sakarus, izglītību un citus pakalpojumus. Tomēr vērtību orientācija sabiedrībā vēl arvien ir vairāk egalitāra nekā liberāla, pretēji tai, kāda vērojama politiskajā elitē.

Politiskā elite ir izveidojusi ASV sabiedrībai tuvu sociālās politikas modeli, tomēr dodot priekšroku Eiropas modelim, kurā dominē sociāldemokrātiskas iezīmes. Latvija ir ratificējusi Eiropas Konvenciju par cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību (1953) un tās Protokolu. 1997. gada maijā Latvija parakstīja Eiropas Sociālo hartu. Notiek likumdošanas saskaņošanas process, bet amatpersonas kā galveno argumentu pret piemērošanos Eiropas līmenim darba ņēmēju aizsardzībā pašreizējos apstākļos vienmēr atzīmējušas ekonomikas rādītāju zemo līmeni.

ES pamatdokumenti (Romas līgums, jaunais Amsterdamas līgums) uzsver pieaugošo ekonomiskās un sociālās jomas savstarpējo atkarību. Tie pamatojas uz atšķirības izpratni starp darba tirgu un preču un pakalpojumu tirgu. Eiropas nodarbinātības stratēģija prasa vairāk ieguldīt cilvēku resursos. Visās trijās Baltijas valstīs politiskajai elitei jāpaaugstina izpratne par to, ka sociālā politika ir svarīgs ekonomiskā progresā faktors.

Sociālā drošība un strādājošo tiesības

Tradicionālā sociālās drošības koncepcija, kas definēta tādos starptautiskos tiesību tekstos kā Starptautiskās nodarbinātības organizācijas (ILO) 102. konvencija par sociālās drošības aizsardzības minimālajām normām, atsaucas

uz sociālo risku vai sociālo nejaušību sarakstu. Igaunu, latviešu un lietuviešu amatpersonas sociālo likumdošanu uzrakstījušas saskaņā ar šo konvenciju. Sociālā apdrošināšana Igaunijā, Latvijā un Lietuvā tika restrukturēta, balstoties uz sociālās apdrošināšanas pamatprincipiem tirgus ekonomikas apstākļos. Pievienošanās ES nozīmēs stingrāku to īstenošanas kontroli.

Tā kā iestāšanās ES uzlabos sociālās drošības tīklu, tad no šā viedokļa visas riska grupas var tikt uzskatītas par ieguvējām. Vismaz riska grupu tiesiskajām pozīcijām jāklūst stingrākām, un darba ņēmēju sociālo tiesību aizsardzībai vispār jāuzlabojas.

Valsts pārvalde

Iespēja izmantot priekšrocības no Baltijas iestāšanās ES ir cieši saistīta ar efektīvas pārvaldes, infrastruktūras attīstību un ekonomiku kopumā. Piemēram, labumi, ko var iegūt no tūrisma, ir lielā mērā atkarīgi no valsts politikas tūrismā.

Pašreizējais integrācijas process jau tagad uzliek lielu slodzi birokrātijai, kas Baltijas valstīs ir ļoti svarīgs izpildītājs, bet tas arī paver milzīgas iespējas. Latvijā apmēram 46 000 valsts ierēdņu strādā pārvaldes institūcijās, un 17 500 no viņiem atrodas valsts civildienestā (šis skaits katru gadu samazinās).

Grūti noteikt to valsts kalpotāju skaitu, kas tieši nodarbojas ar Eiropas integrācijas uzdevumiem. Katrai no 12 ministrijām ir sava Eiropas integrācijas vienība ar 5–10 darbiniekiem, un vismaz 100 ir iesaistīti Nacionālajā *acqui communautaire* pieņemšanas programmā, institūciju

un pāru projektu veidošanā. Valsts ierēdņi, kas iesaistīti šajās norisēs, t. i., ES integrācijas uzdevumos, iegūst ekspertu zināšanas un saņem īpašu apmācību, ieskaitot braucienus uz ES dalībvalstu galvaspilsētām. Šī pieredze un zināšanas ceļ viņu ieņemamo amatu prestižu, un viņi, protams, jau ir ieguvēji.

Problēma ir tā, kā pārliecināt vidējā līmeņa ierēdņus palikt ministrijās un kā paaugstināt viņu zināšanu līmeni un nodot tās zemākajiem līmeņiem. Pēc eksperta apmācības un zināšanu saņemšanas vidējā līmeņa ierēdņi bieži aiziet uz privāto sektoru.

Viens no risinājumiem, ko pašreiz būtu jācenšas ieviest, ir sociālo garantiju nodrošināšana (kā, piemēram, apmācību kursi darba iemaņu uzlabošanai) un algu paaugstināšana ierēdņu korpusa vidējam un zemākajam līmenim. Augstākās birokrātijas lielās algas nepieciešamas, lai paturētu to valsts dienestā, bet atstatums starp to un zem tās esošo algām ir pārāk liels.

Līdz nesenam laikam Latvijas augstākā ierēdniecība baudīja īpašu apmaksu, kas balstījās uz "vadības līgumiem", kuri neatklāja sabiedrībai patiesās summas. Tomēr jauna, caurskatāma un taisnīgāka algu sistēma radīs problēmu sabiedrībā, jo tā arī prasīs augstākas algas, kā, piemēram, paaugstinātu darba apmaksu skolotājiem un lielākas pensijas.

Vēl vienu risinājumu varētu dot augšējā līmeņa birokrātijas izmantošana zemāko līmeņu apmācībā, tādējādi paaugstinot arī apmācību izgājušo prestižu. Stipram civildienestam veiksmīgi jāīsteno likumdošana, ieskaitot ES prasīto *acqui*.

Pirmspievienošanās finansējums

Pirmspievienošanās fondi, par kuriem jau minēts politiskās dimensijas sadaļā, var sarežģīt situāciju ar ieguvējiem un zaudētājiem sakarā ar attiecīga finansējuma nepieciešamību. SAPARD gadījumā 50 procentu nepieciešamā finansējuma jānāk no privātā kapitāla. Šī prasība paaugstina risku, ka stiprākais ekonomiskais grupējums, piemēram, pārtikas pārstrādes rūpniecībā, var iegūt lielāko daļu no 12,3 procentiem, kuriem jānāk no valsts, lai piesaistītu atlikušos 37,5 procentus no ES. ISPA gadījumā, kur 75 procenti ES finansējuma ir domāti transporta, sakaru un vides uzlabošanai, un PHARE gadījumā, kas katram projektam prasa no 10 līdz 25 procentiem valsts pašas naudas, šī prasība rada mazāk problēmu.

Kā jau minēts iepriekš politiskās dimensijas sadaļā, pareizs pirmspievienošanās finansējuma izlietojums un it īpaši sabiedrības informēšana par tā iespējām paaugstināt dzīves līmeni un pārvērst vairākus zaudētājus ieguvējos paver plašas iespējas saņemt sabiedrības atbalstu visās trijās Baltijas valstīs.

Eiropas Sociālais fonds

Pie horizonta parādījies jauns ES fonds – Eiropas Sociālais fonds (ESF). Finansiālu palīdzību no šā fonda varēs saņemt tikai pēc pievienošanās. Tomēr apmācības semināri jau ir sākušies, jo nauda no PHARE sistēmas sociālās un ekonomiskās kohēzijas sadaļas var tikt izdalīta projektiem, kas domāti, lai samazinātu ilgstošu bezdarbu galvenokārt jauniešu un minoritāšu vidū. Ir arī

mērķfinansējums atšķirību samazināšanai starp reģioniem bezdarba ziņā un darbinieku pieņemšanas stimulēšanai mazajos un vidējos uzņēmumos.

Secinājumi

Baltijas valstis ir veikušas pāreju no komunisma uz demokrātiju un tirgus ekonomiku labāk un ātrāk, nekā varēja sagaidīt, it īpaši ņemot vērā gandrīz 50 gadu ilgo okupāciju, kad tās atradās ārkārtīgi centralizētas lielvalsts varā. Tās ir izpildījušas Kopenhāgenas politiskos un ekonomiskos kritērijus (izņemot Lietuvu, kurai, pēc 1999. gada ES Komisijas progresu ziņojuma datiem, vēl arvien īsti nav funkcionējošas tirgus ekonomikas). Šīm valstīm tomēr vēl daudz darāmā, lai uzlabotu tajās tiesisko sistēmu un mazinātu noziedzību.

Tomēr sociālais un ekonomiskais pacēlums, kā atspoguļots dažādos ANO, ES un ES dalībvalstu finansētajos socioloģiskajos ziņojumos, radījis sabiedrībai lielas izmaksas. Pēc politiskās sistēmas stabilizēšanas galvenā problēma visās trijās valstīs ir tāda ekonomiskā pieauguma nodrošināšana, kas dotu labumu lielākajai daļai pilsoņu un ne tikai nelielam augšējam slānim.

Baltijas integrācijas ES īpaša iezīme ir Baltijas sadarbības modelis – relatīvi augstais sadarbības limenis starp šīm trim valstīm, kas līdzinās skandināvu un Beniluksa modelim. Baltijas sadarbības modelis, kas ir vienīgais veiksmīgais sadarbības modelis visā bijušajā Padomju Savienībā, spēlē svarīgu lomu ES pievienošanās norisē, jo Baltija ir pieņēmusi kopēju tranzīta un muitas procedūru, kas balstās uz ES standartiem.

Baltijas tirdzniecības līgums, kas ietver arī lauksaimniecības preces, ir palīdzējis paaugstināt šo valstu preču konkurētspēju. Ja Baltijas valstis neiestāties ES vienlaikus, tad sadarbības modelis palīdzēs tām pārvarēt šādas ES politikas negatīvās sekas. Piemēram, Norvēģija nolēma nepievienoties ES pēc tam, kad 1995. gadā Savienībai bija pievienojusies Zviedrija un Somija, un tagad Norvēģija kontrolē savu robežu kā ES un Šengenas robežu.

VĒRES

¹ Taylor, P., "The European Community and the State: Assumptions, Theories and Propositions", Nugent, N. (ed.), *The European Union* 1, 1996: 109, Dartmouth, Aldershot. Teļors un citi ir izveidojuši apvienošanās teoriju, kura kvalificē tādu vairāk tradicionālu integrācijas teoriju aspektus kā neofunkcionālisms, funkcionālisms un federālisms. Pēc šīs teorijas, 80. un 90. gadu sākuma integrācijai bijis simbiotisks raksturs, jo valsts un reģionālā sistēma savstarpēji atbalsta viena otru un atrodas mijiedarbībā. Citiem vārdiem sakot, praktiska pielāgošanās vajadzībai pēc ciešākas sadarbības starp valstīm nekompromitē valstiskuma ideālu un neliecina par soli preti federālisma tūkstošgadei. Šis uzskats ir arī manas analīzes teorētiskais pamats.

² Taylor (1. vēre), 139. lpp.

³ Amsterdamas līgums (1999. gada 1. maijs) ietver visus ES līgumus, ieskaitot pēdējās izmaiņas un papildinājumus.

⁴ Taylor (1. vēre), 139. lpp.

⁵ The Economist, "Enlarging the EU: A New Pace?", pp. 32-33.

⁶ Institute of European Affairs. 1999. *Agenda 2000: Implications for Ireland*. Dublin, V.

⁷ *Agenda 2000*, IX.

⁸ Analīzi par sadarbību starp Baltijas valstīm sk. šajā grāmatā: "Baltijas vienotības meklējums: himēra vai realitāte?".

- ⁹ Uniting Europe. 66 (13 Sept. 1999): 3–4. Brussels. No “15 punktiem par bažām” 13 ir runa par ekonomiku un tirdzniecību, bet pārējie divi attiecas uz politiskiem un drošības jautājumiem.
- ¹⁰ Analīzi par Baltijas valstu pievienošanās procesu ES sk. šajā grāmatā: “Pievienošanās ES un NATO: Baltijas drošības perspektīvas uz 21. gadsimta sliedzi”.
- ¹¹ Sk.: Inotai, A., Lejiņš, A. (eds.), “Winners and Losers in EU Integration in the Czech Republic, Hungary, Poland, the Slovak Republic, and Slovenia” 1999.
- ¹² Tas ir darbs ar sociālajiem datiem, pie kura nepārtraukti strādā Ziemeļvalstis un Baltijas valstis.

Pirmpublicējums angļu valodā: “The Baltic States: The Political and Social Dimensions”, Tang, H. (ed.), *Winners and Losers of EU Integration. Policy Issues for Central and Eastern Europe*, World Bank, Bertelsmann Stiftung, Washington, 2000.

PIEVIENOŠANĀS ES UN NATO: BALTIJAS DROŠĪBAS PERSPEKTĪVAS UZ 21. GADSIMTA SLIEKŠŅA

Ievads

Šis nodaļas mērķis ir novērtēt triju Baltijas valstu drošības perspektīvas astoņus gadus pēc to neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. 20. gadsimta vēsture pārsvarā ir bijusi īstena katastrofa Igaunijai, Latvijai un Lietuvai: divi postoši "karstie kari" un ilgs "aukstaiss karš", kura laikā tās gandrīz piecdesmit gadu okupēja pasaules mēroga lielvalsts. Rezultātā divas Baltijas tautas – igauņi un latvieši – bija nonākušas pie robežas, aiz kuras tām draudēja iznīcība kā nācijām.

Padomju impērijas sabrukums, kura īstenošanā Baltijas tautām bija nozīmīga loma, tūkstošgades noslēgumā neatnesa garantētu mieru, drošību un augstu dzīves līmeni. "Atgriešanās Eiropā" ir izrādījies grūts ceļojums, kas nes sev līdzī jaunas izmaksas, briesmas un spēka pārbaudījumus. Baltijas valstis, kuru kopējā platība ir 175 000 km² un kurās ir ap 7,8 miljoniem iedzīvotāju, veido jutīgu drošības telpu gar vēl joprojām pastāvošo lūzuma līniju, lai gan šī līnija zaudē savu nozīmi, pasaules ģeopolitiskajam centram pārvietojoties uz Āziju. Kaut arī šī līnija, kuru ir radījuši vairāki Austrumu un Rietumu konflikta gadsimti, turpinoties Krievijas lejupslidei, aizvien vairāk

kļūst par sociāla un ekonomiska sadalījuma līniju, tomēr vecie priekšstati un paradumi "vecajos Rietumos" un Krievijā ietekmē Baltijas valstu centienus panākt drošību, kura galu galā tiek definēta kā pilnvērtīgas dalībvalsts statuss ES un NATO.

Pētot Baltijas valstu drošību un dubultpaplašināšanos, kas šobrīd pārveido transatlantisko telpu, īpaši asi izvirzās Baltijas valstu drošības problēma – gan tad, kad tās bija neatkarīgas valstis pirms Otrā pasaules kara, gan arī tad, kad tās bija "bijušās Padomju Savienības republikas" vakar, gan arī Krievijas kaimiņzemes šodien, kā arī pilntiesīgas transatlantiskās kopienas dalībnieces ne pārāk tālā nākotnē.

1991. gadā, kad tikai četrus mēnešus pirms Padomju Savienības gala oficiālās pasludināšanas Baltijas valstis atguva savu neatkarību, tikai retais būtu riskējis apgalvot, ka šīs trīs mazās valstis spēs saraut ģeopolitiskās važas, kuras tām bija uzlicis 20. gadsimts, un ka tās būs nogājušas lielu ceļa daļu, lai pievienotos Eiropas valstu saimei. Tomēr gadsimta noslēgumā ir noticis tieši tas.

1998. gada februārī Baltijas valstis kļuva par ES asociētajām dalībvalstīm un ar tām arī tika uzsāktas iestāšanās sarunas, kurās Igaunija ir soli priekšā pārējām valstīm. Vēl vairāk – pirms gada Madrides tikšanās laikā NATO netieši norādīja uz Baltijas valstīm kā uz dalībvalsts statusa kandidātēm nākotnē, kas bija nopietna norāde uz principu, kurš tika pastiprināts 1999. gada NATO 50. gadadienai veltītās tikšanās laikā Vašingtonā, kurā Baltijas valstis tika tieši nosauktas par potenciālām dalībvalstīm.

Ekonomiski visas trīs valstis piedzīvoja grūtības 1998.–1999. gadā sakarā ar Krievijas tirgus sabrukumu. Tomēr galarezultāts būs pozitīvs tādā ziņā, ka paātrināti

notiek tirgus pārorientēšanās uz Rietumiem, kas padarīs Baltijas valstis vēl mazāk atkarīgas no Krievijas depresīvās ekonomikas un diskriminējošās tirdzniecības politikas. Ja uz kooperatīvo drošību balstītā jaunā Eiropas drošības arhitektūra spēs pārvarēt Austrumu un Rietumu sadalījuma līnijas, kas ir veidojušās kopš 13. gadsimta, tad būs ielikts pamats, lai nākamajā gadsimtā atrisinātu Baltijas drošības "mīklu". Pat tad, ja šis lielais miera projekts neizdosies tādēļ, ka Krievija nespēs samierināties ar impēriskās slavas zaudējumu, iekšējo problēmu un reālo draudu no Dienvidiem un Austrumiem apsēstā Krievija būs pārāk aizņemta, lai spētu destabilizēt Baltijas valstis, kuras veidojas par ekonomisko areālu, kas dod savu ieguldījumu Krievijas valūtas ienākumos.

Fons

1997. gads bija svarīgs gads Baltijas drošībai; ES nolēma sākt paplašināšanās procesu uz austrumiem un iekļaut vienu Baltijas valsti – Igauniju iestāšanās sarunās, tā sauktajā paātrinātajā līmenī; NATO Madrides augstākā līmeņa tikšanās laikā nolēma uzņemt savā sastāvā Poliju, Ungāriju un Čehijas Republiku un netieši norādīja uz Baltijas valstīm kā uz tādām, kas gūst panākumus ceļā uz dalību organizācijā.

Tajā pašā gadā ES un NATO noslēdza partnerības līgumus ar Krieviju, turklāt atšķirībā no ES, kuras attiecības ar Krieviju pārsvarā ir ekonomiskas un politiskas un kurām ir tikai netieša saistība ar drošību, NATO un Krievijas Pamatakti, kā arī NATO un Krievijas Kopīgā

pastāvīgā padome jau pēc savas definīcijas ir "tiešās drošības" pasākumi un ir tieši saistīti ar Baltijas drošību. NATO un Krievijas attiecības to ietekmēs pozitīvi, ja tās atvieglos Baltijas iestāšanos NATO, vai arī negatīvi, ja tās to kavēs.

Vienlaikus Baltijas valstis, ņemot vērā pirmskara pieredzi, kad tās Otrā pasaules kara priekšvakarā, 1939.–1940. gadā, izrādījās sašķeltas un viegls laupījums Hitleram un Staļinam, 1997. gada 1. janvārī īstenoja sava brīvās tirdzniecības līguma pirmo posmu – tirdzniecības barjeru atcelšanu lauksaimniecības produkcijai. Šīs barjeras grūtā pārvarēšana padara Baltijas valstis unikālas – ne Ziemeļvalstu, ne arī Beniluksa valstu subreģionālās sadarbības modeļi nav spējuši to sasniegt. Baltijas valstu sadarbība, arī tās militārā dimensija, ir visveiksmīgākais reģionālās sadarbības piemērs Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā pēc padomju impērijas sabrukuma.

Ir izveidots uz Ziemeļvalstu modeli balstīts sadarbības reģionālais satvars, kas devis iespēju noslēgt līgumus, kuri pārsniedz brīvās tirdzniecības līguma ietvarus, atcelt muitas ārpustarifu barjeras un ieviest kopīgas tranzīta procedūras, kas pamatojas uz ES normām un noteikumiem. Par spīti spriedzei, kuru Baltijas valstu attiecībās izraisa sāncensība par pievienošanos ES, kā arī savstarpējā ekonomiskā konkurence, šajās valstīs pakāpeniski tiek ieviestas "četras brīvības" (cilvēku, kapitāla, preču un pakalpojumu brīva kustība).

Lai gan NATO (un arī ASV, kā to izsaka Baltijas valstu un ASV harta) veicina Baltijas valstu savstarpējo sadarbību, kaut arī, kā tiek apgalvots, katra valsts tiks novērtēta individuāli, ES gadījumā situācija ir gluži pretēja. Baltijas valstis šajā ziņā no ES "neieģūst punktus"; faktiski ES

pieeja – triju Baltijas valstu diferenciācija – zināmā mērā izraisa spriedzi šo valstu attiecībās un galu galā var destabilizēt situāciju, ja ar Latviju un Lietuvu tuvākajā laikā nesāksies reālas iestāšanās sarunas. Tajā pašā laikā ES pieeja ir izsaukusi Igaunijas pozitīvu reakciju, un to ap-sveiktu arī Latvija un Lietuva, ja tām būtu dota tāda pati iespēja kā Igaunijai; nepieciešamība tikt vaļā no “bijušās PSRS republikas” birkas un tikt respektētām Rietumos ir ārkārtīgi svarīgs katras valsts nacionālās drošības poli-tikas uzdevums.

Šī nodaļa aprobežojas ar ES un NATO paplašināšanās ietekmi uz Baltijas valstu drošību. Analīzes galvenā hipo-tēze ir tā, ka Baltijas valstis, kaut arī ātruma ziņā pastāv atšķirības, ir stabili iekļāvušās ES integrācijas procesā, taču NATO integrācijā tas notiek daudz mazākā mērā. Pēc ES Luksemburgas tikšanās 1997. gadā, kā arī pēc vēlākā-jām tikšanās reizēm ceļa rādītāji uz dalību ES ir kļuvuši skaidrāki, tomēr, lai gan “Krievijas faktora” nozīme mazi-nās, to aizvieto jautājums par ES nespēju īstenot iekšējās finanšu un institucionālās reformas, kas tagad sāk kļūt par galveno traucēkli Baltijas valstu dalībai ES.

ES Komisija iedrošināja Latviju (un tas vēlāk tika ap-stiprināts Vīnes augstākā līmeņa tikšanās laikā 1998. gada decembrī), ka reālas iestāšanās sarunas tiks uzsāktas 1999. gadā. Lai gan Lietuva tika uzslavēta par sasniegto pro-gresu, gadskaitlis “1999” novērtējumā netika pieminēts.

Lai arī pievienošanās ES ir grūtāk sasniedzama, runā-jot par dalību NATO, “spēku samērs” (lietojot marksistu terminu) kā Rietumos, tā arī Krievijā ir mazāk labvēlīgs Baltijai. NATO nav 80 000 lappušu *acquis*, kura ieviešana ir iestāšanās priekšnoteikums. Lēmumam būs pārsvarā politisks raksturs, kā tas bija ar trim Centrālās Eiropas un

Austrumeiropas valstīm, kas jau ir uzņemtas, – un varbūt pat vēl lielākā mērā; Baltija atrodas daudz tuvāk Krievijai nekā tagadējās trīs jaunās dalībvalstis.

Krievijas pretestība Baltijas valstu dalībai NATO ir galvenais šķērslis, turklāt baltiešu "lobijs" NATO pamatā ir tikai ASV un Dānija. ASV loma Baltijas valstu dalībai NATO ir noteicošā, tomēr pastāv arī nepārprotama vēlme radīt pārtraukumu paplašināšanas procesā, pirms alianses sistēma ir "sagremojusi" pirmās trīs Austrumu dalībvalstis, turklāt pašā sistēmā notiek pārmaiņas, atbildot uz jauniem draudiem un izaicinājumiem.

Tomēr Baltijas drošības trūkums ir arī Eiropas drošības trūkums tādā ziņā, ka Krievijas ārējā un drošības politika pret šīm "bijušajām Padomju Savienības republikām" ir barometrs, kas parāda, cik lielā mērā Krievija spēj atteikties no savas padomju pagātnes. Ja Krievija turpinās uzskatīt šīs valstis par savu īpašo sfēru un arī, ka to inkorporācija Padomju Savienībā 1940. gadā bijusi likumīga, tad Eiropas drošības modelis, kas balstās uz kooperatīvo drošību nākamajam gadsimtam, būs tikai vēlamā uzdošana par īstenību un starpvalstu attiecības var atgriezties pie tām, kuras bija dominējošās šajā gadsimtā.

Kā savā pētījumā par NATO paplašināšanos uz Baltijas valstīm norāda Stīvens Blanks, tas var notikt tādēļ, ka jebkāda veida "draudi Baltijas valstīm vai arī to samazinātas drošības pieļaušana pakļauj draudiem arī citas Baltijas jūras baseina valstis un tādējādi arī visu Eiropu"¹. Blanks citē Vācijas bijušo aizsardzības ministru Folkeru Riī, kurš teicis, ka "Baltijas valstis faktiski ir poligons, kurā tiek meklēti risinājumi tam, kā pārveidot NATO misijas, NATO teritoriālo apjomu, attiecības starp Savienotajām Valstīm un to sabiedrotajiem Eiropā, kurā tiek paustas

cerības sadarbībai ar Krieviju, un kopumā poligons, lai uzceltu Eiropu tādu, kādu mēs to vēlētos redzēt”².

ASV un Baltijas harta (parakstīta 1998. gada 16. janvārī), paziņojums par to, ka Baltijas valstis ir nākamās NATO dalībvalstis, un, protams, Krievijas pašas 1997. gada oktobrī piedāvātās drošības garantijas Baltijas valstīm apstiprina iepriekš citēto apgalvojumu pareizību. Tomēr Baltijas drošības interešu pamatotības atzīšana ir tikai viena daļa no Baltijas drošības vienādojuma, kuram nepieciešams vēlams atrisinājums – kā to formulē Latvijas Ārpolitikas koncepcija, “valsts neatkarības.. neatgriezeniskuma nodrošināšana”. Šajā ziņā nav neviena labāka risinājuma par dalību NATO, taču vienādojuma trūkstošā daļa atspoguļo vairākuma NATO valstu vilcināšanos iekļaut Baltijas valstis nākamajā paplašināšanās kārtā.

Baltijas valstis kopā ar Somiju un Poliju 1918.–1920. gadā sekmīgi atdalījās no Padomju Krievijas, sakaujot Sarkano armiju, taču atšķirībā no Somijas un Polijas 1940. gadā tika iekļautas Padomju Savienības sastāvā. Lai gan Rietumu demokrātiskās valstis šo aneksiju neatzina, Rietumi “aukstā kara” gados nepielika kaut cik ievērojamas pūles, lai notiktu Baltijas valstu “finlandizācija” vai “polonizācija” attiecībā pret Padomju Savienību.

Baltijas valstis kļuva par Krievijas provincēm Padomju Savienības ietvaros, turklāt pēdējās nacionālo teritoriālo bruņoto spēku pazīmes tika likvidētas piecdesmitajos gados. Visas trīs mazās valstis tika pakļautas tam, ko varētu nosaukt par etnisku tīrīšanu, kurai sekoja sistemātiska rusifikācija, kas gan Baltijas valstis neskāra vienādā mērā. Latvijai nācās uzņemt galveno rusifikācijas triecienu, kamēr Lietuva, kura atradās vairāk perifērijā un kuras rūpniecības bāze bija mazāka nekā Latvijai un Igaunijai,

spēja rusifikācijas vilnim pretoties. Neatkarības atjaunošanas brīdī latviešu un igauņu īpatsvars viņu etniskajā dzimtenē bija sarucis līdz tikai attiecīgi nedaudz vairāk par 50 un 60 procentiem.

Lai gan igauņu un latviešu demogrāfiskā situācija pēc Krievijas impēriskās pārvaldes sabrukuma 1991. gadā un Krievijas armijas izvešanas 1994. gadā pakāpeniski uzlabojas, šis ilgstošās okupācijas aspekts ir atstājis Padomju Savienības mantojumu ļoti lielas krievu minoritātes formā, kura Latvijā veido 30 procentu (no kuriem 10% ir Latvijas pilsoņi, kuri pieder pie Latvijas vēsturiskās krievu minoritātes) un Igaunijā 28 procentus (atšķirībā no Latvijas Igaunijā bija mazāka krievu vēsturiskā minoritāte), – un tam abās valstīs ir sekas drošības jomā, jo Krievija, maskējoties ar cilvēktiesībām, izmanto šo minoritāti kā savas ārpolitikas instrumentu pret Baltijas valstīm.

Savukārt Lietuva, kuras krievu minoritāte veido tikai 8% no visiem iedzīvotājiem (otra lielākā minoritāte – 8% – ir poļi), “mantoja” Krievijas dzelzceļa un militārā tranzīta tiesības, kas savieno Baltkrieviju ar Kaļiņingradu, kā arī pašu anklāvu, kurš ir iespiests starp Lietuvu un Poliju.

Lai gan Krievijas tranzīta tiesības caur Lietuvu nav salīdzināmas ar “Dancigas koridora” nozīmi, salīdzinājums būs vietā, ja uz kolektīvo drošību balstītā drošības sistēma sabruks. Kaļiņingradas anklāvs nenoliedzami ir faktors, kas jāņem vērā turpmākajā NATO paplašināšanās procesā. Pēc Polijas iekļaušanās NATO sastāvā Lietuva ir kļuvusi par NATO robežvalsti, vienlaikus robežojoties arī ar Krieviju rietumos (Kaļiņingrada) un Baltkrieviju austrumos. Kā izteicās kādreizējais Lietuvas ārlietu ministrs Audris Butkevičs, tas var nostādīt Lietuvu “ārkārtīgi vārīgā stāvoklī”.³

Ir grūti pateikt, kurš piecdesmit okupācijas gadu mantojums – tranzīta tiesības vai arī lielā krievu minoritāte – var kļūt par galveno draudu Baltijas valstu drošībai gadījumā, ja Rietumu “eksperiments”⁴ ar Krieviju neizdosies un Maskavā pie varas nāks revanšisma spēki. Teorētiski Krievija, sliecoties dominēt pār saviem vistuvākajiem kaimiņiem un sastopot tikai vāju pretestību Rietumos, lai destabilizētu Baltijas valstis, var izmantot abus faktoros. Kā parāda PSRS vēsture, īpaši jau notikumi, kas noveda pie Baltijas valstu aneksijas 1940. gadā, agresijas aktu attaisnošanai var izmantot jebkuru ieganstu.

ES ceļa karte

Baltijas valstu atrašanās neapskaužamajā “padomju geto”, kas gan nebija to pašu vaina, sākotnēji kavēja šo valstu integrāciju ES. ES dalībvalstis ratificēja Eiropas līgumus ar visam trijām Baltijas valstīm tikai 1997. gada beigās, un tie stājās spēkā 1998. gada 1. februārī. Tās bija sekas tam, ka Padomju Savienība sabruka tikai 1991. gadā: citas Centrālās Eiropas un Austrumeiropas kandidātvalstis, izņemot Slovēniju, izkļuva no toreiz vēl pastāvošās Padomju Savienības orbītas jau 1989. gadā un par asociētajām valstīm kļuva agrāk. Slovēnija kļuva par ES asociēto valsti 1996. gadā – pēc tam, kad Slovēnija un Itālija atrisināja ar Itālijas izvirzītajām prasībām īpašuma jautājumos saistīto problēmu.

Šis vēstures noteiktais grafiks tomēr nenožīmē, ka tagad Baltijas valstis atpaliek no Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm. ES Komisijas 1996. gada beigās iesniegtais iekšējais ziņojums, kurš novērtēja desmit Cen-

trālās Eiropas un Austrumeiropas valstis, parādīja, ka Čehija, Ungārija, Slovēnija, Slovākija un Igaunija bija pirmajā – ekonomiski visattīstītākajā grupā. Polija, Lietuva un Latvija bija ierindotas otrajā grupā, bet Rumānija un Bulgārija novērtētas ka tādas, kas tālu atpaliek no dalībvalstīm izvirzītajām prasībām.⁵

Tomēr, ja Ziemeļvalstis nebūtu enerģiski lobējušas Baltijas valstis, tās varēja "izkrist ārā no Eiropas". 1994. gada 4. oktobrī ES ārlietu ministru tikšanās laikā Luksemburgā tika nolemts iekļaut Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu ārlietu, finanšu, iekšlietu, transporta un vides ministrus tā sauktajā strukturētajā dialogā ar ES. Tomēr Baltijas valstis šo valstu skaitā nebija iekļautas, un pastāvēja pilnīgi reāla iespēja, ka tās tiks atšķeltas no pārējām Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm kā īpaša "bijušo PSRS republiku" kategorija.

Pateicoties tam, ka iejaucās Ziemeļvalstis (Somija un Zviedrija vēl formāli nebija ES dalībvalstis), Baltijas valstis "strukturētajā dialogā" tika iekļautas. Somijas ārlietu ministrs Heiki Hāvisto teica, ka, "aprobežojoties ar tikai sešām valstīm, kas jau ir parakstījušas asociācijas līgumus, pastāv briesmas, ka dalība ES tiks liegta Lietuvai, Latvijai un Igaunijai, kurām ir tik daudz kopīgu tradīciju ar Skandināviju".⁶

Rezultātā ES tirdzniecības komisārs sers Leons Britens apsolija paātrināt asociācijas līgumu parakstīšanu ar Baltijas valstīm, lai bruģētu ceļu iestāšanās sarunām. Viņš "cerēja, ka visas trīs Baltijas valstis līdz gada beigām spēs parakstīt tā sauktos Eiropas līgumus un tādējādi pievienoties sešām Centrāleiropas valstīm".⁷ Sers Britens izrādījās pārāk liels optimists – līgumi tika parakstīti 1995. gada jūnijā, tomēr tika novērsta iespēja, ka varētu izveidoties

bīstama stratēģiska plaša starp septiņām Centrālās Eiropas un Dienvidaustrumu Eiropas un trijām Ziemeļaustrumu Eiropas valstīm.⁸

Lielbritānijas ārlietu ministrs Duglass Hērds, izsakot savu viedokli Luksemburgas tikšanās laikā, norādīja uz ģeopolitiski neizdevīgo stāvokli, kurā tās atrodas. Saskaņā ar avotiem diplomātu aprindās viņš teica, ka Baltijas valstu tuvums Krievijai ir radījis drošības problēmas, kuras var padarīt to dalību ES par grūti akceptējamu. Pēc tikšanās viņš izskaidroja, ka "mēs visi izjūtam lielas simpātijas pret Baltijas valstīm, un tie nav tikai vārdi. Taču mēs nezinām, kā atrisināt drošības izkārtojumu."⁹

Vācijas, Francijas un Lielbritānijas šā laika vilcināšanās jautājumā par Baltijas valstu uzņemšanu ES tika atzīmēta arī darbā, kas tagad jau ieguvis klasiska traktāta statusu par drošības problēmām, kuras Baltijas valstis izvirza ES un NATO, – RAND korporācijas analītiķu Ronalda Esmusa un Roberta Nurika "NATO paplašināšanās un Baltijas valstis". Viņi norādīja, ka pēc ES decembra tikšanās Madridē "kancelers Helmūts Kols uzsvēra, ka Baltijas valstis nevar iekļaut ES paplašināšanas pirmajā kārtā, jo tas pastiprinās to vēlmi iegūt militāras garantijas".¹⁰

"Drošības izkārtojums" ES dalības ietvaros kļuva skaidrāks turpmākajos gados, un tas nāca par labu Baltijas valstīm, jo mainīgās koalīcijas ES iekšienē, kuru priekšgalā atradās Ziemeļvalstis, darbojās par labu baltiešu interesēm. Kā norāda RAND ziņojums, šo nostāju aizstāvēja arī ASV. Tomēr Ziemeļvalstis ne vienmēr darbojās vienoti un gadījumos, kad to prasīja šo valstu nacionālās intereses, dažkārt savu viedokli mainīja.

Kad izvirzījās jautājums par to, ka Eiropas lielvalstu negatīvās attieksmes dēļ Baltijas valstis varētu netikt

iekļautas ES pirmajā paplašināšanās kārtā, Somija un Zviedrija atteicās no savas prasības par kopīgu visu desmit kandidātvalstu startu un sāka iestāties par to, lai pirmajā ES paplašināšanās posmā tiktu iekļauta vismaz Igaunija.¹¹ Tam bija panākumi, kas atspoguļojās ES Komisijas 1997. gada Amsterdamas *Agenda 2000* viedoklī par Igauniju.

Galvenais arguments, kuru, aizstāvot savu viedokli, izvirzīja Somija, bija tas, ka tādas valstis kā Francija un Vācija uzņemšanā priekšroku deva tikai trijām valstīm, kuras jau bija nolemts uzņemt NATO. "Nebija jēgas nogremdēt visu Baltijas valstu dalības projektu, uzstājot uz visu triju valstu iekļaušanu."¹² To jau bija paredzējuši Esmuss un Nuriks – ja Ziemeļvalstīm nāksies izvēlēties, vai uzņemt vienu Baltijas valsti vai arī neuzņemt nevienu, tās izvēlēsies pirmo variantu. Vācijas atbalstam būs noteicoša nozīme, bet Francija un Lielbritānija sekos tās piemēram. Viņi arī norādīja, ka galu galā visu Baltijas valstu interesēs ir tas, lai vismaz viena no tām tiktu iekļauta ES pirmajā paplašināšanās kārtā.¹³

Tomēr uzreiz pēc Komisijas Amsterdamas ziņojuma radās briesmas, ka no "padomju geto" izrausies tikai Igaunija. Šķita, ka Latvija un Lietuva paliek "pelēkajā zonā" starp Poliju un Igauniju. Vēl vairāk – pastāvēja iespēja, ka Latvija un Lietuva varētu ieslīdēt "Turcijas lomatās" un uz visiem laikiem palikt gaidītājas uz ielūgumu uzsākt iestāšanās sarunas, jo ES finanšu un institucionālās reformas bija nonākušas strupceļā. Šāda notikumu attīstība izsauca Latvijas un Lietuvas diplomātiskās aktivitātes drudzi un piespieda Zviedriju mainīt savu viedokli un kopā ar Dāniju pieprasīt, lai visām Centrālās Eiropas un Austrumeiropas kandidātvalstīm tiktu dotas vienādas starta iespējas.

ES Komisijas rekomendācijas potenciāli varēja izkustināt Baltijas drošības stūrakmeni – Baltijas sadarbību un atsviest Baltijas valstis atpakaļ 30. gadu vienotības trūkumā, kad katra valsts īstenoja atšķirīgus ārējās un drošības politikas mērķus. Tas bija pretrunā ar ES deklarēto stingro atbalstu reģionālās sadarbības projektiem – Barenca, Baltijas un Melnās jūras reģiona sadarbībai, Centrāleiropas iniciatīvai, dažādām Balkānu reģiona iniciatīvām u. c. “kā faktoriem, kas veicina drošību un sadarbību Eiropā, kā arī Eiropas integrāciju”.¹⁴

Baltijas jūras reģionālā sadarbība nav iespējama bez ciešas sadarbības starp trim Baltijas valstīm. Vēl vairāk – Baltijas sadarbība ir “ģenerālmēģinājums” dalībai ES.¹⁵

ES Padomē Luksemburgā 1997. gada decembrī tika atrasts kompromiss starp diviem konkurējošiem paplašināšanās modeļiem, t. i., starp stadiona modeli, kurš paredzēja kopēju startu visām kandidātvalstīm, un grupas (tikai labāko valstu) modeli. Stadiona modeli izvirzīja Vācijas ārlietu ministrs Klaus Kinkel, un tas bija būtisks Baltijas drošības interesēm: lai gan Igaunija nepārprotami izgāja no “pelēkās” drošības zonas, pārējām divām Baltijas valstīm nebija lemts mūžīgi palikt šajā zonā.

Padome apstiprināja Komisijas rekomendāciju pirmās uzaicināt uz sarunām Poliju, Ungāriju, Čehiju, Slovēniju un Igauniju, taču tā arī nolēma “uzsākt iestāšanās procesu, kas aptvers desmit Centrāleiropas un Austrumeiropas kandidātvalstis un Kipru”, kas “būs daļa no Eiropas Savienības līguma O panta”.¹⁶

Tomēr tā vienlaicīgi arī deklarēja, ka “lēmums uzsākt sarunas nenožīmē, ka tās tiks vienlaicīgi sekmīgi pabeigtas” un ka to “pabeigšana un tai sekojošā dažādu kandidātvalstu iestāšanās būs atkarīga no tā, cik lielā mērā

katra no tām izpildīs Kopenhāģenas kritērijus, un no Savienības spējas asimilēt jaunas dalībvalstis".¹⁷

Saskaņā ar stadiona modeli, kā to triju Baltijas valstu ārlietu ministriem 17. oktobrī Rīgā pirms Luksemburgas galotņu tikšanās izklāstīja Dr. Kinkels, desmit kandidātvalstis ienāk stadionā vienlaicīgi, taču skriet sāk tikai vislabāk sagatavotās (vispusīgs izvērtējums un vienlaicīgas divpusējas sarunas, kas novedīs pie iestāšanās sarunām, t. i., starpvaldību konferences 1998. gada beigās), bet pārējās gatavojas, lai atbilstu ES prasībām (divpusējās sarunas sāksies tikai pēc tam, kad 1999. gada martā būs pabeigts vispusīgs izvērtējums), un tikai pēc tam (starpvaldību konferencē) tās iegūs atļauju piedalīties skrējienā. Būtisks moments ir tas, ka valstis, kas skrējienu uzsāk vēlāk, varēs noķert pirmās grupas valstis, ja būs ātrākas.¹⁸

Kaut arī Latvija un Lietuva deva priekšroku paplašināšanās kopējā starta risinājumam, tomēr acīmredzamu iemeslu dēļ tās apsveica Luksemburgas tikšanās lēmumu: tas bija nesalīdzināmi labāks nekā "tikai vislabākās" grupas modelis, bez tam tās cerēja ātri izvirzīties priekšgalā. Nenoliedzami, pastāvēja zināma aizvainojuma izjūta Zviedrijas un Somijas attiecībās, jo Somija jau iepriekš izklāstīto apsvērumu dēļ pat Padomes tikšanās laikā atbalstīja tikai Igauniju.

Nenoliedzami, savstarpēju aizvainojumu izjuta arī Baltijas valstis. Latvija izteica bažas, ka Baltijas sadarbība mazināsies, ja pie sarunu galda tiks pielaista tikai Igaunija. Bez tam tas varētu būt signāls Krievijai, kura varētu mēģināt palielināt savu politisko un ekonomisko ietekmi Latvijā un Lietuvā.¹⁹ Tas kaitināja Tallinu, un Igaunija apgalvoja, ka tā nedomā pamest novārtā Baltijas sadarbību. Tomēr Latvijas bailes, ka tā varētu kļūt ievainojamāka,

zināmā mērā bija pamatotas, kā to parādīja 1998. gada marta krīze Latvijas un Krievijas attiecībās, kad pret Latviju tika ieviestas slēptas ekonomiskās sankcijas, kuras joprojām ir spēkā kā diskriminējoši muitas tarifi tranzītprecēm.²⁰

ES apzinājās, ka tās lēmumi var ietekmēt Baltijas valstu sadarbību un varbūt pat drošību. Viesojoties Tallinā, ES rūpniecības un telekomunikāciju komisārs Martins Bangemans izteica bažas par iespējamo sāncensību starp Baltijas valstīm sakarā ar dalību ES un NATO. Igaunijas premjerministrs Marts Šimans izteica pārliecību, ka Igaunijas uzņemšana ES uzlabos pārējo divu valstu uzņemšanas iespējas.²¹

Lietuvas attiecības ar Igauniju bija saspringtākas nekā Latvijas un Igaunijas attiecības. Lai gan Latvija atzina, ka Komisijas viedoklis bijis "auksta duša", tā nekad neapgalvoja, ka apsteidz Igauniju, lai gan norādīja, ka dažās jomās, tādās kā valsts pensiju reforma, tā ir panākusi lielāku progresu. Turpretim Lietuva centās radīt iespaidu, ka tā ir labāka par Igauniju visās jomās. Luksemburgas tikšanās noslēgumā Lietuvas premjerministrs Ģedimins Vagnoris reaģēja uz Igaunijas ārlietu ministra Tomasa Ilvesa palīdzības piedāvājumu, atbildot, ka Igaunijai palīdzība ir tikpat nepieciešama kā Lietuvai. Viņš apgalvoja, ka Lietuvai ir labāki makroekonomiskie rādītāji nekā Igaunijai un Latvijai.²²

Vai stadiona modelis darbojas tā, kā to cerēja kandidātvalstis, kas netika uzaicinātas uz iestāšanās sarunām? ES Komisijas sagatavotais kopsavilkuma ziņojums par katras kandidātvalsts progresu 1998. gadā nav dāsns ar uzslavām desmit Centrālās Eiropas un Austrumeiropas kandidātvalstīm, bet īpaši stipri tas kritizē Čehiju un

Slovēniju par regresu un brīdina tās, ka, ja "ši stagnācija turpināsies, var rasties problēmas ar šo valstu spēju vidējā termiņā pildīt nākamās dalībvalsts saistības".²³

Lai gan Latvija tika slavēta visvairāk, tai tomēr netika pavērts ātrākais ceļš, bet gan vienīgi apsolīts, ka tas notiks 1999. gadā. "„Komisija īpaši vēlas atzīmēt Latvijas progresu. Ja šī pārmaiņu inerce tiks saglabāta, tad nākamajā gadā būs iespējams apstiprināt, ka Latvija atbilst Kopenhāgenas ekonomiskajiem kritērijiem, un pirms 1999. gada beigām varēs piedāvāt uzsākt sarunas.""²⁴

Lietuva šajā novērtējumā cieši mina Latvijai uz papēžiem: "Arī Lietuva ir ievērojami progresējusi. Tomēr ir nepieciešami papildu pasākumi un daži pēdējā laika lēmumi jāpārbauda praksē, pirms varēs izvērtēt, vai tie atbilst Kopenhāgenas ekonomiskajiem kritērijiem, kas ir pamats, lai Komisija varētu ierosināt sarunu uzsākšanu.""²⁵ Igaunijas novērtējums nebija īpaši uzsvērts – ne pozitīvā, ne arī negatīvā ziņā.

Kaut arī Komisija apgalvo, ka izvērtējums balstās tikai un vienīgi uz objektīviem kritērijiem, cīņa tajā par katras valsts izvērtējumu un arjergarda kauja, kas tika izcīnīta Komisijā līdz pat brīdim, kad pirms Vīnes augstākā līmeņa tikšanās notika Vispārīgo lietu padomes sanāksme, skaidri parādīja konfliktējošās dalībvalstu nacionālās intereses un tādējādi arī politikas lomu paplašināšanās procesa veidošanā.

Lai gan Vispārīgo lietu padome "kopumā pozitīvi novērtēja Komisijas ziņojumu, tajā skaitā arī kopsavilkuma ziņojumā sniegto analīzi"²⁶, Komisijas publicētais dokuments nespēja noslēpt nacionālo interešu konfliktu paplašināšanās jautājumā. Galvenais strīda objekts bija Latvija un Rumānija.

Kopsavilkuma ziņojumā Komisija norāda, ka Rumānija kopš 1997. gada nav progresējusi un ka tai nepieciešams ES un starptautiskās sabiedrības atbalsts, lai atgrieztos uz pareizā ceļa.²⁷ Vispārīgo lietu padome šo visai nopietno secinājumu noslēpj ar šādu teikumu: "Tā atzīmēja arī Bulgārijas progresu, kā arī Rumānijas reformu centienus."²⁸

Šis formulējums atspoguļo ES dienviddaļas valstu un Francijas nacionālās intereses, kuras paplašināšanās jautājumā galvenokārt ir saistītas ar Vidusjūras baseinu un Balkāniem, nevis ar Baltijas jūras reģionu, un tas bija viens no faktoriem, kas noteica dinamisma trūkumu Vīnes sanāksmē, kaut arī Eiropas Parlaments uzstājīgi aicināja ES sākt iestāšanās sarunas ar Latviju "bez jebkādas tālākas novilcināšanas".²⁹

Latvijas reputāciju vēl vairāk uzlaboja nacionālā referenduma pozitīvie rezultāti oktobrī, pirms Vīnes augstākā līmeņa sanāksmes (tie apstiprināja pilsonības likuma liberalizāciju saskaņā ar EDSO rekomendācijām), kā arī tas, ka tā oktobrī pirmā no Baltijas valstīm tika uzņemta Pasaules tirdzniecības organizācijā (PTO).

Komisija cerēja, ka Vīnes augstākā līmeņa sanāksme dos "vairāk vai mazāk precīzu sarunu uzsākšanās datumu" Latvijas gadījumā un "arī [mazākā mērā] Lietuvai un Slovākijai".³⁰ Tomēr Vīnes augstākā līmeņa sanāksme kļuva par "ne-notikumu", jo nozīmīgu jautājumu atrisināšana tika atlikta uz Vācijas un Somijas prezidentūras laiku 1999. gadā. Paplašināšanās jautājums tika atlikts uz Helsinku Eiropas Padomes sanāksmi decembrī, un tikai tad Komisija pateiks, vai tā būs "vīlusies", ja iestāšanās sarunas netiks uzsāktas atbilstīgi tās rekomendācijām.³¹

Komisijas koalīcijā, kura iestājās par 1999. gadu Latvijai, priekšgalā bija Skandināvijas valstu komisāri, arī

neizlēmīgā Somija, kā arī ārējo sakaru komisārs Hanss van den Bruks. Francija un tās sabiedrotās bija pret, jo tās deva priekšroku Bulgārijai un Rumānijai, savukārt Vācija galvenokārt bija ieinteresēta *Agenda 2000* jautājumos, t. i., finansiālu reformu paketē, kuru starpvaldību konference Amsterdamā 1997. gadā nebija atrisinājusi. Tikai tad, ja Vācijas prezidentūras laikā šajā jomā tiks panākts progress, Latvija, Lietuva un Slovākija būs visiespējamākās kandidātes, lai Somijas prezidentūras laikā tiktu uzaicinātas uzsākt īstas iestāšanās sarunas. Jaunā Vācijas sociāldemokrātu un Zaļās partijas valdība vairs nevēlas būt ES galvenā finansētāja.³²

Šādu attīstības gaitu, izvirzot stadiona modeli, nebija paredzējis K. Kinkels, taču to bija paredzējusi Komisija, iekļaujot iepriekš citēto papildnosacījumu, ka tālāka paplašināšanās atkarīga arī no "spējas asimilēt jaunas dalībvalstis" (ceturtais Kopenhāgenas kritērijs).

Tas nozīmē, ka pēc tagadējām piecām valstīm, ar kurām ir uzsāktas sarunas, un Kīpras jaunas valstis netiks uzņemtas tik ilgi, kamēr nebūs pabeigtas ES finanšu un institucionālās reformas, jo tagadējās ES institūcijas, kuras jau ir pārslogojušas 15 dalībvalstis, nenoliedzami nespēj tikt galā ar vairāk nekā 21 dalībvalsti. Šis pirmšķirīgais jautājums, kā arī finansiālās reformas ir galvenais Amsterdamas starpvaldību konferences "mantojums". Joprojām atklāts ir jautājums, vai šīs problēmas tiks atrisinātas, pirms pirmās Centrālās Eiropas un Austrumeiropas kandidātvalstis būs gatavas iekļauties ES. Piecas valstis, ar kurām notiek sarunas, cer, ka tas notiks 2002.–2003. gadā. Tomēr paliek kopiespaids, ka tas ir pārāk optimistisks scenārijs: ja ES reformas notiks lēni, ES var nolemt nepaplašināties līdz 2007. gadam, kad sāksies nākamais ES

finansēšanas periods. Bez tam paplašināšanos var novilcināt arī citi faktori, piemēram, vājš eiro var izsaukt nestabilitāti Eiropas Monetārajā savienībā (EMU); arī labējo aprindu reakcija dažās ES valstīs, baidoties no lēta darbaspēka ieplūšanas no jaunajām ES dalībvalstīm.

Neatkarīgi no tā, kāds būs ES izvēlētais paplašināšanās laika grafiks, drošības jomā Baltijas valstīm tas var nozīmēt reģiona destabilizāciju, ja tās netiks iekļautas iestāšanās sarunās un ja iestāšanās process nenotiks ar minimālu laika atstarpi starp šīm valstīm. Agrākais Vācijas ārlietu ministrs Klauss Kinkels uzsvēra šādu iespēju un Vācijas atbildību, nodrošinot reģiona stabilitāti un nepārtrauktu attīstību, kura, kā viņš norādīja, ir ne tikai Vācijas, bet arī visas Eiropas interesēs. Viņš aicināja jau Vācijas prezidentūras laikā uzsākt iestāšanās sarunas ar abām atlikušajām Baltijas valstīm un norādīja, ka īpaši svarīgas ir Latvijai. Kā atzīmēja K. Kinkels, "tas būs nepārprotams signāls Krievijai, ka Baltijas valstis ir Rietumeiropas valstis. Igaunijai un Lietuvai ir spēcīgi kaimiņi – Somija un Polija, bet Latvija ir viena pati."³³

Strīdīgs ir jautājums, vai 1999. gada marta Berlīnes augstākā līmeņa tikšanās atrisināja ES dalībvalstu konfliktējošās finansiālās intereses asajā sāncensībā par kopīgajai lauksaimniecības politikai atvēlētajiem līdzekļiem un strukturālajiem un kohēzijas fondiem 2000.–2006. gada finanšu periodam, lai nodrošinātu "jauno dalībvalstu iestāšanos, sākot ar 2000. gadu", kā to apgalvoja ES.³⁴ Kaut gan Berlīnes augstākā līmeņa sanāksme atkārtoti uzsvēra, ka paplašināšanās ir "ES vēsturiskā prioritāte", paplašināšanās pamatcēlonis tomēr netiek ņemts vērā, saskaņojot ES dalībvalstu finansiālās, institucionālās un nacionālās intereses. Šis cēlonis ir Baltijas valstu drošības pamatā:

"Labākais veids ilgstoša miera un stabilitātes nodrošināšanai reģionā (Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs).. ir ievest šo ekskomunistisko valstu joslu ES saimē, lai cik arī šis process būtu neērts un dārgs."³⁵

Tomēr Kosovas karš ļoti skaidri uzsvēra šo pamatcēloni, kā to 1999. gada jūnijā Ķelnes augstākā līmeņa sanāksmē parādīja masu saziņas līdzekļi, kad prezidents Ahtisāri atgriezās no Belgradas ar labām ziņām, ka miers ir sasniedzams. Iznākums varētu būt tāds, ka ES Helsinkos mainīs savu viedokli un atgriezīsies pie kopīgā starta modeļa visām kandidātvalstīm, lai politiski neizolētu Bulgāriju un Rumāniju – visvājākās kandidātvalstis. Ja tā būs, tad karam un nestabilitātei Balkānos turpmākajā paplašināšanās dinamikā būs lielāka loma nekā mieram un stabilitātei Baltijā.

Transatlantiskā saite – NATO

Jau kopš neatkarības atjaunošanas brīža Baltijas valstis ar entuziasmu izteica vēlēšanos pievienoties NATO. Agrākā "ienaidniece" tika uzskatīta par vienīgo neatkarības garantu attiecībās ar Krieviju, kurai neuzticējās un kuras no padomju laikiem mantotais karaspēks līdz 1994. gadam atradās Baltijas valstīs. Attiecības ar Krieviju bija saspringtas ne tikai tās karaspēka klātbūtnes dēļ, karaspēka, kurš tika uzskatīts par garās okupācijas simbolu, bet arī tādēļ, ka šajās valstīs joprojām dzīvoja liels daudzums atvaļinātu padomju armijas virsnieku, kuru palikšanu noteica vienošanās par Krievijas armijas izvešanu. Latvijā palika 20 000 atvaļināto virsnieku – divreiz vairāk

nekā pārējās Baltijas valstīs. Krievijas spaidu diplomātija jautājumā par pilsonības piešķiršanu "krievvalodīgajiem" un liela mēroga starptautiska kampaņa pret šķietamajiem masveida cilvēktiesību pārkāpumiem Baltijas valstīs (sākumā šajā kampaņā starp Baltijas valstīm netika uzsvērtas atšķirības) pastiprināja politiskās elites centienus iegūt NATO dalībvalsts statusu.³⁶

Lai gan Krievijas vilcināšanās noslēgt robežlīgumus ar Igauniju un Latviju nespēj atturēt šīs valstis no pievienošanās ES, par ko liecina Luksemburgas sanāksmes lēmums uzsākt iestāšanās sarunas ar Igauniju, jautājumā par dalību NATO neparakstītie un neratificētie robežlīgumi ar Krieviju kļūst par problēmu. Neņemot vērā Igaunijas un Latvijas gatavību atteikties par labu Krievijai no teritorijām, kuras abas valstis kā "sociālistiskās republikas" Otrā pasaules kara beigās tai "uzdāvināja", vienīgi Lietuva, kura padomju okupācijas laikā nezaudēja teritorijas un pirms kara atguva Polijas atņemto Viļņas apgabalu, līdz 1997. gada beigām bija spējusi panākt robežlīgumu ar Krieviju. Tomēr Krievijas parlaments to joprojām nav ratificējis. Tas nebūs viegli, jo ietekmīgi nacionālistiski un komunistiski spēki pieprasa Klaipēdas "atpakaļatdošanu" Kaļiņingradai.³⁷

Krievijas pretestība Baltijas valstu dalībai NATO ir noteicošais faktors, tomēr papildu tam neparakstītie robežlīgumi pastiprina plašāko, Rietumos visai izplatīto priekšstatu par Baltijas valstīm kā "neaizsargājamām", priekšstatu, kurš kopā ar Kaļiņingradas problēmu un tranzīta tiesībām caur Lietuvu padara Baltijas valstu iestāšanos NATO par daudz sarežģītāku problēmu, nekā tas bija Polijas, Ungārijas un Čehijas gadījumā.

Līdz pat "Partnerattiecību mieram" (PfP) programmas prezentācijai un ieviešanai 1994. gadā NATO, līdzīgi

ES, pret Baltijas valstīm bija visai atturīga nostāja. 1996. gadā Ziemeļvalstu un Baltijas aizsardzības ministru tikšanās laikā Lietuvā nesekmīgs bija mēģinājums panākt atbalstu kopīgam startam NATO dalībvalstīm, jo Ziemeļvalstu ministru vidū pastāvēja domstarpības. Paragrāfs no presei domātā paziņojuma melnraksta, kas sākotnēji aicināja pieņemt kopīgā starta principu, kurš "ļautu NATO vispusīgi risināt drošības jautājumus, neveidojot "pelēkās zonas"", tika izņemts no publicētā paziņojuma presei.³⁸

Līdz 1996. gadam, kad zināms daudzums zviedru pārnēsājamo prettanku raķešu kompleksu tika piegādāts Baltijas valstu miera nodrošināšanas bataljonam BALTBAT, pret Baltijas valstīm pastāvēja neoficiāls ieroču embargo.³⁹ Rietumu lielvalstis savas attiecības ar Baltiju veidoja ļoti piesardzīgi: rodas iespaids, ka rūpīgi tika uzturēts līdzsvars starp Jelcina īstenoto Krievijas iekšpolitisko reformu un veidojošos Baltijas valstu atbalstīšanu. Atbalsts Baltijas valstīm pakāpeniski pieauga, īpaši pēc Krievijas armijas izvešanas un sekmīgās Baltijas valstu sadarbības miera uzturēšanā, kas piesaistīja Rietumu palīdzību. Pieaugošā Krievijas iekšpolitiskās situācijas pasliktināšanās un tas, ka Baltijas valstis bija vienīgās sekmīgās "bijušās Padomju Savienības republikas", arī ietekmēja to, ka Rietumu demokrātiskajām valstīm pieauga pārlicība, ka Baltijas valstīm var sniegt militāro palīdzību.

1998. gada sākumā Baltijas valstu drošības situācija bija ievērojami uzlabojusies. Baltijas valstīm tika piegādāti ieroči, un 31. augustā darbu pārtrauca pēdējā Krievijas militārā bāze Baltijas valstīs – Skrundas ballistisko raķešu novērošanas komplekss, kurā bija nodarbināti vairāki simti militāro speciālistu.⁴⁰

Fotogrāfijas, kurās Kols un Černomirdins – divu valstu vadītāji, kuras 1939. gada 23. augustā sadalīja Baltijas valstis ietekmes sfērās, – 1998. gada 23. janvārī Baltijas jūras valstu padomes sanāksmes laikā Rīgā apmainās rokas-spiedieniem ar Baltijas valstu premjerministriem, radīja iespaidu, ka drošības klimats ir uzlabojies. Tomēr tas nevarēja noslēpt jautājumu, kuru Vācijas masu saziņas līdzekļi uzdeva baltiešu politiķiem: kādēļ kancleram (atšķirībā no citiem Eiropas un transatlantisko valstu vadītājiem) bija nepieciešams tik ilgs laiks, lai apmeklētu kādu no Baltijas valstīm, – un, kad viņš beidzot ieradās, tad tikai starptautiskas konferences kontekstā? Politiķi šo jautājumu veikli apgāja un uzsvēra tikai to, cik nozīmīga ir viņa vizīte Baltijas valstīs. Godīga atbilde būtu bijusi, ka prioritāte bija Vācijas un Krievijas attiecības, nevis Vācijas un Baltijas attiecības.

Esmusa un Nurika 1996. gada RAND ziņojuma pirmajā teikumā izteiktais apgalvojums par to, ka Baltijas valstis un NATO paplašināšanās ir “viens no visdelikātākajiem jautājumiem, ar kuriem saskaras alianse”, joprojām ir spēkā.⁴¹ Valsts sekretāra vietnieks Stroubs Telbots savas vizītes laikā Ziemeļvalstīs 1998. gada janvārī apstiprināja šā viedokļa pareizību, norādot, ka Baltijas valstis galu galā ir “lakmusa papīrs, kas noteiks, cik sekmīga būs NATO paplašināšanās un mūsu Eiropas politika kopumā”.⁴²

Baltijas jautājums ir delikāts, jo trīs valstis – Polija, Ungārija un Čehija, kuras 1997. gadā tika uzaicinātas pievienoties NATO un vēlāk tai pievienojās, iespējamais Krievijas revanšisms apdraudēja vismazāk, turklāt tās militārā ziņā nav tik vājas kā Igaunija, Latvija un Lietuva, kurām visvairāk nepieciešama kolektīva aizsardzības nodrošināšanas politika.

Prezidents Klintons šo politiku izskaidroja tādējādi, ka, lai Rietumos panāktu atbalstu NATO paplašināšanai, bija nepieciešams "paplašināšanu uzsākt ar spēcīgākajām kandidātvalstīm vai arī tā vispār nesāksies". Viņš teica, ka Baltijas valstis tiks uzaicinātas, bet līdz tam laikam to drošību palielinās pirmais paplašināšanās posms, jo "stabilitāte tiks paplašināta līdz šo valstu robežām".⁴³

Tāču šo argumentu var pavērst arī otrādi, apgalvojot, ka, lai Rietumos gūtu atbalstu paplašināšanai, bija nepieciešams atstāt Baltijas valstis ārpus palielinātās NATO, vismaz pārrēķināmā nākotnē. Tiks uzņemtas vienīgi visstiprākās kandidātvalstis, jo tās neapdraud *status quo* un tādējādi arī NATO dalībvalstu drošību. Tā kā šīs valstis ir iespējams aizsargāt, Krievija nemēģinās apdraudēt savu un Eiropas drošību, aizkavējot to uzņemšanu NATO. Tas radīja paradoks, kura būtība ir tā, ka Baltijas valstu uzņemšana NATO jāatliek līdz tam laikam, kad tās "būs iespējams aizsargāt", jo šobrīd tās "nav iespējams aizsargāt".

Šā apburtā loka situācija ir pamats Baltijas valstu vārigumam un dod pamatu jautājumam, kas tika izvirzīts pirms NATO Madrides sanāksmes: vai Polijas uzņemšana palielinās vai samazinās Baltijas valstu drošību?⁴⁴ "Austrijas atrisinājums" Baltijas valstīm, kuru izvirzīja sers Duglass Hērds savā runā 1996. gada 28. martā Londonas Stratēģisko pētījumu starptautiskajā institūtā, nedeva atbildi uz šo paradoks, jo Baltijas valstu pievienošanās NATO būtu atkarīga no tā, ka pirmajai NATO būtu jāiestājas Austrijai, un, pirms Baltijas valstis spētu sekot Austrijas piemēram, tās atrastos neskaidrā drošības situācijā.⁴⁵

Vēlākie notikumi parādīja, ka Austrija dalās uz pusēm jautājumā par dalību NATO, nemaz nerunājot par to, ka paraleles ar Baltijas valstīm ir jāvelk ļoti uzmanīgi. Austrijas

divdomīgo attieksmi pret NATO parādīja tās aizliegums NATO lidmašīnām pārlidot šīs valsts teritoriju pēc tam, kad NATO uzsāka Dienvidslāvijas bombardēšanu pēc Rambuijē miera sarunu neveiksmes 1999. gada martā. NATO nācās novirzīt savas lidmašīnas pāri Slovērijas gaisa telpai.

Hansa Binnendijka un Ričarda Kaglera pētījumā par paplašināšanās pirmā posma ietekmi uz NATO teikts, ka Baltijas valstis ir, "iespējams, visgrūtākā dilemma. Rietumvalstu kopienai ir morāls pienākums nodrošināt, lai šīs demokrātiskās valstis būtu drošas. Militārā ziņā tās ir pārāk slikti sagatavotas, lai aizstāvētu sevi, nemaz nerunājot par citām NATO misijām.. NATO būs spiesta savlaicīgi nodrošināt savus spēkus, lai novērstu lielāka mēroga agresiju pret tām. NATO ir jāizvairās no tā, ka 5. panta saistības varētu zaudēt savu jēgu, ja tās vajadzības gadījumā nevarēs izpildīt."⁴⁶

Neņemot vērā Krievijas spēcīgo pretestību, kā arī *"New York Times"*, kas ASV bija galvenai rupors opozīcijai NATO pret paplašināšanu, NATO Madrides augstākā līmeņa sanāksme 1997. gada jūlijā uzaicināja Poliju, Čehiju un Ungāriju pievienoties un spēra arī solīti Baltijas valstu virzienā. Sanāksmes komunikē teikts: "Vienlaikus mēs konstatējam progresu ceļā uz lielāku stabilitāti un sadarbību Baltijas reģiona valstīs, kuras arī vēlas kļūt par dalībvalstīm."⁴⁷ Nebija nekādu šaubu par to, kādas reģiona valstis ir domātas, jo Polija vairs nav, bet Somija un Zviedrija joprojām nav valstis, kas vēlas kļūt par dalībvalstīm.

Kaut arī Rumānija un Slovēnija bija pieminētas īpaši, formulējums, kādā tas bija izteikts, liecina, ka šīs valstis salīdzinājumā ar Baltijas valstīm tiek uztvertas nedaudz atšķirīgāk: "Attiecībā uz valstīm, kas izteikušas vēlēšanos

iestāties, mēs ar lielu interesi atzīstam un ņemam vērā pozitīvo virzību uz demokrātiju un likuma varu vairākās dienvidaustrumu Eiropas valstīs, īpaši Rumānijā un Slovēnijā.”⁴⁸

Lai gan Baltijas valstis nesaņēma uzaicinājumu, tās pozitīvi novērtēja Madrides deklarāciju – tās formulējumi varēja būt arī sliktāki. Relatīvi pozitīvo Baltijas valstu – valstu, kas izteikušas vēlēšanos kļūt par NATO dalībvalstīm, – novērtējumu panāca Vācija, Dānija, ASV un Lielbritānija pēc ilgākas cīņas ar Franciju un tās sabiedrotajām, kuras iestājās par Rumāniju un Slovēniju.⁴⁹ Šis vēlā vakara “piesmēķētās istabas” scenārijs neatkārtojās divus gadus vēlāk – 1999. gada 23. un 24. aprīlī Vašingtonas augstākā līmeņa sanāksmē: Kosovas karš aizēnoja visu pārējo, un neviena valsts neiebilda pret Igaunijas, Latvijas un Lietuvas nosaukšanu kopā ar citām potenciālajām dalībvalstīm – Rumāniju, Slovēniju, Bulgāriju un Slovākiju.

Tādā gadījumā, ja Krievijas pretestība pirmajai NATO paplašināšanās kārtai bija tikai dūmu aizsegs īstajai kaujai – centieniem panākt, lai Baltijas valstis nepievienotos NATO, tad tagad, kad trīs Centrāleiropas valstis ir iestājušās, likmes ir pieaugušas. Tiek uzskatīts, ka tagad Krievija ir atkāpusies līdz savai galvenajai “aizsardzības līnijai”.⁵⁰

Ja neņemam vērā ģeopolitiskus apsvērumus, tad Baltijas valstu dalība NATO atkarīga no vēl diviem faktoriem: dalības programmā “Partnerattiecību mieram” un Rīcības plāna dalībai NATO (*The Membership Action Plan – MAP*), kuru pieņēma Vašingtonas sanāksmē speciāli potenciālajām dalībvalstīm, kā arī no efektīvu nacionālo aizsardzības spēku izveidošanas.

NATO 1994. gada janvārī pasludināto programmu “Partnerattiecības mieram” Tallina, Rīga un Viļņa apsveica

ar entuziasmu. Atšķirībā no citām Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu galvaspilsētām šeit to uztvēra bez sākotnējās skepses; kā izteicās Igaunijas vēstnieks ES Klaids Kulls, PfP bija "elegants risinājums sarežģītai un evolucionējošai problēmai jeb, citiem vārdiem sakot, pareizais solis pareizā virzienā pareizā laikā (3P)".⁵¹ Iemesls, protams, bija tas, ka Baltijas valstis uzskatīja, ka tās sava ģeopolitiskā vārīguma dēļ ir daudz sliktākā stāvoklī nekā Polija un Čehija.

NATO un Baltijas valstu bruņoto spēku sadarbība visai drīz noteica standartus šo valstu atbilstībai, lai izpildītu Individuālo partnerattiecību programmu (IPP) PfP programmas ietvaros. Lai gan Baltijas valstu militāros spēkus nācās veidot pilnīgi no jauna, padomju bruņotajos spēkos iegūtos paradumus, īpaši vecāko virsnieku vidū, varēja salauzt vienīgi ar apmācību atbilstīgi Rietumu standartiem un integrāciju Rietumu militārajā vidē.⁵²

Baltieši regulāri piedalās PfP mācībās, un 1997. gada septembrī PfP mācības *Cooperative Best Effort* pirmo reizi notika Baltijas valstīs – Latvijā. Taču visas trīs Baltijas valstis aptverošās militārās mācības ar ārvalstu piedalīšanos Baltijā notika arī pirms *Cooperative Best Effort*: kopš 1996. gada vasaras amerikāņu karavīri kopā ar Baltijas valstu nacionālajām vienībām piedalījās mācībās, tajās bija iesaistīts vairāk nekā 5000 karavīru.

Militāro palīdzību un apmācības Baltijas valstīm sniedz atsevišķas NATO un neNATO valstis, un to koordinē vairākas ekspertu komisijas. To locekļi ir militārie atašeji un citas militārpersonas – galvenokārt no Skandināvijas, ASV, Lielbritānijas, Vācijas un mazākā mērā no Francijas. Ekspertu grupas, kurās ietilpst vienu un to pašu valstu pārstāvjus un kuras darbojas kopā ar Baltijas valstu militāra-

jiem pārstāvjiem, atbild par triju Baltijas valstu kopīgiem militāriem projektiem. Šie projekti ir Baltijas miera nodrošināšanas bataljons BALTBAT, Baltijas miera nodrošināšanas jūras spēku eskadra BALTRON un Baltijas valstu vienotas gaisa kontroles sistēma BALTNET, kura pēc tās pilnīgas izveidošanas caur Poliju būs saslēgta ar NATO gaisa kontroles sistēmu. Šo vienību štābi ir izvietoti attiecīgi Latvijā, Igaunijā un Lietuvā.

Nesenākais Baltijas militārās sadarbības papildinājums ir BALTDEFCOL – Baltijas valstu aizsardzības koledža Tartu Igaunijā. Tā ir paredzēta Baltijas valstu vidējā līmeņa virsnieku apmācībai, un to vada direktors no Dānijas.

Daudzas valstis, kas piedalās šajos četros sadarbības projektos, to dara "PfP garā" kā daļu no saistībām, ko tās ir uzņēmušās savos prezentācijas dokumentos PfP struktūras ietvaros. No ārvalstīm lielāko ieguldījumu dod Skandināvijas valstis, ASV, Lielbritānija un Vācija. BALTBAT apmācība sākās jau 1994. gadā; bataljona trīs nacionālās apakšvienības pēc rotācijas principa piedalās NATO miera nodrošināšanas spēkos bijušajā Dienvidslāvijā (SFOR) Bosnijā.

BALTBAT kā vienība, kas sastāv no gandrīz 500 karavīriem, ar citu valstu štāba virsnieku palīdzību principā ir gatava kaujas operācijām. Kaut gan BALTBAT apmācīšanai un apgādāšanai, lai tas atbilstu Rietumu parauga vieglā kājnieku bataljona prasībām, būs vajadzīgs laiks, šobrīd tā ir vienīgā vienība Baltijas valstīs, kas atbilst Rietumu standartiem un var viegli iekļauties jebkuros NATO vai Rietumeiropas Savienības (RES) bruņotajos spēkos. Ja Daudznacionālo kopīgo uzdevumu spēku (CJTF) koncepcija patiešām sāks darboties, tad BALTBAT varētu būt Baltijas valstu ieguldījums šajā pasākumā.

BALTRON veido pieci kuģi – pa diviem no Latvijas un Igaunijas un viens no Lietuvas, un šī vienība sāka darboties 1998. gadā. Jūrnieki jau bija apmācīti dažādās Rietumu mācību iestādēs un bija piedalījušies daudzās mācībās, arī agrāk notikušajās BALTAP jūras mācībās, kuras Ziemeļjūrā un Baltijas jūrā organizēja ASV. Vācijas piesardzība militārās palīdzības sniegšanā Baltijas valstīm izbeidzās 1997. gadā, kad tā kļuva par BALTRON starptautiskās vadības grupas prezidētājvalsti un par jaunu apbruņoja kuģus, no kuriem agrāk, pirms tie bija atdāvināti Baltijas valstu jūras spēkiem, bija noņemtas visas ieroču un navigācijas sistēmas, kā par to jau tika minēts 39. vērē. Pirmā pazīme, kas liecināja par Rietumu neoficiālā ieroču embargo mazināšanos pret Baltijas valstīm, bija zviedru vecākās paudzes prettanku kājnieku raķešu *“Carl Gustav”* piešķiršana BALTBAT 1997. gadā un tas, ka ASV 1996. gadā BALTBAT piešķīra M16 tipa šautenes, kā arī lielāku skaitu M14 šauteņu un munīcijas Igaunijas un Latvijas bruņotajiem spēkiem. Gadu vēlāk Zviedrijā un Dānijā tika izstrādāts plāns 1999. gadā piegādāt artilērijas un zenītartilērijas sistēmas, un tas atspoguļoja ne tikai Krievijas kā bremzējoša faktora nozīmes mazināšanos Baltijas militārajā attīstībā, bet arī nepieciešamību Baltijā aizstāvēt Ziemeļvalstu nacionālās intereses.

BALTBAT, Baltijas valstu ieguldījumam un pirmajam šo valstu militārās sadarbības projektam, bija noteicošā loma ieroču embargo atcelšanā; baltiešu karavīrus nevarēja sūtīt uz Bosniju un citās miera uzturēšanas un nodrošināšanas misijās neapbruņotus. Izraēlas 1994. gadā izteiktā vēlēšanās pārdot Igaunijai modernus strēlnieku ieročus, kā arī krievu, poļu, čehu un rumāņu ieroču pārdošana Baltijas valstu bruņotajiem spēkiem palīdzēja pārvarēt

Rietumu vilcināšanos Baltijas valstu apbruņošanā. Papildu faktors bija tas, ka, nepiegādājot bruņojumu baltiešiem, Rietumu demokrātiskajām valstīm draudēja ietekmes zudums Baltijas valstīs.

Militārās palīdzības programmas četru Baltijas integrēto militāro projektu ietvaros ir sasniegušas līmeni, kurā nepieciešama koordinēta donorvalstu līdzdalība. Pakāpeniska un reizi pa reizei sniegta palīdzība, kas sastāv no lietotas militārās tehnikas, faktiski rada sarežģījumus nepieredzējušajiem Baltijas valstu militārajiem dienestiem. No dažādām dāvinātājvalstīm nākušās mulsinoši lielā skaita novecojušās tehnikas uzturēšana un aizvien pieaugošā vajadzība pēc rezerves daļām kļūst par murgu naudas grūtības izjūtošajām baltiešu militārpersonām.

Lai mazinātu šīs grūtības, donorvalstis nodibināja koordinējošu orgānu "Palīdzības projekts Baltijas valstīm drošības jomā" (BALTSEA), ar kura palīdzību jāsaskaņo militārās palīdzības programmas Baltijas valstīm. Papildus ASV un Zviedrija veica individuālus pētījumus, lai noskaidrotu, kas Baltijai nepieciešams šo valstu iedīgli esošo aizsardzības institūciju plānošanai un attīstībai, lai tās atbilstu NATO standartiem. Īpaša uzmanība jāpievērš Baltijas bruņoto spēku komandstruktūru, taktikas, administratīvo procedūru un militārās doktrīnas attīstībai, jo tās ir jomas, kurām nebija pievērsta vajadzīgā uzmanība PfP programmā.

BALTSEA un donorvalstu padziļinātie pētījumi parāda, kā dažu gadu laikā attīstījušās un gājušas plašumā NATO un neNATO valstu aizvien komplicētākās militārās palīdzības programmas Baltijas valstīm.

Tomēr ar visu šo militāro palīdzību Baltijas valstīm nacionālā līmenī neviena no tām šobrīd nevar nokomplektēt

vienu pilnībā ekipētu un apmācītu kājnieku bataljonu. Donorvalstis parasti savu palīdzību sadala starp visām trim Baltijas valstīm; tomēr Somija lielāko daļu palīdzības novirza uz Igauniju, bet Lietuva ir saņēmusi lielāko daļu no Polijas piešķirtajiem ieročiem un ekipējuma.

Jauns aspekts NATO partnervalstu un NATO attiecībās ir Eiroatlantiskā partnerības padome (EAPC). Šī institūcija nomainīja Ziemeļatlantijas sadarbības padomi (NACC), un tā dod iespēju partnervalstīm aizvien intensīvāk piedalīties tādās NATO aktivitātēs kā Pfp mācību un miera uzturēšanas uzdevumu plānošana, kas var kļūt arī par forumu, kurā tiks apspriesti NATO aizsardzības politikas un stratēģijas jautājumi. Partnervalstu štābu vienību (PSE) koncepcija dod iespēju NATO partnervalstu virsniekiem stažēties dažādu NATO valstu štābos stratēģiskajā un reģionālajā līmenī. Tomēr PSE izveidošana Baltijas valstīm subreģionālā līmenī NATO reģionālās pavēlniecības BALTAP štābā Karupā Dānijā vēl joprojām ir tikai projekta līmenī.⁵³

Ja NATO neietilpstošās valstis Zviedrija un Somija kopā ar Baltijas valstīm tiks izvietotas Karupā, tad Ronalda Esmusa un Stīvena Lerebī žurnālā *"Foreign Affairs"* aizstāvētā un kā neuzņemto valstu problēmas pagaidu risinājums piedāvātā "stratēģisko māju" koncepcija Baltijas valstīm, kuras vēlas, taču patlaban nevar pievienoties NATO, var pārvērsties īstenībā.⁵⁴ Pēc tam, kad NATO reformēja savu komandstruktūru sistēmu, jaunizveidotā subreģionālā Ziemeļaustrumu pavēlniecība Dānijā pirmo reizi atbildēs par visu Baltijas jūras reģionu. To jau 1996. gadā ieteica Esmuss un Lerebī, kuri rakstīja, ka pavēlniecība Dānijā "atbildēs par drošību visā reģionā, ne tikai pie NATO robežām".⁵⁵

Zviedrija un Somija sadarbojas ar NATO Eiroatlantis-
kajā partnerības padomē un Pfp, un abas valstis gatavojas
palielināt sadarbību ar NATO nākotnē. Pēc Somijas ārlietu
ministres Tarjas Halonenas domām, Somijai, Zviedrijai un
Austrijai, nepievienojoties NATO, var būt nozīmīga loma
kā starpniecēm starp NATO un šīs organizācijas kandi-
dātvalstīm – un tādējādi palielināsies arī starptautiskā sta-
bilitāte.⁵⁶ Baltijas valstu, Zviedrijas un Somijas savstarpējā
atkarība jautājumā par pievienošanos NATO ir acīmre-
dzama – ikviens jebkuras šīs valsts individuāli veiktais
pasākums tieši ietekmēs pārējo valstu un visa reģiona
drošību.

Cits iespējamais NATO pasākums stabilitātes veicinā-
šanai varētu būt Dānijas, Vācijas un Polijas militārās sa-
darbības līguma paplašināšana, iekļaujot tajā Baltijas val-
stis. Šis līgums tika noslēgts, pirms Polija 1997. gadā tika
uzaicināta pievienoties NATO, un, paredzot Polijas uz-
ņemšanu NATO 1999. gadā, kopējās dāņu, vācu un poļu
karaspēka vienības pavēlniecība tika izvietota Polijā.

Militārā palīdzība ir būtiska, lai Baltijas valstis spētu
kļūt par NATO dalībvalstīm. Kaut gan uzaicinājums pie-
vienoties NATO nākotnē balstīsies uz politiskiem apsvē-
rumiem, nepietiekami attīstītas aizsardzības spējas būs spē-
cīgs trumpis paplašināšanās pretniekiem ASV un Eiropā,
kuri izmantos “neaizsargājamības” argumentu. Pašlaik
var vienīgi minēt, kā Baltijas valstu bruņoto spēku attīs-
tību būtu ietekmējusi Baltijas reģionā visvairāk ieintere-
sēto NATO valstu, kā arī Zviedrijas un Somijas kopīga
pārdomāta un saskaņota militārās palīdzības programma,
ja tā būtu uzsākta jau 1991. gadā. Baltijas valstu atbilstība
vai neatbilstība NATO dalībvalsts kritērijiem ir tikusi iz-
mantota, lai atliktu šo valstu uzņemšanu, un ietekmējusi

politisku lēmumu pieņemšanu Baltijas valstu galvaspilsētās. Pēc ASV aizsardzības ministra Viljama Perija runas Kopenhāgenā 1996. gada 24. septembrī, kurā viņš teica, ka Baltijas valstis "vēl nav gatavas uzņemties saistības, kuras NATO dalībvalstīm uzliek 5. pants",⁵⁷ ikviena Baltijas valsts, kā izteicās Igaunijas ārlietu ministrs Tomass Hendriks Ilvess, pieņēma stratēģiskus lēmumus: Igaunija par galveno ārpolitikas mērķi izvirzīja iestāšanos ES, bet Lietuva izvēlējās pilnīgi pretējo – tā divkāršoja pūles, lai iestātos NATO. Latvijas nostāja bija "neskaidra".⁵⁸

Autors piekrīt šim vērtējumam, izņemot vienu punktu: Latvijai ES joprojām bija galvenā prioritāte, taču tā netika pārvērsta tikpat intensīvā diplomātiskā darbībā, kādu līdz iepriekš aprakstītajai Amsterdamas "aukstajai dušai" izvērsa Igaunija. Latvijas militāro spēku reforma nopietni tika uzsākta 1997. gadā, un to veicināja militārā budžeta palielināšana 1999. gadā par 42 procentiem, kas veidoja 0,92 procentus no valsts budžeta un atkarībā no ekonomikas pieauguma – līdz pat 1 procentam no IKP gada beigās.

Igaunija sasniedza savu mērķi, bet Lietuva – ne. Atšķirībā no abām pārējām Baltijas valstīm Lietuvas valdība īstenoja plašu diplomātisku iniciatīvu, cenšoties panākt Lietuvas parlamenta un pat Baltijas Asamblejas atbalstu, lai pārliecinātu NATO, ka Lietuva ir jāiekļauj pirmajā paplašināšanas kārtā. Seims (Lietuvas parlaments) pieņēma aicinājumu visu NATO dalībvalstu valdībām "uzaicināt Baltijas valstis vai vismaz vienu Baltijas valsti uzsākt iestāšanās sarunas NATO kopā ar pirmajām kandidātēm uz dalību aliansē".⁵⁹

Ari Baltijas Asamblejas desmitā sesija pakļāvās Lietuvas vēlmei un divas dienas vēlāk pieņēma rezolūciju,

kurā aicināja NATO valstu valdības un Ziemeļatlantijas Padomi Madridē “uzaicināt vismaz vienu Baltijas valsti uzsākt iestāšanās sarunas kopā ar pirmajām jaunajām alianses dalībvalstīm” un “aizšķērsot ceļu jebkādiem mēģinājumiem izolēt Baltijas valstis no pilnīgas dalības eiroatlantiskās integrācijas procesos”.⁶⁰

Lietuvas centieni NATO virzienā balstījās uz “Landsberģa doktrīnu”. Tā tika formulēta 1997. gada sākumā un liecināja par virzību uz Centrālo Eiropu un projām no Baltijas valstīm un par viedokli, ka Lietuvai ir lielākas cerības iestāties NATO nekā pārējām divām Baltijas valstīm. Tika uzskatīts, ka Igaunijas ciešās saites ar Somiju palīdzēs tai iestāties ES, tādēļ Lietuvai kā Centrāleiropas valstij, kurai ir “stratēģiska partnerība” ar Poliju, ir daudz labākas iespējas iestāties NATO, ja tā netiks uzlūkota kā Baltijas reģiona integrāla sastāvdaļa. Pie šāda viedokļa pieturējās arī Lietuvas ārlietu ministrs Aļģirds Saudargs, kurš attīstīja teoriju par “Baltijas geto”, kas bremzē katras atsevišķas Baltijas valsts nacionālās intereses.⁶¹

Nebija nekādu šaubu, ka formula “vismaz viena Baltijas valsts” tiek attiecināta tikai uz Lietuvu. Lietuvas parlaments, apspriežot aicinājumu NATO valstīm, nespēja atbildēt uz bijušās Lietuvas premjerministres Kazimiras Prunskienes izvirzīto jautājumu, proti, kas notiks, ja NATO dos priekšroku nevis Lietuvai, bet Latvijai vai Igaunijai? Viņa uzskatīja, ka, ņemot vērā Baltijas valstu kopējo stratēģisko mērķi nodrošināt stabilitāti reģionā, visas trīs Baltijas valstis ir jāiekļauj pirmajā paplašināšanās kārtā.⁶²

1995. gadā Baltijas Asambleja jau bija balsojusi par Lietuvas iesniegto rezolūciju, ka “vienas no šīm trijām valstīm panākumi ir jāuztver kā visu triju valstu panākumi”, un tas parāda, ka vismaz Landsberģa kungs, kurš

bija Lietuvas delegācijas vadītājs, domāja par priekšdienām.⁶³

Pēc neveiksmes ar dalību NATO V. Landsbergi Lietuvā daudz kritizēja, tomēr šķiet, ka nebija diskusiju par to, cik reālistiska bija izvēlēta stratēģija. Lai gan tika izvirzīts jautājums par tās pamatotību, uzsvars tika likts uz tādiem negatīviem faktoriem kā laika trūkums, lai lobētu NATO valstis, ASV Senātu un sabiedrisko domu. Bez tam tika izteikta cerība, ka Lietuvas "īpašā aktivitāte" nesīs "zināmas dividendes nākotnē".⁶⁴

Šajā ziņā Lietuva guva zināmus panākumus. Prezidenta Kārtera bijušais nacionālās drošības padomnieks Zbignevs Bžezinskis izteica priekšlikumu kā nākamās kandidātes paplašināšanās sarakstā iekļaut Slovēniju un Lietuvu. Viņš argumentēja, ka visu triju Baltijas valstu uzņemšana kopā izsauks konfliktu ar Krieviju, kas var sašņelt gan Eiropu, gan arī pašu aliansi. Tā kā Igaunija jau ir pavisinājusies uz priekšu sarunās ar ES, "būtu saprātīgi vienlaicīgi pielikt pūles, lai atvieglotu Latvijas iestāšanos PTO un atvērtu NATO informācijas biroju Rīgā".⁶⁵

Stīvens Lerebī atzīst, ka šāda notikumu attīstība varētu izsaukt līdzsvara zudumu, un viņš norāda, ka Bžezinska stratēģiju "ir nepieciešams kombinēt ar spēcīgu ekonomisku, politisku un militāru atbalstu Latvijai, lai novērstu Maskavas mēģinājumus izdarīt spiedienu uz Rīgu".⁶⁶ Taču, ja šāda palīdzība tiktu sniegta, tā varētu radīt paradoksālu situāciju, jo Latvija varētu iegūt vairāk labuma, atrodoties ārpus NATO, nekā Lietuva, atrodoties aliansē.

Lietuvas centieniem atbilda vislielākais plānotais aizsardzības izdevumu pieaugums (procentos no IKP) 1997.–1999. gadā Baltijas valstīs:

	1998	1999
Lietuva	1,43	1,51
Igaunija	1,12	1,19
Latvija	0,67	0,92

Šeit nav iekļauti izdevumi robežapsardzībai, pret terorismu un pret noziedzību vērstām bruņotām vienībām, kas pakļautas Iekšlietu ministrijas jurisdikcijai. Ja IKP izdevumi aizsardzībai tiktu aprēķināti pēc Latvijas nacionālās aizsardzības kritērijiem, tad izrādītos, ka Latvija aizsardzībai paredz 3,2 procentus no IKP. Robežapsardze un dažādas elitāras policijas vienības kara gadījumā kļūs par aizsardzības pasākumu integrālu sastāvdaļu, taču tas netika ņemts vērā neoficiālajā NATO mantrā, kura pieprasa, lai aizsardzībai tiktu novirzīti 2% no IKP. Tomēr neatkarīgi no tā visas trīs valstis tuvākajos gados paredz palielināt aizsardzības izdevumus līdz 2 procentiem.

Paaugstinot militāros izdevumus ātrāk, nekā to atļauj ekonomikas pieaugums, pastāv skaidri saskatāmas briesmas, par kādām liecina Rumānijas gadījums. Rumānija agrāk stingri iestājās par dalību NATO, balstoties uz savu iespaidīgo militāro struktūru. Bet maz var panākt, ja tiek izveidots viens kaujasspējīgs bataljons, bet valsts ekonomiskais mugurkauls ir salauzts. Ilgākā perspektīvā Latvijas 1996. gadā pieņemtais lēmums vispirms reformēt no Padomju Savienības mantoto valsts pensiju sistēmu (Latvija un Ungārija ir vienīgās Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstis, kuras īstenojušas šo sāpīgo reformu) var izrādīties vērtīgāks arguments uzņemšanai NATO nekā īslaicīgi panākumi lielāka daudzuma militāras tehnikas iegūšanā, kura partizānu karā var līdzēt maz. Draudi vest partizānu karu pašlaik ir vienīgā vērā ņemamā militārā

garantija, kura ir baltiešu rīcībā to neatkarības aizsargāšanai, un tās nozīme var pieaugt pēc tam, kad pilnībā būs izanalizēta Kosovas kara pieredze (piemēram, masveida bombardēšana nespēja sagraut serbu vienību kaujasspējas).

Līdz 1999. gadam Latvijas minimālie aizsardzības izdevumi atbilstīgi NATO kritērijiem izraisīja bažas citās Baltijas valstīs, ka tas varētu negatīvi iespaidot to iespējas iestāties NATO. Igaunijas ārlietu ministrs Tomass Hendriks Ilvess izteica šīs bažas savā runā Rīgā Latvijas Universitātē 1998. gada 10. martā. Viņš uzsvēra plaši izplatīto uzskatu, ka drošības politikā Baltijas valstis tiek uzlūkotas kā vienots bloks un tādēļ ir maz iespēju, ka tās tiks uzaicinātas iestāties NATO pa vienai. Aizsardzības jomā vienas Baltijas valsts stiprās puses darbosies pārējo divu valstu labā, un otrādi.⁶⁷

Iestāšanās NATO var prasīt tikpat ilgu laiku kā iestāšanās ES. Ja nebūtu Kosovas kara, NATO 50. gadadiena Vašingtonā būtu kļuvusi, kā 1997. gadā Rīgā paredzēja, par "svinīgu pasākumu, kuru vainagos triju jaunu alianses locekļu – Polijas, Čehijas un Ungārijas – uzņemšana".⁶⁸ Šīs valstis gan pievienojās NATO mēnesi agrāk un tādējādi varēja piedalīties vēsturiskajā sanāksmē, taču pretēji prognozēm jaunas kandidātvalstis netika nosauktas.⁶⁹ Tika apsolīts vienīgi, ka paplašināšanās process tiks par jaunu izskatīts nākamajā sanāksmē 2002. gadā.

NATO nostāju tālākas paplašināšanās jautājumā kā divus galvenos principus izteica Lielbritānijas premjerministrs Tonijs Blērs Vašingtonas sanāksmes priekšvakarā, un šie principi ir iekļauti Vašingtonas komunikē: 1. Paplašināšanās turpināsies pareizā tempā, t. i., tad, kad gan pretendentes, gan arī NATO būs tai gatava; 2. Šo valstu iekļaušanai aliansē jāstiprina Eiropas drošība kopumā.⁷⁰

Sekojoš ceļa kartei (Rīcības plāns dalībai NATO –

Membership Action Plan – MAP), lai iestātos NATO, alian-
ses doktrīnas “trešās puses atturēšanas” jēdziens baltie-
šiem varēja iegūt jūtamam drošības nozīmi. Šā koncepta
būtība ir tāda, ka “NATO nostāja aizsardzības jautājumos
iespaido iespējamā agresora viedokli, kurš gatavojas mili-
tārai darbībai pret Eiropas valsti, kas šobrīd vēl nav
NATO dalībvalsts.. It īpaši, ja valsts, kurai gatavojas uz-
brukt, robežojas ar NATO un piedalās Pfp programmā.”⁷¹

Mācība, kas Kosovas karā tika iegūta, cīnoties ar Slobo-
danu Miloševiću, var pastiprināt šā jēdziena nozīmi. Taču,
ja NATO zaudētu karu, tas novestu pie “NATO neitralizā-
cijas.. Nelieši Irākā vai Ziemeļkorejā sapratīs, ka asimet-
riskais karš padara Rietumus vājus. Japāna, Dienvidkoreja
un Taivāna Āzijā vai arī Baltijas valstis Eiropā sapratīs, ka,
ja Rietumi un ASV ir vājas pie NATO robežām, tās vēl jo
vairāk negūs panākumus tālāk no tām.”⁷²

“Trešās puses atturēšanas” jēdziens var palīdzēt pār-
varēt, iespējams, lielāko šķērslī, ar kuru sastopas Baltijas
valstis, – pieņēmumu, ka tās ir “neaizsargājamās”. Šāds
novērtējums krīzes situācijā var tās atstāt pilnīgā izolācijā
un tādējādi padarīt vārīgas.⁷³ Nesena Zviedrijas Aizsar-
dzības ministrijas ziņojums pieļauj iespēju, ka Zviedrija
varētu dot ieguldījumu konfliktu atrisināšanā tās robež-
reģionos, kopā ar citām valstīm nododot savus bruņotos
spēkus ANO vai EDSO rīcībā.⁷⁴

Šo divu organizāciju vājums agresijas apturēšanā un
miera nodrošināšanā ir labi zināms. Tomēr Zviedrijas gata-
vība atzīt, ka ir iespējams sliktākais notikumu attīstības
scenārijs, un gatavība uz to reaģēt parāda, ka militārā
doktrīna pielāgojas liela mēroga izmaiņām, kā arī politis-
kajai un ekonomiskajai attīstībai, kas Baltijas jūras reģionā
ir notikusi kopš 1991. gada.

Saikne ar Ameriku

Runā pie Latvijas Brīvības pieminekļa Rīgas centrā 1994. gada 6. jūlijā prezidents Klintons teica: "Un, jums atgriežoties Eiropas saimē, mēs būsim jums blakām."⁷⁵ Vēlākie notikumi šo solījumu apstiprināja. Klintona administrācija baltiešu vajadzības uztver jūtīgāk nekā Buša administrācija. No tikšanās ar ASV valsts sekretāru Vorenu Kristoferu 1993. gada 8. aprīlī Latvijas ārlietu ministrs Georgs Andrejevs bija guvis pārliecību, ka Klintons ir atteicies no iepriekšējās administrācijas stūrgalvīgās turēšanās Krievijas pusē, piemēram, jautājumā par "automātisku pilsonību krievvalodīgajiem".⁷⁶

ASV bija noteicošā loma, pārliecinot Krieviju aiziet no Baltijas valstīm. Klintona un Jelcina sarunās par Krievijas armijas izvešanu un bāzēm Latvijā Skrundas radiolokācijas stacijas nomas termiņš tika samazināts uz četriem gadiem. Sākotnēji Krievija gribēja paturēt Skrundu līdz 2003. gadam, Liepājas kara flotes bāzi līdz 1999. gadam un elektroniskās izlūkošanas staciju Ventspilī līdz 1997. gadam. Prezidenta Klintona uzstājības rezultātā Krievija paturēja vienīgi Skrundu – uz saīsinātu nomas laiku.⁷⁷

ASV iesaistījās iepriekš aprakstītajos triju Baltijas valstu militārās sadarbības projektos, kļūstot par galveno BALT-BAT sponsoru. Nozīmīgāka ir bijusi ASV palīdzība Reģionālās gaisa telpas iniciatīvas (*Regional Airspace Initiative*) veidošanā, un tās turpinājums ir BALTNET, kā īstenošanas rezultātā Baltijas gaisa telpas novērošana caur Poliju tiks sasaistīta ar NATO civili militāro gaisa kontroles sistēmu. ASV palīdzība katrai Baltijas valstij atsevišķi attīstījās, balstoties uz iekšpolitisku dokumentu "Baltijas

ricības plāns" (*Baltic Action Plan*), un noveda pie "Partnerības hartas starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm".

Šis dokuments, kas plašāk pazīstams kā ASV un Baltijas harta, bija ASV vēstnieka Latvijā Larija Nepera ideja, un to sāka gatavot 1997. gada sākumā, kad kļuva skaidrs, ka Baltijas valstis netiks iekļautas pirmajā paplašināšanās kārtā.⁷⁸ Prezidents Klintons un triju Baltijas valstu prezidenti to parakstīja Vašingtonā 1998. gada 16. janvārī. Hartas būtību vislabāk parāda ASV vēstnieka NATO Roberta Hantera viedoklis, kuru viņš izteica starptautiskā konferencē Rīgā: "...šīs zemes un tās kaimiņmāsu brīvība un neatkarība ir ārkārtīgi svarīga Savienotajām Valstīm. Mēs nebūsim ar mieru klusēt vēl 51 gadu, ja tiks pārkāpta Latvijas vai tās abu kaimiņmāsu neatkarība."⁷⁹

Šis noskaņojums hartā ir formulēts šādi: "Eiropa nebūs pilnīgi droša, kamēr Latvija, Igaunija un Lietuva katra nebūs droša." Tādējādi Amerikas Savienotās Valstis uzņemas spēcīgas saistības, taču tas arī pasvīturo ASV uzticību Eiropas drošībai un to, ka vislabākais ceļš, lai neatkārtotu pagātnes pieredzi, kad uz Eiropu, izceļoties gan "karstam", gan arī "aukstam karam", nācās sūtīt karavīrus un finanšu resursus, ir, kā teikts hartā, "vienota un brīva" Eiropa.

Tas, ka tiek atzīts princips, ka Baltijas valstis pieder vienotai un brīvai Eiropai, baltiešiem ir milzīgs drošības ieguvums: "aukstā kara" domāšanas paliekas, kas balstās uz Jaltā novilkto līniju, kura sadalīja Eiropu uz pusēm un kuras rašanās iemesls bija bēdīgi slavenais 1939. gada Molotova–Ribentropa pakts, vēl joprojām nobriedušajās Rietumu demokrātiskajās valstīs ietekmē lielas daļas politiskās elites uztveri. Laiku pa laikam tas izraisa apgalvojumus, ka Baltijas valstis pieder Krievijas "rūpju" vai

ietekmes sfērai.⁸⁰ Kad šāda attieksme sakrīt ar domāšanu Krievijā, kura Baltijas valstis uztver kā buferzonu starp Krieviju un NATO, Baltijas valstīm rezultāts var būt katastrofāls. Eiropas vēsture liecina, ka buferzonas ir ceļš uz katastrofu.

ASV, par spīti zināmai iekšpolitiskai skepsei un pat opozīcijai, atbalsta Baltijas valstu integrāciju Eiropas un transatlantiskajās institūcijās un bez tam arī īsteno divpusējo sadarbību ar katru Baltijas valsti drošības un ekonomikas jomā. Kā norādīts hartā, ja kāda Baltijas valsts uzskata, ka tās "teritoriālā integritāte, neatkarība vai drošība" ir apdraudēta, tā var konsultēties ar ASV vai nu divpusēji, vai arī izmantojot daudzpusējus mehānismus, kas jau ir izveidoti šāda veida konsultācijām.

Nenoliedzami, drošības konsultāciju iespēja uz divpusējiem pamatiem ar ASV ir būtisks drošības faktors trijām mazajām valstīm, kas vairākkārt ir kritušas par upuri lielvalstu politikai. Šādām konsultācijām var būt lielāks svars nekā konsultācijām NATO PfP ietvaros. Lielāko Eiropas valstu nespēja izstrādāt kopīgu nostāju Bosnijas konflikta uzliesmojuma laikā un ASV bruņoto spēku ievērojamā loma Kosovā pastiprina uzskatu, ka ASV loma ir noteicošā Eiropas – arī Balkānu konfliktu risināšanā.

Harta tika pārbaudīta 1998. gada marta Latvijas un Krievijas attiecību krīzes laikā, kad FIB palīdzēja izmeklēt sprādzienu pie sinagogas Rīgā, kurš notika tieši tajā dienā, kad Ričards Holbrūks ieradās vizītē, kurai sekoja valsts sekretāres Madelēnas Olbraitas "asi formulētā vēstule" ārlietu ministram Primakovam, kad krīze padziļinājās.⁸¹

Otra pārbaude bija strīds starp ES un ASV par audiovizuālo tirgu sakarā ar Latvijas uzņemšanu PTO. Latvija pieslēgās ES nostājai, un galu galā ES stridā ņēma virsroku;

Latvijai agri vai vēl ir jāklūst par ES dalībvalsti, un ASV, kā tas ierakstīts hartā, atbalsta Latvijas dalību ES. Tomēr strīds par gadu novilcināja Latvijas uzņemšanu PTO, un tas ir liels laiks pārejas valstij, kura izmisīgi meklē jaunus tirgus savām precēm un cīnās ar Krievijas diskriminējošo tirdzniecības praksi.⁸²

Stratēģiski ASV uzlūko Baltijas valstis kā atslēgu reģionālai sadarbībai, kas balstīta uz izpratni par senās Hanzas savienības tirdzniecības areālu, kas aptver ziemeļaustrumu Eiropu. Latvija, caur kuru iet liela daļa preču, kas tiek sūtītas no Austrumiem uz Rietumiem, ir nosaukusi šo jēdzienu par "Dzintara vārtiem", ASV to sauc par "Ziemeļeiropas iniciatīvu". Tā ir diplomātiska iniciatīva, kuru ASV stādīja priekšā Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanās laikā 1997. gada septembrī. Iniciatīvai ir trīs mērķi: pastiprināt ASV saites ar šā reģiona valstīm; palīdzēt reģiona jaunajām demokrātiskajām valstīm kļūt par spēcīgākām kandidātēm dalībai Eiropas institūcijās; pastiprināt sadarbību ar Krieviju.⁸³

ES Ķelnes augstākā līmeņa sanāsmē 1999. gadā pieņēma vadlīnijas jaunam jēdzienam, kuru sauc par "Ziemeļu dimensiju". Tā dažos aspektos pārklājas ar amerikāņu iniciatīvu. Abu iniciatīvu izstrādāšana turpinās, un to nozīme reģionālajā sadarbībā vēl jāpārbauda praksē. Taču, ja projekti abu iniciatīvu ietvaros un to īstenošana tiks saskaņota sadarbības un kompromisa garā starp konfliktējošām nacionālajām interesēm un ekonomisku sacensību, tad Baltijas jūras reģiona drošība un no tās izrietošā Baltijas valstu drošība vienīgi palielināsies, jo tas padarīs nederīgus vecos bufervalstu un ietekmes sfēru jēdzienus. Baltijas jūras reģionālā sadarbība varēs veidoties par modeli citiem pasaules reģioniem.

Secinājumi

Baltijas valstis pēc okupācijas vienas paaudzes dzīves garumā, gandrīz piecdesmit gadu pastāvēt kā Krievijas provinces, ir sekmīgi veidojušas savu drošību kopš padomju impērijas sabrukuma 1991. gadā. Visām trim valstīm ir stabilas demokrātiskās institūcijas un funkcionējoša tirgus ekonomika, un tās vairs nevar uzskatīt par "bijušajām Padomju Savienības republikām". Nav pamata pielīdzināt situāciju šajās valstīs Krievijai vai citām NVS valstīm.

Lai gan tikai retais teiks, ka Krievija pašlaik rada militārus draudus Baltijas valstīm, tomēr Krievija ir vienīgais iespējamais draudu avots Baltijas drošībai. Milzīgā varas asimetrija starp trim Baltijas valstīm un Krieviju nosaka nepieciešamību Baltijas valstīm integrēties transatlantiskajās un Eiropas institūcijās.

Baltijas valstis tagad ir stipri pavirzījušās uz priekšu integrācijā Eiropas Savienībā, kura nes sev līdzī cerētās "netiešās" drošības garantijas. Dalība NATO ir daudz problemātiskāka, un galu galā to noteiks trīs faktori: Krievijas gatavība atzīt Baltijas valstu dalību NATO; Baltijas tautu gatavība akceptēt savas elites politikas prioritātes un dalības nastu; NATO dalībvalstu gatavība maksāt par Baltijas valstu uzņemšanu NATO.

Ir grūti paredzēt Krievijas iekšpolitisko attīstību citādi kā sakot, ka viss kļūs sliktāk, pirms sāks kļūt labāk. Nav nepieciešams automātiski uzskatīt Baltijas valstu dalību NATO par "mirušu" tādēļ, ka Krievijas attieksme pret NATO Kosovas kara rezultātā ir kļuvusi neiecietīgāka. Mācība, kuru vēlreiz sniedza Kosova, bija tā, ka tikai masīva spēka stingra demonstrācija no paša sākuma un

gatavība to lietot var apturēt Austrumu diktatoru iecerētas etniskās tīrīšanas traģēdiju – NATO vilcināšanās un pakāpeniska militāra reakcija vienīgi palielinātu traģēdiju un cenu, kuru nāktos maksāt vēlāk.

Lai gan Baltijas valstīs Krievija joprojām var demonstrēt zaudēto lielvalsts statusu, nav izslēgts, ka Krievija var nonākt pie gluži pretējiem secinājumiem. Situācijā, kad pastāv nestabilitātes loks no Balkāniem līdz Tadžikistānai, kurš, iespējams, var virzīties tālāk uz ziemeļiem, ietiecoties pašā Krievijā un sajaucoties ar jau tā neiepriecinošo situāciju valsts iekšienē, Baltijas valstis kā “jauno Rietumu” integrēta sastāvdaļa labāk atbildīs Krievijas interesēm nekā vājas bufervalstis, ar kurām var manipulēt un izspēlēt vienu pret otru atbilstīgi lielvalstu politikas priekšrakstiem.⁸⁴

Baltijas valstis ir retums starp “bijušajām Padomju Savienības republikām”, jo tās maksā cietā valūtā par Krievijas gāzi, turklāt Baltijas valstis, Somija un Polija ir Eiropā lielākās Krievijas gāzes patērētājas. Mazāk nekā desmit gadu laikā Polija un trīs Baltijas valstis var kļūt par ES dalībvalstīm, un Krievijai nāksies sadarboties ar Eiropas kopīgo tirgu, nevis ar bijušajām padomju impērijas sastāvdaļām. ES jau tagad ir Krievijas galvenā tirdzniecības partnere un svarīgs Krievijas gāzes tirgus, ņemot vērā to, ka gāze un nafta Krievijai ir galvenās konvertējamās valūtas pelnītājas. Pat tas mazumiņš, ko Baltijas valstu krievi sūta saviem radniekiem uz Krieviju kā palīdzības paciņas, vai arī humānā palīdzība, kuru Baltijas valstis sniedz Kaļiņingradai un citiem pierobežas reģioniem, palīdz kaut nedaudz mazināt nabadzību Krievijā.

Krievijas attieksme pret Baltijas valstīm ir cieši saistīta ar nepieciešamību pēc reformām un pēc “jaunās domāšanas”

Krievijā, kas nebalstās uz gadsimtos veidojušos impērisko uzvedību. Nav iespējams sekmīgi reformēt Krieviju kā jaunu valsti, ja 1940. gada Padomju Savienības īstenotā okupācija joprojām tiek uzskatīta par likumīgu un Baltijas valstis – par leģitīmu Padomju Savienības sastāvdaļu. Lai Krievija atrastu jaunu identitāti un nākotnes perspektīvu nākamajā gadsimtā kā Eiropas valsts, tai ir nepieciešama pilnīga garīgo saišu saraušana ar pagātņi.

Ideāls risinājums būtu, ja Krievija vienkārši "ļautu Baltijas valstīm aiziet" un vēlētu tām panākumus centienos kļūt par NATO dalībvalstīm. Tas labvēlīgi ietekmētu visas ieinteresētās puses – baltiešus, NATO un Krieviju. Ja Baltijas valstu dalība NATO kļūtu par nepolitisku problēmu, tad tālāka paplašināšanās pēc 2002. gada varētu notikt tā, kā tagad notiek ES paplašināšanās – lēni, tomēr noteikti. Tas Baltijas valstīm atņemtu nepieciešamību censties iestāties NATO vienkārši tādēļ, ka Krievija tam pretojas. Tas dotu iespēju vairāk enerģijas un resursu veltīt neatliekamiem sociāliem jautājumiem un vidusšķiras veidošanai, kas ir demokrātisku un drošu valstu mugurkauls. Savukārt Krievija varētu parādīt, ka tā spēj pārvarēt savu impēriskas lielvalsts pagātņi, un sākt sadarboties ar Rietumiem, kas ir vienīgais risinājums tās atjaunotnei un panākumiem nākotnē.

Diemžēl ideālā pasaule reti kad atbilst reālajai pasaulei. Tomēr valstsvīru un politikas veidotāju uzdevums ir censties sasniegt ideālu.

Laikraksts "*Washington Post*", komentējot ASV un Baltijas hartu, atzīmēja, ka vissvarīgākais hartas aspekts bija izpratne, ka Igaunija, Latvija un Lietuva ir nevis problēmas, kas jārisina, bet gan sadarbības partneres. Atliek vienīgi uzdot jautājumu, vai Krievija ir gatava tās atzīt par

partnerēm ne tikai vārdos, bet arī darbos.⁸⁵ Ja tā notiks, baltiešiem atvērsies durvis dalībai jaunajā NATO vienlaicīgi ar uzņemšanu ES.

VĒRES

¹ Blank, J. S., "NATO Enlargement and the Baltic States: What Can the Great Powers Do?", Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle, 1997, p. 5.

² Turpat, 4. lpp.

³ Butkevicius, A., "Images of Security Policy of Lithuania", *Proceedings and Journal*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, no. 3, 1997, p. 49.

⁴ Šo terminu lietoja NATO Militārās komitejas loceklis ģenerālis Klauss Neimans (*Neuman*) lekcijā Rīgā 1997. gada 24. jūlijā. "Eksperimenta" mērķis ir iesaistīt Krieviju tādās Rietumu institūcijās kā NATO, ES, G7/8, lai palīdzētu demokrātiskajiem spēkiem Krievijā un lai palīdzētu Krievijai uzņemties savu atbildības daļu starptautiskajā sabiedrībā.

⁵ Ludlow, P., *Preparing Europe for the 21st Century: The Amsterdam Council and Beyond*, Centre for European Policy Studies, CEPS 3rd IAC Annual Report, Brussels, 1997, p. 83.

⁶ Goldsmith, C., "North Stars: Scandinavians' entry as EU member states could effect policy", *The Wall Street Journal Europe*, 12 Oct. 1994. Sk. arī Hedstrom, I., "Svensk inlägg for ost" (Zviedrijas ieguldījums Austrumos), *Dagens Nyheter*, 1994. g. 5. oktobrī.

⁷ "EU takes step towards admitting Eastern Europe", *Reuters*, 4 Oct. 1994. Arī Hedstrom, Goldsmith (6. vēre).

⁸ Somijas un Zviedrijas, kā arī Dānijas lomu, "aicinot ES Komisiju īstenot nopietnāku Baltijas politiku", vēl pirms šīs valstis kļuva par ES dalībvalstīm, atzīst norvēģu zinātnieks Olavs F. Knudsens, sk. Knudsen, O. F., "Cooperative Security in the Baltic Sea Region", *Chaillot Papers*, no. 33, Nov. 1998, Institute for Security Studies, WEU, Paris, pp. 43–44.

- ⁹ Hedstrom (6. vēre).
- ¹⁰ Asmus, R. D., Nurick, R. C., "NATO Enlargement and the Baltic States", *Survival*, vol. 38, no. 2, 1996. Jautājumā par kanclera Kola nostāju viņi citē (128. lpp.) "Kohl snubs the Baltics", *Financial Times*, 15 Dec. 1995.
- ¹¹ Ievadraksts, *Helsingin Sanomat*, 1997. g. 6. augustā. Šis laikraksts ir vadošā Somijas dienas avīze. Ievadrakstā ir teikts, ka Igaunija ir tuvāk Somijai un Zviedrijai nekā Latvija, nemaz nerunājot par Lietuvu.
- ¹² Kivinen, O., "Zviedrijai un Dānijai nav taisnība", *Helsingin Sanomat*, 1997. g. 11. septembrī.
- ¹³ Asmus and Nurick (10. vēre), 134. lpp.
- ¹⁴ Agenda 2000. For a stronger and wider Union, European Commission, Bulletin of the European Union, Supplement 5/97, p. 105.
- ¹⁵ Par Baltijas valstu centieniem vienotības īstenošanā sk. šajā grāmatā: "Baltijas vienotības meklējumos: himēra vai realitāte?", 98.–140. lpp.
- ¹⁶ Luxembourg European Council 12 and 13 December 1997 Presidency conclusions, Luxembourg, 13 Dec. 1997, DOC/97/24, Paragraph 10.
- ¹⁷ Turpat, 26. paragrāfs.
- ¹⁸ Auswärtiges Amt: Kinkel traf baltische Amtskollegen – Neues Modell für EU-Annahmung, 17 Okt. 1997. Sk. arī Auswärtiges Amt Pressreferat, 13 Okt. 1997.
- ¹⁹ Sk., piemēram, interviju Zviedrijas dienas laikrakstā ar Latvijas premjerministru Guntaru Krastu; Crona, E., "EU-osakerhet splittar balta" (Neskaidrības ES jautājumā šķel baltiešus), *Svenska Dagbladet*, 1997. g. 21. oktobrī.
- ²⁰ Nākotne parādīs, vai Latvijas uzņemšana PTO veicinās Krievijas ieviesto diskriminējošo tirdzniecības pasākumu atcelšanu, tomēr droši var apgalvot, ka ekonomiskās sankcijas nebūtu ieviestas, ja Latvija, tāpat kā Igaunija, būtu uzaicināta uzsākt iestāšanās sarunas.
- ²¹ EU Official Concerned about Possible Rivalry among Baltic States, *Baltic Security: News and View*, RFE/RL 12 May 1997.

- ²² Hellblom, O., "Persson optimist efter EU-toppmotet" (Pēršons pēc ES augstākā līmeņa sanāksmes ir optimistiski noskaņots), *Dagens Industri*, 1997. g. 15. decembrī. Arī Latvijas TV reportāža par sanāksmi. Pirms tam Lietuvas Eiropas lietu ministre Laima Andrikiene bija uzbrukusi Vācijai, īpaši Helmūtam Kolam, par to, ka viņš novelkot jaunas Eiropas sadalījuma līnijas, un bija apgalvojis, ka Lietuva un Latvija nav uzaicinātas pie sarunu galda Kaļiņingradas dēļ. Sk. Andrikiene, L., "Ne seimynine nuotrauka, o realios deribos" (Nevis ģimenes foto, bet gan reālas sarunas), *Lietuvos aidas*, 1997. g. 29. oktobrī.
- ²³ Composite Paper: Reports on progress towards accession by each of the candidate countries, EU Commission, Brussels, 4, Nov. 1998.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ Council Conclusions on European Union Enlargement, General Affairs Council 17 Dec. 1998, Annex III, Presidency Conclusions, Vienna European Council, 11–12 Dec. 1998.
- ²⁷ Sk. 23. vēri.
- ²⁸ Sk. 26. vēri.
- ²⁹ Report on Latvia's application for accession to the European Union with a view to the Vienna European Council (12/13 December 1998) (COM(97)2005 – C4-0377/97), Committee on Foreign Affairs, European Parliament, 19 Nov. 1998, A4-0430/98.
- ³⁰ Europe, no. 7388 (n.s.) 22 Jan. 1999. Biļetenā citēts Fransuā Lamurē – Vispārīgo lietu ģenerāldirektora (DGA) vietnieks.
- ³¹ Turpat.
- ³² Šī analīze balstās uz iepazīšanos ar kandidātvalstu projektiem, kas tika izrādīti Komisijas sesiju laikā un kuru rezultāts vēlāk bija Vispārīgo lietu padomes sanāksme, kā arī uz privātām sarunām ar speciālistiem, kuri dažādos politikas analīzes institūtos nodarbojas ar paplašināšanās problēmām.
- ³³ Kinkel, K., "Vergesst die Balten nicht!" *Die Welt*, 1998. g. 12. dec.
- ³⁴ Presidency Conclusions, Berlin European Council, 24 and 25 March, 1999, ESBN 100/99.

- ³⁵ Ludlow (5. vēre), 86. lpp.
- ³⁶ Kampaņa starptautiskajos forumos nopietni tika uzsākta apmēram sešus mēnešus pēc tam, kad Krievija 1991. gadā atzina Baltijas valstu neatkarību, un sākumā visas trīs valstis tika traktētas vienādi. Sk. Lejins, A., "Latvia in a Post-Cold War Europe" un Velliste, T., "The "Near Abroad" in the Baltic Republics: The View from Estonia", Bruntland, A. O., Snider, D. M. (eds.), *Nordic-Baltic Security: An International Perspective*, CSISS/NUPI, Washington, D.C., Oslo, 1994.
- ³⁷ Nacistiskā Vācija okupēja Klaipēdu 1938. gadā, un labējie Krievijā šo faktu izmanto kā attaisnojumu prasībām iekļaut Klaipēdu Kaļiņingradas apgabalā. Par Igaunijas un Latvijas teritorijas izmaiņām padomju okupācijas laikā sk. Dauksts, B., Puga, A., "Abrene" un Jaats, I., "East of Narva and Petserimaa", Forsberg, T. (ed.), *Contested Territory: Border Disputes at the Edge of the Former Soviet Empire*, Edward Elgar, Aldershot, 1995.
- ³⁸ Press Statement of the Nordic-Baltic Defence Ministers Meeting, Trakai, Lithuania, 28–29 May 1996. Šim paziņojumam ir tikai 9 paragrāfi salīdzinājumā ar 10 paragrāfiem preses paziņojuma sākotnējā variantā, kas saucās "Nordic-Baltic Defence Ministers Meeting Communiqué", datums un vieta tādi paši. Trūkstošajā paragrāfā ir rakstīts: "Tika apspriesta iespēja uzsākt vienlaicīgas sarunas starp NATO un tās partnervalstīm. Šāda pieeja ļautu NATO vispusīgi risināt drošības jautājumus, neveidojot "pelēkās zonas"."
- ³⁹ Embargo analīzi sk. šajā grāmatā: "Latvija Baltijas jūras reģionā: nacionālie un starptautiskie drošības apsvērumi", 64.–97. lpp. No Vācijas, Norvēģijas un citu valstu dāvinātajiem karakuģiem un patruļkuģiem tika demontēts viss, kas kaut cik izskatījās pēc kaujasspējīga, arī mīnu iznīcināšanas iekārtas un modernas navigācijas sistēmas. Latvijas Jūras spēku komandieris sarunā ar SACEUR Džordžu A. Džulvenu viņa vizītes laikā Latvijā 1995. gada jūnijā šādu politiku nosauca par striptīzu. 1997. gadā Vācija atsauc tās Latvijai dāvinātos kuģus un pilnībā par jaunu ievietoja visas sistēmas, arī ieroču sistēmas.

- ⁴⁰ Krievijas pienākums ir demontēt šo objektu līdz 2000. gada februārim. Līdz tam tai ir jāmaksā 5 miljoni dolāru gadā par bāzes nomāšanu.
- ⁴¹ Asmus and Nurick (10. vēre), 121. lpp. R. Esmuss tagad ir valsts sekretāra palīga vietnieks Eiropas un Kanādas lietās.
- ⁴² Talbott, S., "Opening Doors and Building Bridges in the New Europe", Address by the Deputy Secretary of State, The Paasikivi Society, 21 Jan. 1998, Helsinki. Citāts no atbildes uz jautājumu par Baltijas valstu vārīgumu, kas tika uzdots pēc lekcijas. Sk. arī S. Telbota tāda paša nosaukuma runu, kas tika teikta Nobela institūtā Oslo 1988. g. 19. janvārī.
- ⁴³ "Clinton Responds to Senators' Questions on NATO Enlargement", The White House, Washington, D.C., 12 Sept. 1997. Atbildes bija adresētas senatoram Kejam Beilijam Hatčinsonam (republikānis no Teksasas), kurš vadīja 20 senatoru grupu, kura vēlējās uzzināt, kā NATO paplašināšanās palielinās ASV un Eiropas drošību. Sk. arī "NATO Enlargement: The American Viewpoint", US Foreign Policy Agenda, United States Information Agency, vol. 2, no. 4, Oct. 1997.
- ⁴⁴ Sk. šajā grāmatā: "NATO izplešanās "draudi" Baltijas valstu drošībai", 57. lpp. Autors šajā rakstā atbalsta ASV aizsardzības ministra viedokli, ka paplašināšanās atbilst Krievijas interesēm, kas tika izteikts viņa runā 33. militāro zinību konferencē Minhenē. Krievijas interesēs ir, lai ASV turpina iesaistīties Eiropas drošībā un lai Krievija netiktu no tās izolēta. Kā teica V. Perijs, problēma ir tā, ka Krievija piekrīt katram no šiem postulātiem atsevišķi, bet ne tiem kopumā, t. i., NATO paplašināšanai.
- ⁴⁵ Turpat, 59. lpp.
- ⁴⁶ Binnendijk, H., Kugler, R. L., "NATO after the First Tranche: A Strategic Rationale for Enlargement", *Strategic Forum*, National Defence University, Institute for National Strategic Studies, no. 149, Oct. 1998. – Šis pētījums tiks publicēts *The Washington Quarterly*.
- ⁴⁷ Paragraph 8, "Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation Issued by the Heads of State and Government", NATO Press Release, 8 July 1997.

- ⁴⁸ Turpat.
- ⁴⁹ Deklarācijas panākšanas iekšējo politiku autoram izskaidroja diplomāts, kurš piedalījās tās apspriešanā. Sk. arī Mihalka, M., "NATO Enlargement: From Dream to Reality", *Annual Survey of Eastern Europe and the Former Soviet Union*, EastWest Institute, M.E. Sharpe, New York, 1997, pp. 23–24. Taču šis autors neizceļ Vācijas noteicošo lomu.
- ⁵⁰ Šo viedokli izteica, piemēram, Dmitrijs Treņins konferencē Tallinā: "Daudzi pieredzes bagāti krievi izcīna politisku kauju Vislas krastos un riskē ar vidēja mēroga politisku konfrontāciju ar Rietumiem tikai viena apsvēruma dēļ – lai izvairītos no liela mēroga konfrontācijas Narvas krastos." Narvas upe atdala Igauniju un Krieviju. – Speech by Dmitri Trenin "Baltic Security: Taking Stock Before the NATO Summit", Conference organized and proceedings published by the North Atlantic Institute and the International Advisory Board to the Baltic States, Tallinn, 19–21 Feb. 1997. Lappuse nav atzīmēta. Autors piedalījās konferencē.
- ⁵¹ Kull, C., "Partnership for Peace: where do we stand?" Paper presented at the 10th Annual Strategic Studies Conference "NATO in the 1990's: moving from theory into action", Knokke-Heist, Belgium, 15–18 Sept. 1994.
- ⁵² A. Einseļns, intervija ar autoru Tallinā 1994. g. 11. oktobrī. Ģenerālis Einseļns, bijušais ASV armijas pulkvedis, šajā laikā bija Igaunijas bruņoto spēku komandieris. Viņa pieredze Igaunijas bruņoto spēku komandiera amatā liecināja, ka tikai no Rietumiem nākušie vai Rietumos izglītotie baltiešu virsnieki var izskaust īpaši nežēlīgo krievu parauga ģirgāšanos par kareivjiem un iesakņojušos zagšanas paradumus.
- ⁵³ Par PSE potenciālu PfP lomas palielināšanā sk.: Valdis Birkavš, Minister of Foreign Affairs, Latvia, intervention at meeting of the Euro-Atlantic Partnership Council in Foreign Ministers Session, 17 Dec. 1997, NATO HQ, Brussels. – www.nato.int/docu/comm/m9712/16-17.htm.
- ⁵⁴ Asmus, R. D., Larrabee, F. S., "NATO and the Have-Nots: Reassurance After Enlargement", *Foreign Affairs*, vol. 75, no. 6, 1996.

- ⁵⁵ Turpat, 19. lpp.
- ⁵⁶ Somijas ārlietu ministres T. Halonenas runa Ālandu salu Miera institūta (Somija) un Ūlofa Palmes Starptautiskā centra (Zviedrija) organizētajā konferencē "Hard and Soft Security in the Baltic Sea Region" (Tiešā un netiešā drošība Baltijas jūras reģionā) 1997. g. 29.–31. augustā.
- ⁵⁷ Remarks as prepared for delivery, William J. Perry, Secretary of Defence, Seminar on the Future of Defence Cooperation Around the Baltic Sea, Copenhagen, 24 Sept. 1996. Toreizējais Latvijas aizsardzības ministrs Andrejs Krastiņš savā vēstulē V. Perijam izteica savas bažas. Latvijas laikrakstos tika plaši apgaismots V. Perija runas plašākais konteksts, t. i., ka Baltijas valstis "Joti veiksmīgi darbojas šajā virzienā" [lai panāktu atbilstību 5. panta prasībām. – A. L.] un ka "mums visiem ir jāstrādā, lai ātrāk saņemtu dienu, kad tās būs gatavas uzņemšanai", kas lielā mērā mazināja sensāciju, kuru bija izsaukuši sākotnējie atreferējumi presē no Kopenhāgenas. Minētās V. Perija tēzes nedaudz vēlāk tika prezentētas Bergenā, Norvēģijā, NATO aizsardzības ministru tikšanās laikā.
- ⁵⁸ Igaunijas ārlietu ministra atbilde uz jautājumiem konferencē "The Northern Dimension of the CFSP" (KĀDP Ziemeļu dimensija), kuru 1997. g. 7.–9. novembrī organizēja Somijas Ārpolitikas institūts un Eiropas politikas institūts. Raksta autors piedalījās šajā konferencē. Par publicētajiem konferences materiāliem sk. 84. vēri.
- ⁵⁹ Appeal to the Parliaments and Heads of State and Governments of the Member States of the North Atlantic Treaty Organisation, Seimas of the Republic of Lithuania, 24 Apr. 1997, Vilnius.
- ⁶⁰ Final Document, Baltic Assembly, Tenth Session, 26–27 Apr. 1997, Pärnu.
- ⁶¹ Autors noklausījās "Landsbergā doktrīnas" izklāstu Viļņā seminārā "The Baltic Case in European and Trans-Atlantic Integration: Maintaining and Going Beyond a Tri-Baltic Approach" (Baltija Eiropas un transatlantiskajā integrācijā: trīs Baltijas valstu pieejas saglabāšana un attīstīšana), kuru organizēja Austrumu un

Rietumu pētniecības institūts, Viļņas universitātes Politoloģijas institūts un Lietuvas Ārlietu ministrija 1997. g. 26.–27. aprīlī. Seima spikeris V. Landsberģis dinejā teica runu "Baltijas identitāte, tās jēdziens, robežas un potenciāls". Lietuvas ārlietu ministrs Aļģirds Saudargs atklāja semināru. Seminārā autors nonāca polemikā ar augsta līmeņa Lietuvas Ārlietu ministrijas ierēdņiem par to, ka pirmajā paplašināšanās kārtā nav iespējams uzņemt NATO tikai vienu Baltijas valsti. Detalizētāku Lietuvas skatījuma analīzi sk. Vitkus (64. vēre).

- ⁶² Autora privāta saruna ar personu, kas bija klāt Lietuvas parlamenta sesijā.
- ⁶³ Resolution on the Principles of Unity of the Baltic States, Baltic Assembly, Seventh Session, 1–2 Dec. 1995, Tallinn. Autors bija klāt šajā sesijā kā novērotājs. Rezolūcijā bija teikts arī, ka "jebkuras no trijām valstīm nelaime vai apdraudējums tiks uzlūkots kā visu triju valstu nelaime vai apdraudējums".
- ⁶⁴ Vitkus, G., "In the Trap of Alternatives: Lithuanian Security Policies in 1995–1997", Arteus, G., Lejins, A. (eds.), *Baltic Security: Looking Towards the 21st Century*, Latvian Institute of International Affairs and the Swedish Defence College, Riga, 1998, p. 56.
- ⁶⁵ Brzezinski, Z., "NATO: The Dilemmas of Expansion," *The National Interest*, Issue 53, Fall 1998, pp. 13–17.
- ⁶⁶ Larrabee, F. S., "Transatlantic Security: New Tasks and New Challenges", Reiter, E. (ed.), *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik 1999*, Verlag E. S. Mittler & Sohn, Hamburg, Berlin, Bonn, 1998, p. 378.
- ⁶⁷ Autors noklausījās šo runu.
- ⁶⁸ Winner, A. C., Presentation, Apinis, P., Lejins, A. (eds.), *After Madrid and Amsterdam: Prospects for the Consolidation of Baltic Security*, Conference Proceedings, 6 Dec. 1997, Riga, The Konrad Adenauer Foundations and the Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1998, pp. 49–60.
- ⁶⁹ Turpat.
- ⁷⁰ "NATO, Europe, and Our Future Security", Speech by the Prime Minister, Tony Blair, NATO 50th Anniversary Conference, Royal

United Services Institute, London, 8 Mar. 1999. Vašingtonas komunikē ir teikts: "Alianse cer nākamajos gados turpināt uzai-
cināt iestāties valstis, kuras vēlas un spēj uzņemties dalībvalsts
atbildību un pienākumus, un NATO ir pārliecināta, ka šo valstu
iekļaušana kalpos alianses kopējām politiskajām un stratēģiska-
jām interesēm un nostiprinās kopējo Eiropas drošību un stabili-
tāti." Paragraph 7, Washington Summit Communique, *An Alliance
for the 21st Century*, 24 Apr., 1999, NATO Press communique
NAC-S(99)64.

⁷¹ Cheshire, J., CINC, AFNORTHWEST, Remarks made at an inter-
national conference "Security and Prosperity in the Baltic Region",
organized by the Latvian Ministry of Foreign Affairs, Baltic Stabi-
lity Foundation, International Defence Advisory Board, and
Latvian Institute of International Affairs, 16–17 Nov. 1997, Riga,
published by the Latvian Institute of International Affairs, p. 32.

⁷² Segal, G., "The Real Stakes in Kosovo Action", *The Straits Times*
(Singapore), 10 Apr. 1999.

⁷³ Baltijas valstu "neaizsargājamība" ir kļuvusi gandrīz vai par ak-
siomu, un uz to atsaucas daudzi NATO paplašināšanās austrumu
virzienā kritiķi. Sk., piemēram, Amis, L., Kokkinides, T., "Baltics
Pose Wider Issue: Question of NATO Ties Unsettles Russian
Relations", *Defence News*, 15 Sept. 1997. Viņi apgalvo, ka "NATO
drošības garantijas Baltijas valstīm nebūs iespējamās. Šo valstu
ģeogrāfiskais novietojums nozīmē, ka aliansei nāksies pildīt 5. panta
saistības vienīgi tajā gadījumā, ja Baltijas valstīm tiks uzbrukts no
austrumiem, kas draud ar kodolieroču lietošanu." Tomēr aizvien
vairāk analitiķu sāk apstrīdēt "neaizsargājamības" jēdziena no-
zīmi. Sk., piemēram, Dalsjo, R., "Are the Baltics Defensible?",
European Security Studies (Tesla), Defence Research Establish-
ment (FOA), 9 Feb. 1998 (Draft), un Hugemark, B., "Kan Baltikum
forsvaras?" (Vai Baltiju var aizsargāt?), *Tidningen och världen: En
vanbok till Olof Santesson*, Stockholm, 1998.

⁷⁴ Forandrad omvärld – omdanat forsvar (Mainīgā pasaule – refor-
mēta aizsardzība), Swedish Defence Commission's Report,
Ministry of Defence, Stockholm, Sweden, Ds 1999:2, p. 95.

- ⁷⁵ Autors noklausījās šo runu. Sk. arī "US president Bill Clinton visits the Baltic states", *Current Latvia*, special supplement, Latvian Ministry of Foreign Affairs, 11 July 1994.
- ⁷⁶ Sk. šajā grāmatā: "Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"", 35. lpp.
- ⁷⁷ Līdz šim par Krievijas armijas izvešanu no Baltijas valstīm nav zinātnisku pētījumu. Autora viedoklis balstās uz informētiem avotiem. EDSA/EDSO arī bija svarīga loma, balstoties uz Zviedrijas premjerministra Karla Bilta 1992. gadā Helsinkos piedāvāto formulu: "Ātra, pilnīga un organizēta karaspēka izvešana." Tomēr, tieši Klintonam un Jelcinam tiekoties Maskavā 1992. gada janvārī, Jelcins piekrita atteikties no Krievijas bāzēm Latvijā. Izņemot zemūdeņu bāzi Paldiski Igaunijā, kuru slēdza 1996. gadā, Latvijas bāzes bija galvenā stratēģiskā problēma Baltijas valstīs.
- ⁷⁸ Autora saruna ar Latvijas vēstnieku ASV Ojāru Kalniņu 1999. g. 10. februārī Rīgā.
- ⁷⁹ "Round Table Discussion", Apinis, P., Lejins, A. (eds.), *NATO and EU Enlargement: The Case of the Baltic States*, Conference Proceedings, Konrad Adenauer Stiftung and Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1996, p. 78.
- ⁸⁰ Sk., piemēram, Grey, C. S., "NATO and the Evolving Structure of Order in Europe: Changing Terms of the Trans-Atlantic Bargain", *Hull Strategy papers*, no. 1, University of Hull, 1997. "Vismaz patlaban Baltijas valstis un citas bijušās padomju republikas ir jāuzskata par Krievijas drošības telpā vai arī tās rūpju sfērā (nevis ietekmes sfērā) ietilpstošām" (86. lpp.). K. Grejs ir bijušais Starptautiskā stratēģisko pētījumu institūta direktora vietnieks.
- ⁸¹ Erlanger, S., "U.S. Turns to Russia-Latvia Dispute: Moscow's Hardball Tactics Prove Popular in Domestic Politics," *International Herald Tribune*, 17 Apr. 1998.
- ⁸² Latvijas sarežģītais stāvoklis, atrodoties starp konfliktējošām ES un ASV prasībām audiovizuālā tirgus jomā, ir aprakstīts Boustany, N., "Trampled on the Field of Diplomacy", *The Washington Post*, 26 June 1998.
- ⁸³ Talbott (42. vēre).

⁸⁴ Fedorov, A., "Russia and the Baltics", Jopp, M., Warjovaara, R. (eds.), *Approaching the Northern Dimension: Challenges and opportunities for the EU in the emerging European security order*, Finnish Institute of International Affairs and Institut for Europaesche Politik, Helsinki, Bonn, 1998. Ari Dmitrijs Treņins raksta: "Krievijas atklātā uzstāšanās pret Baltijas valstu dalību NATO tikai pastiprina šo valstu vēlmi pievienoties aliansei, apgrūtina tās attiecības ar NATO un ilgākā laika posmā tiks krievi vai nu atzīt vēl vienu politisku sakāvi, vai arī mēģināt īstenot savus draudus uzsākt konfrontāciju ar Rietumiem, kas ir vienlaikus bīstama un bezmērķīga perspektīva." – Trenin, D., "Baltic Chance: The Baltic States, Russia, and the West in the Emerging Greater Europe", Carnegie Endowment for International Peace, Moscow, 1997, p. 30.

⁸⁵ Editorial, The Washington Post, "Three Baltic Partners ", *International Herald Tribune*, 16 Jan. 1998.

Pirmpublicējums angļu valodā: "Joining the EU and NATO: Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century", Lejins, A. (ed.), *Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century*, LIIA/Aleksanteri Institute, Kikimora Publications, Helsinki, 1999

NOSARGĀT SAVU TERITORIJU. TIEŠĀ DROŠĪBA BALTIJAS VALSTĪM: BRUŅOJUMS, SABIEDROTIE UN PRETINIEKI

Ievads

Baltijas valstis kopā aizņem 175 000 kvadrātkilometru mežainu zemju Eiropā, un tās apdzīvo 7,8 miljoni cilvēku. Pirmā pasaules kara laikā cara armija astoņu latviešu strēlnieku pulku vadībā trīs gadus purvainajā Rīgas apkārtnē veiksmīgi atvairīja vācu armiju. Galu galā iekšējie nemieri Krievijā palīdzēja ķeizara karaspēkam ieņemt Rīgu un pēc tam visu Latviju un Igauniju.

Otrā pasaules kara laikā nacistiskās Vācijas armija, izmantojot neatkarīgās Latvijas ģenerālštāba izstrādāto Latvijas aizsardzības plānu pret iespējamo Padomju Savienības uzbrukumu, pakāpeniski atkāpās cauri Latvijai, kamēr bija aizsniegta pēdējā aizsardzības līnija Rietumlatvijā Kurzemes novadā iepretim Zviedrijas krastiem. Pēdējie vācu aizsardzības spēki sabruka 1945. gada sākumā Lietuvas rietumdaļā, bet vācu karaspēks, ko vadīja latviešu *Waffen* esesiešu divīzija, līdz pat 1945. gada 8. maijam noturēja Kurzemes fronti.

Sarkanajai armijai, kuras priekšgalā savukārt bija Latviešu gvardes strēlnieku divīzija, par spīti sešiem plašiem gaisa un sauszemes uzbrukumiem, neizdevās ieņemt "Kurzemes katlu". Taču Baltijas valstis pašas kā valstis

vairs nepastāvēja: vienas okupācijas vietā nāca cita, turklāt gan nacistiskā Vācija, gan padomju Krievija iesauca Baltijas vīrus savos bruņotajos spēkos un izmantoja karā viena pret otru un galu galā – visu triju Baltijas tautu iznīcināšanai.

Baltijas valstu militārā vēsture rāda, ka tās iespējams veiksmīgi aizstāvēt, ja tām ir spēcīgs sabiedrotais; visu triju valstu traģēdija ir tā, ka tās nevarēja vienas pašas sevi aizstāvēt 1939. gadā, kad Staļins uzspieda karabāzes, un 1940. gadā, kad viņš pieprasīja kapitulāciju. 1939. gada 23. augusta Molotova–Ribentropa pakta slepenie protokoli apzīmogoja visu triju Baltijas valstu likteni. Valsts statusu saglabāja tikai Somija, jo tā sāka karu ar Padomju Savienību un spēja, iegūstot spēcīgus pagaidu sabiedrotus, veikli izmanevrēt starp Hitleru, Staļinu un Rietumu valstīm.

Pēc divu lielvalstu sagrāves, kuras Pirmā pasaules kara laikā cīnījās par Baltiju, Baltijas valstīm izdevās ar bruņota spēka palīdzību panākt neatkarību, tomēr tikai ar sabiedroto politisku un militāru palīdzību un tikai pēc tam, kad Ļeņinam bija izdevies nostiprināt varu Krievijā. Šajā laikā demokrātiskajām lielvalstīm komunisms bija nepieņemams un Baltijas valstis labprāt tika pieņemtas kā bufervalstis.

Šāds bufervalstu statuss tās tomēr neglāba 1939.–1940. gadā, kad nacistiskā Vācija biedrojās ar Padomju Savienību pret Baltijas valstīm un Poliju, un vēlāk, kad rietumvalstis kļuva par Padomju Savienības sabiedrotajām karā pret Hitleru. Būtībā Jaltas vienošanās starp sabiedrotajiem un Padomju Savienību kodificēja Molotova–Ribentropa paktu.

Tomēr Baltijas valstu iekļaušana Padomju Savienības sastāvā bija Staļina stratēģiska kļūda. Atzītais somu

diplomāts un vēsturnieks Makss Jakobsons savā nesen iznākušajā grāmatā stāsta, kā Somija 20. gadsimtā piedzīvoja to, ka Krievijas ārlietu ministrs Molotovs atzinis, ka Padomju Savienība bijusi pietiekami saprātīga, lai neanektētu Somiju: ja tas būtu noticis, tā kļūtu PSRS par asiņojošu brūci.¹

Baltijas valstis tika anektētas, un tās kļuva par šādu asiņojošu brūci – vispirms savas bruņotās pretestības dēļ un, kad tā cieta neveiksmi (jo baltiešu partizāniem nebija sagaidāma nekāda palīdzība no ārpuses, tāda militāra palīdzība, kāda tika sniegta afgāņiem), nesaskaņotu darbību dēļ, kuru vietā 80. gadu beigās sākās plašas miermīlīgas atbrīvošanās kustības visās trijās valstīs.

Baltijas valstis atguva neatkarību, jo tās ar grauļošām darbībām sistēmas ietvaros spēja paātrināt padomju impērijas sairšanu – tostarp nebūt nebija maznozīmīga tautas frontes kustību sekmēšana citās republikās un biedrošanās ar Krieviju pret Padomju Savienību. Rietumvalstis atbalstīja prezidentu Gorbačovu, Baltija – Jelcinu.

Neatkarības atjaunošana tika panākta tikai ar miermīlīgiem līdzekļiem, un vienīgais izņēmums bija padomju bruņoto spēku nodarītie kaitējumi civiliedzīvotājiem Viļņā un Rīgā. No asinspirts izvairīties palīdzēja ne tikai Jelcina iejaukšanās, bet arī Rietumu demokrātisko valstu, sevišķi ASV un Lielbritānijas, spiediens uz Gorbačovu nelietot spēku pret Baltijas valstīm. Sabiedriskā doma Rietumos neapšaubāmi bija Baltijas atbrīvošanās kustības pusē.

Baltijas valstis saņēma no Jelcina būtiski nepieciešamo, lai varētu pārdzīvot 1991. gada augusta puču Krievijā, – savas neatkarības atzīšanu. Tieši šis signāls bija vajadzīgs starptautiskajai sabiedrībai, lai vai nu atjaunotu diplomātiskās attiecības, vai atzītu Baltijas neatkarību.

Krievijas izaicinājums

Galvenā problēma, kas jārisina Baltijas valstīm un Krievijai, ir tā, ka Krievija neatzina Baltijas neatkarības atjaunošanu – Jeļcins atzina tikai to neatkarību, it kā tās būtu no jauna radušās valstis. Jebkurš 1920. gadā noslēgto miera līgumu ar Krieviju pieminējums tika pasludināts par naidīgu aktu, jo, kā tagad paziņoja Maskava, Baltija staļiniskajā Padomju Savienībā esot iestājusies labprātīgi un tādējādi anulējusi 1920. gada miera līgumus, kuri atzina Baltijas neatkarību.

Ja mūsdienu Krievija nespēj atzīt, ka Padomju Savienība 1940. gadā okupēja Baltijas valstis, tad tas ir tikai viena iemesla dēļ – paturēt iespēju, lai kaut kad nākotnē šīs valstis “uz brīvprātīgiem pamatiem” iestātos vēl vienā savienībā ar Krieviju. Līdz ar to Krievija nokļūst vienīgā iespējamā Baltijas valstu ienaidnieka lomā gan tagad, gan nākotnē, līdz pat laikam, kad tā izmainīs savu nostāju pret Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā vai kad Baltijas valstis iestāsies Eiropas Savienībā un NATO, un tādā gadījumā Krievijas savdabīgais viedoklis par 1940. gada notikumiem kļūs nenožīmīgs. Tad vienīgi Krievijai pašai kļūs svarīgi papūlēties samierināties ar savu pagātņi, ja tā to vēlēsies.

Krievijas mestais izaicinājums un tās turpmāko attiecību ar Baltijas valstīm daba ir jāskata plašākā – Austrumu un Rietumu savstarpējo attiecību – kontekstā; galvenokārt saistībā ar Krievijas un ES un NATO attiecībām, kā arī, protams, attiecībām ar ASV. Baltijas valstis šajā attiecību tīklā ir tikai sīka detaļa – taču ar milzīgu stratēģisku nozīmi: kad tās iestāsies ES, kas varētu notikt dažu gadu laikā, Eiropas politiski ģeogrāfiskajā stāvoklī tūlīt notiks

pārmaiņas. Eiropas Savienības robeža ar Krieviju un Baltkrieviju stiepsies gar Baltijas valstu un Polijas austrumu robežām gandrīz nepārtraukti no Somijas līdz Berlīnei. Baltijas jūra kļūs par ES iekšējo jūru, un Krievijas mazais eksklāvs (*exclave*) Kaļiņingrada kļūs par ES anklāvu (*enclave*).

Baltijas jūras reģions, kas pašlaik gādā par 15 procentiem no pasaules tirdzniecības aprites, būs vienīgā ģeogrāfiskā teritorija, kur ES ir tieša robeža ar Krieviju. Neieskaitot pašreizējo garo robežu ar Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu, kā arī Polija pārzinās ES robežu ar Krieviju un tās sabiedroto Baltkrieviju. Baltijas valstīm kā Krievijas tiešajiem kaimiņiem būs nozīmīga loma ES un Krievijas savstarpējo attiecību regulēšanā.

Eiropas Savienība joprojām pūlas atrast stratēģisko līniju attiecībās ar Krieviju, un Krievijai ir jāpanāk tas pats attiecībās ar ES. Galvenā problēma ir būtiskā nesavienojamība abu sistēmu starpā – gan pašā struktūrā, gan sabiedrības atzīto vērtību ziņā. Kā šo būtisko nesavienojamību atrisināt – tas ir fundamentāls jautājums, kas jārisina nākotnē; tomēr šodien mums jau ir 10 gadu ilga pieredze attiecību kārtīšanai ar Krieviju, un Krievijas vēsturē nu jau ir 10 gadu, kopš tā vairs nav komunistiska valsts.

Rietumiem ir vajadzīga Krievija, un Krievijai ir vajadzīgi Rietumi, taču abām pusēm ir savi specifiski motīvi, un jādoma, vai attiecības starp Rietumiem un Putinu neatspoguļo attiecību paradigmu starp Rietumiem un Gorbačovu, gan ar zināmām izmaiņām. Tagad gan ir zudušas ilūzijas par to, ka Krievija varētu kļūt par demokrātisku valsti pēc Rietumu parauga un ka Krievijas apbērsana ar naudu atrisinās tās problēmas.

Tomēr, kā uzsver Krievijas analītiķis Dmitrijs Treņins, tieši Baltijas jūras reģionā būtu nostiprināma saite starp

Krieviju un Rietumiem, sevišķi tāpēc, ka Krievijas reģioni, kuri atrodas pie Baltijas jūras, ir vitāli ieinteresēti sadarbīties ar Ziemeļvalstīm un Baltijas valstīm, Vāciju un, protams, ES. Bez tam 1997. gadā Krievija oficiāli paziņoja, ka tās ziemeļrietumu flangs ir visdrošākais.²

Baltijas valstīm ir bijušas nesaprašanās ar Krieviju daudzos jautājumos, tomēr Krievija, lai panāktu savu, nekad nav apsvērusi militāru alternatīvu. Toties tā ir tiekusies paturēt Baltijas valstis savā ietekmes sfērā, iejaucoties to iekšējās lietās, piekopjot negodīgu tirdzniecības praksi, kādas Baltijas valsts īpašu atšķiršanu no citām, atklāti paužot kaismīgu pretestību Baltijas dalībai NATO un lielākoties vēsu attieksmi pret Baltijas valstu dalību ES. Tomēr dalība ES nozīmē "atgriešanās Eiropā" pēdējo posmu – citiem vārdiem, neatgriežamu izešanu no Krievijas "stratēģiskās telpas". Iestāšanās ES, ja vien tā netiks atlikta, likvidēs pēdējos šķēršļus dalībai NATO, kas ir Baltijas valstu galīgais mērķis "tiešās" drošības meklējumos.

"Veco" Rietumu izaicinājums: ES un NATO

Šķiet, ka galvenās problēmas, ar kurām Baltijas valstis sastopas Rietumos, būs pārvaramas, jo visas trīs Baltijas valstis strauji kļūst par Jauno Rietumu sastāvdaļu. Problēma, kas radusies sakarā ar ES, ir tehniskas dabas – par uzņemšanas sarunu galīgo atrisinājumu *acquis communautaire* 31 nodaļā, kas Baltijas valstīm tagad ir daudz stingrākas, nekā tās bija Portugālei. Atšķirībā no Portugāles un Spānijas baltiešiem ir jāakceptē *acquis* pirms iestāšanās, un

acquis kopš Portugāles iestāšanās ir divkāršojies apmēros. Bez tam pastāv problēmas sakarā ar kopēju ES valūtu eiro un kopēju Eiropas aizsardzības un drošības politiku.

Galvenā problēma "vecajos" Rietumos bija tā, ka politiķu prātos joprojām rosījās "aukstā kara" domāšana, kura, ja netiktu pārvarēta, noteikti būtu sagrāvusi Baltijas valstu galveno drošības politikas mērķi – "nekad vairs!"³

Problēma bija tā, ka Baltijas valstis patiešām tika uzskatītas par daļu no Krievijas ietekmes sfēras, jo gandrīz 50 gadu tās bija daļa no Padomju Savienības un vēl agrāk – kādu 200 gadu garumā – cariskās impērijas nomales. Tika uzskatīts, ka to neatkarības laiks bijis pārāk īss un patiesībā "pierādījis", ka tās pieder Krievijas ietekmes sfērai. Tomēr Igaunija un Latvija veselus 300 gadus bija bijušas Svētās Romas impērijas *de facto* locekles, pēc tam – Zviedrijas karalistes daļa. Lietuva pati bija lielkņaziste un apvienojās ar Poliju, kura savukārt pārvaldīja atsevišķas Latvijas dienvidu un austrumu teritorijas. Pat būdamas cariskās impērijas sastāvā, Igaunija un Latvija baudīja tā saukto Baltijas autonomiju, kurā spēcīga vara bija Latvijā valdošo vācbaltu rokās.

Nekad atklāti nav ticis uzsvērts – izņemot vienīgi dažus akadēmiskus izdevumus –, ka Baltijas valstis atrodas Krievijas ietekmes sfērā, bet sākotnējā citu valstu politikā pret Baltijas valstīm tas bija acīmredzami. Visskaidrākais šādas attieksmes izpaudums bija kādreizējā Vācijas kanclera Helmūta Kola paziņojums vēl 1995. gada decembrī, ka Baltijas valstu iestāšanās iespējas nevajag izskatīt ES paplašināšanās pirmajā "vilnī", jo tas veicinātu to vēlmi iegūt aizsardzības garantijas.⁴

Rietumvalstīm, pēc tam kad tās bija atzinušas atjaunoto neatkarību, bija ļoti grūti spert vēl vienu soli, lai

veidotu stratēģiju iekļaut Baltijas valstis divās galvenajās rietumvalstu "netiešās" un "tiešās" drošības institūcijās – ES un NATO. Izšķirīga šīs stratēģijas nodrošināšanā bija Amerikas Savienoto Valstu nostāja. Nākot pie varas Klintonas administrācijai, stratēģija tika oficiāli nosaukta un saīsināts laikposms, kādu prasīja Krievija savu militāro bāzu paturēšanai Latvijas teritorijā. Atbalsts izšķirīgi ietekmēja naturalizācijas politiku, kādu pretstatā Maskavas prasībai noteikt automātisku pilsonību pieņēma Igaunija un Latvija milzīgajam daudzumam krieviski runājošo, kuri abās šajās valstīs bija apmetušies okupācijas laikā.

ASV ārpolitika un drošības politika pret Baltijas valstīm izpaudās, 1998. gada janvārī parakstot ASV un Baltijas valstu hartu, un tas notika sešus mēnešus pēc tam, kad NATO valstu augstākā līmeņa sanāksmē Madridē Portugālē, Ungārija un Čehijas Republika tika uzaicinātas kļūt par dalībvalstīm. Lai gan šī harta Baltijas valstīm nenosaka "tiešās" drošības garantijas, tā šīm valstīm ir ļoti spēcīga "apdrošināšanas polise" politiskajā, militārajā un ekonomiskajā ziņā. Ziemeļvalstis diez vai būtu uzdrošinājušās spert soli uz priekšu, atbalstot Baltijas valstis, bez ASV nodrošinātās aizmugures. 90. gados ASV Baltijas valstis veica trīs plašas militārās mācības, ko nosauca par "Baltijas izaicinājumu". Mācībās bija iesaistīti vairāki tūkstoši ASV jūras kājnieku, un tās notika katrā Baltijas valstī uz sauszemes, lai koordinētu spēkus miera uzturēšanai un dabas katastrofu seku likvidēšanai. Mācības acīmredzami deva vēl papildu labumus militārā ziņā.

Nevēlos samazināt Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) lomu, bet jāsaka, ka bez sabiedrotajiem šajā organizācijā un bez divpusējām sarunām EDSO būtu maz spējusi ietekmēt drošības situāciju – to mēs

pašlaik varam novērot "karstajos punktos" un nemierīgajos apgabalos citviet agrākās PSRS teritorijā.

ES galvenās intereses pret paplašināšanās stratēģiju austrumu virzienā bija un joprojām ir to triju Centrāleiropas valstu uzņemšana, kuras 1999. gadā kļuva par NATO locekļēm. ES asociācijas līgumi ar baltiešiem tika parakstīti tikai 1995. gada jūnijā un tikai pēc tam, kad ES ministru tikšanās laikā 1994. gada oktobrī Luksemburgā Ziemeļvalstis iejaucās, nostādamās Baltijas valstu pusē.⁵

Nākamais uzdevums bija panākt, lai uzņemšanas sarunas ar ES sāktu vismaz viena Baltijas valsts (Igaunija); 1997. gadā notika pirmā sarunu kārtā. Šī stratēģija bija formulēta Ronaldā Esmusa un Roberta Nurika RAND ziņojumā, ko vēlāk (1996) publicēja Starptautiskais stratēģisko pētījumu institūts.⁶ Šī stratēģija izdevās, jo to atbalstīja Ziemeļvalstis, un Slovākija tika izslēgta no ES plāna – pirmajā paplašināšanās kārtā ietvert visas Centrāleiropas valstis. Tas notika sakarā ar Komisijas ziņojumu, ka Slovākija 1997. gadā nebija izpildījusi uzņemšanas politiskos kritērijus. Pēc tam, kad vairākas valstis uzstājās ES kuluāros, aizstāvot savas nacionālās intereses, Igaunija un Slovēnija līdz ar Poliju, Ungāriju un Čehijas Republiku tika iekļautas Luksemburgas grupā, lai aizpildītu tukšumu pēc Slovākijas izslēgšanas.⁷

Grūti pateikt, kāds būtu bijis Helsinku 1999. gada decembra augstākā līmeņa tikšanās galaiznākums ES tālākas paplašināšanās sakarā, ja nebūtu bijis Kosovas efekta. Spriežot pēc progresa ziņojumiem, šķita, ka Latvija būs nākamā vēlamā kandidātvalsts. Tomēr līdz tam laikam Brisele jau bija aizņemta ar karu Kosovā, un ES no jauna demonstrēja savu pamatfunkciju, darbojoties kā lielākais miera un drošības plāns Eiropas vēsturē. Patlaban visas

10 Centrālās un Austrumu Eiropas kandidātvalstis atrodas uzņemšanas procesā. Visu triju Baltijas valstu uzņemšana ES acīmredzami ir Baltijas jūras reģionālās drošības interesēs, jo tā vienlaikus būtu reģionālās stabilitātes ideāls.

NATO izrādīja līdzīgu piesardzību, kad Baltijas valstis centās nokļūt dalībvalstu skaitā. Arvien pieaug rakstu materiāla apjoms par NATO un Baltijas valstīm – šis jautājums ir ticis nosaukts gan par “vienu no visdelikātākajiem jautājumiem, ar ko alianse ir saskārusies”, gan par “lakmusa papīru NATO paplašināšanās panākumiem un mūsu Eiropas politikai kopumā”.⁸

Programma “Partnerattiecības mieram” (PfP) palīdzēja tādējādi, ka tā daudzām valstīm, kuras bija ieinteresētas sniegt palīdzību Baltijas valstu bruņoto spēku un stabilitātes Baltijas reģionā atjaunošanai, radīja ideoloģisko bāzi jeb pamatojumu Baltijas miera uzturēšanas bruņoto spēku apmācībai. Monētas otra puse: Baltijas valstīm piederēja “prece”, kuras Eiropā ļoti trūka, – kareivji miera uzturēšanai Bosnijā un Kosovā. Dānijas miera uzturēšanas bataljons Bosnijā šodien nebūtu nokomplektēts bez Baltijas bataljona (BALTBAT). Tomēr jāatzīmē, ka pirmās PfP mācības uz Baltijas zemes “Cooperative Best Effort” notika 1997. gadā, gadu pēc ASV pirmo reizi atbalstītajām mācībām “Baltijas izaicinājums”.

Lielu soli uz priekšu Baltijas valstis spēra 1997. gada NATO augstākā līmeņa sanāksmē Madridē, kur tās netieši, bet Rumāniju un Slovēniju īpaši nosauca par kandidātvalstīm. Tas bija panākts ar spēcīgu aizmugurisku atbalstu no dažādām *ad hoc* speciālām koalīcijām NATO ietvaros, kuras aizstāvēja katras dalībvalsts nacionālās intereses.⁹

Tālāk vienīgais loģiskais solis bija nākamajā NATO augstākā līmeņa Vašingtonas sanāksmē 1999. gada aprīlī,

Kosovas cīņas karstumā, nosaukt Baltijas valstis tieši. Nav vajadzīgs piebilst, ka tas notika laikā, kad starp NATO un Krieviju bija atklājušās ļoti nopietnas uzskatu atšķirības par Dienvidslāvijas Federatīvās Republikas bombardēšanu.

Manā rīcībā nav kristāla lodes, ar kuras palīdzību pateikt, kad īsti Baltijas valstis kļūs par pilntiesīgām NATO locekļēm. Tomēr jau tagad ir skaidrs, ka lēmums par to uzņemšanu būs politisks lēmums, kur militārajam aspektam būs nenozīmīga loma: diez vai Baltijas valstis var dot kādu sevišķi nozīmīgu ieguldījumu NATO kolektīvajos aizsardzības spēkos, katrā ziņā ne agrāk kā pēc krietna laikposma, varbūt vienīgi izņemot kādas specializētas elitāras vienības, kā arī aizstāvēt savas teritorijas.

BALTBAT kļūstot par Baltijas brigādi, NATO varētu saņemt cīņas vienību, kādu Ungārija ar lielāku iedzīvotāju skaitu nevar nodot NATO rīcībā Bosnijā un Kosovā.

Tāpat ir skaidrs, ka jautājums ir nevis tikai par triju Baltijas valstu iestāšanos NATO un Krievijas opozīciju, bet arī par to, ko darīs abas pārējās Baltijas reģiona valstis – Somija un Zviedrija. Domāju, ka Baltijas valstis kļūs par NATO *de facto* locekļēm un neklūs par *de jure* locekļēm, kamēr nebūs iestājušās ES. Tomēr, ja uzņemšana ES tiks atlikta vēl desmit gadu, tad ir grūti iedomāties, ka tās neiestāsies NATO pirms iekļūšanas Eiropas Savienībā.

Bruņojums

Līdzās jau pieminētajam novērojumam, ka Baltijas valstu aizsardzību var nodrošināt vienīgi tad, ja tām būs spēcīgi sabiedrotie, kas gatavi tās aizstāvēt, jāatzīmē, ka

nav iespējama "tiešā" drošība, ja Baltijas valstīm nav pašām savu uzticamu nacionālo aizsardzības spēku.

Baltijas gadījums ir paradoksāls ar to, ka miera uzturēšanas vienības bija pirmās, kurām Baltijas sabiedrotie sagādāja bruņojumu un apmācību. Tikai pēc tam sekoja nacionālie aizsardzības spēki, kuri tikai tagad piedzīvo nozīmīgu izaugsmi. (Izņēmums varbūt ir to zemessardzes spēki, kas, lai gan slikti apgādāti, toties bija ar augstu apzinīgumu apveltīti, jo tos veidoja brīvprātīgie, kuru vienības bija visās attiecīgajās valstīs.) Baltijai Rietumi līdz pat 1996./97. gadam bija uzlikuši neoficiālu embargo uz ieročiem; pēc tam BALTBAT saņēma pirmos prettanku ieročus no Zviedrijas un vieglos ieročus no ASV, lai aizvietotu Kalašņikova automātus, kas bija iepirkti no Krievijas armijas vai Centrāleiropas valstīm.

Viskļiedzošākā šā ieroču embargo izpausme bija Vācijas ziedotie mazie karakuģi no agrākās Austrumvācijas krājumiem, no kuriem bija aizvākts viss, ieskaitot mīnu tralēšanas iekārtas un navigācijas sistēmas.¹⁰ Vācija nebija vienīgā, kas piekopa šādu politiku; taču vēlāk kuģi tika atsaukti atpakaļ un no jauna aprikoti. Pašlaik Vācija ir priekšgalā valstu grupai, kas sekmē Baltijas flotes miera uzturēšanas vienības (BALTRON) attīstību.

Ieroči Baltijas valstu nacionālo bruņoto spēku attīstībai pašlaik tiek saņemti no vairākām valstīm. Baltijas valstīm tas sagādā lielas grūtības, jo tām 50 gadu nav bijis savu bruņoto spēku un šā grandiozā pasākuma finansiālie ierobežojumi ir acīmredzami. Tagad, kad ieročus būtībā var iepirkt neierobežotā daudzumā, galvenā ir organizatoriska rakstura problēma, kā arī pareiza ilgtermiņa plānošana un reālistisks novērtējums, cik daudz

naudas katra valsts var atļauties pastāvīgiem aizsardzības pasākumiem, kamēr ir sasniegti valsts nospraustie mērķi.

Apjomīgākais aizsardzības pasākums būs ilgtermiņa investīcijas modernu radiolokācijas vienību izveidē, lai pilnveidotu civilos un vecākās paaudzes krievu radiolokatorus, ko pašlaik izmanto Baltijas gaisa telpas kontroles un uzraudzības sistēma (BALTNET). Šī sistēma tika attīstīta ciešā sadarbībā ar NATO valstīm, un tā var līdzdarboties ar NATO civilajām un militārajām gaisa telpas kontroles sistēmām Eiropā. Tomēr diez vai Baltijas valstis var atļauties nopirkt un uzturēt modernus reaktīvos iznīcinātājus – pat ilgākā laikposmā.

Kājnieku ieroči tagad lielākoties tiek saņemti par velti; miera dividendē ir radījusi rietumvalstīs ieroču krājumu pārpalikumus, un tos var ziedot Baltijas valstīm. Kopumā dažādās militārās palīdzības programmas, kas realizētas dažu pēdējo gadu laikā, tagad koordinē Baltijas Drošības palīdzības grupa (BALTSEA), NATO valstu un NATO neietilpstošo valstu grupa, kas radīta, lai saskaņotu militāro palīdzību, kura pienāk Baltijai. Tomēr to, kas nepieciešams ilgtermiņa militārās plānošanas vajadzībām, izlemj katras Baltijas valsts militārā institūcija.

Pēc 10 gadu ilga pārbaudījumu un kļūdu laika, atjaunojot nacionālos bruņotos spēkus, pamats, šķiet, ir ielikts. Katras Baltijas valsts galvenais mērķis ir izpildīt vispārējās aizsardzības prasības, balstoties uz Ziemeļvalstu modeli, kam raksturīgs neliels profesionālo militāro spēku apjoms un lielas rezerves, ko iespējams mobilizēt valsts aizsardzībai. Visas trīs valstis ir pārāk nabadzīgas, lai uzturētu lielu profesionālo armiju. Latvijai ir profesionāls regulārais karaspēks 2000 vīru sastāvā sauszemes, jūras un gaisa spēkos un rezerves spēki aptver 50 000 vīru, kuri

dienējuši 12 mēnešu, gūstot militāro apmācību, un līdz 2012. gadam tiks noorganizēti īpaši kvalifikācijas kursi. Zviedrija uzņemsies pienākumu apbruņot pirmos mobilos rezerves bataljonus.

Noslēgums

Lai gan vēl joprojām ir kārtojami sociālās un ekonomiskās attīstības jautājumi, kopumā pirmie 10 atjaunotās neatkarības gadi Baltijā ir bijuši veiksmīgi. Ir sasniegta makroekonomiskā stabilitāte, un Baltijas valstu sadarbības modelis ir visveiksmīgākais sadarbības piemērs visā postpadomju telpā. Dažu gadu laikā Baltijas valstis ir spējušas apgūt dažus tādus sadarbības aspektus, ko nespēja pat Ziemeļvalstis vai Beniluksa valstis, – lauksaimniecības preču brīvu tirdzniecību un militāro sadarbību, kas novedusi pie *de facto* militāras integrācijas.

Pagājušie 10 gadi ir bijuši ļoti grūti, tomēr problēmas ir lielā mērā izdevies pārvarēt tāpēc, ka Baltijas valstis bijušas iekļautas Eiropas un transatlantiskos integrācijas procesos. Tas šīm valstīm ir devis nepieciešamās netiešās drošības garantijas, kuras nodrošinājušas to stabilitāti un līdz ar to veicinājušas Baltijas jūras reģiona stabilitāti un attīstību kopumā.

VĒRES

¹ Jakobson, M., *Finland in the New Europe*, Center for Strategic and International Studies, Praeger, Westport, Conn., 1998.

² Trenin, D., "Security cooperation in North-Eastern Europe: a Russian perspective", Trenin, D., Ham, P. van (eds.), *Russia and the*

- United States in Northern European Security*, Ulkopoliittiken instituutti and Institut für Europäische Politik, Helsinki, Bonn, 2000.
- ³ Saeimas pieņemtajās Latvijas ārpolitikas pamatnostādnēs 1995. gadā tas ir skaidri formulēts: galvenais mērķis ir "nodrošināt neatkarības atgūšanas neatgriezeniskumu".
- ⁴ "Kohl snubs the Baltic", *Financial Times*, 15 Dec. 1995.
- ⁵ Sk. šajā grāmatā: "Pievienošanās ES un NATO: Baltijas drošības perspektīvas uz 21. gadsimta sliekšņa", 184.–239. lpp.
- ⁶ Asmus, R. D., Nurick, R. C., "NATO enlargement and the Baltic states", *Survival*, vol. 38, no. 2, 1996.
- ⁷ Lejiņš (5. vēre).
- ⁸ Asmus, Nurick (6. vēre); Talbott, S., "Opening Doors and Building Bridges in the New Europe", Address by the Deputy Secretary of State, The Paasikivi Society, 21 Jan. 1998, Helsinki. Sk. arī: Perry, C. M., Sweeney, M. J., Winner, A. C., *Strategic Dynamics in the Nordic-Baltic Region: Implications for US Policy*, Institute for Foreign Policy Analysis and Brassey's, Dulles, Va., 2000.
- ⁹ Lejiņš (5. vēre).
- ¹⁰ Sk. šajā grāmatā: "Latvija Baltijas jūras reģionā: nacionālie un starptautiskie drošības apsvērumi", 84. lpp.

Pirmpublicējums angļu valodā: "Hard Security for the Baltics: Arms, Allies and Adversaries", Herolf, G. (ed.), *Sub-regional Cooperation and Integration in Europe*, Zviedrijas Ārpolitikas institūts, Stokholma, 2000

JAUNĀ NATO? JAUNĀ KRIEVIJA?

Pašlaik ir diezgan riskanti analizēt 11. septembra sekas NATO un Krievijas attiecībās, jo lielajā politikā skaļās grandiozās frāzes un apgalvojumi pēc ilgāka laika posma var rast arī citus skaidrojumus.

Ko teikuši amerikāņi? Nacionālās drošības padomes sekretāre Kondolīza Raisa paziņojusi, ka ASV un Krievija varētu jau būt ceļā uz savstarpēji jaunām attiecībām pašos pamatos, bet ārlietu ministrs Kolins Pauels saka, ka nav vairs problēmu, par kurām ar Krieviju nevarētu runāt. Ir notikusi tektoniska pārbīde starptautiskā drošībā. Krievijas nostāja ir viens no šīs pārbīdes radītājiem.

Arī NATO ģenerālsekretārs lords Robertsons ir pateicis, ka sākas jaunā ēra NATO un Krievijas attiecībās.

Ko teicis Putins? Vispirms viņš Briselē iepriecināja ES augstus amatvīrus, ka varētu pārskatīt savu viedokli par NATO paplašināšanu, ja NATO mainītos virzienā uz politisku organizāciju. Vēlāk gan, pēc sarunas ar lordu Robertsonu, Putins ieņēma skarbāku toni, jautājot, kas gan iegūtu drošību, ja NATO paplašinātu. Taču tūlīt arī piebilda, ka nedrīkst saglabāt konfrontācijas loģiku, bet jāveido ciešākas saites.

ES atalgoja Putinu, turpmāk atļaujot Krievijai vienreiz mēnesī piedalīties drošības un ārpolitikas sēdēs un tā gūt ieskatu par Eiropas ātrās reaģēšanas spēku izveidi, bet Robertsons nodibinās pagaidu komiteju, kas meklēs veidus, kā panākt ciešāku sadarbību ar Krieviju.

Cēlonis Krievijai izrādītajai pretimnākšanai, protams, ir Putina ātrā reakcija uz 11. septembra baismīgajiem terora aktiem ASV un atbalsts cīņā pret globālo terorismu.

Taču mums ir arī jādzird piebildes pie spārnotiem izteicieniem un jājautā, kāpēc Putins NATO un ES runāja atšķirīgi. NATO paplašināšana notiks, to pats Bušs apstiprināja tālrunā sarunā ar Polijas prezidentu Kvasņevski, bet Robertsons atkārtoja, ka Krievijai Prāgā nebūs veto tiesību. Kondolīza Raisa piebilda, ka, kaut uzsākta sadarbība ar Krieviju, var arī pastāvēt atšķirīgi viedokļi, par kuriem nevar vienoties. Pauels savukārt uzsver, ka Amerika saglabā savas ārpolitikas pamatprincipus – cilvēktiesības. Piemēram, kaut arī ASV un Krievijai tagad ir vienāds viedoklis par teroristiem Čečenijā, tas nedod brīvas rokas Krievijai iznīdēt visu čečenu tautu. Vajadzīgs politisks risinājums.

Amerika un Krievija varēs vienoties par pretraķešu "vairogu", bet mūs vairāk interesē, kā būs Prāgā. Par to tagad domas dalās. Taču mūs neinteresē, ko saka analitiķi vai politiķi, bet gan analīze, vai pastāv iespēja, ka 11. septembris ir pārvilcis svītru Baltijas valstu izredzēm iekļūt uzaicināto valstu vidū. Pirms 11. septembra, zināms, Baltijas valstis dominēja debatēs par paplašināšanu – ļoti liels mājieni, ka tās varētu tikt uzaicinātas, tika dots Buša Varšavas universitātē teiktajā runā.

Šo rindu autors konferencē Zviedrijā augusta beigās atļāvās izteikt pieņēmumu, ka Putins ir jau samierinājies

ar Baltijas valstīm NATO un kaut kāda saprašanās par to ir panākta NATO, proti, ASV. Netieši to apliecināja viņa septembra sākumā teiktais: tā ir Baltijas izvēle, kaut gan pati NATO esot anahroniska organizācija. Šī piezēmētā opozīcija bija šifrs, ka Putins maina viedokli.

Bet Krievijā politiķi un daudzi pētnieki, par ģenerāļiem nemaz nerunājot, vēl joprojām pilnā balsī runā, ka ir pret Baltijas uzņemšanu NATO. To atbalsis var arī dzirdēt Latvijā, klausoties dažādu politiķu un viņu padomnieku izteicienos. Kārnegi centra Maskavā direktora vietnieks Dmitrijs Treņins aizrāda, ka Putina skarbākais tonis Robertsonam bijis domāts kā aizsardzības manevrs pret reakcionāriem politiķiem Krievijā, arī Komunistiskās partijas vadonim Zjuganovam, kas draudējis, ka Putinam nāksies atbildēt par savu flirtēšanu ar NATO.

Viktors Kremenjuks, ASV un Kanādas institūta direktora vietnieks, turpretim pauž gaišāku cilvēku viedokli, proti, jautājums par Baltijas valstu uzņemšanu NATO ir "gandrīz izlemts" – jautājums ir tikai par to, kā Krievijai padarīt vieglākas šāda lēmuma sekas. Nedrīkst izskatīties, ka Krievija ciestu lielu sakāvi. Tāpēc nepieciešams izlīgums ar NATO, un pieņemamā formula būtu: paplašināšana ir stabilitātes telpas palielināšana, nevis agresīvs pasākums. Krievija nevar apturēt NATO, bet var ietekmēt NATO kā politisku organizāciju, kurai Krievija varētu pievienoties.

Ka Baltijas valstis nav nobīdītas malā, liecina arī Kolina Pauela 22. septembra vēstule Baltijas ārlietu ministriem. Tur runāts par gatavošanos jaunai sēdei ASV un Baltijas valstu hartas ietvaros, kas jāsasauc izpalikušās sēdes dēļ, kurai vajadzēja notikt 12. septembrī, bet saprotamu iemeslu dēļ nenotika. Pauels apstiprina, ka 11. septembra

dēļ nenotiks nekāda novirzīšanās no ASV vīzijas par vienotu un brīvu Eiropu, kurā Baltijas valstīm ir ļoti svarīga loma. Pauels aicina meklēt veidus, kā iedzīvināt hartas principus, arī cīņu pret terorismu, un kā veicināt sadarbību ar Krieviju, kurai arī jābūt daļai no vienotas un brīvas Eiropas. Tātad viss notiek, bet aicinājums nākt ar priekšlikumiem, kā iesaistīt Krieviju sadarbībā, nav sveša tēma ASV un Baltijas valstu sarunās.

Problēma drīzāk bijusi Krievija, nevis Baltijas valstis. Piemēram, mēs esam gatavi atdot Krievijai savu teritoriju, bet Krievija nav gatava to pieņemt, proti, robežu līgumu parakstīt un ratificēt. Tāpat jāmin lūgums atvērt konsulātu Kaļiņingradā, lai atvieglotu vīzu izsniegšanu Krievijas pilsoņiem. Uz to atbilde vēl joprojām jāgaida.

Kā tad varētu izskatīties formula, kuru meklē Putins un kura būtu pieņemama arī NATO? NATO negrasās demontēt savu militāro potenciālu. Taču NATO neapšaubāmi mainās, kā jau apliecina tās gatavība rīkoties ārpus dalībvalstu telpas, kaut vai Balkānos, kur terorisms tika noslāpēts ar bruņotu spēku, un tās gatavība atbalstīt ASV cīņā pret globālo terorismu.

Domāju, ka, atbildot uz jautājumu, vai Krievija varētu iestāties NATO, Pauels novirzīja jautājumu citā plāksnē, proti, kā paplašināt NATO tā, lai neviens nejostos apdraudēts. Šādu formulu atrast nevajadzētu būt pārāk grūti, Rietumiem nezaudējot savas pamatvērtības. Galvenais – mums ātri jānonāk ES un NATO. Tad būs droši jaunajā Eiropas drošības arhitektūrā, kuru sāka iezīmēt tūlīt pēc "aukstā kara" beigām process, kuru stipri paātrināja radikālā islāma uzbrukums ASV.

Pirmpublicējums laikrakstā *Diena*, 2001. g. 8. oktobri

ATIS LEJIŅŠ

Curriculum vitae

Latvijas Ārpolitikas institūts, Elizabetes iela 57, LV-1050, Rīga,
Latvija

Dzimis:

Jelgavā, Latvijā, 1942. g.

Izglītība:

Maģistra grāds vēsturē, Kalifornijas universitāte (Losandželosa), 1968; nokārtoti visi eksāmeni vēstures doktora grāda iegūšanai Stokholmas universitātē; veikti priekšdarbi disertācijas rakstīšanai.

Darba pieredze:

Direktors un dibinātājs, Latvijas Ārpolitikas institūts, Valdes priekšsēdētājs, no 1992. g. janvāra

Īstermiņa konsultants/ES un Baltijas valstis, Pasaules banka, 1999. g.

Vecākais referents, Latvijas pārstāvniecība Zviedrijā, 1991. g. janvāris–jūlijs.

Ārlietu komitejas vadītājs, Latvijas Tautas fronte, 1991. g. jūlijs–oktobris.

Konsultants, *Zenit International AB*, 1990. g. janvāris–decembris.

Pētnieka asistents; līdzredaktors kopā ar Dr. Bū Hultu akadēmiskai publikāciju sērijai *Conference Papers*; redaktors *World Press Archives*, direktora asistents 2 gadus, Zviedrijas Ārpolitikas institūts, 1979.–1990. g.

Profesionālā darbība:

Valdes loceklis: Latvijas Transatlantiskā organizācija, Latvijas Intelīgenes apvienība, "Sorosa Fonds – Latvija", Juridiskā komisija, 1998.–2000. g.

Priekšsēdētājs, Latvijas Tautas fronte Zviedrijā, 1989.–1992. g. Domes loceklis, Latvijas Tautas fronte, 1991.–1992. g. Valdes loceklis, Latvijas Ārpolitikas biedrība, 1994.–2000. g. Biedrs, Starptautiskais stratēģisko studiju institūts (*International Institute of Strategic Studies, London*). Vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, Eiropas Integrācijas pētniecības centrs (*Zentrum für Europäische Integrationsforschung – ZEI*), Bonnas universitāte, kopš 2000. g.

Godalgas:

Uzņemts par Zviedrijas Karaliskās kara akadēmijas ārzemju biedru, 1995. g.

Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas "Atzinības goda zīme", 2000. g.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas "Atzinības raksts", 2001. g.

Publikācijas

Grāmatas:

"Latvijas dalība NATO – politiķu kaprīze vai skarba nepieciešamība?" konferences *Tautas un Nacionālo bruņoto spēku kopība. Latvijas nacionālā drošība Eiropas Savienībā un NATO drošības sistēmā* materiālu krājumā, Latvijas Intelīgenes apvienība, Rīga, 2002.

Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām, Jumava, Rīga, 2002.

"Latvia and EU Enlargement" (Latvija un ES paplašināšana), Helmūta Hubela (red.) grāmatā *EU Enlargement and Beyond: The Baltic States and Russia* (ES paplašināšana un turpinājums: Baltijas valstis un Krievija), Berlin Verlag, Berlīne, 2002.

"The Security Aspect: The Interests and Efforts of Latvia" (Drošības aspekts: Latvijas intereses un pūles), Georga Klokera (red.) grāmatā *Ten Years after the Baltic States Re-Entered the International Stage* (Desmit gadu kopš Baltijas valstu atgriešanās starptautiskajā arēnā), Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Nomos, Bādenbādene, 2001.

"Baltic-Russian Relations: A Reassessment" (Baltijas-Krievijas attiecības), T. Jundža (red.) grāmatā *The Baltic States at Historical Crossroads* (Baltijas valstis vēsturiskās krustcelēs), 2. papildinātais izdevums, Latvijas Zinātņu akadēmija, Rīga, 2001.

Redaktors, kopā ar J. D. Nakmairu, *The Northern Dimension: An Assessment and Future Development* (Ziemeļu dimensija: vērtējums un perspektīva), LĀI/KAS, Rīga, 2000.

"Hard Security for the Baltics: Arms, Allies and Adversaries" (Tiešā drošība Baltijai: ieroči, sabiedrotie un pretinieki), Gunilas Herolfas (red.) grāmatā *Subregional Cooperation and Integration in Europe* (Subreģionālā sadarbība un integrācija Eiropā), Zviedrijas Ārpolitikas institūts, Stokholma, 2000.

"Baltic Military Cooperation" (Baltijas militārā sadarbība), Pekas Sivonena (red.) grāmatā *Security-Political Prospects in Northern Europe at the Beginning of the Millennium* (Drošības un politiskās izredzes Ziemeļeiropā, sākoties jaunajai tūkstošgadi), Nacionālā aizsardzības koledža, Helsinki, 2000.

"The Northern Dimension and Baltic Security Structures" (Ziemeļu dimensija un Baltijas drošības struktūras), Irenas Petkovas un Elicas Markovas (red.) grāmatā *Regional Cooperation in Central and Eastern Europe* (Reģionālā sadarbība Centrāl- eiropā un Austrumeiropā), Economic Policy Institute, Bertelsmana fonds, Pasaules banka, Sofija, 2000.

"The Baltic States: The Political and Social Dimensions" (Baltijas valstis: politiskā un sociālā dimensija), Helenas Tangas (red.) grāmatā *Winners and Losers of EU Integration: Policy Issues for Central and Eastern Europe* (Ieguvēji un zaudētāji ES integrācijā: politikas jautājumi Centrāl- eiropā un Austrumeiropā), Pasaules banka/Bertelsmana fonds, Vašingtona, 2000.

"The Baltic States, Germany, and the United States" (Baltijas valstis, Vācija un ASV), Svena Arnsvalda un Markusa Veniga (red.) grāmatā *German and American Policies toward the Baltic States: The Perspectives of EU and NATO Enlargement* (Vācijas un Amerikas politika attiecībā uz Baltijas valstīm), Nomos, Bādenbādene, 2000.

"Joining the EU and NATO: Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century" (Pievienošanās ES un NATO: Baltijas drošības perspektīvas uz 21. gadsimta sliekšņa), Ata Lejiņa (red.) grāmatā *Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century* (Baltijas drošības izredzes 21. gs. mijā), Kikimora Publications, Helsinki, 2000.

Redaktors, kopā ar P. Apini, *How Secure are the Baltic States?* (Cik drošas ir Baltijas valstis?), LĀI/KAS, Rīga, 1999.

"Implications for Economic Development and Baltic Cooperation" (Ekonomiskās attīstības un Baltijas sadarbības netiešā nozīme), M. Jopa un R. Varjovāra (red.) grāmatā *Approaching the Northern Dimension of the CFSP: Challenges and Opportunities for the EU in the Emerging European Security Order*, The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 1998.

"The Baltic States, European Security and Geopolitics" (Baltijas valstis, Eiropas drošība un ģeopolitika), R. Jansona (red.) konferences *Hard and Soft Security in the Baltic Sea Region (Åland Islands)* materiālu krājumā, The Olof Palme International Center, Stokholma, 1998.

"Latvija 20. gadsimtā", J. Ekonena, V. Kulju, T. Matsinena (red.) grāmatā *20. gadsimta vēsture*, Zvaigzne ABC, Rīga, 1998.

"The "Twin Enlargements" and Baltic Security" (Baltijas drošība un divas paplašināšanās), Latvijas Universitātes žurnāls *Humanities and Social Sciences. Latvia*, 2(19)/3(20), 1998.

Redaktors, kopā ar P. Apini, *After Madrid and Amsterdam: Prospects for the Consolidation of Baltic Security* (Pēc Madrides un Amsterdamas: Baltijas drošības konsolidācijas aspekti), LĀI/KAS, Rīga, 1998.

Redaktors, kopā ar G. Arteusu, *Baltic Security: Looking towards the 21st Century* (Baltijas drošība: skats uz 21. gadsimtu), LĀI/Forsvarshogskolan, Rīga, 1998.

"The Baltic States and Regional Security" (Baltijas valstis un reģionālā drošība), Olava F. Knudsen (red.) konferences *Japan-Europe Workshop* (Oslo), *Regionalism and Regional Cooperation* materiālu krājumā, NUPI, Oslo, 1997.

Redaktors, kopā ar P. Apini, *NATO and the Baltic States. Quo vadis?* (NATO un Baltijas valstis. Quo vadis?), LĀI/KAS, Rīga, 1997.

Redaktors, kopā ar Ž. Ozoliņu, *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective* (Mazas valstis nemierīgā vidē: Baltijas perspektīva), LĀI, Rīga, 1997.

Redaktors, kopā ar D. Bleieri, *The Baltic States: Search for Security* (Baltijas valstis: drošības meklējumi), LĀI, Rīga, 1996.

"Latvia" (Latvija), Aksela Krona (red.) grāmatā *The Baltic Sea Region: National and International Security Perspectives*, Nomus, Bādenbādene, 1996.

Redaktors, kopā ar P. Apini, *NATO and EU Enlargement: The Case of the Baltic States* (NATO un ES paplašināšanās: Baltijas valstu iespējas un perspektīvas), LĀI/KAS, Rīga, 1996.

Redaktors, kopā ar P. Apini, *The Baltic States on Their Way to the European Union/Security Aspects* (Baltijas valstis ceļā uz ES/drošības aspekti), LĀI/KAS, Rīga, 1995.

"Latvia in a Post-Cold War Europe" (Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"), A. O. Bruntlanda un Dona M. Snaidera (red.) grāmatā *Nordic-Baltic Security: An International Perspective*, CSIS, Vašingtona, NUPI, Oslo, 1994.

Continuing Baltic Security Dilemma: Some Considerations (Vēl pastāvošā Baltijas drošības dilemma: dažas pārdomas), *Latvia in the New Europe*. Nolasīts referāts Zviedrijas Ārpolitikas institūtā 1993. g. 16. novembrī. Stokholma, 1993. g. decembris.

Toreiz Afganistānā, ietverot diskusiju ar pulkv. Daini Turlo, Latvijas Nacionālo bruņoto spēku virspavēlnieku, Rīga, 1993.

"The Baltic Security Dilemma: How to Secure Independence" (Baltijas drošības dilemma: kā nodrošināt neatkarību?) Čārlza L. Berija (red.) konferences *The Search for Peace in Europe* materiālu krājumā, Institute for National Strategic Studies and the George C. Marshall European Center for Strategic Studies, Garmiša-Partenkirhene, 1993.

Redaktors Annas Lejiņš grāmatai *Dzīvot dzīvu dzīvi*, Autora apgāds, Stokholma, 1988.

15 dienas ar partizāniem, Autora apgāds, Stokholma, 1986. Atkārtots izdevums Rīgā, 1993.

Gorkija iela 11a, Stokholma, 1976.

Laikrakstos un žurnālos:

Why Latvia Wants to Join NATO? (Kāpēc Latvija vēlas iestāties NATO?), *Nato's Nations*, Latvia in NATO: From Vision to Action, Special Issue, Bonna, 2001.

Valodas dēļ Latvija iedzīta stūrī, *www.politika.lv*, 2001. g. 19. decembris.

Baltic Sea Security – The Baltic Viewpoint, Proceedings Baltic Future 2001, *Tidskrift 1 Sjoevaesendet*, nr. 3, 2001 (latviešu valodā *Latvijas Vēsture*, nr. 4(44), 2001).

Terrorist Attacks Have Not Affected Baltic Hopes for NATO Membership (Teroristu uzbrukumi nav ietekmējuši Baltijas cerības uz iestāšanos NATO), *BBC Monitoring*, 2001. g. 9. oktobris, tulkots no Jaunā NATO? Jaunā Krievija?, *Diena*, 2001. g. 8. oktobris.

Epaluulo Venajaa kohtaan lisaa Latvian Nato-haluja (NATO paplašināšanās un Latvija), *Helsingin Sanomat*, 2001. g. 25. augusts.

Will the Next Round of NATO Enlargement Split the Baltics? (Vai nākamā NATO paplašināšanās kārta sašķels Baltiju?), *Security Dialogue*, 32. sēj., nr. 1, 2001. g. marts, SAGE Publications.

Jauni strīdi rada jaunu drošības sistēmu Eiropā, *Diena*, 2001. g. 17. marts.

Prezidentu tikšanās – kas tai sekos?, *Diena*, 2001. g. 23. februāris.

Pareizi noteiktas ārpolitikas prioritātes, *Diena*, 2001. g. 17. februāris.

Par nacionālo identitāti, bīskapu Albertu un Eiropas Savienību, *Diena*, 2000. g. 11. novembris.

Cooperation in the Baltics has Prepared Latvia for the EU (Baltijas valstu sadarbība ir sagatavojusi tās Eiropas Savienībai), *Helsingin Sanomat*, Helsinki, 2000. g. 13. septembris.

Latvija, mainīgā ģeopolitika un Krievija, *Diena*, 2000. g. 1. jūlijs (atkārtoti publicēts *Tēvijas Sargs*, nr. 7, 2000. g. jūlijs).

Latvija, mainīgā ģeopolitika un Krievija, *Diena*, 2000. g. 1. jūlijs.

Somu Ziemas kara 60. gadadiena, *Latvijas Vēsture*, nr. 1(37), 2000.

The Baltic Cooperation Model and the European Union (Baltijas sadarbības modelis un ES), *EU Enlargement – Security Perspectives*, *Internatum* 1/2000, Aleksanteri Instituutti, Helsinki.

Jelcina–Putina Krievija, *Diena*, 2000. g. 4. janvāris.

Latvijas drošība XXI gadsimtā, *Diena*, 1999. g. 28. decembris.

Kurp ejat, Latvijas slepenie dienesti?, *Diena*, 1999. g. 10. marts.

Divi soļi uz priekšu, viens atpakaļ: pārdomas par 16. martu, *Diena*, 1999. g. 18. februāris.

Integrēšanās laiks, *Diena*, 1999. g. 11. janvāris.

Latvia kohti 2000-lukua (Latvijas neatkarības 80. gadadiena: skats uz 21. gs.), Rozentāls-seura, *Yearbook of the Finnish Latvian Rozental Society* 1998, Vuosikirja, 1998.

Latvija un Austrumeiropas pusgadsimta lāsts, *Diena*, 1998. g. 22. jūnijs.

Quo vadis, Eiropa?, *Fokuss*, 1998. g. 25. jūnijs.

Vai maza valsts spēj sevi aizsargāt?, *Latvijas Vēsture*, nr. 1(29), 1998.

Ryssland vill ha kallt krig (Krievija grib auksto karu), *Dagens Nyheter*, 1998. g. 17. aprīlis.

Vai pavērsiens Latvijas un Krievijas attiecībās?, *Diena*, 1998. g. 10. marts.

Vai otra tuksneša vētra?, *Literatūra, Māksla, Mēs*, 1998. g. 26. februāris–4. marts.

Stabila iekšpolitika kā veiksmīgas ārpolitikas garants, *Diena*, 1998. g. 7. janvāris.

Vai mums ir nacionālais pašlepnums?, *Diena*, 1997. g. 16. septembris.

The Baltic States on the East–West Faultline in Northern Europe (Baltijas valstis uz Ziemeļeiropas austrumu un rietumu robežšķirtnes), *Studies in International Relations* (International Relations 17), 18. sēj., nr. 1, 25.–35. lpp., Nihon University, Mishima-Shi, 1997.

Demokrātija – grūta skola, *Diena*, 1997. g. 19. maijs.

Bruņu cepures un orientācijas virziens, *Diena*, 1997. g. 22. marts.

NATO paplašināšanās “drauds” Baltijas valstu drošībai, *Latvijas Vēsture*, nr. 1(25), 1997.

Latvija un NATO: Vai esam gatavi?, *Diena*, 1996. g. 1. oktobris.

Lotewska polityka bezpieczeństwa (Latvijas drošības politika), *Biuletyn Bałtycki*, nr. 1(2), Varšava, 1996.

The “Threat” of NATO Enlargement to the Security of the Baltic States (NATO izplešanās “draudi” Baltijas valstu drošībai), Royal Swedish War Academy Journal, *Handlingar och Tidskrift*, nr. 3, 1996.

Situation in the Baltic States (Stāvoklis Baltijas valstīs), *Japan and the European International Process*, referāts nolasīts Japānas-Zviedrijas darba grupā Stokholmā, 1995. g. 27.-28. jūnijā, Japānas Ārpolitikas institūtā, Tokijā, 1996.

Latvian Security Challenges in 1996 (Latvijas drošības izaiņinājumi 1996. gadā), *Security Dialogue*, 27. sēj., nr. 2, 1996. g. jūnijs.

Latvijas neatkarība: līdzšinējā pieredze un nākotnes iespējas, *Latvijas Vēsture*, nr. 4, 1995.

If Russia Eyes The Baltic Again (Ja Krievija atkal tikotu Baltiju), *European Brief*, 2. sēj., nr. 7, 1995. g. jūnijs.

Baltijas valstu drošība: mērķi un ierobežojumi, *Diena*, 1995. g. 12. aprīlis.

Security in the Baltic states: goals and constraints (Or How to Secure the Irreversibility of Restored Independence) (Drošība Baltijas valstīs: mērķi un ierobežojumi (jeb kā nodrošināt atjaunotās neatkarības neatgriezeniskumu)), Zviedrijas Ārlietu ministrija, 1995.

The Building of a Baltic Defence (Ceļot Baltijas aizsardzību), *European Brief*, 2. sēj., nr. 2, 1994. g. novembris.

Vistu būdas un cilvēku tiesības. Kā saprasties ar Rietumiem un Austrumiem, *Diena*, 1994. g. 21. janvāris.

Baltikums sākerhet är Europas (Baltijas drošība ir arī Eiropas drošība), *Vart Försvar*, Stokholma, nr. 5, 1993. g. novembris.

Baltijas drošības dilemma: kā nosargāt atjaunoto neatkarību?, *Diena*, 1993. g. 27., 28., 29. jūlijs.

Russia's Policy Toward the Baltic States: Old Wine in New Bottles? (Krievijas Baltijas politika: vecs vīns jaunās pudelēs?), *Baltic Observer*, 1993. g. 4.-10. jūnijs.

Kāpēc balsot?, *Skola un Ģimene*, 1993. g. marts.

Baltisk samarbete blir svarare utan västhjälp (Baltijas sadarbība ir grūtāka bez Rietumu palīdzības), *Svenska Dagbladet*, Stokholma, 1993. g. 12. februāris.

Towards a Common Security Structure (Ceļā uz kopēju drošības struktūru), *Baltic Observer*, 1992. g. 22.–28. oktobris.

Latvijas un Eiropas drošība, *Diena*, 1992. g. 13. oktobris.

Austrumeiropa un Rietumeiropa nesaprotas, *Diena*, 1992. g. 11. jūlijs.

Latvija 1990. gadā, *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 29. decembris.

Apskati:

Max Jakobson, *Finland in the New Europe*, Praeger, 1998, *Latvijas Vēsture*, Rīga, nr. 1(37), 2000.

SATURS

Ceļavārdi Ata Lejiņa grāmatai. <i>Jānis Stradiņš</i>	5
Priekšvārds	7
Latvija Eiropā pēc "aukstā kara". <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	12
Baltijas valstu drošība: mērķi un kavēkļi. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	48
NATO izplešanās "draudi" Baltijas valstu drošībai. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	55
Latvija Baltijas jūras reģionā: nacionālie un starptautiskie drošības apsvērumi. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	64
Baltijas vienotības meklējumos: himēra vai realitāte? <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	98
Baltijas valstis, Eiropas drošība un ģeopolitika. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	140
Kaļiņingradas jautājums. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	152
Baltijas valstis: politiskā un sociālā dimensija. <i>Tulkojusi I. Skrīvele</i>	158
Pievienošanās ES un NATO: Baltijas drošības perspektīvas uz 21. gadsimta sliekšņa. <i>Tulkojusi D. Bleiere</i>	184
Nosargāt savu teritoriju. Tiešā drošība Baltijas valstīm: bruņojums, sabiedrotie un pretinieki. <i>Tulkojusi A. Legzdiņa</i>	240
Jaunā NATO? Jaunā Krievija?	255
Atis Lejiņš. <i>Curriculum vitae</i> . Publikācijas	259

Atis Leiņš

THE FIRST TEN YEARS

Struggling for Latvia's Security
and the Big Politics
of the World

"Zinātne" Publishers

Riga 2002

In Latvian

Atis Lejiņš

PIRMIE DESMIT GADI

Cīņa par Latvijas drošību
pasaules lielajā politikā

Redaktori A. Kļaviņš, V. Stabulniece

Formāts 84x108/32. Izdevniecība "Zinātne",

Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050.

Reģistrācijas apliecība Nr. 2-0250.

Iespiesta a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā

"Jāņa sēta", Balasta dambis 3, Rīga, LV-1081.

Le 406
pasaules lielajā politikā. – R.: Zinātne, 2002. –
269 lpp.

ISBN 9984-698-34-3

Grāmata apkopoti Latvijas Ārpolitikas institūta direktora A. Lejiņa analizētie darbi par Baltijas drošības tēmām, kas aizvadīto desmit gadu laikā publicēti dažādos izdevumos zinātniskos izdevumos. Darbu attiecīgajiem cīņai par Latvijas atjaunošas valsts nostiprināšanu, ti īpaši problēmā attiecībā starptautiskā politika ar PSRS, mūsdienu Krievijas Federāciju. Raksti arī uzskaitām parādā, cik nedroša bija Latvijas atgūta neatkarība, cik grūti bija ceļš uz tiešām neatkarīgu Latviju. Grāmata izdevniecībā drošības organizācijas Eiropas Savienība un NATO.

UDK 372(474.3):1557.359(474.3)

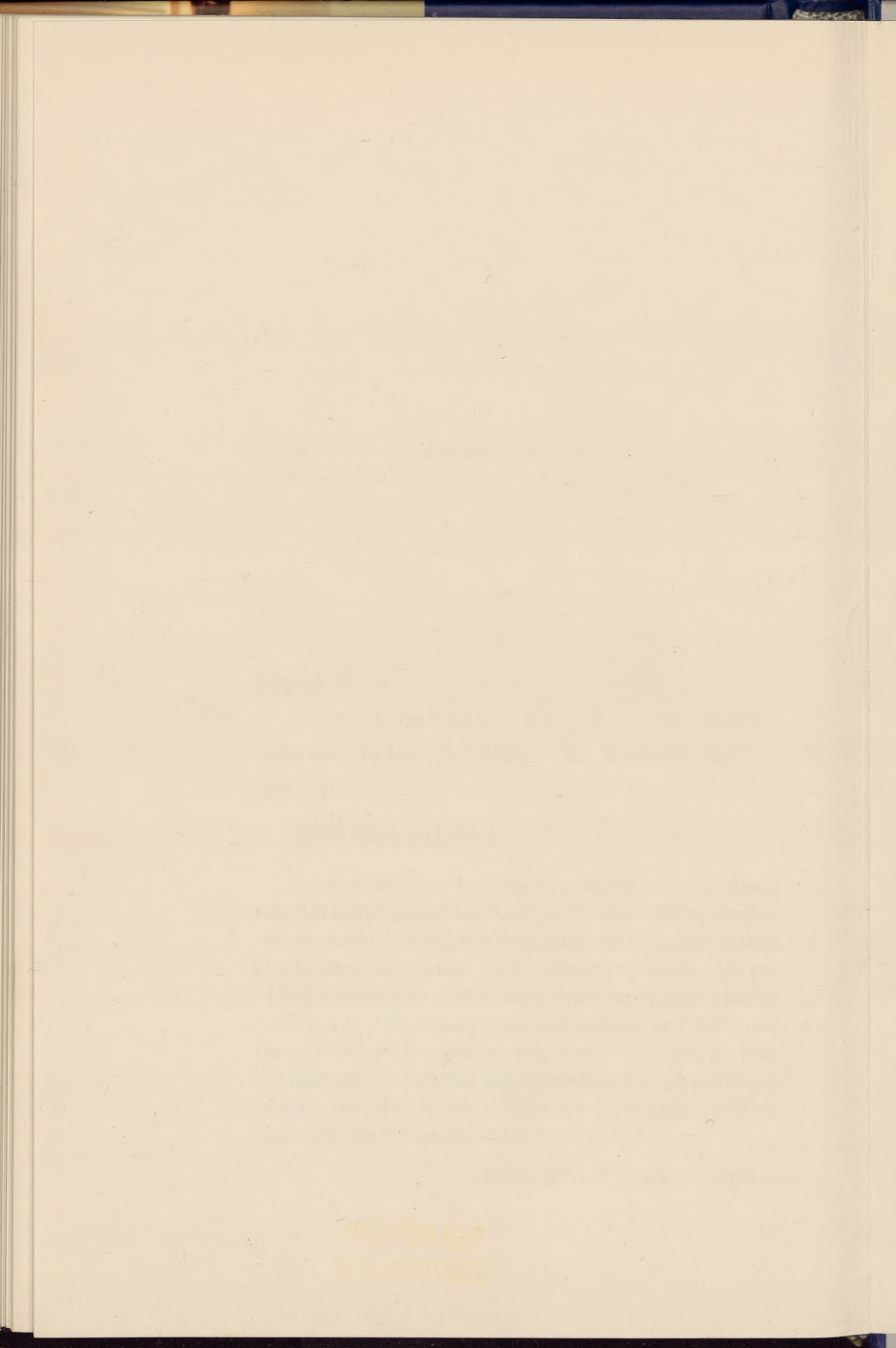
Le 406 **Lejiņš A.** Pirmie desmit gadi: Ķīna par Latvijas drošību pasaules lielajā politikā. – R.: Zinātne, 2002. – 269 lpp.

ISBN 9984-698-34-3

Grāmatā sakopoti Latvijas Ārpolitikas institūta direktora Ata Lejiņa analitiskie darbi par Baltijas došības tēmām, kas aizvadīto desmit gadu laikā publicēti dažādos ārzemju zinātniskos izdevumos. Darbu atlase atspoguļo ķīnu par Latvijas atjaunotās valsts nostiprināšanu, it īpaši problemātiskās attiecības starptautiskajā politikā ar PSRS mantinieci Krievijas Federāciju. Raksti arī uzskatāmi parāda, cik nedroša bija Latvijas atgūtā neatkarība, cik grūts bija ceļš uz tiesībām iestāties Rietumu galvenajās drošības organizācijās Eiropas Savienībā un NATO.

UDK 327(474.3)+355/359(474.3)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0302039590

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

3.✓

Atis Lejiņš

PIRMIE DESMIT GADI

Cīņa par Latvijas drošību pasaules lielajā politikā

2002-3
L 473

Latvija Eiropā pēc "aukstā kara"

Baltijas valstu drošība: mērķi un kavēkļi

NATO izplešanās "draudi" Baltijas valstu drošībai

Latvija Baltijas jūras reģionā: nacionālie un starptautiskie drošības apsvērumi

Baltijas vienotības meklējumos: himēra vai realitāte?

Baltijas valstis, Eiropas drošība un ģeopolitika

Kaļiņingradas jautājums

Pievienošanās ES un NATO: Baltijas drošības perspektīvas

uz 21. gadsimta sliekšņa

Baltijas valstis: politiskā un sociālā dimensija

Nosargāt savu teritoriju. Tiešā drošība Baltijas valstīm:

bruņojums, sabiedrotie un pretinieki

Jaunā NATO? Jaunā Krievija?

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS INSTITŪTS
Latvian Institute of International Affairs

Atis Lejiņš – Latvijas Ārpolitikas institūta dibinātājs
un direktors.

Dzimis 1942. gadā Jelgavā. Otrā pasaules kara laikā ar ģimeni nonācis Vācijā. Uzaudzis Austrālijā, studējis ASV, kur Kalifornijas universitātē ieguvis maģistra grādu modernās Eiropas vēsturē. Atgriezies Eiropā 1972. gadā, kur dzīvojis Zviedrijā. Aktīvs trimdas politikā, divas reizes devies uz Afganistānu karā pret Padomju Savienību. Vadījis LTF nodaļu Zviedrijā, strādājis Zviedrijas Ārpolitikas institūtā. Ir bērni, lieli un mazi. Rīdzinieks. Par viņa dzīves gaitām var lasīt grāmatā *Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām* (Rīga: Jumava, 2002).

Grāmata, kurā apkopoti A. Lejiņa analītiskie darbi par Baltijas drošības teorijām, iznāk Latvijas Ārpolitikas institūta 10 gadu jubilejā.

ISBN 9984-698-34-3

 ZINĀTNE